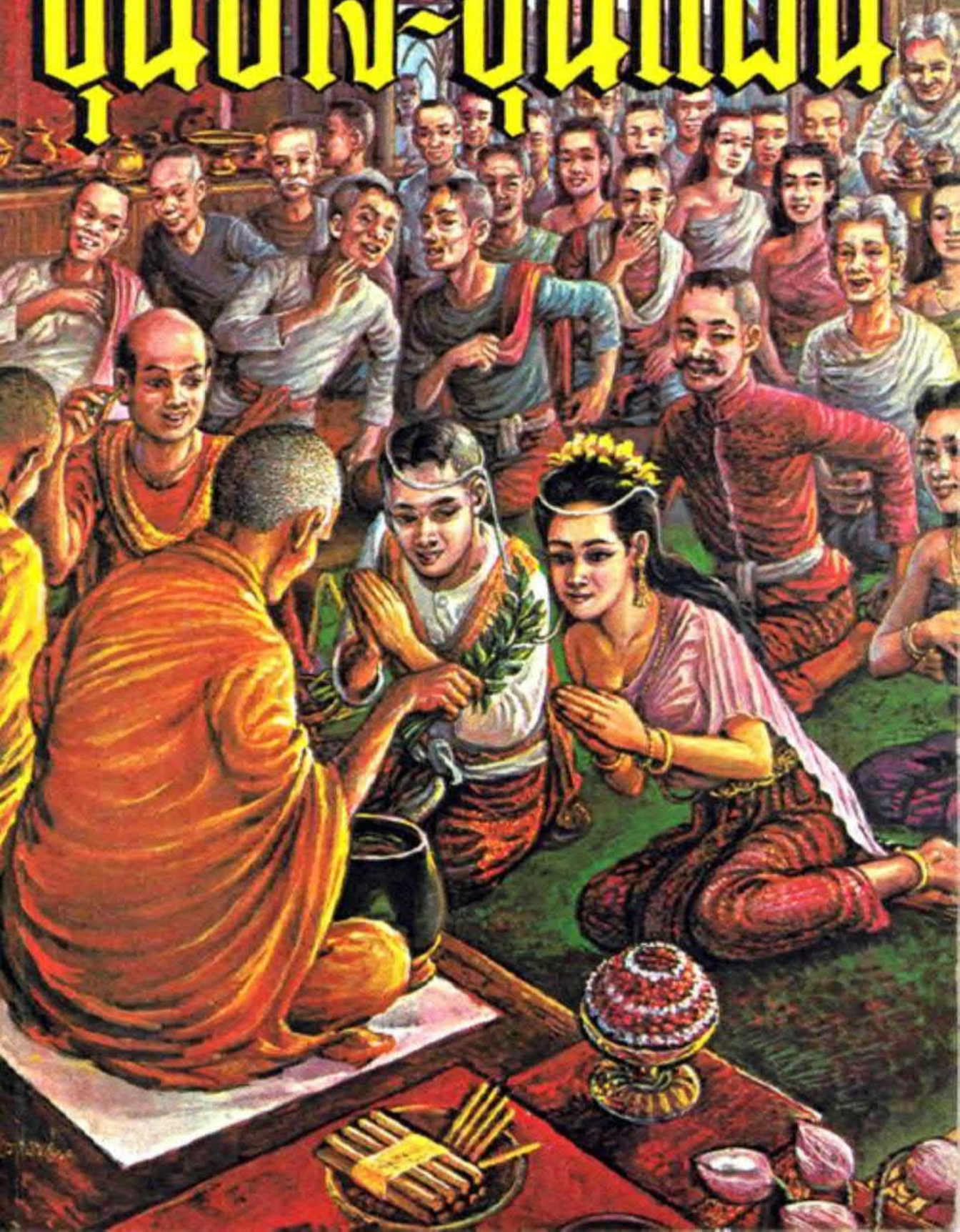

បុណ្យឆ្នាំ-បុណ្យជ័យ

หนังสือส่งเสริมการอ่าน

เรื่อง

ขุนช้างขุนแผน

ประโยชน์ขียนศึกษา

กรมวิชาการ

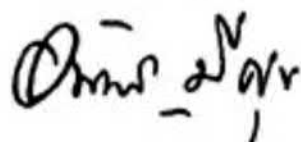
กระทรวงศึกษาธิการ

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ

เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน

ด้วยกรมวิชาการ ได้จัดทำหนังสือส่งเสริมการอ่าน เรื่อง ขุนช้าง
ขุนแผน โดยถอดจากวรรณคดีร้อยกรอง เป็นความเรียงร้อยแก้ว ใช้ในระดับ
มัธยมศึกษาขึ้น กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาแล้ว อนุญาตให้ใช้หนังสือนี้
ในโรงเรียนได้

ประกาศ ณ วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๕

อนงค์ อัมพร

(คุณหญิงอัมพร มีสุข)

รองปลัดกระทรวง สังกัดราชการแทน

ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

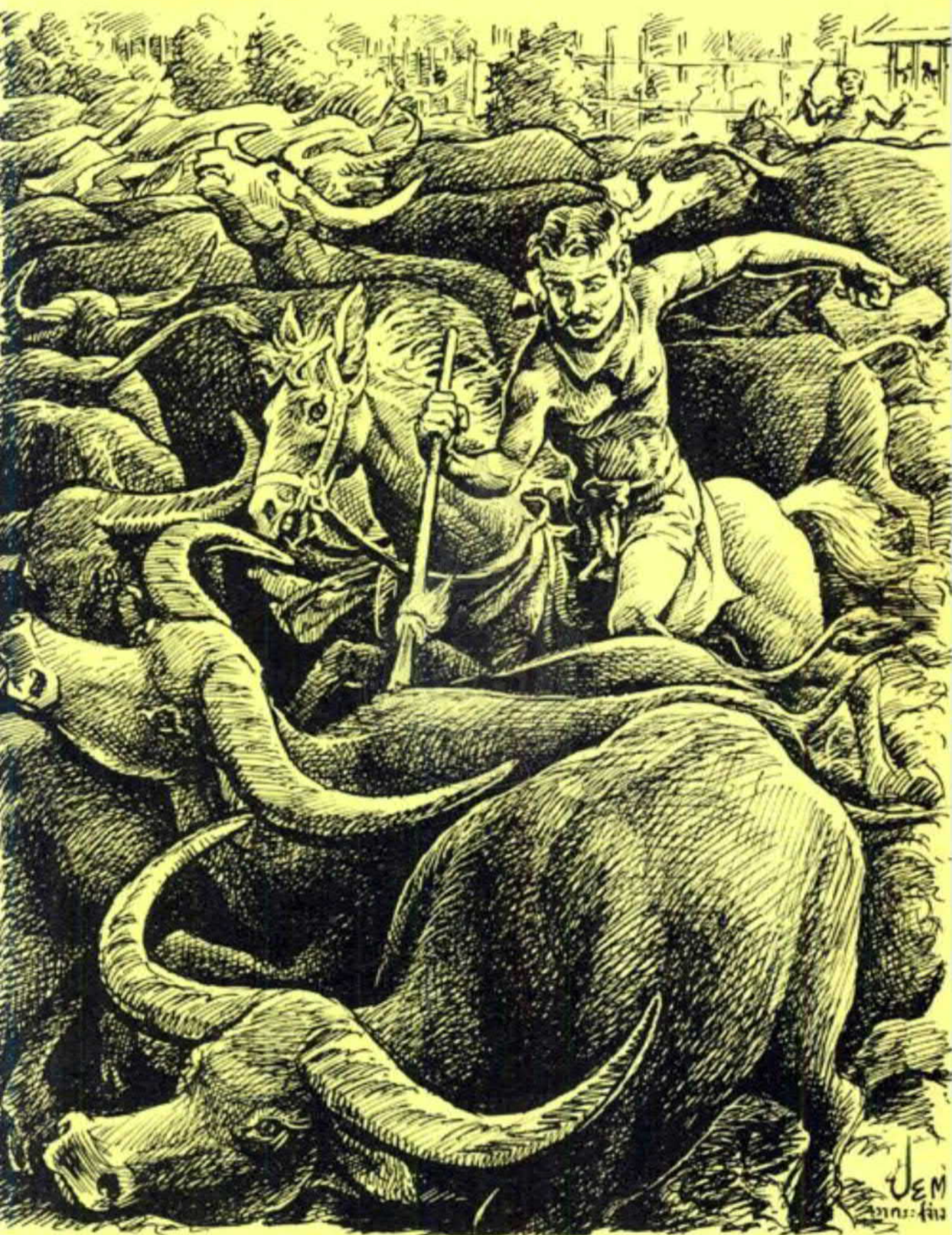
คำนำ

เนื่องด้วยกรมวิชาการพิจารณาเห็นว่า หนังสือเรื่องขุนช้างขุนแผน เป็นวรรณคดีที่ให้ทั้งความสนุกสนานเพลิดเพลิน ตลอดจนความรู้ในด้านขนบธรรมเนียม และวัฒนธรรมอันดีงาม เพื่อที่จะให้นักเรียนได้รู้เรื่องโดยตลอด จึงมอบให้นางสาวสมลักษณ์ โตสกุล เรียบเรียงเป็นร้อยแก้ว และจัดพิมพ์เป็นหนังสือส่งเสริมการอ่านระดับมัธยมศึกษา

กรมวิชาการหวังว่า หนังสือส่งเสริมการอ่านเรื่องนี้ จะเป็นประโยชน์แก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามสมควร

กรมวิชาการ

ขุนช้าง ขุนแผน

คำนำ

ในบรรดาหนังสือประเภทบทประพันธ์ร้อยกรอง ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นวรรณคดี ไทยที่สมบูรณ์ด้วยเนื้อหาของเรื่องแบบนิยายพื้นบ้านของไทย ไพเราะด้วยถ้อยคำโวหารและกระบวนกลอนที่ดูใจคน และที่สำคัญที่สุดคือสามารถสะท้อนภาพชีวิตตลอดจนสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของชาติไทยไว้ได้อย่างถูกต้องงดงามนั้น เห็นจะไม่มีเรื่องใดเกินเรื่องขุนช้าง ขุนแผนไปได้ ทั้งนี้ด้วยเหตุผลหลายประการคือ ในด้านเนื้อเรื่อง ขุนช้างขุนแผนเป็นนิยายของชาวบ้านไทยธรรมดาที่ไม่มีเรื่องแบบ “จักร ๆ วงศ์ ๆ” เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเลย เนื้อเรื่องทำนองรักสามเส้าแบบไทยแท้ เป็นเรื่องที่กินใจผู้อ่านอย่างยิ่ง ทางด้านกระบวนกลอน เรื่องขุนช้างขุนแผนแต่งด้วยกลอนเสภาหรือกลอนสุภาพธรรมดาดีเอง แต่โดยเหตุที่เป็นวรรณคดีซึ่งเกิดจากพระบรมราชานุเคราะห์ ของพระมหากษัตริย์ กล่าวคือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระมหากษัตริย์ลำดับที่สองแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้โปรดให้เหล่ารัตนกวีในรัชสมัยของพระองค์ช่วยกันแต่งขึ้น โดยดำเนินเรื่องตามเค้าเดิมซึ่งเชื่อกันว่าเป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา ดังนั้น จึงเท่ากับว่าเป็นการประกวดประชันฝีมือกันไปในตัว กลอนเสภาในเรื่องขุนช้างขุนแผนจึงมีความไพเราะ ถึงพร้อมด้วยถ้อยคำสำนวนโวหารและคำอุปมาตลอดจนคติเตือนใจที่ลึกซึ้งและดูใจคน

อนึ่ง ได้เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า วรรณคดีนั้น คือกระจกเงาที่ส่องสะท้อนเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในยุคสมัยนั้น ๆ สำหรับเรื่องขุนช้างขุนแผนนี้

แม้ว่าเนื้อเรื่องจะเป็นนิยายรักของหนุ่มสาวชาวบ้านสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่เนื่องจากบรรดาผู้แต่งล้วนมีชีวิตอยู่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นทั้งสิ้น ดังนั้น ภาพชีวิต สังคม ขนบธรรมเนียม ประเพณี การละเล่น การบุญ และการกุศลต่าง ๆ ที่กล่าวถึงในท้องเรื่อง จึงเป็นของจริงที่เกิดขึ้นในสมัยของผู้แต่งโดยตลอด ก็จะเห็นได้ว่าผู้แต่งหนังสือรุ่นหลัง ๆ เมื่อจะอ้างถึงประเพณีและวัฒนธรรมของไทยแบบใดก็ตาม มักจะยกคำกลอนจากเรื่องขุนช้างขุนแผนขึ้นมาประกอบเพื่อความสมบูรณ์ ยิ่งขึ้น เพราะเรื่องขุนช้างขุนแผนนั้น ได้ประมวลเอาประเพณีต่าง ๆ ของไทยไว้อย่างครบถ้วน นับตั้งแต่เกิดจนถึงตายทีเดียว

เนื้อเรื่อง

เรื่องขุนช้างขุนแผนได้เริ่มต้นขึ้นที่เมืองสุพรรณบุรี อันเป็นเมืองที่มีอาณาเขตติดต่อกับเมืองกาญจนบุรี คือกรุงศรีอยุธยา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ที่กล่าวถึงในเรื่องทรงพระนามว่า สมเด็จพระพนวษา พระองค์ได้ทรงปกครองอาณาประชาราษฎร์ให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขทั่วกัน บรรดาข้าศึกศัตรูน้อยใหญ่ต่างก็ยอมเป็นข้าขอบขัณฑสีมา กรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระพนวษาจึงอุดมสมบูรณ์พูนสุขเป็นอย่างยิ่ง

ชายฉกรรจ์ในสมัยก่อนนั้นถ้าจะวัดวิชาความรู้กันแล้ว ถือกันว่า การมีความสามารถในเรื่องกาดาอาคมและของขลัง หรือที่เรียกกันว่า “คงกะพันชาตรี” เป็นเรื่องสำคัญที่สุด เพราะเป็นความรู้ที่ใช้ทำมาหากินได้ ยิ่งถ้าหากสมัครเข้าเป็นทหารก็มักจะเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าแผ่นดิน เพราะเป็นวิชาที่เหมาะสมสำหรับการรบทัพจับศึก แต่การเป็นทหารหรือข้าราชการในสมัยก่อนนั้น ถือเป็นเรื่องอย่างทุกวันนี้ไม่ได้ ทหารในสมัยกรุงศรีอยุธยาเมื่อเวลาบ้านเมืองไม่มีศึกสงคราม ก็ต้องประกอบอาชีพทำมาหากินเช่นเดียวกับชาวบ้านธรรมดา มีนายทหารผู้หนึ่งชื่อว่าขุนไกรพลพ่าย เป็นผู้มีความรู้เชี่ยวชาญในค่านที่กล่าวถึงนี้เป็นอย่างมากทั้งนั้นเมื่อเวลาว่างศึกจึงได้รับ มอบหมายให้คุมไพร่พลตระเวนไพร่มีจำนวน

ถึง ๗๐๐ คน ชุนไกรพลพ่ายมีภรรยา ชื่อ นางทองประศรี ทั้งบ้านเรือนเป็นหลัก
ฐานอยู่ในเขตเมืองสุพรรณบุรี นายทหารอีกผู้หนึ่งชื่อ ชุนศรีวิชัย เป็นนายกรมช้าง
กองนอกมีฐานอยู่ในชั้นเศรษฐี ได้ภรรยาชื่อนางเทพทอง ทั้งบ้านเรือนอยู่ที่ท่า
สิบเบี้ยเมืองสุพรรณบุรีเช่นกัน และที่บ้านท่าพี่เลี้ยงก็มีนายทหารอีกผู้หนึ่งทั้ง
บ้านเรือนอยู่ ชื่อว่า พันศรโยธา มีภรรยาชื่อนางศรีประจัน

ทั้งนางทองประศรี นางเทพทอง และนางศรีประจันต่างก็มีบุตรในระยะ
เวลาไล่เลี่ยกัน เป็นธรรมเนียมของคนที่จะได้ลูกมักจะมีนิมิตฝันต่าง ๆ กันออกไป
สุดแต่แต่ลักษณะของเด็กที่จะเกิดมา นางทั้งสามคนนี้ก็ฝันกันแปลก ๆ เช่น
ทองประศรีฝันว่าท้าวหัตถ์สนั่นนำแหวนเพชรเม็ดใหญ่มาให้ นางเทพทองฝันว่า
มีนกตะกรุมคาบช้างเอามาวางไว้ในห้องนาง และนางศรีประจันก็ฝันว่าพระวิษณุ-
กรรมนำแหวนมาสวมให้นางเป็นต้น ในที่สุดนางเทพทองต้องแก้ครบกำหนดก่อน
เพื่อนตลอดลูกเป็นชายมีศีรษะล้านตั้งแต่เกิด ช้างยังมีหน้าตาไม่น่ารักอีกด้วย
นางเทพทองโกรธลูกมากแต่ก็ปรากฏว่านับตั้งแต่มีลูกคนนี้ ฐานะการเงินของสอง
สามีภรรยาร่ำรวยมากขึ้น มีข้าทาสหญิงชายมากมาย โดยเหตุที่แม่ฝันว่าเห็นนก
ตะกรุมคาบช้างมาให้ ประกอบกับวันที่เกิดมีช้างเผือกเข้ามาถวายสมเด็จพระ-
พันวษาด้วย ปู่ย่าตายายจึงตั้งชื่อให้ว่า ชุนช้าง

ส่วนนางทองประศรีนั้น ตลอดบุตรเป็นชายเช่นกัน แต่เด็กมีรูปร่างหน้าตา
งดงาม ปู่ย่าตายายได้ตั้งชื่อว่า พลายแก้ว เพราะเมื่อตอนเกิดพระเจ้ากรุงจีนนำแก้ว
มาถวายเป็นเครื่องราชบรรณาการแด่สมเด็จพระพันวษา สำหรับนางศรีประจัน
นั้นตลอดลูกเป็นหญิงมีหน้าตาสะสวยน่ารัก ปู่ย่าตายายจึงตั้งชื่อให้ว่า พิมพิลาไสย
โดยเหตุที่บ้านอยู่ใกล้กัน เด็กทั้งสามคนนี้จึงเป็นเพื่อนเล่นกันมาตั้งแต่เล็ก ๆ ใน
สมัยก่อนนั้นข้าราชการเมื่อมีลูกชายจะต้องนำขึ้นถวายตัวไว้ ให้เป็นมหาดเล็กรับ
ใช้พระเจ้าแผ่นดิน ชุนช้างมีอาวุโสกว่าเพื่อน ดังนั้นเมื่ออายุพอสมควร ชุนศรี

วิชัยผู้บิดาจึงพาเข้าไปเฝ้า แต่สมเด็จพระพันวษาทรงเห็นว่ายังเล็กอยู่ จึงได้โปรดให้กลับไปอยู่บ้านเสียก่อน

สมเด็จพระพันวษา มีพระประสงค์จะเสด็จประพาสป่าล่าสัตว์ในแขวงเมืองสุพรรณบุรี จึงมีรับสั่งให้ขุนศรีวิชัยไปแจ้งแก่ขุนไกรพลพ่ายว่า ให้จัดการไล่ก่อนควายป่าและปลูกพลับพลาที่ประทับเตรียมไว้ให้พร้อม อีก ๕ วัน พระองค์จะเสด็จไป ขุนไกรพลพ่ายพอทราบรับสั่งก็รีบเตรียมการรับเสด็จในคืนสุดท้ายก่อนวันเสด็จประพาส นางทองประศรีผู้เป็นภรรยาฝันว่าฝันหัก การฝันเช่นนี้ โบราณถือว่า เป็นลางร้ายอาจเกิดเหตุร้ายแก่ตน หรือผู้ใกล้ชิด ขุนไกรพลพ่ายฟังฝันตรวจดวงชะตาตนเองก็ทราบว่า จะต้องเกิดเหตุร้ายแก่ตนแน่ ๆ แต่เกรงว่าภรรยาจะเป็นห่วงจึงแกล้งทำนายน่าฝันดี พอรุ่งเช้าขุนไกรก็ว่าลาธุกเมียไปก่อนควายป่าเตรียมไว้รับเสด็จ แต่เป็นคราวเคราะห์ร้ายของขุนไกรบังเอิญฝูงควายตื่นไฟที่ไล่ล้อม ควายป่าจึงหลุกออกมาไล่ชีวิตผู้คนแถวพลับพลาที่ประทับ ขุนไกรได้พยายามไล่ก่อน แต่ก็ไม่สามารถต้านทานไว้ได้ จึงได้ใช้อาวุธเข้าสะกดฟันควายตายไปเกือบร้อยตัว ควายที่เหลือตายก็พากันแตกหนีกลับเข้าป่าหมด

สมเด็จพระพันวษาทรงพระพิโรธหาว่าขุนไกรแกล้งแทงควายเล่นต่อหน้าที่นั่ง เป็นเหตุให้ควายแตกพล่านหนีเข้าป่าจนหมดสิ้น จึงมีรับสั่งให้เพชฌฆาตประหารชีวิตขุนไกรด้วยวิธีตัดหัวเสียบประจานไว้หน้าค่าย รวมทั้งให้บริวารพี่ยศสมบัติลูกเมียและข้าไทเข้าเป็นของหลวงด้วย ขุนไกร ๖ ได้ขอร้องหลวงฤทธธานนท์ ซึ่งเป็นเพื่อนสนิท ให้นำความไปบอกภรรยาที่บ้านด้วยหลวงฤทธธานนท์จึงใช้คนถือจดหมายไปแจ้งข่าวร้ายแก่นางทองประศรี และได้แนะนำให้รับทั้งบ้านเรือนหนีไปให้พ้นเขตแดนสุพรรณบุรี นางทองประศรีพอทราบข่าวเช่นนั้นก็รีบทำตามที่หลวงฤทธธานนท์แนะนำทุกประการ นางรีบห่อเงินทองแล้วพาพลายแก้วลูกชายคนเดียวแอบเล็ดลอดหนีเข้าป่าไปในคืนนั้นเอง สองแม่ลูกเดิน

ทางบกปามาจนถึงเมืองกาญจนบุรี นางทองประศรีนึกขึ้นได้ว่าขุนไกรฯ เคยบอกไว้ว่ามีญาติอยู่ที่คอนเขาชนไก่ นางจึงขึ้นคันเข้าป่าหา ญาติของขุนไกรจึงช่วยเหลือปลูกเรือนให้อยู่ใหม่ ทองประศรีก็ค่อย ๆ ทำมาหากินจนมีฐานะดีขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

นอกจากครอบครัวของขุนไกรพลพ่ายจะเกิดเหตุร้ายจนหัวหน้าครอบครัวถึงแก่ชีวิตแล้วในเวลาต่อมา ขุนศรีวิชัยและพันศรโยธาต่างก็ประสบชะตากรรมถึงแก่ชีวิตด้วยกันทั้งคู่ กล่าวคือ มีนายโจรใหญ่ชื่อจันทร บุกขึ้นไปปล้นบ้านขุนศรีวิชัย พวกโจรสามารถขมทรัพย์สินเงินทองไปได้มากมาย ขุนศรีวิชัยกับพวกชาวบ้านได้พยายามติดตามเพื่อล้อมจับโจร แต่ขุนศรีวิชัยสู้โจรไม่ได้ และถูกโจรฆ่าตายส่วนพันศร โยธานั้นเกิดเป็นไข้ป่าอย่างแรงจนไม่มีหมอที่ไหนสามารถรักษาได้ และถึงแก่กรรมไปเช่นเดียวกัน นางเทพทองและนางศรีประจันได้ร่วมกันจัดการทำศพสามีในคราวเดียวกัน ซึ่งได้มี บทพรรณนาถึงพิธีการทำศพแบบไทยอย่างละเอียดลออมาก เริ่มตั้งแต่การอาบน้ำศพแต่งตัวศพการบำเพ็ญกุศลศพ ตลอดจนการทำบุญหลังจากการเผาศพเสร็จเรียบร้อยแล้ว

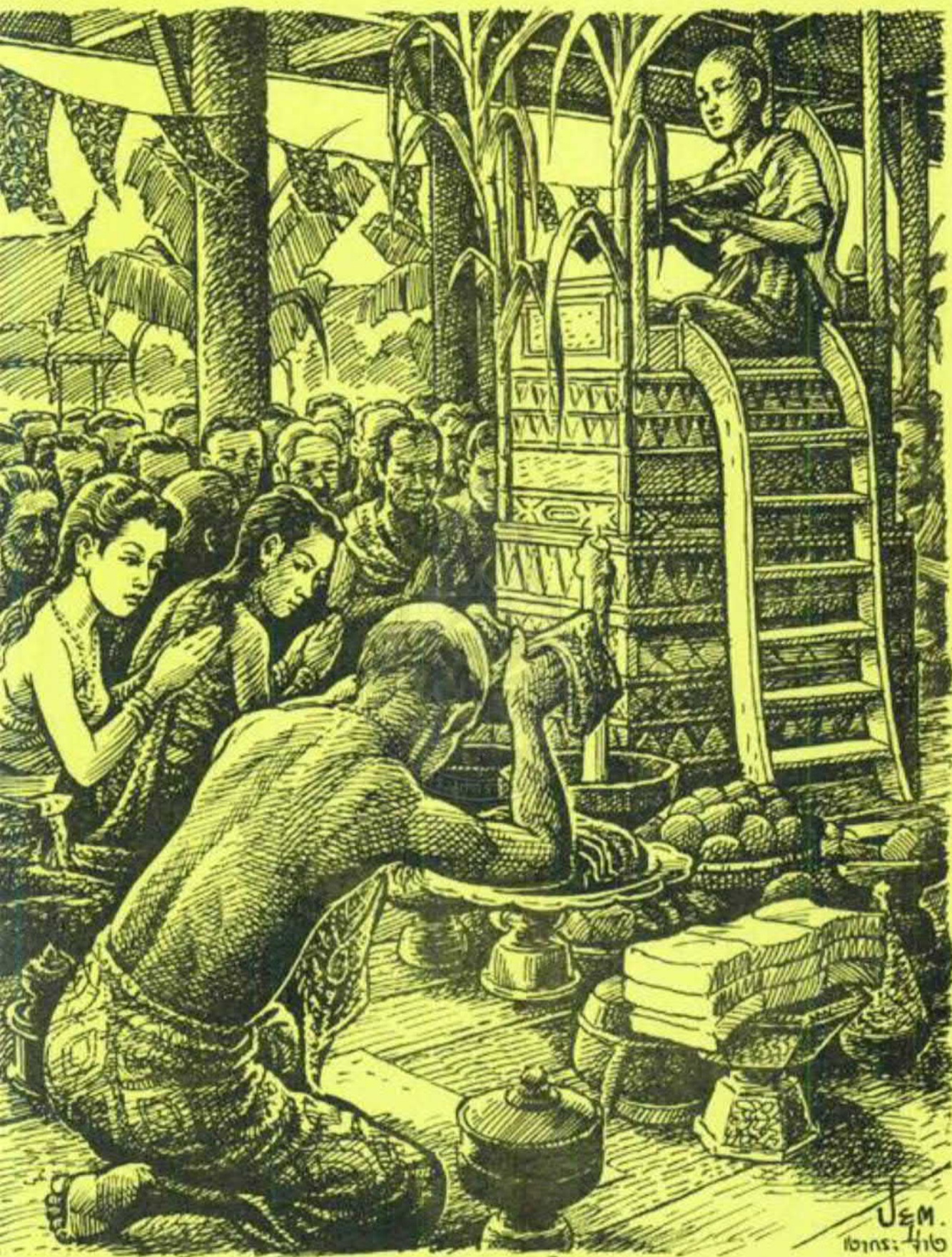
หลังจากนั้นต่อมาอีกหลายปีจนกระทั่งพลายแก้วมีอายุได้ ๑๕ ปี พลายแก้วมีใจรักที่จะเป็นทหารเหมือนอย่างขุนไกรพลพ่ายผู้บิดา เนื่องจากในสมัยนั้นยังไม่มีโรงเรียน การเรียนรู้หนังสือของเด็กชายต้องอาศัยเรียนจากพระคัมภีร์ นางทองประศรีจึงคิดจัดการบวชเณรพลายแก้วเพื่อจะได้มีโอกาสเรียนหนังสือกับสมภารที่วัดส้มใหญ่ ซึ่งมีชื่อเสียงว่ามีความรู้มากทางอยู่ยงคงกะพันชาตรีจากพลายแก้วบวชเณรนับได้ว่าเป็นการพรรณนาการตระเตรียมงานต่าง ๆ ได้อย่างน่าดู ซึ่งเท่ากับเป็นการให้ความรู้ในค่านิยมวัฒนธรรมไทยอีกตอนหนึ่ง ไกรที่ไม่เคยทราบว่าคนบวชเณรจะต้องทำอะไรบ้าง ก็จะสามารถได้ในตอนนี้องปรากฎว่าเณรแก้วเป็นผู้มีสติปัญญาฉลาดเฉลียว สามารถเรียนจนจบตำราของสมภารได้ทั้ง ๆ ที่บวชยังไม่ครบปี เมื่อสมภารนำตำราเล่มใหญ่พิเศษที่ยัง

ไม่เคยสอนผู้ใดมาก่อนออกมาสอนให้อีก เณรแก้วก็สามารถเรียนได้จนจบในเวลาไม่นานนัก เณรแก้วต้องการจะศึกษาวิชาความรู้ให้มากไปกว่านี้ สมภารจึงแนะนำให้เดินทางไปเรียนวิชาเพิ่มเติมกับสมภารอีกองค์หนึ่ง ซึ่งจำพรรษาอยู่ที่วัดป่าเลไลยก์ เมืองสุพรรณบุรี เณรแก้วจึงลาท่านสมภารกลับมาบอกมารดา นางทองประศรีจึงจัดแจงผูกช้างพาเณรแก้วมุ่งหน้ามาสุพรรณบุรีทันที

ระยะทางจากกาญจนบุรีถึงสุพรรณบุรีในสมัยก่อนนั้น ต้องใช้เวลาเดินทางถึง ๓ วัน เมื่อมาถึงนางทองประศรีจึงพาเณรแก้วไปหาสมภารมี ซึ่งจำพรรษาอยู่ที่วัดป่าเลไลยก์ สมภารมีได้ต้อนรับสองแม่ลูกเป็นอันดี เพราะเคยรู้จักกันมาก่อนแล้วเมื่อสมัยที่ขุนไกร ฯ ยังมีชีวิตอยู่ สมภารมีรับรองว่าจะสอนวิชาความรู้ต่าง ๆ ให้จนหมดสิ้น หลังจากฝากฝังเณรแก้วเรียบร้อยแล้วนางทองประศรีก็เดินทางกลับบ้านกาญจนบุรี ด้วยความเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด เณรแก้วจึงสามารถเรียนรู้วิชาต่าง ๆ ได้จนจบถึงคำราพิชัยสงคราม ซึ่งถือกันว่าเป็นหัวใจของนักรบ นอกจากนั้นเณรแก้วยังได้เรียนเกี่ยวกับการจับยามดูเลข ผานาที การอยู่ยงคงกระพัน การล่องหนหายตัว การผูกหุ่นขึ้นเป็นมนุษย์ เพื่อสำหรับเป็นทหารเวลาทำศึกสงคราม ตลอดจนวิชาเสกเป่ามนตร์มหาสะกดให้หญิงสาวรักใคร่ ในส่วนวิชาทางธรรม เณรแก้วก็สามารถมากเช่นกัน เพราะชั่วหัตถ์เทศน์มหาชาติเพียงไม่ถึง ๓ เดือน ก็สามารถเทศน์ได้ขึ้นใจ ชำยังไพเราะจับใจชาวบ้านที่ได้ฟังทุกคนไป

ย้อนกล่าวถึงขุนช้างบัดนี้โตเป็นหนุ่มแล้ว ขุนช้างมีภรรยาคนหนึ่งชื่อนางแก่นแก้ว แต่อยู่ด้วยกันได้ไม่นานนางก็เกิดป่วยเป็นไข้หนักและถึงแก่กรรมในที่สุด ขุนช้างจึงกลายเป็นพ่อหม้ายมีชื่อเสียงว่าร้ายที่สุดในสุพรรณบุรี แต่ก็ยังไม่มีหญิงสาวนางใดปลงใจรักใคร่อีก ทั้งนี้เพราะความที่ขุนช้างมีศีรษะดำน เลียน ชำยังมีรูปร่างและหน้าตาที่ไม่น่ารักอีกด้วย

ในสมัยก่อนนั้นเทศกาลงานบุญซึ่งเป็นที่ขึ้นหน้าขึ้นตาของชาวบ้าน ได้แก่เทศกาลวันตรุษสงกรานต์ ซึ่งอยู่ในช่วงระยะเดือนเมษายน และชาวบ้าน

ในชนบทกำลังว่าง เพราะฤดูเก็บเกี่ยวได้เสร็จสิ้นไปแล้ว ประกอบทั้งสภาพอากาศระยะเวลาที่ฤดูร้อนกำลังสลดใส ชาวบ้านจึงมีงานสนุกกันได้เต็มที่ ประเพณีที่สำคัญทางศาสนาซึ่งควบคู่กันไปกับวันครูสงกรานต์ คือการขนทรายเข้าวัดในคอนเย็น และทำบุญตักบาตรถวายพระในคอนเช้าวันรุ่งขึ้น นางพิมพิลาโลยได้ช่วยกันกับนางศรีประจันมารดาทำกับข้าวเตรียมไว้ถวายพระเช่นเดียวกับชาวบ้านทั้งหลาย จะด้วยบุญหรือกรรมก็ตาม ทำให้นางพิมพิลาโลย ได้ตักบาตรถวายแด่เรแก้ว ซึ่งก็เผอิญจำได้พอดีว่านางพิมพิลาโลยนี้เองที่เคยเป็นเพื่อนเล่นเมื่อสมัยที่ยังเป็นเด็กอยู่

เทศกาลทำบุญอีกอย่างหนึ่งของชาวบ้าน คือการร่วมเป็นเจ้าภาพการเทศน์มหาชาติซึ่งจัดให้มีขึ้นในเดือนสิบของทุก ๆ ปี และยังคงยึดถือปฏิบัติมาจนถึงทุกวันนี้ ประเพณีการเทศน์มหาชาตินั้นทางวัดเป็นผู้จัดขึ้น แต่นิยมให้ชาวบ้านได้ร่วมทำบุญด้วยการรับเป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์ซึ่งมีอยู่ทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ การเทศน์มหาชาติเริ่มตั้งแต่เช้าตรู่คือกัณฑ์ทศพร และเทศน์ติดต่อกันไปตลอดวันจนถึงสองยามเพื่อให้จบทั้งหมด ถือกันว่าการได้ร่วมทำบุญเทศน์มหาชาตินี้เป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ เพราะมหาชาติคือพระชาติสุดท้ายของพระพุทธเจ้า ก่อนเสด็จมาประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและเสด็จออกบรรพชาจนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในที่สุด ปราภฏว่าวัดป่าเลไลยก์ได้จัดให้มีการเทศน์มหาชาติขึ้น บรรดาชาวบ้านที่มีฐานะดีต่างก็รับเป็นเจ้าของกัณฑ์ต่าง ๆ จนครบทั้งหมด ชุนช่วงรับกัณฑ์กุมาร นายพิมพิลาโลยรับเป็นเจ้าของกัณฑ์มัทรี พอถึงวัดกำหนดเทศน์มหาชาติ เจ้าภาพทั้ง ๑๓ กัณฑ์ก็ตระเตรียมประกวดประชันเครื่องประกอบกัณฑ์เทศน์อย่างใหญ่โตมโหฬาร ส่วนชาวบ้านอื่นๆ ก็เตรียมไปร่วมบำเพ็ญกุศลที่วัดด้วยการจัดหาข้าวปลาอาหารหวานคาวอย่างเลิศ ในตอนนี้ก็จะได้พบรายชื่อชนมไทยที่เข้ามาะพร้าวและน้ำตาลมากมายด้วยกัน ซึ่งนับว่าเป็นการให้ความรู้ทางโภชนาหารไปด้วยในตัว

ทางฝ่ายขุนช้างซึ่งเป็นเจ้าภาพกัณฑ์กุมาร พอถึงกำหนดเวลาก็เดินนำ ขบวนบ่าวไพร่พร้อมด้วยเครื่องประกอบกัณฑ์เทศน์ที่จัดไว้อย่างงดงาม สมจริง ตรงไปที่วัดป่าเลไลยก์ นางพิมพิลาไลยก็ตระเตรียมเครื่องประกอบกัณฑ์เทศน์กับ ข้าราชการหญิงชายทั้งหลาย พอเสร็จก็ยกไปตั้งที่ศาลาวัดในการเทศน์มหาชาตินั้น ผู้เป็นเจ้าของแต่ละกัณฑ์จะต้องเป็นผู้ประเคนของถวายแก่พระผู้เทศน์ด้วย เผอิญ ในวันนั้นสมภารมี ซึ่งกำหนดว่าจะเทศน์กัณฑ์มัทรีของนางพิมพิลาไลย เกิด อาพาธกระทันหันจึงให้เณรแก้วออกไปเทศน์แทน ฝ่ายเณรแก้วพอเห็นหน้า เจ้าของกัณฑ์เทศน์ ก็โหมอ่านคาถาอาคมเสกเป่าให้นางพิมพิลาไลยเกิดความ ตึงใจจนทันที เณรแก้วใส่ใจจิตใจทั้งหมดในการเทศน์ครั้งนี้ เป็นผลให้ผู้ฟังทั่ว ทั้งศาลาพากันเคลิบเคลิ้มไปหมดสิ้น นางพิมมีศรัทธาแก่กล้าถึงกับเปลื้องผ้าสื ทับทิมที่ห่มอยู่ขึ้นจบถวายเณรแก้วอีกด้วย ขุนช้างซึ่งแอบหลงรักนางพิม มานานแล้วก็รีบทำตามอย่างบ้าง คือเปลื้องผ้าครองที่ห่มออกถวายเคียงกับผ้า ของนางพิม ข้ายังอธิษฐานเสียงดังว่าขอให้ไฉ่นางพิมมาเป็นคู่ครอง นางพิม นั้นมีความรังเกียจขุนช้างอยู่ก่อนแล้วที่หน้าตาอัปลักษณ์แล้วยังชอบพุดจาเกี้ยว พาราสนางอยู่เสมอ เมื่อขุนช้างทำประเจิดประเจ้อท่ามกลางที่ชุมนุมชนเช่นนี้ นางจึงยิ่งโกรธมาก นางพิมพิลาไลยจึงลงจากศาลาวัดกลับไปบ้านทันที ทั้ง ๆ ที่ยังเทศน์ไม่จบกัณฑ์ซึ่งตนเป็นเจ้าของ

เณรแก้วนั้นพอนางพิมไปแล้วก็ไม่ใช่อันเทศน์ เพราะเกิดจิตผูกพัน รักไกรนางขึ้นมาอย่างยิ่ง เณรแก้วจึงรีบเทศน์ให้จบอย่างรวดเร็ว แล้วกลับเข้ากุฏิ นั่งรำพึงถึงนางพิมอยู่ตลอดคืน และตั้งใจว่ารุ่งขึ้นเช้าจะถือคันไถไปรับบิณฑ- บาตให้ถึงบ้านนางให้ได้ ทางค่านางพิมคือนั้นเข้านอนก็เกิดมีนิมิตฝันว่าไถ้วย น้ำเด่นกับสายทองผู้เป็นพี่เลี้ยง สายทองได้เป็นผู้เก็บดอกบัวทองส่งให้พอตกใจ ตื่นขึ้น นางจึงเล่าความฝันให้พี่เลี้ยงช่วยทำนาย สายทองทำนายว่านางจะได้มีคู่รัก ในไม่ช้าและการมีคนรักครั้งนี้สายทองจะเข้ามามีส่วนช่วยอยู่ด้วย นางพิมนั้นเป็น หญิงสาวบริสุทธิ์พอได้ฟังคำทำนายเช่นนั้นก็ไม่เชื่อ หว่าสายทองแกล้งหลอกเล่น

ข้างฝ่ายขุนช้างนั้นก็เฝ้าคิดถึงแต่นางพิมจนนอนไม่หลับ และคิดหาทางที่จะให้
ไถ่นางมาเป็นภรรยาของตน ทั้ง ๆ ที่ขุนช้างรู้อยู่แก่ใจ ว่านางพิมมิไต่ย็นใครรักใคร่
ตนแม้แต่น้อย

พอรุ่งเช้าเณรแก้วจึงรีบตื่นแต่เช้าครู่ตระเตรียมการที่จะเข้าไปรับ
บิดาพยาบาลให้ถึงบ้านนางพิม เณรแก้วเดินมาจนถึงบ้านท่าพี่เลี้ยงซึ่งบ้านนางพิม
ตั้งอยู่ และเห็นม้านั่งวางอยู่หน้าบ้าน แต่ยังไม่เห็นผู้ใดคอยอาหารมาถวาย เณรแก้ว
จึงยืนสำรวจอยู่ นางพิมและสายทองซึ่งเคยตื่นหุงข้าวใส่บาตรพระแต่เช้าทุกวัน
ก็ตระเตรียมข้าวปลาอาหารอยู่ข้างในบ้าน นางพิมได้ลุกมาเปิดหน้าต่างดูว่า
พระมาหรือยัง จึงได้เห็นเณรแก้วยืนคอยรับบาตรอยู่ ด้วยมนตร์มหาละลวย
ของเณรแก้วทำให้นางบังเกิดความกระตือรือร้นจนถึงกับ ไม่ยอมลงไปใส่บาตร
สายทองจึงลงไปใส่แต่ลำพัง เณรแก้วบอกแก่สายทองว่า ที่มุกบันเดินมาจาก
วัดแต่เช้าครู่ก็เพราะช่องใจที่เมื่อวานยังเทศน์มหาชาติกัณฑ์มัทรีไม่ทันจบเจ้าของ
กัณฑ์เทศน์ก็หนีกลับบ้านเสียก่อน คิดว่าอาจะมีเรื่องไม่พอใจสิ่งใด จึงอยาก
จะขอทราบ สายทองจึงบอกว่าหลังจากเพลแล้วขอนิมนต์มาที่บ้านอีกครั้งหนึ่ง
เณรแก้วรับคำแล้วก็รีบกลับวัด นำอาหารที่บิดาพยาบาลได้ถวายอาจารย์ และ
เตรียมตัวไปพบกับสายทองตามที่นัดหมาย

เป็นธรรมเนียมของคนไทยที่มีอันจะกินในสมัยก่อน เมื่อมีลูกสาวก็
มักจะหาเด็กหญิงที่มีอายุไล่เลี่ยกันหรือแก่กว่าเล็กน้อย เอามาเลี้ยงคู่กันเพื่อ
ให้เป็นทั้งเพื่อนและพี่เลี้ยงของลูกสาว นางสายทองซึ่งมีอายุแก่กว่านางพิมไม่กี่ปี
จึงได้ถูกเลี้ยงมากับลักษณะดังกล่าว สายทองกับนางพิมมีความสนิทสนม
รักใคร่กันประหนึ่งพี่น้อง แต่สายทองก็เจียมตัวอยู่เสมอว่านางพิมนั้นมีฐานะ
เป็นนายของนกค้ำย ธรรมดาของคนที่อยู่ด้วยกันย่อมจะพอทราบนิสัยของกัน
และกันบ้าง สายทองก็เชื่อกันนางพอจะทราบว่านางพิมได้บังเกิดความสนใจ
เณรแก้วตามประสาของสาวแกรุ่นขึ้นบ้างแล้ว แต่สายทองก็แสวงทำเป็นไม่

สนใจ คงจะเห็นได้จากการที่เมื่อนางพิมไม่ยอมลงไปใส่บาตร ปล่อยให้สายทองทำแต่ผู้เดียว นั้น นางพิมก็คงจะอยากทราบว่าเณรแก้วได้พูดจาว่ากระไรบ้าง แต่สายทองก็แก้งนึ่งเฉย ไม่ปริปากพูดถึงเลย นางพิมจึงออกจะไม่พอใจ ถังนั้นพอคอนบ้ายเมื่อสายทองชวนไปอาบน้ำเล่น นางจึงไม่ยอมตาม ไปด้วยสายทองจึงคุมบ่าวไพร่ไปเพียงคนเดียว

ข้างฝ่ายเณรแก้วพอได้เวลาพักหมาย ก็รีบออกจากวัดมุ่งหน้ามาที่บ้านนางพิมทันที เมื่อเห็นว่าสายทองกำลังเล่นน้ำอยู่ เณรแก้วจึงได้เข้าไปทักทาย และสารภาพว่าได้หลงรักนางพิมเสียแล้ว พร้อมทั้งได้ขอร้องให้สายทองช่วยเป็นแม่สื่อพูดจาให้นางพิมยินยอมรักใคร่กันด้วย สายทองนั้นใจจริงก็คงเอ็นดูเณรแก้ว แต่ขณะเดียวกันก็ยังเกรงกลัวนางพิมผู้เป็นนายอยู่ เพราะการเป็นแม่สื่อนั้นหากอีกฝ่ายไม่ยินยอมพร้อมใจด้วย แม่สื่อก็จะเสีย อีกประการหนึ่ง แม่สื่อจะเป็นประโยชน์ก็เฉพาะตอนที่ช่วยให้กันเขาชอบพอกันเท่านั้น เมื่อทั้งคู่รักใคร่กันจริงแล้วแม่สื่อก็หมดความหมาย สายทองจึงได้กล่าวคำเปรียบเทียบไว้อย่างน่าฟังว่า

“เมื่อมิได้กินมั่งหนั่งมิได้ปุ	กระดุกจะแขวนคออยู่เหมือนตัวซ้ำ
เจ้าได้พิมก็จะยืมอยู่อัครา	ต้องถูกคำก็จะอายแต่สายทอง
เหมือนตึงมิได้สู้กันแฉกกัน	กาเหี่ยวเฉยบินไปกล่อกล่อ
แต่นี้ไปพ้ออย่าได้กะเนียงปอง	มิใช่ของควรประคินของกินตาย”

เณรแก้วได้เพียรอ้อนวอนพร้อมทั้งคิดสินบนสายทองว่า ถ้านางช่วยได้สำเร็จจะทดแทนบุญคุณให้อย่างคุ้มค่า ในที่สุดสายทองก็ใจอ่อนตกปากรับคำว่าจะช่วยพูดจาทูลอนนางพิมให้ พร้อมกับนัดให้เณรแก้วมาฟังผลในวันรุ่งขึ้น คำวันนั้นสายทองจึงลงหยั่งเสียงด้วยการชวนนางพิมคุยถึงเรื่องการมีคู่ครอง แต่นางพิมได้ตอบสายทองว่า เรื่องเช่นนี้ควรให้เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่จะดีกว่า และยังได้กล่าวคำอุปมาที่ติดปากคนมาจนถึงทุกวันนี้ว่า

“ออกเปรี้ยวกินหวานตระการใจ ลูกไม้ฤๅจะสุกก่อนห่าม”

สายทองเห็นนางพิมไม่เอออวยด้วยก็เลี้ยงไปพูดถึงเณรแก้วแทน นางพิมชักเอะใจจึงชักไซ้เรื่องราวต่าง ๆ สายทองจึงสารภาพพร้อมกับพูกาสนับสนุนเณรแก้วว่าเป็นคนดีคู่ควรกับนางพิมยิ่งนัก และขอให้นางพิมไปทักบาตรเณรแก้วในเช้าวันรุ่งขึ้น ทั้งสายทองยังคิดจะให้ทั้งคู่ได้พบปะกันที่ไร่ฝ้ายในตอนบ่ายอีกด้วย อันที่จริงนางพิมนั้นก็มีความพอใจเณรแก้วอยู่ แต่ด้วยความอายจึงแสร้งทำเป็นโกรธ และพุดประชดสายทองให้รักเณรแก้วเสียเอง

ครั้นรุ่งเช้าเณรแก้วก็ออกเดินไปรับบาตรที่บ้านนางพิมตามนัด สายทองและนางพิมได้ลงไปทักบาตรพร้อมกัน แต่นางพิมมีความประหม่าและอายตามประสาสาวรุ่น เมื่อใส่บาตรเสร็จจึงรีบขึ้นบ้านก่อน สายทองได้จัดการนัดแนะให้เณรแก้วออกไปหาที่ไร่ฝ้ายในเวลาบ่าย เณรแก้วก็รับคำ พอถึงเวลาบ่ายสายทองและนางพิมจึงไปบอกนางศรีประจันว่า ฝ้ายกำลังออกดอกเต็มไร่ สมควรที่คนทั้งสองจะออกไปควบคุม เพราะถ้าปล่อยให้ข้าพเจ้าเก็บนั้นย่อมไม่ได้ผลเต็มที่ นางศรีประจันจึงออกปากอนุญาต ข้างฝ่ายเณรแก้วพอถึงเวลาบ่ายก็เตรียมตัวเพื่อออกไปพบนางพิมที่ไร่ฝ้ายตามที่สายทองนัดให้ ตอนนั้นต้องอธิบายเพิ่มเติมสักเล็กน้อยว่า เณรนั้นถือศีลเพียง ๑๐ ข้อ ซึ่งต่างกับสงฆ์มากนัก ในสมัยนั้นถ้าหากเณรมีกิจธุระที่ไม่เกี่ยวกับค่านศาสนาแล้ว ก็อาจลาสิกขาบทกับพระเพียงรูปเดียวได้ และเมื่อทำธุระเสร็จกลับมาวัดก็สามารถบวชใหม่ได้เช่นกัน เณรแก้วเมื่อจะออกไปไร่ฝ้ายจึงได้ไปขอลาสิกขาบทกับพระรูปหนึ่ง พอไปถึงที่ไร่สายทองก็ชี้พุ่มไม้ที่นางพิมนั่งพักอยู่ให้ พลายแก้วจึงเข้าไปพุดคุยกับนางพิมและโดยที่มิניสัยเจ้าชู้ ช้ายังถือว่าคนมีคาถาตามหาละลวย พลายแก้วจึงพูกาฝากรักต่อนางพิมมากมาย ซึ่งในที่สุดนางพิมก็ใจอ่อนยินยอมรับรักด้วย พลายแก้วมีใจกำเริบถึงกับสวนลามนาง แต่นางพิมไม่ยินยอม ช้ายังเร่งให้พลายแก้วกลับไปวัดเสีย พลายแก้วก็รับคำพร้อมทั้งบอกว่าตอนค่ำจะไปหานางที่บ้านอีกครึ่งหนึ่ง

เมื่อกลับมาถึงบ้านนางพิมได้เล่าเหตุการณ์ทั้งหมดให้สายทองฟัง ด้วยความโกรธที่ถูกพลายแก้วลวนลาม สายทองเห็นนางพิมโกรธก็พยายามพูดปลอบโยนว่า เหตุทั้งนี้เพราะพลายแก้วกำลังอยู่ในวัยหนุ่ม ยังไม่เคยพบหญิงสาวที่ไหนดมาก่อน เมื่อมาพบและรักนางพิมเข้าเป็นครั้งแรก จึงอาจจะใจร้อนไปบ้าง หลังจากนั้นสายทองก็ชวนนางพิมนอน เพราะไม่คิดว่าพลายแก้วจะกล้าเข้ามาได้ถึงในบ้าน ฝ่ายพลายแก้วเมื่อกลับไปถึงวัดแล้วก็ไม่ได้บวชใหม่ คอยเวลาอยู่จนค่ำ พอได้เวลาสองยามก็มุ่งหน้าเดินทางไปบ้านนางพิม พลายแก้วได้ใช้วิชาความรู้ที่เรียนมาสะเคาะกลอนทุกชั้นเข้าไปได้จนถึงห้องของนางพิม และด้วยชั้นเชิงของชายเจ้าชู้บวกกับมนตร์เสน่ห์มหาเสวย นางพิมจึงตกเป็นภรรยาของพลายแก้วไปในคืนนั้นเอง

ย้อนกล่าวถึงขุนช้าง นับตั้งแต่วันทำบุญพึ่งเทศน์มหาชาติที่วัดป่าเลไลยก์แล้ว ก็เฝ้าคิดถึงนางพิมทุกวัน ในที่สุดจึงไปอ้อนวอนนางเทพทองมารดาให้ช่วยไปสู่ขอให้ ขุนช้างกล่าวว่ามารดาจะไม่ยอมไป จึงแกล้งแต่งเรื่องราวทักกับนางพิมรักใคร่กันมานานแล้ว นางพิมเร่งขุนช้างอยู่ทุกวันให้ไปสู่ขอนางเสียที่ นางเทพทองรู้นิสัยลูกชายดี เมื่อได้ฟังเช่นนั้นก็เถาได้ว่าขุนช้างพูดจาหลอกลวง เพราะนางพิมนั้นรูปงาม ไม่มีวันที่จะมารักชอบลูกชายของนางได้ มีหน้าซ้ำเท่าที่เห็น นางพิมก็เคยแต่คำว่าขุนช้างอยู่เสมอ ในข้อที่ไม่เจียมตัวเผยอมารักนาง ซึ่งนางเทพทองเองก็ไม่ต้องการที่จะได้ลูกสะใภ้แบบนี้ จึงได้แนะนำขุนช้างให้ไปหาผู้หญิงอื่น ๆ ในกรุงศรีอยุธยา แต่ขุนช้างก็ไม่ยอม ซ้ำยังอ้างว่าไปรับปากสัญญากับนางพิมไว้แล้วว่าจะไปสู่ขอ และนางพิมยังบอกว่าถ้าขุนช้างไม่ไปจริงนางจะผูกคอตาย ซึ่งขุนช้างได้บอกแก่มารดาว่าถ้านางพิมตาย คนก็จะขอตายตามด้วย นางเทพทองยิ่งโกรธใหญ่ เพราะทราบดีว่าทั้งหมดที่ขุนช้างยกมาอย่างนั้น ล้วนเป็นคำเท็จที่ขุนช้างปั้นแต่งขึ้นเองคนเดียว จึงทวากไล่ลูกชายกลับบ้านไป

เมื่อขอร้องมาราคาตนเองไม่สำเร็จ ชุนซ้างจึงหันเขาประจบนางศรีประจัน ซึ่งเป็นผู้ที่ค่อนข้างเห็นแก่เงิน นางจึงไม่มีความรังเกียจในความอัปลักษณ์ของ ชุนซ้าง ยิ่งชุนซ้างบอกว่า ถ้าไถ่นางพิมพ์เป็นภรรยาจะยกทรัพย์สินเงินทองที่มี อยู่ให้หมดสิ้น นางศรีประจันก็ยิ่งพอใจมาก ชุนซ้างเห็นนางศรีประจันเต็มใจ รับคนเป็นเชย ก็สัญญาว่าจะให้มารคามาสู่ขอตามประเพณีโดยเร็ว นางพิมพ์ กับสายทองแอบฟังความอยู่ในห้องก็เป็นเคียดเป็นแค้นชุนซ้างยิ่งนัก ที่มาอวด ความมั่งมีพลอยให้มารกาตืนเงินไปด้วย นางพิมพ์จึงแกล้งร้องคำคนใช้หัวล้าน ของตนเป็นการกระทบทกระเถือนเปรียบเปรยไล่หลังชุนซ้างไป หลังจากชุนซ้าง ลากลับไปแล้ว นางพิมพ์ร้อนใจเกรงว่าชุนซ้างจะจัดผู้ใหญ่มาสู่ขอตนก่อนเดรแก้ว นางจึงขอร้องสายทองให้ไปหาเดรแก้วเร่งให้รีบจัดผู้ใหญ่มาสู่ขอนางเสียโดยเร็ว เดรแก้วก็รับคำ และได้ฉวยโอกาสเที่ยวพาราตีสายทองตามวิสัยเจ้าชู้ พวกเดร จึงไปฟ้องสมภารมี สมภารเอาไม้ไล่ตีจนทั้งคู่ออกจากวัดไป สายทองได้กลับ ไปบอกนางพิมพ์ว่าเดรแก้วรับจะรีบมาจัดการสู่ขอในไม่ช้า

ฝ่ายเดรแก้วหลังจากถูกสมภารมีไล่ตีก็นั่งไม่กล้ากลับเข้า ไปอยู่ในวัดป่า-เลโดยก็อีก และด้วยความที่รักวิชาเดรแก้วจึงตั้งใจมุ่งไปหาสมภารทอง ซึ่งเคย เป็นอาจารย์ของบิดาที่วัดแค เพื่อเรียนวิชาต่าง ๆ เพิ่มเติมให้กล้าแข็งยิ่งขึ้น เดรแก้วสนุกอยู่กับการศึกษาเล่าเรียนและทดลองวิชาความรู้ต่าง ๆ ได้แก่การ สะกดทัพจับพล การปลุกผี การเลี้ยงผีพรายกระซิบ การผูกหุ่นยนต์ การสะ เคาะโซ่และกฤษณะ การล่องหนหายตัว กำบังคน และการเสกเป่ามนตร์มหา-ละลวยให้ท้องใจคน ส่วนนางพิมพ์เห็นเดรแก้วหายไปนานก็ยิ่งร้อนใจ จึงตัดสินใจ ขวนสายทองไปหาเดรแก้วที่วัดแค นางพิมพ์ก็พ้อต่อว่าเดรแก้วที่ไม่รีบสู่ขอ นางตามสัญญา เดรแก้วจึงสารภาพว่ายังไม่มีเงินเป็นค่าสินสอดทองหมั้น นาง พิมพ์รับปากจะจัดหาให้เอง ในที่สุดเดรแก้วก็ตัดสินใจยอมสีก และให้สัญญา

ว่าจะไปหานางที่บ้านในเวลาค่ำ หลังจากนางพิมและสายทองลากลับไปแล้ว เณรแก้วจึงเข้าไปขอลาสิกขาต่อสมภารคง สมภารได้ทักท้วงและขอร้องให้ เณรแก้วบวชเป็นพระต่อไป เณรแก้วไม่ยอม สมภารจนใจจึงยอมสึกให้ และได้ตรวจดวงชะตาพร้อมกับทำนายว่า เณรแก้วจะได้เป็นทหาร และได้แต่งงาน สมใจ แต่อยู่ด้วยกันไม่นานก็ต้องแยกจากกัน พลายแก้วจะประสบเคราะห์กรรมขนาดหนัก ถึงต้องจองจำเมื่ออายุได้ ๒๕ ปี และจะได้พบความสุขสบายเต็มที่เมื่ออายุ ๔๐ ปี ล่วงแล้ว

พลายแก้วจัดการปลุกผีพราย เพื่ออาศัยชื้อกอบ้านนางพิม เมื่อไปถึงก็ใช้วิชากำบังตนเข้าไปถึงนอกชานบ้าน หลังจากเข้าห้องและประเล้าประโลมนางพิมแล้ว พลายแก้วจึงถามวันเดือนปีเกิดของนางเพื่อนำไปคำนวณให้สอดคล้องกับของตน เพื่อเวลาตรวจดวงชะตาว่าทั้งสองเป็นเนื้อคู่กันหรือไม่ จะได้ไม่มีข้อโต้แย้งใด ๆ ทั้งนี้เพราะทามกคิของกนโบราณถือว่า หญิงชายที่จะแต่งงานอยู่กินอย่างมีความสุขด้วยกันจนแก่เฒ่า นั้น จะต้องมีความดวงชะตาราศีที่สมพงศ์กัน แล้วพลายแก้วยังคิดจะเข้าหาสายทองด้วยจึงทำอุบายถามนางพิมถึงอายุสายทอง พลายแก้วได้รับเป่ามนตร์มหาละลายให้นางพิมหลับ และย่องออกไปหาสายทองที่ห้อง สายทองเมื่อโดนมนตร์มหาละลายของพลายแก้วก็ใจอ่อน ยอมเป็นภรรยาของพลายแก้วไปอีกคน เมื่อนางพิมตื่นขึ้นไม่เห็น พลายแก้วอยู่ในห้อง จึงลุกออกมาดูที่ห้องสายทอง พอเห็นว่าทั้งสองอยู่ในห้องเดียวกันก็โกรธยิ่งนัก ทั้งสองทะเลาะกันเสียงดังมาก พลายแก้วต้องรีบห้าม เพราะเกรงว่านางศรีประจันจะตื่นขึ้นมาได้ยินเข้า กรึ้นไถ่รุ่งพลายแก้วจึงลา นางพิมเดินทางไปหามารดาที่กาญจนบุรี และสัญญาว่าจะกลับมาสู่ขอนางภายในเจ็ดวัน

เมื่อเดินทางไปถึงกาญจนบุรี พลายแก้วก็เข้าไปเล่าเรื่องให้ทองประศรี ผู้เป็นมารดาฟังและอ้อนวอนขอร้องให้ช่วยไปสู่ขอนางพิม นางทองประศรีก็ เหมือนกับชาวบ้านทั่วไป กล่าวคือเมื่อมีลูกชายเพียงคนเดียวก็รักและหวง ไม่ ใกร้อยากจะให้แต่งงานเร็ว ๆ โดยเฉพาอย่างยิ่งพลายแก้วก็ยังอายุน้อยอยู่ สม ควรที่จะบวชเรียนเสียก่อนจึงค่อยศึกษามีภรรยา ดังนั้นเมื่อลูกชายมาอ้อนวอนขอ แต่งงานก็ยอมไม่พอใจ นางได้พยายามขอให้พลายแก้วบวชเป็นพระเสียก่อน แล้วนางจะหาผู้หญิงที่ดีและสวย ๆ ให้ แต่พลายแก้วกำลังรักกำลังหลงนางพิม จึงไม่ยอมฟังคำทัดทานนั้น นางทองประศรีจึงยกความโกรธความไม่พอใจที่ลูก ชายไม่ได้บวชพระ และรับร้อนมีภรรยา ให้เป็นความผิดของนางพิมแต่ผู้เดียว ฉะนั้นนางจึงมีอคติต่อนางพิมผู้ที่จะมาเป็นลูกสะใภ้ตั้งแต่ยังไม่ทันได้เห็นตัว เมื่อ เห็นว่าทัดทานหรือห้ามปรามลูกชายไม่ได้ผลแน่ นางทองประศรีก็ยอมรับปาก ว่าจะไปสู่ขอนางพิมให้ เป็นธรรมเนียมของไทยแต่โบราณที่เมื่อชายหญิงปลง ใจจะแต่งงานกันนั้น ฝ่ายชายหรือที่เรียกว่าเจ้าบ่าวจะต้องจัดหาไม้ไปปลูกเรือน อยู่ในที่ของฝ่ายหญิงหรือที่เรียกว่าเจ้าสาว นางทองประศรีจึงให้บ่าวไพร่ไปจัด ชื้อเรือนใหม่บรรทุกเกวียนเตรียมนำไปปลูก พร้อมกับจัดหาขนม และผลไม้ ตลอดจนเครื่องประกอบขันหมากแต่งงานไว้พร้อมสรรพ พอวันรุ่งขึ้นขบวนขัน หมากของพลายแก้วก็เดินทางมุ่งหน้าไปสุพรรณบุรี เมื่อไปถึงพลายแก้วก็รีบ ไปหาและเล่าเรื่องให้นางพิมฟัง และบอกว่าวันรุ่งขึ้นมารดาจะเป็นผู้มาสู่ขอนาง พิมให้เตรียมตัวไว้

ครั้นรุ่งเช้าทองประศรีพร้อมด้วยแต่แก่ก็ไปพูกจาสู่ขอนางพิม การณ์ก็ ปรากฏว่านางศรีประจันให้การต้อนรับขับสู้อย่างดี เพราะเคยเป็นเพื่อนบ้านกัน มาก่อนแล้ว และศรีประจันก็ตกลงยินยอมยกลูกสาวให้แต่งงานกับพลายแก้ว ทั้งสองฝ่ายจึงกำหนดวันแต่งงาน และเนื่องจากการแต่งงานต้องอาศัยเพื่อนเจ้า บ่าวเจ้าสาว พลายแก้วไม่รู้จักใครในสุพรรณบุรี นอกจากขุนช้าง จึงให้บ่าว ไปเชิญขุนช้างมาเป็นเพื่อนเจ้าบ่าวของตน ฝ่ายขุนช้างพอทราบว่านางพิมคนที่

คนมุ่งมั่นรักใคร่หวังจะได้เป็นภรรยา จะแต่งงานกับคนอื่นเสียแล้ว ก็เสียใจยิ่งนัก แต่ขุนช้างก็สู้หักห้ามใจและไปช่วยงานพลายแก้วจนเสร็จพิธี พลายแก้วก็ได้แต่งงานอยู่กับนางพิมอย่างมีความสุข

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี พระราชาอาณาจักรของประเทศจะแผ่ขยายกว้างใหญ่ไพศาลเพียงไหน ขึ้นอยู่กับพระบรมเดชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินเป็นสำคัญ สมัยใดที่พระเจ้าแผ่นดินทรงมีความเข้มแข็ง หัวเมืองประเทศราชน้อยใหญ่ก็ยอมอ่อนน้อมขอเป็นเมืองขึ้น ถ้าพระเจ้าแผ่นดินทรงอ่อนแอ เมืองประเทศราชเหล่านี้ก็หันไปจงรักภักดีกับเจ้าเมืองอื่น ๆ เช่น พม่า เป็นต้น ในสมัยของสมเด็จพระพันวษาขึ้นปรากฏว่าหัวเมืองเหนือยอมอ่อนน้อมเป็นเมืองประเทศราชโดยตลอด ยกเว้นเมืองเชียงใหม่เมืองเดียวที่มีพระเจ้าแผ่นดินปกครองของตนเอง ทรงพระนามว่า พระเจ้าเชียงใหม่ พระเจ้าเชียงใหม่มีอำนาจมากสามารถทำให้หัวเมืองลาวทั้งหลายเป็นเมืองขึ้นได้ แต่ปรากฏว่ามีเมืองลาวเมืองหนึ่งชื่อว่าเชียงทอง เกิดแข็งข้อไม่ยอมขึ้นต่อเชียงใหม่กลับมาสวามิภักดิ์พระพันวษาพระเจ้าแผ่นดินไทย พระเจ้าเชียงใหม่เจ้าเมืองเชียงใหม่เมื่อทราบข่าวก็ทรงพระพิโรธมาก จึงโปรดให้แต่งตั้งทัพไปปราบปรามเมืองเชียงทองให้ได้ เมื่อทัพเชียงใหม่ยกมาถึงจึงเข้ากวาดต้อนผู้คนและตั้งค่ายรายล้อมยิงปืนกระหน่ำเข้าไปในวังของพระยาเชียงทองเจ้าเมืองทันที พระยาเชียงทองจึงปรึกษากับเหล่าเสนา ทกลงกันว่าจะทำเป็นยอมอ่อนน้อมต่อทัพของพระเจ้าเชียงใหม่ชั่วคราว เพื่อมิให้ถูกโจมตี และจะทำอุบายขันอาสาแต่งตั้งทัพไปรบกับกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นอริกับเมืองเชียงใหม่ให้ด้วย พระยาฟ้าดินแม่ทัพของเชียงใหม่หลงกลพระยาเชียงทอง ก็ยอมยกโทษให้พระยาเชียงทองจึงเปิดประตูเมืองให้กองทัพเชียงใหม่เข้าไปพักผ่อนในเมืองได้

ฝ่ายเจ้าเมืองเดินกับระแหง ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยา พอทราบว่าทัพเชียงใหม่ยกมาที่เมืองเชียงทองได้โดยง่าย เพราะเจ้าเมืองไม่สู้รบ กลับใจไปขอขึ้นกับเชียงใหม่ และยังรับอาสาจะรบกับกองทัพไทยอีกด้วย เจ้า

เมืองทั้งสองจึงแถมม้าใช้ ไปแจ้งข่าวให้พระยารามเจ้าเมืองกำแพงเพชรทราบ ทางเมืองกำแพงเพชรได้รับจัดเรือคว่นำข่าวไปแจ้งทางกรุงศรีอยุธยาทันที สมเด็จพระพันวษาเมื่อทรงทราบข่าวก็ทรงพระพิโรธ ตรัสสั่งให้ประชุมขุนนางข้าราชการเพื่อหาผู้ขึ้นอาสาไปรบ แต่ไม่มีข้าราชการคนใดกล้ารับอาสารศึกครั้งนี้ สมเด็จพระพันวษาจึงปรารภถึงขุน ไกรฯ และตรัสถามที่ประชุมว่าขุน ไกรมีบุตรชายหรือไม่ ขุนช้างซึ่งอยู่ในที่เฝ้าด้วย จึงได้โอกาสกราบทูลว่า บุตรของขุน ไกรชื่อพลายแก้ว มีอายุราว ๑๗ ปี เป็นผู้มีวิชาความรู้ในการรบทัพจับศึกมาก ขณะนี้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองสุพรรณบุรี สมเด็จพระพันวษาจึงตรัสใช้ให้ขุนช้างนำคำร่วจวังไปแจ้งเรื่องราวแก่พลายแก้ว เพื่อให้เดินทางเข้ามาเฝ้าโดยด่วน พลายแก้วพอทราบรับสั่งก็ยินดี เพราะอยากเป็นทหารอยู่แล้ว แต่นางศรีประจันและนางพิมพากันวิตกทุกข์ร้อนเป็นอย่างยิ่ง เพราะเห็นว่าพลายแก้วมีรูปร่างบอบบางที่ไหนดจะไปสู้รบกับพวกลาวได้ โดยเฉพาะนางพิมนั้นปลงใจเชื่อแน่อนว่าเหตุทั้งนี้เนื่องมาจากขุนช้างจงใจแกล้งเพื่อให้นางต้องพลัดพรากจากสามี พลายแก้วจึงต้องปลอมโยนภรรยาและสัญญาว่าจะรีบไปทัพและนำชัยชนะกลับมาโดยเร็ว

เช้าวันรุ่งขึ้นพลายแก้วเดินทางเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระพันวษา กราบทูลรับอาสา ทำให้สมเด็จพระพันวษาพอพระทัยมาก พระราชทานเสื้อผ้าเงินตราให้มากมาย พลายแก้วได้กราบทูลถามาเตรียมตัว ๓ วัน พลายแก้วมิได้นึกหวั่นในการศึกครั้งนี้เพราะเชื่อในวิชาความรู้ที่ได้เล่าเรียนมาอย่างดี แต่กลับมีความเป็นห่วงนางพิมเพราะนางโศกเศร้าเสียใจมากที่จะต้องพลัดพรากจากสามีสุดที่รักทั้งๆที่เพิ่งแต่งงานได้ไม่กี่วัน เป็นเหตุให้พลายแก้วต้องคอยปลอมโยน และด้วยความเป็นห่วง เมื่อไปหานางศรีประจัน พลายแก้วจึงฝากฝังภรรยาและสั่งเสียไว้ว่าถ้ามันมีข่าวร้ายใดๆเกี่ยวกับคนแล้ว ให้สืบสวนเรื่องราวเข้าไปในกรุงศรีอยุธยาให้แน่ชัดเสียก่อน อย่าเพิ่งเชื่อข่าวนั้นง่าย ๆ เพราะอาจมีคนมุ่งร้ายแกล้งก่อกวนขึ้นมาก็ได้ หลังจากสั่งเสียรำล่ำแม่และเมียแล้ว พลายแก้วก็รีบเดินทางเข้ากรุงศรีอยุธยา

สมเด็จพระพันวษาได้พระราชทานเสื้อผ้าเครื่องยศของนายทหาร พร้อม
ทั้งทรงอำนวยการให้พลายแก้วสามารถรบมีชัยชนะกลับมา ก่อนที่จะยกทัพไป
พลายแก้วได้มาร่ำลาแม่และเมียที่จอกเรือคอยส่งอีกครั้งหนึ่ง ทั้งสามคนปรึกษา
ตกลงกันว่า พลายแก้วจะเดินทางไปไกลอาจบังเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ไม่คาดฝัน
ได้ ฉะนั้นจึงจะปลุกกันโพธิ์เสียงทายไว้ ๓ วัน หมายถึง นางทองประศรี
พลายแก้ว และนางพิม ถ้าใครคนใดคนหนึ่งมีอันเป็นไป ก็ขอให้กันโพธิ์ของ
คนนั้นจงเหี่ยวเฉาไปก้วย พลายแก้วจึงไปหากันโพธิ์ ๓ ต้นและนำไปปลุกพร้อมๆ
กันทั้ง ๓ คน หลังจากอธิษฐานและปลุกกันโพธิ์เสร็จแล้ว นางพิมและทองประ
ศรีก็เดินทางกลับคืนสุพรรณบุรี พลายแก้วก็เตรียมยกทัพไปรบกับลาวตามที่ได้รับ
อาสาไว้

ระยะทางเดินทางจากกรุงศรีอยุธยาขึ้น ไปถึงเมืองเชียงทองและเชียงใหม่
ในสมัยก่อนนั้นไม่มีทางอื่น นอกจากการเดินทางบ่า พลายแก้วแม้จะมีใจยินดีที่ได้เป็น
แม่ทัพออกไปรบ แต่ขณะเดียวกันก็อดคิดถึงและเป็นห่วงนางพิมผู้ภรรยาไม่ได้
คงจะเห็นได้จากบทพรรณนาชมบ่าเขาที่แต่งเป็นทำนองนิราศไว้อย่าง ไพเราะและ
ซาบซึ้งใจยิ่ง ว่า

“นกเขาจับข่อยอยู่เคียงคู่	ผัวมาอยู่ไกลพิมเจ้าเหลือแหล่
กับแกล้งทำวังบนคันแกล	พี่ห่างแหห่อเหินมาเดินไพร
กระดุมภูจิกพวงชมพูเทศ	สังเกตุเหมือนผ้าชมพูพิศมัย
พะยอมหอมหวานมาชวนใจ	เหมือนกลิ่นสไบเจ้ายังติดมา
หอมกลิ่นบุปผชาติกาชอง	เหมือนกลิ่นแก้มที่หลงกะลึงหา
นกแก้วจับแก้วแล้วเจรจา	เวทนาน้องจะพุกกับคูใด”

แม้จะโศกเศร้าคิดถึงนางพิมอย่างไร พลายแก้วก็สู้หักใจ เพราะเหตุว่า
ราชการทัพครั้งนี้สำคัญยิ่ง ถ้าพลายแก้วทำได้สำเร็จก็ย่อมหมายถึงว่าจะได้รับ
ความดีความชอบอย่างมากมาย เมื่อยกพลเข้าถึงเขตเมืองเชียงทอง พลายแก้วได้
ส่งระคมทหารทั้งหมดเข้ารบสู้กับทหารลาวเชียงใหม่ที่ตั้งค่ายรายล้อมอยู่ ฝ่าย

ทหารเมืองเชียงทองพอทราบวาทัพทไทยยกขึ้นมาจากกรุงศรีอยุธยาแล้วก็ยินดี
พระยาเชียงทองจึงนิมนต์พระสังฆราชให้เป็นตัวแทนออกไปเล่าความจริงทั้งหมด
ให้แม่ทัพไทยฟัง พลายแก้วผู้เป็นแม่ทัพเมื่อทราบความจริงว่าลาวเชียงทองยังคง
ภักดีต่อกรุงศรีอยุธยาอยู่ก็ดีใจ จึงได้นักหมายกันว่าพลายแก้วจะคุมทัพเข้าโจมตี
ทัพเชียงใหม่ในเวลาบ่ายของวันรุ่งขึ้น ให้ทัพลาวเชียงทองคอยเตรียมตัวให้
พร้อมจะได้บุกตีกระหนาบพร้อมกัน ดังนั้นเมื่อถึงเวลาบ่ายตามนักหมายทัพ
พลายแก้วจึงบุกเข้าโจมตี ปรากฏว่าฟ้าดินสั่นบาดาลแม่ทัพของเชียงใหม่สู้ไม่ได้
ทหารไทยที่รุกไล่จนทัพเชียงใหม่แตกกระเจิงไป ทั้งช้างม้าและอาวุธได้เกลื่อน
กลาด ตลอดจนระยะทางที่ถอยร่น กองทัพไทยได้รุกไล่ติดตามไปอย่าง ไม่ลดละ
บรรดาหัวเมืองเหนือต่าง ๆ เช่น เมืองนครลำปาง และเมืองลำพูน ต่างก็พากัน
ทิ้งปืนเรือนอพยพหลบหนีทัพไทยกันจ้าละหวั่น พลายแก้วรุกไล่รบไปจนถึง
เมืองเชียงอินทร์แล้วจึงสั่งให้พักไพร่พล พวกทหารก็เที่ยวกันทรัพย์สินชาวบ้าน
และกวาดต้อนผู้คนเป็นเชลยได้มากมาย

มีหมู่บ้านลาวแห่งหนึ่งชื่อบ้านจอมทอง ซึ่งน่าจะถูกกองทัพไทยเข้ารบ
ไล่กวาดต้อนเป็นเชลยด้วย แต่กลับปรากฏว่าไม่มีทหารไทยเข้าทำร้ายชาวบ้าน
จอมทองเลย พลายแก้วได้สั่งให้พวกทหารหยุดรบและพักผ่อนก่อนยกทัพกลับ
กรุงศรีอยุธยา การที่หมู่บ้านจอมทองรอดพ้นจากการถูกโจมตีของทัพไทยอย่าง
น่าอัศจรรย์นี้ เป็นผลให้แสนคำแมนซึ่งเป็นนายแคว้นหรือหัวหน้าหมู่บ้านรำลึก
ถึงบุญคุณของพลายแก้วผู้เป็นแม่ทัพ จึงได้คิดปรึกษาคถลงกันกับนางศรีเงิน
ยวงผู้ภรรยาว่าจะยกลูกสาวชื่อนางลาวทองให้เป็นภรรยาแก่แม่ทัพ เพื่อเป็น
เครื่องตอบแทนบุญคุณครั้งนี้ นางลาวทองลูกสาวของแสนคำแมนหัวหน้าหมู่บ้าน
เพิ่งเป็นสาวแรกรุ่น อายุได้ ๑๖ ปี เมื่อทราบความคืบของบิดามารดาก็ตกใจกลัว
เพราะหมายถึงว่านางจะต้องจากบ้านเกิดเมืองนอนลงไปอยู่ที่กรุงศรีอยุธยากับแม่
ทัพไทยด้วย ซึ่งกรุงศรีอยุธยานั้นไกลเหลือเกินกับบ้านจอมทองของนาง ถ้า
หากมีอะไรเกิดขึ้นก็ยากที่จะส่งข่าวคราวถึงกันได้ อีกประการหนึ่งบุคคลขนาด

แม่ทัพย่อมไม่ใช่คนท้าวเปเล้าแน่ ๆ ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนั้นนางก็จะตกอยู่ในฐานะเมียน้อยอย่างมีท้องสงสัย แสนคำแมนและภรรยาจึงช่วยกันปลอมโยนลูกสาวว่า ได้จับยามตรวจดวงชะตาของนางลาวทองแล้ว ถึงเวลาที่นางจะต้องมีคู่อย่างแน่นอน และแม้ว่าจะต้องจากบ้านเมืองไปก็ไม่ได้ไปตกระกำลำบาก เพราะจะมีผู้ให้ความอุปการะช่วยเหลือเป็นอย่างดี และนางจะได้มีความสุขในบั้นปลายของชีวิต เมื่อตกลงกันดังนี้แล้ว พอคกเย็นแสนคำแมนและภรรยาก็จัดการนำลาวทองพร้อมด้วยข้าทาสหญิงชายและทรัพย์สิน ไปมอบเป็นบรรณาการแก่พลายแก้วแม่ทัพไทย

พลายแก้วได้ให้การต้อนรับแสนคำแมนเป็นอย่างดี และชอบใจยิ่งนักที่จะได้นางลาวทองมาเป็นภรรยา พลายแก้วให้คำรับรองว่าจะรักและเลี้ยงดูนางเป็นอย่างดีและได้มอบสิ่งของตอบแทนให้แก่แสนคำแมนด้วย พอคคได้เวลากำหนดที่จะต้องยกทัพกลับ พลายแก้วจึงให้ทหารจัดทำบัญชีข้าวของและทรัพย์สินที่ได้มาพร้อมทั้งกำหนดให้เจ้าเมืองเชียงทองลงไปรายงานตัวด้วย สำหรับเจ้าเมืองระแหงกำแพงเพชร และเถิน ซึ่งช่วยบอกข่าวศึกและยังร่วมรบด้วยนั้น พลายแก้วก็ตระเตรียมการที่จะให้ได้รับความดีความชอบเพิ่มขึ้น ฝ่ายนางลาวทองเมื่อตกเป็นภรรยาของพลายแก้วแล้ว ก็มีความรักใคร่ยิ่งนัก เพราะพลายแก้วไม่เพียงแต่มีรูปร่างเท่านั้น หากยังมีมนตรีเสน่ห์ที่ทำให้หญิงสาวรักใคร่ไหลหลงอีกด้วย นางลาวทองจึงเต็มใจที่จะติดตามพลายแก้วลงมาอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาด้วย พลายแก้วก็ให้คำแนะนำว่า แม้จะมีเมียอยู่แล้วก็จะเลี้ยงและรักให้เสมอกัน ก่อนที่ลาวทองจะจากบ้านนั้น นางได้กอดบักม่านผืนใหญ่อย่างสุกฝีมือ นำไปถวายวัดเจติยหลวง และได้อธิษฐานให้ผ้านั้นจงอยู่คู่กับเมืองลำพูนอย่าได้สูญหาย

ทางเมืองสุพรรณบุรี ตั้งแต่พลายแก้วจากไปทัพ นางพิมก็ล้มเจ็บเรื่อยมา อาการไข้หนักขึ้นทุกวันขนาดหมอที่มีชื่อเสียงในเมืองลงความเห็นว่ นางต้องไม่รอดแน่ นางพิมเองก็ทอกอาลัยในชีวิต แต่นางศรีประจันนึกถึงขวัญกาจู้กับปาเลโดยก๊กซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจดวงชะตาและจับยามขึ้นมาได้ จึงตกคึดสนใจ

ไปหาเล่าอาการของลูกสาวให้ทราบ พร้อมทั้งถามว่านางพิมจะตายอย่างไหนหรือไม่ ขวัญตาจูช่วยยามดึกก็ทราบว่ นางพิมกำลังมีเคราะห์หนักมาก ต้องแก้ด้วยการเปลี่ยนชื่อเสียใหม่ แล้วใช้ก็หายคืนดีดังเดิม ขวัญตาจูจึงตั้งชื่อให้เสียใหม่ว่า วันทอง นางศรีประจันต์ใจรีบกลับมาบ้านทำบุญสะเดาะเคราะห์ และเรียกชื่อใหม่ของลูกสาวตามคำแนะนำของขวัญตาจู หลังจากนั้นวันทองก็หายวันหายคืนจนร่างกายอ้วนท้วนสมบูรณ์ดีดังเดิม พอขุนช้างทราบข่าวว่าวันทองหายไข้และสบายดีแล้วก็เริ่มคิดอุบาย เพื่อจะให้ได้นางมาเป็นภรรยาของตน ขุนช้างได้จ้างแม่สื่อสองคนไปบอกนางศรีประจันต์ว่า พลายแก้วจากไปทัพนานแล้วไม่มีข่าวส่งมาเลย เข้าใจว่าคงถูกพวกลาวฆ่าตายแล้ว และธรรมเนียมของหญิงที่สามีไปรบ หากสามีไม่กลับคืนมา บรรดาทรัพย์สินลูกเมียก็จะถูกริบเป็นของหลวง ในเวลาเดียวกัน ขุนช้างก็ให้บ่าวไปเก็บกระดูกผีใส่หม้อใหม่เพื่อเป็นหลักฐานให้สมจริงว่าเป็นกระดูกของพลายแก้วด้วย วันทองไม่เชื่อคำบอกเล่านี้ แต่นางศรีประจันต์เป็นคนหูเบา จึงเชื่อเรื่องที่ขุนช้างแต่งขึ้นทั้งหมด และความที่กลัวว่าทั้งทรัพย์สินและลูกสาวจะถูกริบเป็นม่ายหลวง ดังนั้นเมื่อขุนช้างเสนอตัวขอเป็นลูกเขยเพื่อกลับเกลื่อนเรื่องราวเสีย นางจึงพอใจมากถึงขนาดกำหนดวันทำพิธีแต่งงานโดยเร็วที่สุด

นางวันทองแอบฟังอยู่ในห้อง พอทราบความทั้งหมดก็มีความโกรธและเจ็บใจขุนช้างเป็นอย่างยิ่ง จึงออกจากห้องมาตำว่าขุนช้างและแม่สื่ออย่างเจ็บแสบที่สุด แม่สื่อทนอับอายไม่ไหวก็ลงจากบ้านไป ส่วนขุนช้างนั้นต้องนับว่าเป็นผู้มีความอกตนเป็นเลิศ เพราะไม่ว่านางวันทองจะตำว่าอย่างไรเจ็บแสบหรือหยาบคายอย่างไร ขุนช้างก็ไม่เคยที่จะโกรธตอบ วันทองนั้นแม้จะยังไม่เชื่อเรื่องที่ขุนช้างหลอกว่าพลายแก้วไปทัพตาย แต่ก็อดคิดวิตกและลังเลเชื่อครึ่งไม่เชื่อครึ่งไม่ได้ ทั้งนี้เพราะพลายแก้วก็หายเจ็บไปจริง ๆ วันทองจึงปรึกษากับสายทองตกลงกันว่า จะไปขอให้ขวัญตาจูช่วยยามดึกว่าพลายแก้วเป็นตายร้ายดีประการใด เมื่อขวัญ

การทุบความที่นางบอกก็ได้ช่วยจับยามให้ทราบว่าจะตายแก่วังยังไม่ตาย ขวัญนางจึงบอกแก่นางว่าพลายแก่วังยังมีชีวิตอยู่ และสามารถรบได้ชัยชนะด้วย ขณะนี้พลายแก่วังกำลังเตรียมยกทัพกลับแล้ว ขอให้นางวันทองสงบจิตใจรอต่อไป อย่าได้ไปหลงเชื่อข่าวลือร้ายๆ ให้วุ่นวายใจเลย เมื่อทราบความจริงเช่นนี้วันทองและสายทองก็สบายใจขึ้น รีบกลับมาเล่าความให้นางศรีประจันทราบ แต่นางศรีประจันไม่ยอมเชื่อ อ้างอยู่แต่ว่าพลายแก่วังตายไปแล้ว ถ้าวันทองไม่ยอมแต่งงานกับขุนช้างจะต้องถูกริบตัวเป็นม่ายหลวง เมื่อมารดาไม่ยอมเชื่อคำทำนาย วันทองจึงขอไปคุตน์โพธิ์ที่ปลูกอธิษฐานเสี่ยงทายไว้ ถ้าหากว่าพลายแก่วังตายจริงต้นโพธิ์ของพลายแก่วังย่อมจะเหี่ยวแห้งตายสมดังที่อธิษฐานไว้ นางศรีประจันโกรธลูกสาวมากที่ถือคังไม่ยอมเชื่อว่าพลายแก่วังตาย ถึงกับจะคังคังไปคุตน์โพธิ์ที่กรุงศรีอยุธยา นางจึงบอกว่าเมื่อเรื่องมากนั้นก็ยกวันทองให้ขุนช้างเสียเลย วันทองเสียใจจึงร้องไห้และพาลคำว่าขุนช้างตัวคังเหี้ยมมากมาย นางศรีประจันยิ่งโกรธใหญ่เลยคว่ำไม้ไล่ตีลูกสาว วันทองรับหนีเข้าห้องและบอกกับมารดาว่าเมื่อไม่ไปคุตน์โพธิ์นางก็จะผูกคอตายตามพลายแก่วังไปเสียเลย ศรีประจันกลัวลูกสาวจะทำอย่างปากว่าจึงยอมตามใจให้วันทองไปคุตน์โพธิ์ในวันรุ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามนับว่าเป็นเคราะห์กรรมที่ทั้งพลายแก่วังและวันทองจะต้องพลัดพรากจากกัน จึงเผอิญให้ขุนช้างเดินมาที่บ้านของนางศรีประจันและได้ยินเรื่องต้นโพธิ์อธิษฐานเข้าพอดี ขุนช้างจึงรีบกลับบ้านและสั่งข้าไทผูกช้างมุงหน้าไปยังตำบลที่ปลูกต้นโพธิ์ทันที ขุนช้างได้สั่นโยกต้นโพธิ์กลางของพลายแก่วังอย่างแรงทำให้ต้นโพธิ์เหี่ยวเฉาใบที่สดเขียวก็ร่วงหล่นอยู่โคนต้น ดังนั้นเมื่อวันทองมาคุตน์โพธิ์ในวันรุ่งขึ้น จึงได้เห็นว่ต้นโพธิ์ของพลายแก่วังเหี่ยวเฉาจริง ๆ วันทองเสียใจมากและเชื่อว่าพลายแก่วังคงตายไปแล้วตามคำบอกของขุนช้าง นางร้องไห้จนเป็นลมสลบไปอยู่ที่โคนต้นโพธิ์นั่นเอง

เมื่อพ้นจากสลบวันทองก็ร้องไห้รำพันถึงพลายแก้วเป็นที่น่าเวทนา นางศรีประจันพยายามปลอบโยนก็ไม่เป็นผล ช้ำตัวเองกลับพลอยหวอนกิดถึงพันศรโยธาผู้สามีขึ้นมาบ้าง แต่นางศรีประจันเป็นคนเพ้อเจ้อ ดังนั้นบทรำพันของนางจึงเป็นเรื่องชวนหัวมากกว่าชวนเศร้า เช่นนางรำพันว่า

“เมื่อยจะตายตามผัวกลัวผีหลอก	กลัวหายใจไม่ออกเมื่ออาสัญ
จะโจนน้ำให้ตายไปตามกัน	ก็กลัวจะเข้มนั้นจะคาบไป
เมื่อยจะเชือกคอตายเสียหลายครั้ง	แต่รอรั้งกลัวเจ็บไม่เชือกได้
จะผูกคอหาเชือกมาเตรียมไว้	เชือกก็ใหญ่กลัวจะรั้งมัดคันทนออก”

เมื่อเรือล่องมาถึงบ้าน สายทองได้รับลงมารับวันทองถึงท่าหน้า ครั้นเห็นวันทองร้องไห้ฟูมฟายน้ำตามาแต่ในเรือก็ตกใจ และเมื่อวันทองเล่าว่าตนโห้รีเจาศายเสียแล้ว สายทองก็พลอยร้องไห้อาลัยรักพลายแก้วไปด้วยอีกคนหนึ่ง แต่สายทองก็ยังไม่ปลงใจเชื่อสนิทนักว่าพลายแก้วตายแล้วจริงๆ เพราะนางยึดมั่นในคำทำนายของขรัวคาจุมากกว่า อีกประการหนึ่งนางได้บอกกว่าวันที่วันทองทะเลาะกับมารดาเรื่องขอไปคู่ตนโห้รีนั้น นางได้เห็นว่าขุนช้างแอบอยู่ใต้ถุนเรือนอาจเป็นไปได้ว่าขุนช้างได้ยินเรื่องราวดังกล่าว แล้วให้คนรีบไปจัดการทำลายตนโห้รีเสียก่อน เพราะถ้าหากว่าพลายแก้วตายจริงแล้วก็น่าที่จะต้องมีนางสังหรณ์หรือมีเหตุการณ์แปลกๆ ปรากฏให้เห็นบ้างนี้ก็ไม่มีนางใดเลย สายทองจึงขอร้องไห้วันทองทำใจให้เข้มแข็งและรอคอยพลายแก้วต่อไปก่อน

แม้จะยังมีความลังเลใจอยู่ว่าพลายแก้วตายจริงหรือไม่ แต่วันทองก็มาคิดว่าไหนๆ ก็มีข่าวไม่เป็นมงคลถึงขนาดนี้แล้ว นางควรจะทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้พลายแก้วบ้าง เพราะการทำบุญนั้นไม่เสียหายอย่างไร ถ้าพลายแก้วตายจริงก็จะได้รับส่วนบุญที่นางอุทิศไปให้ ถ้าหากยังไม่ตายบุญกุศลก็คงช่วยให้พลายแก้วได้กลับมาเร็วยิ่งขึ้น วันทองจึงนำข้าวของส่วนตัวของพลายแก้วไปถวายวัดจนหมด

สิ้น ขวัญตาจูรับของถวายแล้วอนุโมทนา และก็ยังย้าอีกว่าพลายแก้วนั้นยังไม่ตาย ให้อำนาจของอธิษฐานในการบริจาคครั้งนี้ เพื่อช่วยให้พลายแก้วได้กลับคืนมาโดยเร็ว วันทองจึงอธิษฐานว่าถ้าพลายแก้วรอดตายกลับมาจริงจะปลุกกุฎิถวายวัดให้อย่างงาม ขวัญตามั่นใจถึงขนาดบอกแก่นางวันทองว่าถ้าพลายแก้วไม่กลับมาภายในเดือนนี้ยินดีให้นางเอาไฟมาเผาวัดได้ เมื่อทำบุญเสร็จแล้วทั้งวันทองและสายทองก็ใจสบายขึ้น นำความที่ขวัญตาจูพูดกลับมาเล่าให้นางศรีประจันฟัง แต่กลับถูกตำซ้ำเพราะนางศรีประจันนั้นกำลังหลงทรัพย์สมบัติที่ขุนช้างนำมาเสนอให้ และนางมั่นใจว่าพลายแก้วตายแล้วอย่างแน่นอน

ข้างฝ่ายขุนช้างก็จัดเตรียมพิธีการแต่งงานของตนกับวันทองอย่างเอิกเกริก มหาพรหมเทมที่ ขุนช้างได้ระดมบ่าวไพร่ผู้ชายช่วยกันปลุกเรือนหอขนาดใหญ่ถึงเก้าห้อง ส่วนบ่าวไพร่ผู้หญิงก็เตรียมทำขนมมณเฑียรไว้รับรองแขกเหรื่อเป็นโกสาลหล ขุนช้างได้มาขออนุญาตนางศรีประจันรื้อเรือนหอเก่าของพลายแก้วออกไปถวายวัดเสีย เพื่อจะได้นำเรือนหอใหม่ที่งดงามและใหญ่โตมาปลุกแทน นางศรีประจันก็ตามใจจึงไปทำอุบายบอกกับวันทองว่า ไหน ๆ ทรัพย์สินทั้งหลายของพลายแก้วก็อุทิศส่วนกุศลถวายวัดไปหมดแล้ว ควรจะได้รื้อเรือนหอถวายไปเสียด้วย ถ้าหากว่าพลายแก้วไม่ตายกลับมา ก็ก่อสร้างเอาใหม่ วันทองหลงเชื่อก็ออกปากอนุญาตให้ พวกบ่าวไพร่ของขุนช้างก็ระดมกันรื้อเสร็จสิ้นไป

ทางบ้านกาญจนบุรี นางทองประศรีก็คอยฟังข่าวลูกชายอยู่ทุกวัน เมื่อเห็นว่าเงียบหายไปนานเกินเหตุ นางจึงคิดว่าจะลงมาเยี่ยมลูกสะใภ้ และถือโอกาสสืบถามข่าวคราวของพลายแก้วด้วย เมื่อนางทองประศรีเดินทางมาถึงเขตบ้านของนางศรีประจันไม่แลเห็นเรือนหอของลูกชาย ก็เริ่มไม่พอใจครั้นเมื่อขึ้นไปบนเรือนนางศรีประจันได้ออกมาต้อนรับอย่างเสียไม่ได้ ช้ายังบอกว่าพลายแก้วไปทัพตายเสียแล้ว ลูกสาวนางต้องเป็นม่าย เมื่อก่อนที่จะเป็นม่ายก็ล้มเจ็บเจียนตาย ถึงกับต้องเปลี่ยนชื่อเสียใหม่จากพิมพิลาไลย เป็นวันทอง จึงได้รอดตายสบายขึ้น

และเมื่อเห็นว่าพลายแก้วตายไปแล้ว นางจึงได้รื้อเรือนหอและขนเอาทรัพย์สินข้าวของที่เป็นของพลายแก้วทั้งหมดไปถวายวัดเสียทั้งนี้เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้พลายแก้วด้วย เมื่อได้ฟังดังนี้นางทองประศรีก็โกรธมาก นางยังไม่ยอมเชื่อว่าลูกชายตาย เพราะถ้าเป็นอะไรไปจริงก็น่าจะมีข่าวจากกรุงศรีอยุธยาแจ้งออกมาให้ทราบบ้าง นางทองประศรีโกรธที่นางศรีประจันทำอะไรเอาแต่ใจไม่ปรึกษาหารือกันเสียก่อน ฝ่ายวันทองอยู่ในห้องพอได้ยินเสียงว่านางทองประศรีมาเยี่ยมก็คิดใจรีบออกมาหาและเล่าเรื่องต่าง ๆ ให้ฟัง นางได้บอกว่ายังไม่ปลงใจเชื่อนักว่าพลายแก้วจะตายจริง ดังนั้นถ้าหากมารดาจะบังคับขึ้นใจให้แต่งงานกับขุนช้างในวันแรมสามค่ำตามกำหนดจริง ก็จะขอตามนางทองประศรีไปอยู่ที่กาญจนบุรีด้วย นางศรีประจันพอได้ยินลูกสาวพูดอย่างนี้ก็โกรธยิ่งนัก ถึงกับคว้าไม้ไล่ตีลูกสาวต่อหน้านางทองประศรี

นางทองประศรีได้ถามนางศรีประจันว่า ถ้าเกิดพลายแก้วไม่ตายกลับมาถึงบ้านจะว่าอย่างไร ที่มารื้อเรือนหอและบังคับให้ลูกสาวแต่งงานกับขุนช้างเช่นนี้นางศรีประจันนั้นโดนอิทธิพลเงินทองของขุนช้างเต็มที่แล้ว จึงได้ตอบไปว่าถึงแม้พลายแก้วจะรอกตายกลับมาจริงก็จะฟังอะไรได้ จนทรัพย์ออกปานนั้น นางทองประศรียิ่งโกรธใหญ่ จึงลงจากเรือนไปตามกำหนดประจำหมู่บ้านให้มารับรู้เรื่องราวทั้งหมด กำหนดวันโชติได้พยายามไกล่เกลี่ยขอให้นางศรีประจันระงับการแต่งงานลูกสาวกับขุนช้างไว้ชั่วคราวก่อน เพราะการไปทัพของพลายแก้วนั้นเป็นราชการแผ่นดิน ถ้าพลายแก้วไม่ตายกลับมาพบว่ามีของตัวกลายเป็นเมียคนอื่นก็ย่อมจะกลายเป็นเรื่องใหญ่โตไปได้ แต่นางศรีประจันก็ไม่ยอมฟังเสียงอ้างแต่ว่าวันทองเป็นลูกสาวของนางจะยกให้ใครก็ได้ ถ้าเกิดเหตุอะไรขึ้นภายหลังก็จะเอาเงินทองของขุนช้างเข้าแก้ไขคดีความเอง พลายแก้วนั้นจนทรัพย์นางไม่คิดว่าจะฟังอะไรได้ ไม่เหมือนขุนช้างซึ่งเป็นเศรษฐีร่ำรวย นางทองประศรีมีความเจ็บใจมากที่นางศรีประจันมาพูดคุญลูกชายถึงขนาดนี้ จึงได้ย้อนให้ว่านาง

เองก็รักลูกชายของนางยิ่งนัก ได้ห้ามปรามแล้วว่าอย่าเพิ่งมีเมียก็ไมื่อยอมเชื่อ นางซักไม่ได้จึงต้องมาสู่ขอให้ กังนั้นถ้านางศรีประจันจะยกลูกสาวซึ่งเป็นลูกสะใภ้ของนางไปให้คนอื่นเสีย นางก็ไม่มี ความเสียกายแม้แต่น้อย พอพูดเสร็จนางทองประศรีก็ลงจากเรือนไป วันทองร้องไห้จะวิ่งตามไปด้วย แต่ถูกบ่าวไพร่ช่วยกันฉุดเอาไว้

ข้างฝ่ายขุนช้างเมื่อบ่าวไพร่หรือเรือนหอเก่าของพลายแก้วไปถวายวัดเรียบร้อยแล้วก็ปลูกเรือนหอหลังใหม่ของตนขึ้นแทนที่ ปลูกเสร็จก็เตรียมพิธีการแต่งงานทันที นางศรีประจันได้ไปนิมนต์ขรัวตาจุมมาประกอบพิธีทางศาสนาด้วย แต่ขรัวตาจุมไม่ยอมมาทำให้เพราะไม่พอใจที่นางศรีประจันมาควนทำการหุ่นหันเอาแต่ใจตน ทั้ง ๆ ที่ยังไม่รู้แน่นอนว่าพลายแก้วตายจริงหรือไม่ ท่านเกรงว่าเมื่อพลายแก้วกลับมาจะหาว่าท่านรู้เห็นเป็นใจด้วย นางศรีประจันจึงต้องไปนิมนต์พระที่วัดอื่นแทน เนื่องจากขุนช้างเป็นเศรษฐีมีทรัพย์มาก กังนั้นพิธีแต่งงานของขุนช้างจึงใหญ่โตเอิกเกริกยิ่งนัก เริ่มตั้งแต่ขบวนขันหมากยาวเหยียดของฝ่ายเจ้าบ่าวนำสินสอดทองหมั้น ไปมอบให้แก่ฝ่ายเจ้าสาวในตอนบ่ายของวันทำพิธีวันแรก ความสนุกของการแต่งงานแบบไทยอยู่ตรงที่ได้กักและกั้นขบวนขันหมากของฝ่ายเจ้าบ่าวนี้เอง พวกเจ้าบ่าวต้องจ่ายเงินทองเป็นค่าเปิดทางทุกด่าน กรันถึงเวลาเย็นจึงทำพิธีรดน้ำแต่งงานปรากฏว่าวันทองไม่ยอมแต่งตัวเข้าพิธี มิใช่จะถูกแม่ทั้งสี่ทั้งคำก็ตาม นางศรีประจันจึงต้องออกมาบอกแก่แขกเหรื่อว่า เจ้าสาวป่วยต้องออกมาฟังพระสวคมนต์เย็นไม่ได้ เมื่อสวคมนต์เสร็จก็เป็นอันเสร็จพิธีสำหรับวันแรก ขุนช้างก็นอนเฝ้าหอคอยรับตัวเจ้าสาวด้วยความกระหยิ่มใจ พอวันรุ่งขึ้นมีพิธีสงฆ์อีกครั้งหนึ่ง ก็การทำบุญตักบาตรเช้าของบ่าวสาว แต่ขุนช้างก็ต้องทำคนเดียวอีกเช่นเคย เพราะวันทองไม่ยอมออกมาจากห้อง แดมยังร้องคำว่า ขุนช้างเสียอีกด้วย แต่ขุนช้างไม่เคยถือสาวันทองมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว หลังจากตักบาตรเช้าแล้ว ก็เป็นอันเสร็จพิธีแต่งงาน ซึ่งหมายความว่าบัดนี้นางวันทองอยู่

ในฐานะภรรยาของขุนช้างแล้ว แต่ขุนช้างก็ได้แต่เพียงกระหม่อมใจเท่านั้น เพราะวันทองไม่ยอมออกมาเข้าหอด้วย มิใช่ที่นางศรีประจันจะลุดกระชากอย่างไรก็ตาม นางชังใจมากที่ลูกสาวคือคิ่งนั้ ถึงกับมัดมือวันทองโยงเชียนคิ่ง สายทองส่งสาววันทองยั้งนั้จึงเข้ามาขอร้องไห้หยุด โดยรับรองว่าจะช่วยเจรจาปลดปล่อยให้วันทองเข้าหอกับขุนช้างให้ได้

ย้อนกล่าวถึงพลายแก้วเมื่อทหารได้พักพลพอสสมควรแก่เวลาแล้วก็จัดการให้ยกทัพกลับกรุงศรีอยุธยา พลายแก้วได้พาลาวทองภรรยาใหม่ลงมากด้วย เมื่อมาถึงพลายแก้วจึงนำเจ้าเมืองเดินกำแพงเพชร และระแหงเข้าเฝ้าสมเด็จพระพันวษาเมื่อทรงทราบว่าพลายแก้วไปรบได้ชัยชนะกลับมา สมเด็จพระพันวษาก็ทรงดีพระทัยยั้งนั้ จึงโปรดให้จมีนศรีจัดการปูนบำเหน็จรางวัลความดีความชอบให้ทรงตั้งพลายแก้วขึ้นเป็นขุนแผน ให้มีหน้าที่รักษาเขตแดนปลายค่าน มีไพร่พลอยู่ในปกครองถึง ๕๐๐ คน และพระราชทานเรือยาวเกี้ยวให้อีกลำหนึ่งด้วย เจ้าเมืองทั้งสามก็ได้รับการปูนบำเหน็จรางวัลอย่างมากเช่นกัน หลังจากนั้นพลายแก้วก็พาลาวทองพร้อมกับนางพี่เลี้ยงที่ติดตามลงมากด้วยไปลงเรือ เพื่อเตรียมล่องไปสุพรรณบุรีทันที

พลายแก้วนั้นถึงแม้ว่าจะเป็นคนเจ้าชู้ มากด้วยมนตรามหาละลวย พอที่จะทำให้หญิงสาวทั้งหลายตกหลุมรักได้อย่างง่ายดาย แต่พลายแก้วก็มีจิตใจผูกพันมั่นคงอยู่กับนางพิมพิลาไลย ทั้งนี้เพราะนางเป็นหญิงสาวคนแรกที่ได้พบปะและบังเกิดความรักใคร่ และความรักนั้นก็ได้สมความปรารถนาจนถึงขั้นได้แต่งงานอยู่กินด้วยกัน แต่ก็ให้บังเอิญมีเหตุจำเป็นต้องจากกันไปไกลชั่วครวญ ทั้ง ๆ ที่เพิ่งแต่งงานได้ไม่กี่วัน ดังนั้น ตลอดระยะเวลาที่ห่างจากนางไปทั้งนั้น พลายแก้วก็เฝ้าคิดถึงภรรยาอยู่เสมอถึงจะได้นางลาวทองมาเป็นภรรยาอีกคนหนึ่ง ก็มิได้รักใคร่ซาบซึ้งใจเหมือนกับเมื่อรักนางพิม ซึ่งเปรียบเสมือนรักแรกพบ พลายแก้วจึงทั้งเป็นห่วงและคิดถึงนางพิมายั้งนั้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทราบดีว่าขุนช้างก็รัก

ไกรและปารวณานางอยู่ เมื่อเรือของพลายแก้วมาถึงท่าที่สุพรรณบุรี สายทองเป็นผู้เห็นก่อนเพื่อนนางรีบวิ่งไปบอกวันทองให้ออกมารับ วันทองก็ใจยิ่งนักรีบไปรับสามีถึงในเรือ พอเห็นหน้าพลายแก้วนางก็ร้องไห้ด้วยความที่ทั้งดีใจและเสียใจระคนกัน พลายแก้วเห็นเมียเอาแต่ร้องไห้ก็แปลกใจ เพราะน่าที่จะแสดงความดีอกดีใจที่ตนได้กลับมา ครั้นเมื่อสอบถามเรื่องราวของวันทองก็เล่าเรื่องต่าง ๆ ให้ฟังจนหมดสิ้น

เมื่อขุนแผนทราบเรื่องก็มีความโกรธแค้นขุนช้างยิ่งนัก ถึงกับคิดว่าคาบจะไปฟันขุนช้างให้ตายเสีย ในฐานะที่เป็นมิตรแล้วคิดทรยศแย่งเมียกันเช่นนี้ ลาวทองแอบฟังอยู่ในม่านเห็นว่าขุนแผนกำลังโกรธจัด เกรงว่าถ้าขุนแผนทำอย่างที่ว่าจริงเรื่องราวจะบานปลายใหญ่โต นางจึงออกมาขอร้องไห้ให้ขุนแผนใจเย็นลงสักนิด แล้วคิดดูให้ดีกว่าการฆ่าคนนั้นเป็นความผิดขั้นร้ายแรงของบ้านเมืองขุนแผนเพิ่งได้ก็มีความดีความชอบจะมาเสียเพราะเรื่องแย่งผู้หญิงก็ดูไม่สมควร ช้านางยังพูดเป็นทำนองว่าให้ขุนแผนพิจารณาไตร่ตรองฟังความให้ถี่ เรื่องนี้อาจมีเบื้องหลังบางอย่างซ่อนอยู่ก็ได้มิฉะนั้นที่ไหนเลยขุนช้างจะกล้าถึงขนาดรื้อเรือนหอไปไถ่ง่าย ๆ วันทองพอได้ยินเช่นนี้ก็โกรธจนตัวสั่นนางก็เป็นคนปากเก่งมาแต่ไหนแต่ไรแล้วเมื่อลาวทองมาพูดเช่นนั้นนางจึงคำกรากอย่างชนิดไม่ไว้หน้า ขุนแผนยังไม่ทันตั้งสติก็ตกใจยิ่งนัก เพราะตั้งใจเอาไว้ว่าจะจัดการให้เมียสองคนรักไกรปรองคองกัน แต่แล้วนางทั้งสองเกิดทะเลาะวิวาทกันเสียก่อน ทั้งแต่ยังไม่ทันได้แนะนำให้รู้จักกันเสียด้วยซ้ำ ขุนแผนจึงรีบแนะนำและจัดการให้ลาวทองไหว้วันทองเสียก่อน แล้วขุนแผนจึงปลอบวันทองให้หายโมโหหึง

เมื่อเหตุการณ์ผันแปรไปถึงขนาดนี้ วันทองก็ไม่โห่หึงและโกรธแค้นพลายแก้วจนสุดฤทธิ์เสียแล้ว เพราะนางสู้อคอยวันกลับของพลายแก้วอย่างใจจ้อใจจ่อจนถึงขนาดเจ็บไข้เจียนตาย เมื่อมีข่าวมาบอกว่าพลายแก้วตายนางก็ยังไม่ยอมเชื่อ ตู้อุตส่าห์รักษานวลสงวนตัวไม่ยอมให้ชายอื่นมากล้ากราย มิโยที่จะถูกแม่ทั้งทีทั้งคำ

สารพัด แต่แล้วเมื่อพลายแก้วกลับมาแทนที่จะได้ชื่นใจหรือเข้าช่วยเหลือนางมิให้ต้องตกเป็นภรรยาของขุนช้าง กลับพาเมียใหม่มาแย่งเล่นต่อหน้า ขี้เมียคนใหม่ยังอวดก็ปากกล้ากับนางเสียอีกด้วย ดังนั้นวันทองจึงไม่ยอมฟังคำห้ามปรามของพลายแก้วแต่อย่างใด นางได้ทะเลาะทุ่มเถียงเสียงดังกับลาวทอง วันทองถือว่าลาวทองเป็นเมียน้อยก็ควรจะต้องสงบเสงี่ยมเจียมตัวเคารพนางในฐานะเมียหลวงบ้างแต่ลาวทองปากเก่งเถียงและตอบโต้วันทองทุกคำ ถ้าพลายแก้วค้านางก็จะไม่โกรธแต่นางลาวทองค้านางจึงโกรธมาก ฤๅจะเข้าไปคบลาวทองให้สมแก่น แม้พลายแก้วจะเข้าทักท้วงห้ามปรามอย่างไรนางก็ไม่ยอมฟังเสียง นางถึงกับสามปามพาลหาเรื่องกับพลายแก้วด้วยว่า คงถูกเสน่ห์ของลาวทองเข้าให้แล้ว หน้าตาจึงได้หมองมัวไป ด้วยอารมณ์โกรธและความโมโหถึงทำให้วันทองกล่าววาจาถักตรอนและล่วงเกินพลายแก้วอย่างมากมายทำให้พลายแก้วชกจะโกรธขึ้นมาบ้าง ในที่สุดวันทองเลยเปลี่ยนคนทะเลาะจากลาวทองมาเป็นพลายแก้วแทน ทั้งสองคนถ้าวกันเจ็บแสบมากมาย พลายแก้วโมโหสุดขีดถึงกลับไล่พ้นนางวันทอง วันทองตกใจกลัวไม่คิดว่าพลายแก้วจะทำถึงขนาดนี้ ก็รีบวิ่งหนีขึ้นจากเรือตรงไปบ้านทันที

เมื่อหนีขุนแผนขึ้นไปถึงบนเรือนแล้ววันทองก็มานั่งร้องไห้เสียใจตัวที่เกิดเรื่องทะเลาะวิวาท ถึงขนาดพูดจาถักตรอนกับสามี ทั้ง ๆ ที่รอคอยวันกลับมาเป็นเวลานาน ด้วยความเสียใจสุดขีดวันทองจึงคว้าผ้ามาผูกคอหมายจะฆ่าตัวตายเสีย เผอิญสายทองเห็นเข้าเสียก่อนจึงได้ช่วยแก้ไขไว้ได้ทัน สายทองรับลงจากเรือนไปบอกขุนแผนที่ทำหน้าที่ว่าวันทองผูกคอตาย แต่อารามโกรธขุนแผนหาได้ยอมฟังเสียงสายทองไม่ รีบสั่งข้าไทให้ผูกช้างเพื่อไปเยี่ยมมารดาที่กาญจนบุรีทันที นางทองประศรีแลเห็นลูกกลับมาได้ก็ดีใจยิ่งนัก และยังเมื่อเห็นว่าได้เมียมาใหม่มิใช่ วันทองคนที่นางเกลียดนางทองประศรีก็ยิ่งพอใจหนักขึ้น นางรีบจักบ้านช่องให้ลูกชายและลูกสะใภ้ได้อยู่อย่างมีความสุขสบาย

ส่วนขุนช้างนั้นแม้ว่าจะได้ทำพิธีแต่งงานกับวันทองอย่างถูกต้องตามประเพณีแล้ว แต่ขุนช้างก็ได้เพียงนอนเฝ้าเรือนหออยู่คนเดียว เพราะวันทองไม่ยอมเข้าไปอยู่ด้วย ทั้ง ๆ ที่เวลาล่วงเลยมาถึง ๑๕ วันแล้ว นางศรีประจันตสารและเห็นใจลูกเขยจึงปลอมโยนให้วันทองยอมตามใจขุนช้างเพราะไหน ๆ ขุนแผนก็คัดรอนทั้งข้างไม่เลี้ยงดูแล้ว ไม่สมควรที่วันทองจะอาลัยอาวรณ์นึกถึงอีกต่อไป แต่วันทองก็ยังงอนกรานไม่ยอมเข้าหอกับขุนช้างอยู่ดี ในที่สุดนางศรีประจันตจึงใช้กำลังอุบายล่อลวงชักชวนเข้าไป ขุนช้างพอได้นางมาอยู่ในห้องก็จิตใจยิ่งนัก และด้วยความที่มีรูปร่างใหญ่โตและมีพลังกำลังมากกว่า วันทองไม่สามารถต่อสู้หักทานได้ นางจึงต้องตกเป็นภรรยาของขุนช้างไปอย่างมิได้เต็มใจเลย

ข้างฝ่ายขุนแผนทั้ง ๆ ที่มีลาวทองเป็นภรรยาอยู่แล้วทั้งคน แต่ก็หิวได้ลืมเลือนวันทองซึ่งเป็นภรรยาคนแรกไม่ เมื่อความโกรธคลาญลงก็ยังหวนอาลัยคิดถึงวันทองมากขึ้น ขุนแผนนึกขึ้นได้ว่า ขุนช้างสร้างเรือนหอรอทำอยู่แล้วเพียงแต่วันทองยังถือคังไม่ยอมเข้าไปอยู่ด้วยเท่านั้น เมื่อตนละนางมาเสียเช่นนี้ ขุนช้างก็คงได้เข้าครอบครองนางอย่างแน่นอน ด้วยอารมณ์ของความรักที่ยังมีอยู่บวกกับความแค้น ขุนแผนจึงคิดจะกลับไปสุพรรณบุรีอีกครั้งหนึ่ง โดยตั้งใจว่าจะสะกดผู้คนบนบ้านขุนช้างให้หมดแล้วเข้าไปอยู่ในห้อง ถ้าพบว่าวันทองนอนอยู่กับขุนช้างจริงก็จะฟันเสียให้คอขาดตายทั้งสองคน รวมทั้งนางเทพทอง นางศรีประจัน และเจ้าแค้นด้วย เมื่อคิดดังนั้น พอรุ่งเช้าขุนแผนจึงเรียกหาบ่าวไพร่ที่มีฝีมือประมาณ ๒๐ คน ให้จัดเตรียมข้าวปลาอาหาร อาวุธ และเครื่องมือพาหนะให้พร้อม โดยอ้างว่าจะออกไปกระเวนตรวจดูที่ปลายค่าน ขุนแผนได้นำไพร่พลเดินทางมาถึงเขตเมืองสุพรรณบุรี แล้วจึงให้จัดการปลุกศาลขึ้นทำพิธีปลุกเสกเครื่องรางของขลัง ที่จะต้องใช้ในการสะกดผู้คนบนบ้านขุนช้าง เมื่อทำพิธีเสร็จเรียบร้อยแล้ว ขุนแผนก็ตรงไปที่บ้านขุนช้างทันที จัดการให้ข้าวยาวเสกชักขับไล่ผีบ้านผีเรือนและสะกดผู้คนให้หลับสนิทหมด ขุนแผนสะเคาะกลอนประตู

หน้าต่างเข้าไปได้จนถึงห้องนอนของขุนช้าง ก็แลเห็นว่าวันทองนอนอยู่กับขุนช้างจริง ๆ ด้วยความโกรธแค้นสุดขีด ขุนแผนจึงเงื้อดาบหมายจะฟันให้ตายทั้งสองคน เผอิญมีจิ้งจกร้องทักขึ้นมา ซึ่งตามคติความเชื่อของคนโบราณถือว่า ถ้าจิ้งจกทักแปลว่าให้หยุดก่อน ขุนแผนจึงชะงักดาบเปลี่ยนใจไม่ฆ่าคนทั้งสอง หากแต่จะแกล้งทำให้เจ็บอายเล่น ดังนั้นขุนแผนจึงเอาผ้าห่มห่อคนทั้งสองแล้วผูกมัดติดกันด้วยสายม่าน โยงขึ้นไปไว้บนเพดานห้อง ทำให้แลดูเหมือนเป็นศพผูกมัดตราสังข์ พอทำเสร็จขุนแผนก็ลงจากเรือนและแกล้งสะกด

พอรุ่งเช้าผู้คนในบ้านขุนช้างตื่นขึ้นพร้อมกัน ขุนแผนแสร้งทำเป็นว่าเพิ่งมาถึงและร้องถามหานางวันทอง สายทองได้ยินเสียงเรียกจำได้ก็ตกใจกลัวซ้ำเมื่อโผล่หน้าต่างดูเห็นว่าขุนแผนกุมผู้คนมีอาวุธครบมือมาด้วย ก็ยิ่งใจหายหนักเข้าไปอีก เพราะวันทองก็กลายเป็นเมียขุนช้างไปเสียแล้ว สายทองจึงทำใจกล้าเข็นบันไดลงไปรับหน้าขุนแผนเสียก่อน นางได้เล่าเหตุการณ์ต่อจากที่ขุนแผนโกรธผลุนผลันขึ้นช้างไปให้ขุนแผนฟังโดยตลอด พร้อมกับเสริมว่าวันทองนั้นถูกแม่ทั้งเมียจนทั้งทีทุกวัน ที่ไม่ยอมเข้าหอกับขุนช้าง นี่ก็เพิ่งล่วงมาได้สองวันเท่านั้นเอง ขุนแผนจึงย้อนให้ว่าเรื่องราวทั้งหมดนี้ เพราะตนเป็นคนจนทรพย์ แม่ยายจึงแกล้งพวกลูกสาวไปยกให้คนอื่น ความจริงที่มานี้ทั้งใจจะมารับวันทองไปอยู่ด้วย แต่เมื่อนางเป็นเมียขุนช้างไปแล้วก็ไม่ต้องการ และด้วยอารมณ์โกรธขุนแผนจึงประชดสายทองว่า อีกหน่อยก็คงต้องเป็นเมียของขุนช้างไปด้วย สายทองรู้อยู่ว่าขุนแผนพูดด้วยอารมณ์โกรธจึงมิได้ถือสา รีบเชื่อเชิญให้ขุนแผนขึ้นบ้านก่อน เสร็จแล้วนางจึงไปบอกกับนางศรีประจันให้ทราบเรื่อง

นางศรีประจันพอรู้ว่าขุนแผนคุมทหารมาก็ตกใจกลัว คิดว่าขุนแผนจะฆ่าผ่านางจึงไม่ยอมออกมาพบ มีหน้าซ้ายยังเอาฟูกห่อตัวเพื่อกันมิให้ขุนแผนฟันถูกอีกด้วย แล้วให้สายทองบอกกับขุนแผนว่า นางเป็นลมตายมาหลายวัน

แล้ว สายทองก็ไปปลุกวันทองที่ห้องต่อไป แต่ประคองกลอนแน่นเพราะขุนแผนทำเอาไว้ นางจึงจำต้องออกมาต้อนรับหน้าขุนแผนแต่เพียงผู้เดียว ขุนแผนพอขึ้นมาบนเรือนก็เรียกหานางศรีประจันและวันทองให้ออกมาพูดคุยกัน วันทองและขุนช้างที่ถูกมัดอยู่ในห้องได้ยินเสียงขุนแผนก็ตกใจ จะออกมาหา ก็ออกไม่ได้ เพราะถูกมัดไว้แน่นหนามาก สายทองจึงเข้าไปบอกนางศรีประจันว่าขุนแผนจะฆ่าวันทองแล้ว ให้นางศรีประจันออกมาห้ามปรามด้วย นางศรีประจันจึงจำต้องออกมาโดยมีฟูกห่อหุ้มพันกายออกมาด้วย เมื่อเดินออกมาจึงมีสภาพไม่ผิอะไรกับม้วนที่นอนเดินได้ สายทองถึงกับต้องเข้าช่วยประคองเพราะนางศรีประจันมองไม่เห็นอะไรเลย ขุนแผนทั้ง ๆ ที่กำลังโกรธก็ยังอดขันนางศรีประจันไม่ได้ เมื่อเห็นว่าจะพูดกันไม่รู้เรื่องแน่ ขุนแผนจึงให้คนไปตามกำนันพัน โชติมา สอบถามเรื่องราวต่าง ๆ เมื่อกำนันมาถึงเรือนก็ได้เล่าความต่าง ๆ ไปตามจริงทุกประการ และได้บอกว่าคนได้ทักท้วงห้ามปรามนางศรีประจันแล้วว่าให้รอไปก่อน อย่าเพิ่งด่วนจับทำพิธีแต่งงานลูกสาวกับขุนช้าง แต่นางศรีประจันไม่ยอมฟังเสียง กำนันยังได้เล่าถึงวันที่นางทองประศรีมาเยี่ยมและได้ทะเลาะกันกับนางศรีประจันด้วย

เมื่อขุนแผนทราบเรื่องราวโดยละเอียดเช่นนี้ก็มีความ โกรธแค้น ขุนช้างมากยิ่งขึ้น และถึงแม้จะเข้าใจวันทองดีแล้ว ขุนแผนก็มีความรังเกียจที่นางกลายเป็นเมียขุนช้างเสียแล้ว ขุนแผนคิดจะนำเรื่องทั้งหมดขึ้นกราบทูลฟ้องร้อง แต่เกรงว่าวันทองจะได้รับความอับอายขายหน้าในศาล จึงตัดสินใจทำเพียงให้ขุนช้างเกรงกลัวเท่านั้น ขุนแผนขอให้พันโชติไปตามตัวผู้ที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ทั้งหมดมาพูดคุยกัน ผลก็คือทั้งแม่สื่อ นางศรีประจัน และนางเทพทองต่างขัดทอกความผิดกันวนวายไปหมด ขุนแผนแกล้งถามหาขุนช้างและวันทอง ซึ่งทั้งคู่ถูกมัดติดกันอยู่ในห้องนอน นางศรีประจันและสายทองเข้าไปช่วยแก้มัดให้ และสอนให้ขุนช้างโอนอ่อนยอม รับ ผิดต่อขุนแผนเสียจะได้ไม่มีเรื่องราวต่อไป

ขุนช้างทั้ง ๆ ที่กลัวขุนแผน แต่ก็จำต้องออกมาสู่หน้า และเพราะรู้ตัวว่าผิดเต็มที่ ขุนช้างจึงใช้ไม้หนึ่ง ไม่ยอมตอบคำถามหรือแก้ข้อกล่าวหาใด ๆ เลย ขุนแผนซักใจมากจึงร้องเรียกหาวันทอง แต่นางไม่ยอมออกมาพบ ด้วยความโมโหและความแค้นขุนแผนจึงตำประจานวันทองอย่างเจ็บแสบ อีกทั้งกล่าววาจาทักเตือนอย่างเด็ดขาดแล้วจึงกลับไปบ้านที่กาญจนบุรี ขุนช้างก็ได้อยู่กินกับวันทองเรื่อยมานับแต่นั้น

กิตติศัพท์ความมั่งมีทรัพย์สินเงินทองของขุนช้างนั้นมิได้มีเฉพาะที่สุพรรณบุรีเท่านั้น แม้ขนาดถึงสุโขทัย ซึ่งเป็นเมืองที่ไกลออกไปมากก็ยังมีผู้รู้ กล่าวคือเจ้าเมืองสุโขทัยซึ่งเคยเป็นเพื่อนของขุนศรีวิชัย บิดาขุนช้าง เกิดเดือดร้อนเรื่องเงิน จึงได้เดินทางลงมาขอยืมเงินขุนช้าง ๑๕ ตำลึง โดยได้มอบบุตรสาวชื่อแก้วกิริยาไว้ให้ขุนช้างได้ใช้สอยด้วย และสัญญาว่าจะหาเงินมาใช้คืนภายใน ๓ เดือน ขุนช้างก็ให้เงินไปแต่โดยดี ถึงแม้ขุนช้างจะเจ้าเล่ห์เพทุบายในเรื่องอื่น ๆ แต่ก็มีความรักมันอยู่เฉพาะนางวันทองเพียงผู้เดียวเท่านั้น แม้ว่านางแก้วกิริยาจะเข้ามาอยู่ร่วมบ้านเดียวกันขุนช้างก็ถือเสมือนว่านางเป็นน้องสาว และได้ให้การเลี้ยงดูจัดหองหับให้พอสมฐานะทุกประการ

ทางค่านกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระพันวษาทรงระลึกขึ้นได้ว่าได้ปล่อยให้ขุนแผนตระเวนไพร่อยู่ปลายค่านมานานแล้ว ทรงเกรงว่าขุนแผนจะไม่รู้จักระเบียบปฏิบัติในพระราชฐาน จึงได้ตรัสสั่งจมีนศรีให้จัดการเรียกตัวขุนแผนมาจากกาญจนบุรี และขุนช้างจากสุพรรณบุรีเพื่อเข้ามาฝึกหัดเป็นมหาดเล็กพร้อมกันทั้งสองคน โดยได้ทรงมอบหมายให้อยู่ในความดูแลของจมีนศรีด้วย ขุนแผนได้ทราบรับสั่งจากตำรวจจกก็ใจ เข้าไปลามารดาพร้อมกับฝากฝังให้ช่วยดูแลสาวทองด้วย ขุนแผนสัญญาว่าถ้าสามารถปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่ในกรุงศรีอยุธยาได้แล้ว ก็จะกลับมารับทั้งแม่และเมียเข้าไปอยู่ด้วย นางทองประศรี

ก็อวยชัยให้พรลูกชาย และสอนสั่งให้ตั้งใจปฏิบัติราชการตามตำราราชสวัสดิ์ ๑๐ ประการ เพราะจะได้ปรากฏเกียรติยศชื่อเสียงต่อไปข้างหน้า ตำราราชสวัสดิ์ ที่นางยกมาสอนขุนแผนคือ

“โบราณว่าเป็นข้าจอมกษัตริย์
ท่านกำหนดจกไว้ในตำรา
หนึ่งวิชาสามารถมีอย่างไร
หนึ่งกล้าหาญทำการถวายนั้น
หนึ่งมิได้ประมาทราชกิจ
หนึ่งศรัทธาเชื่อถือธรรมจรรยา
หนึ่งเสวยมเญียมตัวไม่กำเริบ
หนึ่งอยู่ใกล้รัชชคิตภระองค์
หนึ่งไซ้ร่วมราชาอาสน์
หนึ่งเข้าเฝ้าสังเกตซึ่งกิจจา
หนึ่งผู้หญิงชาวโนไม่พันพัว
หนึ่งสามภักดิ์รักใคร่ในอุปาส

ราชสวัสดิ์ต้องเพียรเรียนรักษา
มีมาแต่โบราณช้านานกรัน
ไม่บึกไว้ให้ท่านทราบทุกสิ่งสรรพ
มุ่งมันจนสำเร็จเจตนา
ชอบฝึกทวิทริกหมั่นศึกษา
เหมือนสมาทานศีลไว้มนัง
เอื้อมเอิบหยิ่งเยอเพื่อหลง
ไม่ทำเทียมด้วยทะนงพระกรุณา
ด้วยอุบาทว์จัญไรเป็นหนักหนา
ไม่ใกล้ไกลไปกว่าสมควรการ
เล่นหัวผู้รักสมัคศรสมาน
ถึงถูกกริ้วทนต์ทอนไม่ตอบแทน”

ขุนแผนและขุนช้างได้เข้าฝึกหัดราชการมหาดเล็กอยู่กับจมีนศรีพร้อมกัน และยังมีเพื่อนใหม่อีก ๒ คนด้วย ชื่อขุนเพชรอินทราและขุนรามอินทรา เย็นวันหนึ่งบุคคลทั้ง ๔ รวมทั้งครูฝึกคือจมีนศรีด้วยเป็น ๕ คน ได้มา ชุมนุมค้มเหล้ากันที่บ้านของจมีนศรี และต่างก็ให้ศรัทธาสาบานกันว่าจะรักใคร่ ซื่อสัตย์ต่อกันจนวันตาย

ย้อนกล่าวถึงลาวทองที่บ้านกาญจนบุรี นับแต่ขุนแผนจากมาฝึกราชการ นางก็ล้มเจ็บนางทองประศรีพยายามรักษาเท่าไร ๆ ก็ไม่ค่อยยังชั่วขึ้น นางจึงใช้ ให้บัวไพร่เข้ามาบอกแก่ขุนแผนที่ในวัง ขุนแผนพอทราบข่าวก็จับยามดูรู้ว่า ะตานั้นยังไม่ถึงตาย แต่ที่มีความกระวนกระวายใจมากก็เพราะขุนแผนไม่ได้

อยู่ช่วยปลดปล่อย ชุณแผนจึงคิดจะออกไปเยี่ยมนาง ทั้ง ๆ ที่วันนั้นตรงกับ
เวรของตนพอดี ชุณแผนจึงไปขอฝากเวรไว้กับขุนช้าง ซึ่งก็รับปากช่วยเหลือ
เป็นอันดี เมื่อไปถึงกาญจนบุรี ชุณแผนก็เข้าไปดูอาการ และปลดปล่อยลาวทอง
อยู่หลายวัน จนนางค่อยสบายขึ้น ชุณแผนจึงเตรียมตัวจะกลับเข้าวังในวันรุ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามนับว่าเป็นคราวเคราะห์ของชุณแผน เพราะเมื่อวันหนึ่ง
สมเด็จพระพันวษาเสด็จออกว่าราชการ มิได้ทรงเห็นชุณแผนก็ตรัสถามถึงกับ
ขุนช้าง ขุนช้างเห็นเป็นโอกาสที่จะหาความดีความชอบใส่ตน และป้ายความ
ผิดให้ชุณแผนมาก ๆ จึงได้กราบบังคมทูลว่า ชุณแผนบ่นกิดถึงเมียมาหลายวัน
แล้วบอกว่าจะหนีกลับบ้าน ตนก็ได้ห้ามปรามทัดทานเอาไว้ แต่ไม่เป็นผล
ในที่สุดชุณแผนก็บ่นข้ามกำแพงวังหนีออกไป ช้ายังขู่ไว้ว่าจะฆ่าตนให้ตายเสีย
อีกด้วย เมื่อได้ทรงฟังเช่นนั้นสมเด็จพระพันวษาก็ทรงพระพิโรธชุณแผนมาก
ถึงกับจะให้ราชามาตย์ไปจับตัวเอามาประหารชีวิตเสีย แต่ทรงระลึกถึงความดี
ความชอบที่ชุณแผนสามารถรบชัยชนะเชียงใหม่ได้ จึงตรัสสั่งราชามาตย์ไปจับ
ตัวลาวทองเข้ามาไว้ในวังหลวงเสีย ส่วนชุณแผนนั้นให้มีหน้าที่กระเวนไพร่อยู่
ปลายค่านังเดิม ห้ามเข้ามาในพระนครหรืออยุธยาเป็นอันขาด เว้นแต่มีราชการ
ศึกเมื่อใดจึงจะเกณฑ์ให้ไปรบ

ชุณแผนและลาวทองเมื่อวันที่จะเกิดเหตุต้องพรางจากกันครั้งนี้ ก็มี
นิมิตฝันแปลกประหลาด คือลาวทองฝันว่ามียักษ์มาจับตัวนางพรางจากชุณแผน
และนางต้องได้รับความทุกข์ทรมานอยู่นาน จนกระทั่งมีชายผู้หนึ่งมาช่วยนาง
ไว้ได้ ครั้นตื่นขึ้นจึงได้เล่าความฝันให้ชุณแผนฟัง ชุณแผนก็เถาโต้ทันทีว่าจะ
มีเหตุร้ายเกิดขึ้นกับลาวทอง แต่ก็ไม่กล้าบอกนาง พอเช้าพวกราชามาตย์ก็
เดินทางมาถึง และแจ้งรับสั่งของสมเด็จพระพันวษาให้ชุณแผนทราบ ชุณแผน
ทั้งตกใจและเสียใจที่เกิดเหตุร้ายโดยมิได้คาดฝันมาก่อน เพราะไม่คิดว่าขุนช้าง
เพื่อนร่วมน้ำสาบานจะกล้ำทรวงได้ดังขอ ชุณแผนจะชดรับสั่งก็ไม่ได้ จึงได้สู้

ตกใจให้ราชามาตรักรุมท้าวลาวทองเข้าไปไว้ในวัง ลาวทองเมื่อมาอยู่ในวังก็มีหน้าที่ปักตะคองกริ่งโหมทุกวัน

ข้างฝ่ายขุนแผนเมื่อถูกพรากจากลาวทองไปแล้วก็มีแต่ความกลัดกลุ้มและโกรธแค้นขุนช้างเป็นที่สุด ถึงกับคิดจะไปแก้เผ็ดขุนช้างด้วยการลักเอาวันทองกลับคืนมา แต่ก็ยังเกรงพระราชอาญาอยู่ ประกอบกับวิชาความรู้กาธอาคมที่ได้ร่ำเรียนมาก็ชักจะเสื่อมฤทธิ์ไป ขุนแผนจึงตัดสินใจเดินทางเข้าป่าเพื่อหาของดีประจำตัว ๓ ประการ ได้แก่ คาน ม้า และกุมาร ขุนแผนมุ่งหน้าไปสู่หมู่บ้านกระเหรี่ยงได้ไปพบช่องโถงใหญ่มีหัวหน้าชื่อว่า หมื่นหาญเป็นผู้มีฝีมือและมีอิทธิพลมาก มีภรรยาชื่อนางสีจันทร และลูกสาวชื่อบัวคลี วันที่ขุนแผนเดินทางไปถึงช่องของหมื่นหาญเป็นเวลาเที่ยงนางบัวคลีออกมาเก็บผักในไร่กับพวกบ่าวไพร่พอดี ขุนแผนเห็นนางเข้าก็พอใจเพราะลักษณะของนางต้องตามตำราว่าจะได้บุตรคนหัวบี๋เป็นชายตามที่ขุนแผนต้องการ ขุนแผนจึงเข้าไปขอฝากตัวกับหมื่นหาญ หมื่นหาญก็ยินดียินยอมไว้ให้อยู่อาศัยด้วย ขุนแผนได้คอยคิดสอยห้อยตามหมื่นหาญอยู่เสมอ วันหนึ่งหมื่นหาญออกไปเที่ยวไล่ยิงกระต่ายป่า บังเอิญหมื่นหาญยิงพลาคที่สำคัญ กระต่ายจึงหันกลับมาจะขวิด ขุนแผนซึ่งอยู่ใกล้ซิกเหตุการณ์จึงกระโดดเข้าคว้าเขากระต่ายไว้ หมื่นหาญจึงรอกตัวและพุ่งหอกเข้าแทงกระต่ายตาย เมื่อกลับมาถึงบ้านหมื่นหาญได้เล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นให้ภรรยาฟัง และได้เสริมว่าในฐานะที่ขุนแผนมีบุญคุณที่ได้ช่วยชีวิตไว้ จึงน่าที่จะตอบแทนด้วยการยกนางบัวคลีให้เป็นภรรยา นางสีจันทรก็เห็นดีด้วย จึงตกลงพร้อมใจกันจับบ้านช่องให้ใหม่เพื่อเป็นเรือนหอ และหาฤกษ์ยามที่ดีเพื่อนำนางบัวคลีไปมอบให้เป็นภรรยาขุนแผน

อยู่ต่อมาไม่นานนางบัวคลีก็ตั้งครรภ์ ส่วนขุนแผนทั้งแกล่ได้อยู่กินกับนางบัวคลีแล้วก็ไม่ทำตัวอย่างที่เคย กล่าวคือขุนแผนกลับนอนอยู่กับบ้านเสียเฉย ๆ ไม่ออกไปช่วยหมื่นหาญทำการงานคั่งแค้นก่อน วันหนึ่งหมื่นหาญออก

ทนไม่ไหว จึงเรียกขุนแผนให้ไปช่วยกับบ่าวไพร่ทำการปล้นสะดมชาวบ้าน ขุนแผนกลับตอบหมิ่นหาญว่าขอให้ใช้ทำงานชนิดอื่นดีกว่า งานเรื่องลักขโมยนี้ ตนทำไม่ได้ ถ้าหากเป็นการรบสู้ที่ออกกำลังกายแล้วยินดีจะช่วยหมิ่นหาญเต็มที่ หมิ่นหาญได้ฟังก็ไม่พอใจ และเพราะขุนแผนอวดว่ามีวิชาความรู้สารพัด ยิ่ง ฟันไม่เข้า หมิ่นหาญจึงคิดจะทดสอบดู จึงจัดคนแม่นปืน ๒๐ คน ให้ยิงพร้อม กันไปที่ร่างของขุนแผน ก็ปรากฏว่ากระสุนมิได้ระคายผิวของขุนแผนแม้แต่เนื้อเยื่อ เมื่อเห็นอิทธิฤทธิ์กันเช่นนี้ หมิ่นหาญก็เถาได้ว่าขุนแผนคงไม่ใช่คนจร ธรรมดา แน่ ๆ และโดยเหตุที่หมิ่นหาญถือว่าตนเป็นคนมีฝีมือ เมื่อขุนแผนเกิดมีวิชา ความรู้ที่เหนือกว่าเช่นนี้ก็ไม่น่าพอใจนัก จึงคิดที่จะกำจัดเสีย หมิ่นหาญได้เกลี้ย- ก่อมนางบัวคลี่ให้เป็นผู้วางยาพิษฆ่าขุนแผน ซึ่งก็ปรากฏว่านางบัวคลี่เกิดเห็น ค่ายกับบิดา รับห่อยาพิษกลับไปบ้านนางทันที

ขุนแผนไม่รู้ตัวว่าจะถูกวางยาพิษ แต่เพราะได้เลี้ยงพวกโจรพราย เอาไว้ โจรพรายจึงมากระซิบบอกห้ามขุนแผนกินอาหารที่นางบัวคลี่ทำให้ในวัน นั้น ขุนแผนก็ยังไม่เชื่อเพราะคิดไม่ถึงว่าเมียของตัวแท้ ๆ จะคิดฆ่าตนได้ลงคอ ขุนแผนจึงทดสอบด้วยการกลูกก้อนข้าวโยนขึ้นไปให้กากิน ก็ปรากฏว่ากากากิน บินตกลงมาตายทันที ขุนแผนจึงเฝ้าเรื่องได้ว่าเหตุทั้งหมดนี้เกิดจากความคิดของ หมิ่นหาญที่ต้องการกำจัดตนอย่างแน่นอน จึงคิดแก้แค้นชอนกลด้วยการฆ่านาง บัวคลี่เสีย เพราะไหน ๆ นางก็ใจไม่ซื่อคิดฆ่าตนได้เช่นนี้ ขุนแผนจึงแกล้งทำ เป็นไม่สบายขอตัวเข้าไปนอนพัก นางบัวคลี่ก็ตามเข้าไปปรนนิบัติอย่างเคย ขุนแผนได้พักที่เล่นที่จริงขอลูกในท้องของนางเป็นกรรมสิทธิ์ของตนแต่ผู้เดียว นางบัวคลี่หลงกลจึงออกปากยกให้ กลางดึกคืนนั้นเมื่อนางบัวคลี่หลับสนิท ขุนแผนจึงลุกมาตั้งพิธีกรรมเตรียมการฆ่าท้องเพื่อเอาลูกออกมา เมื่อเตรียม เสร็จมือต่าง ๆ เรียบร้อยแล้ว ขุนแผนก็ตัดสินใจแหวะท้องนางลูกในท้อง เป็นชายจริง ๆ ทั้งที่ขุนแผนคาดคะเนไว้ เมื่อได้ลูกแล้วขุนแผนจึงนำมาใส่ย่าม

และออกเดินทางจากบ้านของหมื่นหาญ ไปที่วัดแห่งหนึ่ง ชุนแผนเข้าไปอาศัย
ในวิหารร้างทั้งพิธีกรรมอย่างลูกชายของคนพอกั่วแห่งสนิทก็เป็นอันเสร็จพิธี ชุน-
แผนได้ตั้งชื่อลูกชายว่า กุมารทอง

ส่วนทางบ้านของหมื่นหาญนั้นไม่มีผู้ใดทราบเหตุร้ายที่เกิด แก่นางบัวคลี
จนกระทั่งคนใช้ของนางไปพบศพเข้า หมื่นหาญพอเห็นศพลูกก็โกรธแค้นชุน
แผนมาก สั่งให้ไพร่พลออกติดตามทันที พวกของหมื่นหาญพบว่าชุนแผนนั่ง
ภาวนาอย่างลูกชายอยู่ก็เข้ารายล้อมวิหารไว้ ชุนแผนจึงสำแดงอิทธิฤทธิ์ด้วยการ
กำบังตัวเกาะหลังกุมารทองกระโดดลอยออกมาจากทางคานหลังคา พอออกมา
แล้วจึงกลายมนตร์ให้พวกที่รายล้อมได้เห็นตัว หมื่นหาญจึงสั่งให้ไพร่พลเข้ารวม
ทำร้าย แต่ไม่มีผู้ใดกล้าเพราะเคยเห็นฝีมือกันมาแล้ว หมื่นหาญโกรธมากจึงกระ-
โจนเข้าฟันชุนแผนเอง แต่ชุนแผนไม่ต้องการฆ่าหมื่นหาญ เพราะเห็นว่าได้
เคยมีบุญคุณกับตนมาก่อน จึงต่อสู้ป้องกันตัวพอให้หมื่นหาญได้เห็นฝีมือ เสร็จ
แล้วชุนแผนก็ขี่หลังกุมารทองเหาะกลับไปบ้านที่กาญจนบุรี

ต่อจากกุมารทอง ชุนแผนก็ตระเตรียมหาตบสำคัญคู่มือ ตามตำรา
คาบที่คั่นนั้นจะต้องมีกรรมวิธีในการทำมากมาย เริ่มตั้งแต่การเสาะหาโลหะที่จะ
เอามาหล่อเป็นตัวคาบ ซึ่งจะต้องได้เหล็กจากยอดเจดีย์มหาราฐะ เหล็กจากยอด
ปราสาท เหล็กจากตะปูโรงศพผิวยางทั้งกลม เหล็กจากพระแสงหอกและคาบ
ที่หัก เหล็กจากประคูดุเหี้ยเหล็กไหล และเหล็กจากบ่อแร่ที่มีชื่อเสียงอีกหลายแห่ง
รวมทั้งแร่เงินและทองคำสัมฤทธิ์ด้วย เมื่อได้โลหะมาครบตามนี้แล้ว ก็นำมาเผา
หลอมรวมกัน เสร็จแล้วจึงตีเป็นคาบได้ เมื่อตีเสร็จก็ทำพิธีปลุกเสกคาบเพียงคา ตั้ง
เครื่องบักพรตบูชา แล้วจึงเสาะหาช่างฝีมือดีมาตีคาบให้เข้ารูปอีกครั้งหนึ่ง
ระหว่างที่กำลังทำพิธีอยู่นั้น ได้เกิดปาฏิหาริย์ฟ้าลั่นคะนองและเกิดฝนตกหนักลง
มาด้วย ชุนแผนจึงให้ชื่อคาบเล่มนี้ว่า คาบฟ้าฟัน

หลังจากได้คาบแล้วก็เหลือของสำคัญอีกอย่างเดียว นั่นคือม้าคู่ใจ ชุน
แผนจึงออกเดินทางท่องเที่ยวเสาะตาม้าไปตามเมืองต่าง ๆ ไปถึงเมืองเพชรบุรี

ขุนแผนได้เห็นฝูงม้าเทศของหลวง ที่ส่งซื้อเข้ามาจากเมืองมะริด จึงได้เข้าไป
 คุและได้พบว่ามีลูก ม้าสีหมอกตัวหนึ่งเกิดแม่ตามมาด้วย ม้าสีหมอกเป็นลูกม้า
 หนุ่มกำลังคึกคะนอง ได้เที่ยวไล่กัดม้าเทศอื่น ๆ อยู่เสมอ ทำให้เจ้าหน้าที่ผู้
 ควบคุมอิศนารักษาใจเพราะต้องคอยไล่กันอยู่เรื่อย ๆ ขุนแผนชอบใจในลักษณะ
 ของม้าสีหมอก จึงเข้าไปเจรจาซื้อ พวกเจ้าหน้าที่ก็ยินดียายให้เพราะม้าสี
 หมอกมิได้อยู่ในบัญชีของม้าหลวง ขุนแผนจึงเข้าไปพูดจาเกลี้ยกล่อมและเสก
 หญ้าให้ม้าสีหมอกกิน ม้าจึงมีใจจงรักภักดียอมติดตามขุนแผนกลับบ้าน
 กาญจนบุรีด้วย ครั้นเมื่อได้ของสำคัญ ๓ อย่างครบตามที่ต้องการแล้วเช่นนี้
 ขุนแผนจึงเตรียมการไปแก้แค้นขุนช้างทันที เมื่อกลับมาบ้านแล้ว ขุนแผน
 ก็คิดถึงนางลาวทอง ซึ่งถูกพรากไปอยู่ในวัง และคิดแก้แค้นขุนช้างที่แย่งนางวันทอง
 ไปได้แล้วมิหนำ ยังซ้ำทุลฉุยหายให้นางลาวทองต้องถูกพรากไปอีกด้วย

ขุนแผนได้ระดมปลุกญาติพี่พราयและเครื่องรางของขลังนานาชนิด พอทำ
 การได้ทีแล้ว ก็ขึ้นม้าสีหมอกมุ่งไปสุพรรณบุรี เมื่อไปถึงบ้านขุนช้าง ขุนแผน
 ได้ใช้ข่าวสารเสกชักเข้าไป ทำให้ผู้คนในบ้านพากันวังเวงเหลียวหลังไปทุกคน
 แม้แต่บรรดาพี่พรายที่ขุนช้างเลี้ยงไว้ก็โดนมนตร์มหาละลายของขุนแผนจนใจ
 อ่อน ยอมเปิดทางให้ขุนแผนได้ขึ้นเรือนแต่โดยดี เมื่อขึ้นถึงบนเรือนแล้วขุนแผน
 ได้ร่ายมนตร์สะกดผู้คนในบ้านให้หลับสนิทอีกครั้งหนึ่งด้วย บทเสภาตอนขุนแผน
 ขึ้นเรือนขุนช้างและพาวันทองหนีไปนี้ ถือกันว่าเป็นตอนที่เด่นที่สุดของเรื่อง
 เพราะเป็นตอนที่สนุกด้วยการเจรจาโต้ตอบหักพ้อต่อว่าอย่างถึงใจของขุนแผน
 และวันทอง ยังมีทั้งบทพรรณนาลักษณะบ้านเรือนไทยทั้งความให้ภาพพจน์แก่
 ผู้อ่านบท โศกของวันทองที่เศร้าและสะเทือนใจเป็นที่สุดอีกด้วย

ลักษณะบ้านไทยในสมัยก่อนนั้นนิยมปลูกเป็นเรือนทรงไทย หลังคา
 หน้าจั่วอาจเป็นเรือนเดี่ยวมีนอกชานไว้นั่งรับลม หรือเรือนแฝดที่มีนอกชานแล่น
 กลางก็ได้ ถ้าเป็นบ้านของผู้มีทรัพย์นอกชานก็มีขนาดกว้างใหญ่ขึ้น เพราะ
 นอกชานนั้นเปรียบได้กับห้องรับแขกของบ้านนั่นเอง ผู้เป็นเจ้าของบ้านจึงนิยม

ตกแต่งประดับประดาขานเรือนของคนให้มีความสวยงามน่านั่งเล่น ถ้าจะวัดระดับของความมั่งมีกันก็ดูได้จากเครื่องประดับที่นอกขานนี้เอง เพราะยิ่งเจ้าของบ้านมั่งมีเท่าใด นอกขานก็จะได้รับการประดับประดาคตกแต่งให้สวยงามขึ้นเพียงนั้น เครื่องตกแต่งที่เป็นที่ขึ้นหน้าขึ้นตาของนอกขานได้แก่ จำพวกกระดางไม้ คัดต่าง ๆ เช่น พวกตะโก พวกไม้ดอกหอมนานาชนิด อ่างปลาที่มีปลาสวย ๆ แหวกว่ายเล่น กรงนกเขา หรือนกขุนทอง ตลอดจนเครื่องใช้ไม้สอยอื่น ๆ ที่ใช้อวดแขกได้เช่นไม้เท้าเป็นต้น ขุนช้างนั้นได้ชื่อว่าเป็นเศรษฐีมั่งมีทรัพย์สินเงินทองมากมาย ดังนั้นเรือนขานบ้านขุนช้างจึงย่อมมีความสวยงามสดงงามสมฐานะเป็นอย่างยิ่ง ก็จะเห็นได้ว่าขนาดขุนแผนซึ่งมีความโกรธแค้นขุนช้าง ถึงกับคิดจะฆ่าฟันให้ตาย และลักเอาวันทองไปเสียนั้น เมื่อขึ้นมาถึงบนนอกขานบ้าน ก็ยังออกแสดงความชื่นชมกับความสวยงาม และกลิ่นอันหอมหวานของพันธุ์ไม้ดอกที่ขุนช้างปลูกไว้ไม่ได้ ถึงคำพรรณนาที่ว่า

“โชนลงกลางขานวันดอกไม้	ของขุนช้างปลูกไว้อยู่ค้ำคั้น
รวรสเกสรเมื่อก่อนคั้น	ชื่นชื่นลมชายสบายใจ
กระดางแถวแก้วเกศพิรุณแกม	ยี่สุ่นแซมมะตังคักกุไธว
สมอรัศคักทรงสมละไม	ตะขบช้อยคักไว้จึ่งหวะกัน
ทะโกนาทั้งกิ่งประกบยอด	แทงทวยทอคอินพรมนมสวรรค์
บ้างผลคอกออกช่อขึ้นชูชัน	แสงพระจันทร์จับแจ่มกระจ่างตา”

ขุนแผนเดินชมความงามเพลิดเพลินใจจนล่องเข้าไปถึงประตูชั้นใน ขุนแผนก็ใช้วิชาสะเคาะกลอนเดินผ่านเข้าไปในห้อง เพราะคิดว่าเป็นห้องของวันทอง แต่เมื่อเพ่งพินิจดูจึงเห็นว่าเป็นคนอื่น ห้องที่ขุนแผนเข้ามานี่คือห้องของแก้วกิริยาลูกสาวเจ้าเมืองสุโขทัยที่นำมาชกคอกขุนช้างไว้นั่นเอง ขุนแผนคิดว่านางอาจเป็นเมียหน้าของขุนช้าง แต่ดูจากลักษณะเครื่องเรือนที่ใช้แล้วก็ไม่น่าจะเป็นไปได้ ด้วยความที่เป็นคนเจ้าชู้อยู่แล้ว ขุนแผนจึงกลายมนตร์สะกด

นางและปลุกให้ตื่นขึ้นเพื่อตามเรื่องราว ดูฝ่ายแก้วกิริยาพอลืมตาตื่นเห็นชายหนุ่ม
หน้าตาคมสันเข้ามาอยู่ในห้องด้วยก็ตกใจกลัว จึงได้เอ่ยปากถามว่าเป็นใคร
และมาด้วยธุระอันใด ขุนแผนก็เล่าความตามจริงให้ฟังทุกประการ และได้
ถามว่านางเป็นใคร แก้วกิริยาก็บอกให้ทราบ ขุนแผนพอรู้ว่านางเป็นสาว
บริสุทธิ์ผุดผ่องก็เกี้ยวพาราสีกันที่ ทั้ง ๆ ที่มีความตั้งใจจะมาลักวันทอง แต่พอ
เข้าห้องผิดเป็นแก้วกิริยาเข้าก็ใช้ชั้นเชิงของความเจ้าชู้กับนางอย่าง ไม่ละเว้น
ประกอบกับทั้งขุนแผนมีมนตร์เสน่ห์และคาถาเสน่ห์หลายมากมาย กังนั้หลัง
จากไอ้โลมไม่นานนัก ขุนแผนก็ได้นางแก้วกิริยาเป็นภรรยา

ขุนแผนได้ให้สัญญาแก้วกิริยาว่าจะไม่ทอดทิ้ง พร้อมกับมอบเงิน
ไว้ให้นางเตรียมไถ่ตัวจากขุนช้าง และให้แหวนไว้คู่ต่างหน้าอีกด้วย หลังจากนั้น
จึงขอร้องให้นางชี้ห้องของวันทองให้ แก้วกิริยาร้องให้อ้อนวอนขอให้ขุนแผน
เปลี่ยนใจเสียแต่ก็ไม่สำเร็จ ขุนแผนเห็นว่าจะชักช้าเสียเวลาจึงเป่ามนตร์ให้นาง
หลับสนิทโดยเร็ว แล้วจึงเดินไปที่ห้องของวันทอง ที่หน้าห้องนั้นมีม่านปักสวย
ตงกงงามอยู่สามผืนใหญ่ ขุนแผนได้หยุดชมความงามของลวดลายปักที่ดำเนิน
เรื่องจากวรรณคดีไทยสามเรื่องคือ เรื่องพระลอ กาวี และบำเหน็จพานต์จากไตร
ภูมิพระร่วง ขุนแผนจำได้ว่าเป็นฝีมือปักของวันทองก็โกรธมากเลยใช้ดาบฟัน
ม่านขาดหมดสิ้น และเมื่อก้าวเข้าไปในห้องแลเห็นขุนช้างนอนกอดวันทองอยู่
ก็โมโหถึงยิ่งนัก จึงเงื้อดาบจะฟันขุนช้างให้ตาย แต่กุมารทองได้ห้ามปราม
เอาไว้ ขอให้ทำแก่ขุนช้างเพียงให้ได้รับความอับอายก็พอ ขุนแผนจึงจับขุนช้าง
กล้อนผมเป็นวง ๆ แล้วเอาผมที่เหลื้อมารวมกันเกล้าเป็นจุกเสร็จแล้วเอาดินหม้อ
มาเขียนลวดลายเต็มตัวไปหมด พอทำเสร็จก็ตีบขุนช้างกลิ้งตกจากเตียงไป

ขุนแผนได้ร้ายมนตร์ปลุกวันทองให้ตื่นขึ้นเพื่อจะได้พูดจากัน แต่วันทอง
ยังมีอาการงุนงงมิทัน ได้ลืมตา ก็รีบคว้าแขนขุนแผนด้วยเข้าใจว่าเป็นขุนช้าง
พลางเล่าว่าฝันร้ายเหลือเกินขอให้ขุนช้างแก้ฝันให้ด้วย ขุนแผนก็ยังโมโหใหญ่
จึงแกล้งทำนายฝันประชดให้ว่า

“ฝันว่าร้องไห้จะได้ชม ของรักตกตมจะคืนเข้า
ที่ร้อนโรคโศกสร้างจะบางเบา มิตรเก่าจะประคองวันทองน้อย”

วันทองพอได้ยินเสียงก็สะกึ่งตกใจ เพราะจำได้คิว่ามีไชเสียงของขุนช้าง ช้าเมื่อกล่าวคุแชนที่ตนคว้าเอาไว้ก็เล็บบอบบางผิอกับแชนขุนช้างหลายเท่านั้น นางก็เข้าใจได้ทันทีว่าขุนแผนบุกรุกเข้ามาถึงในห้อง กรันมองลงไปข้างเตียงก็เห็นขุนช้างนอนกลิ้งอยู่ วันทองจึงก้าวลงจากเตียงไปปลุกขุนช้างให้ตื่นขึ้น แต่ขุนช้างโดนมนตร์สะกดของขุนแผนแน่นหนาหนัก จึงหาได้ตื่นไม่ ขุนแผนเห็นกิริยาอาการของวันทองเช่นนี้ก็ชักเคืองใจ จึงได้กล่าววาจาประชดประชันและตักพ้อต่อว่า เป็นทำนองว่าวันทองหลงเสน่ห์ขุนช้างจนลืมตนซึ่งเคยเป็นสามีมาก่อน พร้อมกับทำถึงความหลังครั้งที่ยังรักกันและแอบไปพบกันในไร่ฝ้าย วันทองทั้งๆ ที่ยังไม่ทันได้คุหน้าก็เ็นใจได้ทันทีว่าเป็นขุนแผนอย่างแน่นอน วันทองจึงได้พยายามปลุกขุนช้างให้ตื่นขึ้นอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็ไม่สำเร็จ ขุนแผนได้ใช้วาจาว่ากล่าวตักพ้อต่อว่าวันทองอย่างมากมาย จนนางอครนทนไม่ไหว จึงได้ตอบโต้ออกไปบ้าง ทั้งสองคนเลยได้คารมกันอย่างคุเคือกและเจ็บแสบยิ่ง ขุนแผนอ้างว่าที่มารครั้งนี้เพราะยังมีความรักและอาลัยนางอยู่มากไม่คิดว่านางจะคว่นตักสินใจยอมเป็นเมียของขุนช้างเสียง่าย ๆ วันทองจึงยอนให้ว่านางพอจะรู้ยู่บ้างว่าขุนแผนถูกพรากจากดาวทอง เพราะเมียใหม่ไม่ยู่แล้วต่างหากจึงได้หวนกลับมาหานางแล้ววันทองยังประชดให้อีกว่า นางนั้นได้ชื่อว่ามัวหมองแล้วอย่าได้มายุ่งเกี่ยวกับนางอีกเลย เกียรติกษของขุนแผนจะพลอยเสียไปด้วย นางเองก็ตกใจชากจากขุนแผนแล้วนับแต่วันที่ขุนแผนกำไม่เลี้ยงและพาดาวทองไปเลี้ยงคุที่บ้านกาญจนบุรี วันทองยังได้เสริมว่าใจจริงนั้นมิได้รักใคร่โยคีขุนช้างแม้แต่น้อย เมื่อขุนแผนทั้งขว้างไปนั้นคนถึงกับไปผูกคอกตายด้วยซ้ำ เณิณตายทองมาช่วยเอาไว้ได้ ส่วนการที่ตอ้งตกเป็นเมียขุนช้างก็เพราะถูกบังคับผลัดกันเข้าห้องไปแท้ ๆ นางสู้แรงของขุนช้างไม่ได้ก็จำเป็นตอ้งเสียตัวให้ขุนช้างไป กรันเมื่อ

เป็นไปแล้วนางก็เห็นว่าขุนช้างมีความรักใคร่และยกย่องนางจริง นางก็จำต้องอยู่
 กว้างต่อไป เพราะไหน ๆ ขุนแผนก็ประกาศตัดขาดไม่เลี้ยงขุนนางอีกต่อไปแล้ว

ในตอนนี้อควรให้ความเห็นนอกเห็นใจวันทองในฐานะผู้หญิงธรรมดาคนหนึ่ง
 นางมีชีวิตที่อาภัพมาแต่ต้น มีความรักครั้งแรกกับพลายแก้วก็เป็นทุกข์เคืองร้อน
 ครั้นฝ่าฝืนอุปสรรคจนสามารถแต่งงานกันได้แล้ว ก็ยังมีเหตุต้องพลัดพรากจาก
 กันไปด้วยราชการสงคราม เมื่อพลายแก้วได้ตีมียศศักดิ์กลับมาก็กลับพาเมีย
 ใหม่มาด้วย ทำให้เกิดทะเลาะวิวาทถึงขนาดขุนแผนไล่พ้นนาง วันทองเสียใจ
 ถึงขนาดไปผูกคอตาย แต่เผอิญสายทองช่วยไว้ได้ทัน ครั้นเมื่อเหตุการณ์แวก
 ล้อมบังคับให้นางต้องกลายเป็นภรรยาของขุนช้าง วันทองก็ต้องรับสภาพนั้น
 อย่างจำใจที่สุด แต่ด้วยความดีของขุนช้างที่รักใคร่และยกย่องนางทุกประการ
 ก็ทำให้วันทองเกิดความรักภักดีขึ้นเป็นการทดแทนภัยเหตุนี้เมื่อขุนแผนถือ
 อำนาจจู่โจมเข้ามาในห้องนอนวันทองจึงได้ทำหน้าที่ภรรยาที่ดี คือการปลุกขุน
 ช้างให้ตื่นขึ้นมารับรู้เรื่องราวที่เกิดขึ้น แต่ขุนช้างก็ไม่สามารถช่วยนางได้ ขุน-
 แผนจึงขู่บังคับให้นางหนีไปกับตน มิใช่ที่วันทองจะอ่อนน้อมขอร้องเพียงไรก็
 ทาม เมื่อนางคือถึงไม่ยอมไปขุนแผนก็ใช้คาถาอาคมเข้าช่วย ทำให้วันทอง
 ใจอ่อนเคลิบเคลิ้มยอมตามไปแต่โดยดี วันทองได้ขอตัวไปเก็บข้าวของที่จำเป็น
 บางอย่างไว้ในห้อง เมื่อห่างขุนแผน มนตร์ก็เสื่อมลง นางเริ่มรู้สำนึกคนอีกครั้ง
 หนึ่ง จึงได้เขียนจดหมายเล่าเรื่องทั้งหมดไว้ให้ขุนช้างทราบ วันทองได้ร้องไห้
 ด้วยความเสียใจจนสลบไป

ฝ่ายขุนแผนนั่งรออยู่ที่นอกชานบ้านเห็นวันทองหายเข้าไปเก็บของนาน
 นึก จึงเข้ามาตามดู พอเห็นว่านางร้องไห้เสียใจจนสลบก็เป่ามนตร์ลงไปในมือ วัน
 ทองจึงตกอยู่ในอำนาจมนตราของขุนแผนอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเก็บของพอสมควรแล้ว
 วันทองจึงออกจากห้องมา ครั้นเมื่อเห็นม่านปักซึ่งเป็นฝีมือของตนถูกพื้น خاک
 กระเด็น ก็ให้คิดแก่นขุนแผนที่ทำอะไรเอาแต่ใจตนเอง ขุนแผนถือว่าตัวมี

อำนาจขู่บังคับเขาได้ตามใจชอบ ในขณะที่ขุนช้างนั้นก็น้อยไม่ว่ากล่าวนางให้ได้รับความสะเทือนใจ วันทองจึงโศกเศร้าอาลัยขุนช้างและบ้านเรือนที่ได้เคยอยู่อาศัยมาด้วยความสุขสบายยิ่งนัก นางได้กล่าวฝากว่าลาผีบ้านผีเรือน ช้างทาสหญิงชาย นางแก้วกิริยา ตลอดจนทั้งต้นไม้ดอกไม้และนกปลาที่เคยเห็นเคยอยู่ทุกวันคำอาลาที่เศร้าสรว้อยสะเทือนอารมณ์ยิ่งนี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่าวันทองมิได้เต็มใจไปกับขุนแผนเลย และที่สำคัญที่สุดนางทราบดีว่าการไปครั้งนี้เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องอันย่อมหมายถึงว่าจะต้องหลบหนีซุกซ่อนกันไปคามป่าคง ความลำบากที่จะได้รับนั้นย่อมมีมากมาย เมื่อหวนนึกถึงความสุขสบายที่เคยได้รับ วันทองก็ย่อมต้องร้องไห้เสียใจเป็นธรรมดา ถึงกล่าวพันท่อนหนึ่ง คือ

“ถ้าควนเอ้งจะคว่นไปก่อนแล้ว	เกศแก้วพิณยี่สุนศรี
จะโรยร้างห่างสิ้นกลิ่นมาลี	จำปีเอ๋ยก็ปีจะมาพบ
ที่มีกลิ่นก็จะกลายหายหอม	จะพลอยกรอมเหือกกลิ่นตรลบ
ที่มีดอกก็จะวายระกายกรบ	จะเหี่ยวแห้งเหาชบสลบไป
กันน้อยน้อยลุกย่อยระย้าคิ	ถึงแก่นี้จะไปชมกันไม้ใหญ่
จะทิ้งเรือนไปร้างอยู่กลางไพร	อยู่ร่ำวันไรจะทอมกาย
รากไม้จะต่างหมอนนอนอนาค	ดาวคาจจะต่างไถ่น้ำใจหาย
ลงบันไดใจเจียนจะขาดกาย	น้ำตาตกกระจายพรั่งพรายลง”

ขุนแผนเห็นนางร้องไห้เสียใจอาลัยรักขุนช้างมากนัก จึงแกล้งพูดประชดว่าอย่าร้องไห้ไปนักเลย จะพาไปเที่ยวป่าเล่นสักเดือนเท่านั้นแล้วจะพากลับมาส่งให้ พอนางอยู่กับขุนช้างครบเดือนขุนแผนก็จะกลับมารับนางไปอีก กลับไปกลับมาอยู่เช่นนี้ วันทองได้ฟังก็ไม่โห่ขึ้นมาทันที เพราะถ้าขุนแผนทำอย่างที่ว่าจริงก็ย่อมหมายถึงว่า ขุนแผนมิได้รักนางจริงหากหวังเพียงเป็นเครื่องเล่นสนุก ๆ เท่านั้น ขุนแผนรู้ดีว่าพูดไม่ดีจึงรีบขอโทษ พร้อมกับบอกว่ายังรักนางอย่าง

มันคง ไม่มีวันจะพาส่งกลับคืนขุนช้างเป็นอันขาด หลังจากนั้นขุนแผนก็พา วันทองขึ้นม้าสีหมอกมุ่งหน้าเข้าไป ทั้งคู่บุกป่าฝ่าดงข้ามแม่น้ำสุพรรณไปจน พ้นเขตแดนเมืองสุพรรณ โดยที่มิได้หยุดพักเลยจนกระทั่งถึงเวลาบ่าย ขุน แผนจึงได้หยุดพักม้าชั่วขณะหนึ่ง พอค่อยหายเหนื่อยแล้วทั้งคู่ก็พากันไปอาบน้ำ หลังจากนั้นขุนแผนจึงนอนหลับเอาแรงไว้ก่อน ส่วนวันทองนั้นไม่สามารถจะ หลับตาลงได้ เพราะได้เริ่มแลเห็นเค้าของความยากลำบากนานัปการที่กำลังจะ คืบคลานมา ทั้ง ๆ ที่รู้สึกใจคิดว่าขุนแผนพามาด้วยความรักจริง แต่ก็ยังอกเสียใจ และเสียดายความสุขสบายที่ได้รับเมื่ออยู่กับขุนช้างไม่ได้ วันทองได้ครวญถึงตน เองไว้อย่างน่าสงสารว่า

“อนิจจากรานี้จะตัวกู	มาอ้างว้างค้างอยู่ในป่าใหญ่
จะเป็นเหยื่อเสือสางที่กลางไพร	เอาป่าไม้เป็นเรือนเหมือนป่าช้า
นี้จะอยู่อย่างไรไม่แลเห็น	กลายเป็นก็กงปั่นอยู่กลางป่า
มิได้คิดถึงตัวมัวจะมา	ไม่รู้ว่าจะเป็นเช่นนี้เลย
ขุนแผนพามาด้วยความรัก	ก็ประจักษ์ใจจริงไม่นิ่งเฉย
แต่ทุกข์ยากอย่างนี้ยังมีเคย	อกเอ๋ยเกิดมาพึงจะพบ
ไม่เคยเห็นก็มาเห็นอนาถนัก	ไม่รู้จักก็มารู้อยู่จนจบ
ร่ำวันบิณฑาวยระกายครบ	ไม่เคยพบก็มาพบทุกสิ่งอัน”

กล่าวฝ่ายทางบ้านขุนช้าง หลังจากขุนแผนเลิกสะกดแล้วผู้คนที่ตื่นกัน หมดทั้งบ้านและเกิดโกลาหลกันใหญ่โต ขุนช้างพอเห็นสภาพตัวเองและบ้าน เรือนก็เขาได้ทันทีว่าต้องเป็นฝีมือของขุนแผนแน่ ๆ ยิ่งเมื่อได้อ่านจดหมายที่วัน ทองเขียนลาไว้ ขุนช้างก็มีความโศกเศร้ายิ่งขึ้นเลยพาลโกรธผู้คนทั้งบ้าน โดย เฉพาะพี่ชายชื่อศรพระยา โดยขุนช้างหาว่าไม่ช่วยกันดูแล ปลดปล่อยให้ขุนแผน

จู่โจมเข้ามาลักวันทองไปได้ ครบพระยาจึงย้อนให้ว่าก็ขนาดขุนช้างนอนอยู่กับวันทองแท้ ๆ ยังไม่รู้ตัว แล้วนับประสาอะไรกับคนอื่น ขุนช้างเสียอกเสียใจมากที่สุดญเสียวันทองไป ครบพระยาจึงปลอบโยนและชี้แจงว่าไม่ควรไปอาลัยรักวันทองแม้แต่น้อย เพราะถ้านางรักขุนช้างจริงแล้วไซ้ไรที่ไหนเลยจะยอมตามขุนแผนไปได้ง่าย ๆ เมื่อพี่ชายพูดเช่นนั้นขุนช้างจึงแก้เก้อว่าไม่ได้เสียกายวันทองแต่เสียกายของทีนางเอาไปด้วย ขุนช้างจึงระคมบ่าวไพร่กระเตรียมออกไปตามวันทองในป่า ก่อนไปขุนช้างได้ไปถามาราก่อนนางเทพทองได้พยายามทักทามมิให้ติดตามไป เพราะวันทองก็มีใช้คั่นกันในสายตาของนาง แต่ขุนช้างก็ถือไม่ยอมฟัง อ้างอยู่แต่ว่าวันทองถูกบังคับไปตนจะต้องติดตามเธอกลับคืนมานางเทพทองจึงจำใจให้พรลูกชายให้ได้สำเร็จสมปรารถนา

ขุนช้างติดตามไปทางเดียวกับที่ขุนแผนพาวันทองไปนั่นเอง ดังนั้นเมื่อขบวนติดตามของขุนช้างไปใกล้กับที่ที่ขุนแผนนอนพักเอาแรงอยู่ โหงพรายที่ขุนแผนเลี้ยงไว้เห็นเข้าจึงได้ไปกระซิบบอก ขุนแผนจึงตื่นขึ้นและกระเตรียมการต่อสู้ป้องกันตัว ขุนแผนได้นำวิชาที่ได้ร่ำเรียนมาทั้งหมดออกใช้ในครั้งนี้ด้วย นั่นคือการเสกเป่าหญ้าให้เป็นคนหนึ่งกองทัพ ปรากฏว่าทหารหุ่นของขุนแผนมีฤทธิ์เดชมาก ไพร่พลของขุนช้างสู้ไม่ได้จึงได้รับบาดเจ็บล้มตายมากมาย เมื่อขบวนไพร่พลของขุนช้างแตกกระจายไปแล้ว ขุนแผนจึงกลับไปนอนพักต่ออีกจนถึงรุ่งเช้าของอีกวันหนึ่ง ขุนแผนจึงได้พาวันทองบุกป่าต่อไป เพราะเกรงว่าถ้าขุนช้างไปทูลฟ้องเรื่องราวทั้งหมดแก่สมเด็จพระพันวษา พระองค์ก็จะโปรดให้ยกไพร่พลออกติดตาม ซึ่งจะกลายเป็นเรื่องราวใหญ่โตออกไป ขุนแผนพาวันทองหนีมาจนถึงหมู่บ้านพวกละว้า จึงได้หยุดพัก และเข้าไปขอพักอาศัยอยู่ด้วยชั่วคราว

ข้างฝ่ายขุนช้างหลังจากรวบรวมไพร่พลที่เหลือตายจากการต่อสู้กับขุนแผนแล้ว ก็เตรียมตัวเดินทางกลับบ้านโดยตั้งใจว่าจะไปกราบบังคมทูลพร้อมกับแต่งเรื่องเสริมให้มากขึ้น เพื่อที่สมเด็จพระพันวษาจะได้ทรงพระพิโรธ และตรัสสั่งให้กองทัพหลวงออกติดตามไป ครพระยาเห็นว่าขุนช้างกำลังไม่สบายเพราะระบมจากพิษบาดแผล แล้วยังไม่วายคิดเคืองแค้นขุนแผนอีก จึงได้ปลอบน้อมว่าเหตุที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้ เพราะวันทองมิได้มีจิตใจรักขุนช้างแม้แต่น้อย ถ้าวันทองรักขุนช้างแล้วที่ไหนเลยจะยอมตามขุนแผนไปได้ง่าย ๆ ครพระยาพยายามปลอบโยนน้อมให้ตัดใจเลิกรักวันทองเสียแต่ขุนช้างก็ไม่ยอมเชื่อ ทันทันที่ถึงบ้านขุนช้างก็สั่งบ่าวไพร่ผูกช้างเพื่อเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระพันวษาที่ในกรุงศรีอยุธยาทันที

เมื่อสมเด็จพระพันวษาทอดพระเนตรขุนช้างในลักษณะที่สะบักสะบอม บาดเจ็บเลือดโทรมกายมาเฝ้า ก็ได้ทรงไต่ถามเนื้อความดู ครั้นทรงทราบตามที่ขุนช้างกราบบังคมทูลก็ยังมีได้ทรงเชื่อสนิทนัก ทรงมีพระราชประสงค์จะฟังความถ้อยคำของขุนแผนดูบ้าง เพื่อจะได้ให้ความยุติธรรมแก่ทั้งสองฝ่าย พระองค์จึงได้ตรัสสั่งจมีนศรีให้แต่งทัพเพื่อยกไปจับตัวขุนแผนมาชำระความกัน สมเด็จพระพันวษายังทรงระลึกถึงความดีของขุนแผนอยู่ จึงได้ทรงพระเมตตาสั่งจมีนศรีจมีนไวยให้ไปบอกขุนแผนว่า พระองค์จะทรงให้ความยุติธรรมอย่างเต็มที่ ขอให้ขุนแผนเข้ามาสู่กิติที่ขุนช้างฟ้องร้องเอาไว้ แต่ถ้าขุนแผนคือถึงไม่ยอมเข้ามา ก็ให้ฆ่าทิ้งเสียกลางป่าได้เลย

จมีนศรีจึงกราบถวายบังคมลามาจัดเตรียมกองทัพกำหนดให้ขุนเพชรอินทราและขุนรามอินทราเพื่อนร่วมน้ำสาบานของขุนช้างและขุนแผนไปในกองทัพด้วย ได้เคยกล่าวมาแล้วว่าคนไทยนั้นมีความเชื่อถือในเรื่องโชคกลางและความฝัน

โดยเฉพาะเรื่องความฝันนั้นเชื่อกันว่าเป็นลางบอกเหตุที่แม่นยำเสมอ ในคืนก่อนไปจับขุนแผนนั้นปรากฏว่าภรรยาของทั้งขุนเพชรและขุนรามต่างฝันร้ายพร้อมกันทั้งคู่ ขุนเพชรและขุนรามพอทราบความฝันของภรรยาก็ได้คิดว่าหน้าที่ว่าจะมีเหตุไม่ดีเกิดขึ้นแก่ตนแน่ แต่เนื่องจากเป็นชายชาติทหารซึ่งถือว่าหน้าที่มีความสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด ทั้งคู่จึงหักใจและปลอบโยนภรรยาว่ามิใช่มีเรื่องร้ายแรงอันใด พอรุ่งเช้าขบวนทัพไปจับขุนแผนก็เคลื่อนออกจากกรุงศรีอยุธยา โดยมีขุนช้างเป็นผู้นำทางไปด้วย เมื่อไปถึงตำบลจระเข้สามพัน จมื่นศรีได้สั่งให้พักพลและแ่่งทหารสอดแนมสืบข่าวดู ขุนช้างได้เป็นต้นไม้สำรวจภูมิประเทศ จึงได้เห็นม้าสีหมอกของขุนแผนยืนกินหญ้าอยู่ ขุนช้างจึงรีบลงมาบอกจมื่นศรีเพื่อให้จุ่มใจเข้าไปจับขุนแผนในหมู่บ้านกะเหรี่ยง จมื่นศรีนั้นเป็นทั้งครูและเพื่อนจึงยอมรู้จักขุนแผนดีว่ามีใช้คนสนิทที่ขุนช้างกล่าวหา จึงกะว่าจะค่อยๆ ล้อมจับขุนแผนโดยละม่อม เพื่อมิให้เหล่าทหารต้องได้รับบาดเจ็บล้มตายไปด้วย

ส่วนขุนแผนและวันทองพอรู้ข่าวเรื่องทัพหลวงมาล้อมจับจากที่ผีพรายมาบอก ก็กระเตรียมทางหนีไล่ไว้พร้อมสรรพ ขุนแผนไม่ได้นึกกลัวเกรงเพราะเชื่อมั่นในฝีมือของตน แต่วันทองไม่เคยเห็นมาก่อนจึงตกใจกลัว ขุนแผนจึงปลอบโยนและพานางไปหลบซ่อนกำบังตนในพุ่มไม้เสียก่อน เสร็จแล้วขุนแผนจึงย้อนกลับมาเพื่อเตรียมการต่อสู้ ขุนแผนได้ใช้มนตรีจึ่งจึ่งสะกดทหารทั้งกองทัพให้นิ่งงันไปชั่วขณะหนึ่ง จมื่นศรีได้สติก่อนเพื่อนจึงรีบชักม้าไล่ติดตามไป ขุนแผนได้ถามจมื่นศรีว่าจะยกทัพหลวงไปทำสงครามกับใครที่ไหน จมื่นศรีจึงเล่าเรื่องที่ขุนช้างทูลฟ้องและสมเด็จพระพันวษามีรับสั่งให้หาตัวให้ขุนแผนทราบ และได้เกลี้ยกล่อมให้ขุนแผนเข้าไปในกรุงศรีอยุธยากับตน แต่ขุนแผนไม่ยอม โดยได้อ้างว่าตนกำลังเป็นกบฏ สมเด็จพระพันวษากำลังทรงกริ้วตนอยู่หลายเรื่อง

ถ้าเข้าไปตอนนี้ก็ไม่มีประโยชน์อะไร ชุนแผนได้เล่าเรื่องที่เกิดขึ้นจากการกลั่นแกล้งของขุนช้างทั้งหมดให้จมีนศรีทราบ พร้อมกับขอร้องจมีนศรีให้ช่วยหาทางแก้ไขคดีไว้อรรถช่วย

จมีนศรีจึงอ้างรับสั่งของสมเด็จพระพันวษาที่ให้คนมีอำนาจจับตายได้ ถ้าหากชุนแผนขัดขืนไม่ยอมให้กองทัพจับตัวแต่โดยดี ชุนแผนจึงสวนคำตอบไปว่าที่ยังไม่กล้าเข้าไปก็เพราะกลัวพระราชอาญา เมื่อจมีนศรีและกองทัพทั้งหมดจะจู่โจมเข้ามาจับตัวเขาก็ตามใจ ทนก็ทนมิวิตาความรู้คงจะไม่นิ่งเฉยยอมให้จับง่าย ๆ เป็นแน่ จมีนศรีได้ฟังวาจาโอหังจากชุนแผนเช่นนี้ก็โกรธมาก สั่งกองทัพให้ล้อมจับตัวชุนแผนทันที ชุนแผนจึงใช้มนตรีจิ้งจกสะกดทัพอีกครั้งหนึ่งในคราวนี้ชุนเพชรและชุนรามรู้ตัวล่วงหน้าก่อนจึงไม่ตกอยู่ในอำนาจสะกดทัพด้วย ทั้งสองคนจึงใส่ช้างเข้าไปหมายจะจับชุนแผนให้ได้ ช้างยังได้พุดจาล่วงเกินลำเล็กชุนแผนถึงเรื่องต่าง ๆ อีกด้วย ชุนแผนจึงต้องชักม้าสี่หมอกเข้าสู่ป้องกันตัว ทั้งชุนเพชรและชุนรามสู้ไม่ได้ถูกชุนแผนฆ่าตายทั้งคู่ ส่วนทัพหลวงก็แตกพ่ายกระจัดกระจายเป็นโกลาหล

หลังจากขับไล่กองทัพทั้งหมดไปได้แล้ว ชุนแผนจึงกลับไปหาวันทองที่ซ่อนตัวอยู่ และพักผ่อนเพื่อจะได้มีแรงสำหรับเดินทางต่อไป ส่วนกองทัพหลวงนั้นเมื่อรวบรวมไพร่พลที่เหลือตายได้ครบแล้ว จมีนศรีจึงสั่งให้ยกกลับกรุงศรีอยุธยา บรรดาทหารทั้งปวงที่ได้รับบาดเจ็บและต้องลำบากลำบากในป่าต่างก็พากันโกรธชุนช้าง โดยเฉพาะจมีนศรียิ่งมีความโกรธมากกว่าเพื่อน เมื่อถูกต่อว่าต่อขาน ชุนช้างจึงเถียงว่าใคร ๆ ก็ย่อมรักเมียด้วยกันทั้งนั้น เมื่อเมียมาหายไปก็ต้องติดตามกลับคืนมาให้ได้ เรื่องที่กองทัพแตกพ่ายก็เป็นความผิดของบรรดาแม่ทัพนายกองเอง จมีนศรีไม่ยอมโต้เถียงด้วย จึงสั่งให้เคลื่อนทัพกลับไปโดยเร็ว ทันทันที่ทรงทราบความพ่ายแพ้ของกองทัพหลวงสมเด็จพระพันวษาก็ทรงพระพิโรธยิ่งนัก จึงโปรดให้ออกหมายรับสั่งไปยังท่านขุนอนทั่วทุกเขตแดนให้พยายามจับตัวชุนแผนส่งเข้ามาให้ได้

ส่วนขุนแผนก็ยังคงพาวันทองซุกซ่อนไปตามป่าต่อไป คืนวันหนึ่งวันทองเกิดฝันประหลาดว่า ตนสามารถเอื้อมมือขึ้นไปถึงบนอากาศและเคঁคเอาดวงอาทิตย์ลงมาเชยชมและกลืนลงไปเลย หลังจากนั้นก็มีชายคนหนึ่งมาล้วงควักเอาตาขวานางไปขว้างทิ้ง เป็นผลให้ตามืดไปและแม้ว่าต่อมาจะมีผู้เอาตาดวงอื่นมายื่นให้ ก็หาได้สว่างสดใสเหมือนดวงตาคู่เดิมไม่ ขุนแผนพอได้ฟังความฝันของวันทองก็คาดการณได้ว่า ที่ฝันว่าได้ชมดวงอาทิตย์นั้นหมายถึงว่าจะตั้งครรภ์และลูกที่จะเกิดมานั้นจะมีอิทธิฤทธิ์รุ่งเรือง สามารถช่วยเหลือพ่อแม่ได้ ส่วนที่ฝันว่าดวงตาถูกควักไปนั้น หมายถึงว่านางจะได้รับความลำบากมากมายในภายหน้า ขุนแผนไม่กล้าบอกถึงคำทำนายฝันที่ร้ายแก่นาง คงบอกแต่เพียงว่านางจะมีลูกแล้วเท่านั้น วันทองพอรู้ว่าจะมีลูกก็ร้องไห้ด้วยความเสียใจว่า ลูกจะพลอยต้องมาตกระกำลำบากอยู่ในป่าไปด้วย ขุนแผนจึงปลอบให้หายเศร้าและชวนกันเดินทางต่อไปเวลาผ่านไปจนถึงเจ็ดเดือนครรภ์ของวันทองก็โตมากขึ้น ขุนแผนสงสารนางยิ่งนักที่ต้องมาทุกข์ทรมานหลบซ่อนอยู่กลางป่า ข้าถ้าต้องกลอดลูกกลางป่าเข้าจริง ๆ ก็คงจะเป็นเรื่องที่ทุลักทุเลมากเพราะขาดอุปกรณ์เครื่องใช้ไม้สอยทั้งปวง ขุนแผนจึงคิดว่าจะเข้าไปฝากตัวกับเจ้าเมืองพิจิตรและนางบุษบาซึ่งมีชื่อเสียงว่าเป็นผู้มีน้ำใจกรุณา ให้ความอนุเคราะห์แก่ผู้ตกทุกข์ได้ยากไม่เลือกหน้า ขุนแผนคิดว่าเมื่อตนบากหน้าเข้าไปขอพึ่งพระพิจิตรนางบุษบาคงช่วยเหลือและถึงแม้ว่าจะถูกส่งตัวกลับเข้ามาชำระความที่ในกรุงศรีอยุธยา ความดีเก่าที่มีอยู่ก็คงจะพอช่วยให้รอดตัวได้ คิดได้ดังนี้ขุนแผนจึงพาวันทองขึ้นม้าสี่หมอกมุ่งตรงไปเมืองพิจิตรทันที

หลังจากรอนแรมมาได้สิบกว่าวัน ขุนแผนและวันทองก็บรรลุถึงเมืองพิจิตรอันเป็นจุดหมายปลายทาง ขุนแผนเตรียมทำผละเสน่ห้เจิมหน้าตัวเองเพื่อให้เป็นที่เมตตา เสร็จแล้วจึงกำบังกายทั้งม้าและวันทองด้วยทรงไปที่จวนของเจ้า

เมือง กล่าวฝ่ายถึงพระพิจิตรและนางบุษบาว่าวันที่ขุนแผนจะเข้าไปหานั่น ทั้งคู่ออกมานั่งเล่นอยู่นอกชานบ้าน ขุนแผนจึงกำบังตนผ่านผู้คนเข้าไปกราบตรงหน้า ขุนแผนได้เป่ามนตร์เสน่ห์ที่พระพิจิตรและนางบุษบาด้วย ดังนั้นพอท่านเจ้าเมืองเห็นหญิงชายเข้ามาไหว้ก็ให้นึกเมตตา จึงได้สอบถามว่าเป็นอะไรกันและจะพากันไปไหน ขุนแผนจึงบอกเนื้อความให้ท่านเจ้าเมืองทราบตั้งแต่ต้นจนจบ และได้บอกว่าที่ปากหน้าเข้ามาหานี้เพราะได้ยินกิตติศัพท์ว่าท่านเจ้าเมืองนั้นมีเมตตากรุณาแก่สัตว์ผู้ตกทุกข์ได้ยาก จึงขอฝากชีวิตเอาไว้ด้วย พระพิจิตรและนางบุษบาเมื่อได้ฟังเรื่องราวทั้งหมดก็มีจิตใจเมตตาสงสาร ประกอบกับต้องมนตราของขุนแผนด้วย จึงบังเกิดความรักใคร่ประจักษ์ขุนแผนและวันทองเป็นลูกของตน ท่านเจ้าเมืองจึงให้ผู้คนจัดหาอาหารและที่อยู่อาศัยให้ทั้งสองคนได้พักอยู่อย่างสุขสบาย

ย้อนกล่าวถึงนางแก้วกิริยาหลังจากได้รับเงินจากขุนแผนแล้ว นางก็ขอได้ตัวเป็นอิสระจากขุนช้าง และเข้าไปขออาศัยคนรู้จักกันอยู่ที่ในกรุงศรีอยุธยา นางเป็นคนขยันทำมาหากินได้ซื้อข้าวของและผลไม้มาวางขาย ได้กำไรเพิ่มมากขึ้น และเนื่องจากนางเป็นคนสวยจึงมีชายมาชอบพอ แต่แก้วกิริยาก็จึ่มเนื้อจึ่มตัวถือว่าคนมีสามีแล้ว นางไม่ยอมยุ่งเกี่ยวกับชายใดทั้งสิ้นคงตั้งใจจะทำมาค้าขายและรอคอยข่าวคราวจากขุนแผนอยู่ทุกวัน

ข้างฝ่ายขุนแผนแม้จะคอยอยู่สบายในจวนของพระพิจิตรแล้วก็หาได้มีความสุขสงบใจไม่ เพราะกียอยู่เสมอว่าตนเป็นผู้ที่มีความผิดคิดชั่ว หมายถึงจับมืออยู่ทั่วทุกด้านขนอน และการที่พระพิจิตรและนางบุษบาให้การเลี้ยงดูนี้ ถ้าจะว่าไปแล้วก็เท่ากับว่ามีความผิดด้วย เพราะเหมือนหนึ่งรู้เห็นเป็นใจ ขุนแผนเกรงว่าตนจะพลอยทำให้พระพิจิตรได้รับความเดือดร้อน จึงปรึกษากับวันทองว่าจะ

ยอมมอบตัวเสียที โดยจะให้พระพิจิตรแจ้งข่าวไปถึงกรุงศรีอยุธยาว่า ชุณแผนเข้ามามอบตัวสารภาพผิดและขอเข้าไปสู่กตัญญูตามที่ขุนช้างได้ฟ้องร้องเอาไว้ ชุณแผนบอกว่าคิดว่าโทษภัยคงจะไม่กระไรนัก ถึงอย่างไรก็จะยอมเอาชีวิตเข้าแลก เพื่อแก้ไขมิให้วันทองต้องพลอยได้รับโทษทัณฑ์ไปด้วย วันทองก็ตอบว่านางยินดีจะติดตามชุณแผนไปรับโทษด้วยกัน ถ้าสมเด็จพระพันวษามีทรงพระเมตตา ก็จะยอมตายตามชุณแผนไปด้วย กลัวอยู่เพียงอย่างเดียวคือจะถูกส่งตัวกลับคืนให้ขุนช้าง ซึ่งวันทองคิดว่านางคงทนอับอายไม่ไหวแน่ ชุณแผนจึงปลอบนางว่าถ้าจะต้องตายเพราะโทษทัณฑ์ก็จะยอม แต่เรื่องที่จะยกนางให้ขุนช้างนั้นเป็นไมยอมแน่ เมื่อตกลงกันเรียบร้อยแล้วทั้งคู่จึงเข้าไปบอกให้พระพิจิตรและภรรยาทราบ

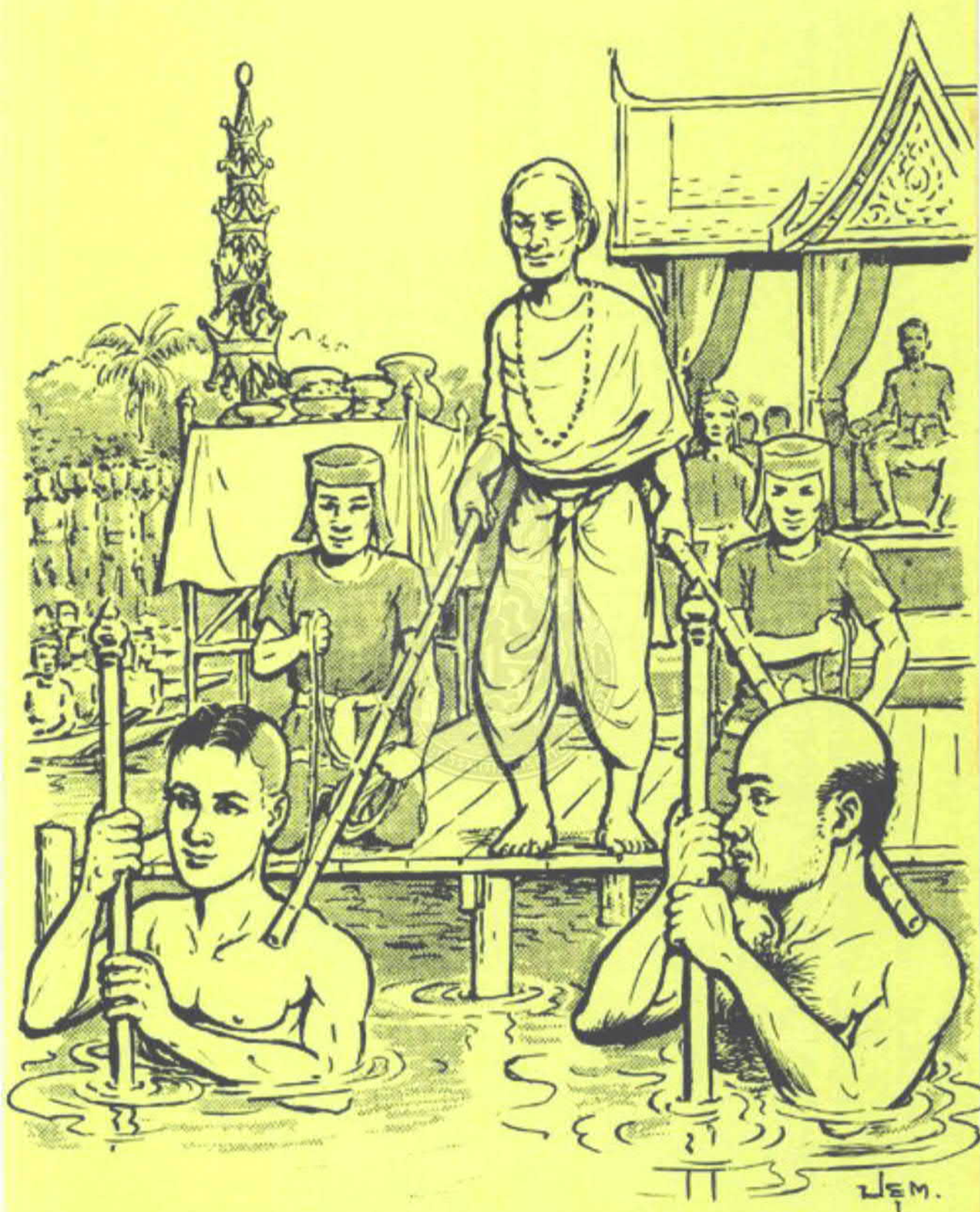
พระพิจิตรฟังเนื้อความทั้งหมดก็เห็นจริงด้วย และได้บอกว่าตั้งใจจะขอตัวชุณแผนไว้ทำราชการอยู่ที่เมืองพิจิตรนี้ แต่คิดขึ้นได้ว่ายังเป็นคนผิดอยู่ ดังนั้นเมื่อชุณแผนจะขอให้ส่งตัวลงไปกรุงศรีอยุธยาก็ยินดีจะช่วยจัดการให้ และจะเขียนใบบอกเพื่อช่วยชุณแผนให้มากที่สุด เมื่อชุณแผนแก้คดีความเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ให้ขึ้นมายุ่งที่พิจิตรด้วยกันใหม่ นางบุษบาภรรยาพระพิจิตรนั้นรักและเป็นห่วงวันทองมาก เพราะเห็นว่านางต้องแก่ใกล้กลอดเต็มที เก่งว่าจะไปได้รับความยากลำบากระหว่างที่ท้องโทษ วันทองเองใจก็ไม่ดีเพราะรู้ว่าชุณแผนเป็นฝ่ายผิดมาตั้งแต่ต้น นางบุษบามีความสงสารชุณแผนและวันทองยิ่งนัก จึงให้บ่าวไพร่จัดข้าวของเครื่องใช้และอาหารการกินมากมาย บรรทุกใส่ในเรือที่จะนำชุณแผนไปส่งยังกรุงศรีอยุธยาด้วย เมื่อเตรียมการพร้อมสรรพแล้ว พระพิจิตรจึงเขียนใบบอกคำให้การของชุณแผนและวันทองมอบให้ผู้คุมรับไป และด้วยความที่มีเมตตาทำนุจึงสั่งแก่ผู้คุมว่าระหว่างที่อยู่ในเรือนนั้นอย่าเพิ่งจองจำคนทั้งคู่ จวบจนกระทั่งใกล้กรุงศรีอยุธยาแล้วจึงค่อยทำตามหน้าที่

ขุนแผนและวันทองได้กราบลาพระพิຈิตรและนางบุษบาด้วยความโศก
เศร้าอาลัยรักเป็นอย่างยิ่ง อนึ่งการไปครั้งนี้ขุนแผนมิได้นำผ้าสีหมอกไปด้วย
เพราะเกรงว่าถ้าตนต้องถูกจองจำคุมขัง ผ้าสีหมอกก็จะกลายเป็นผ้าใช้ ต้องออก
ข้าวอกน้ำได้รับความลำบาก ขุนแผนจึงฝากผ้าสีหมอกไว้ที่จวนของพระพิຈิตร
นั่นเอง ขุนแผนและวันทองก่อนจะลงเรือไป จึงได้มาร่ำลाम้ากู่ทุกข์คู่ยากผ้าสี
หมอกเองก็มีความอาลัยรักนายยิ่งนัก กว๋ยเคยได้บุกกบ่าฝากงเป็นเวลาแรมเดือน
มาก้วยกัน พระพิຈิตรก็รับปากว่าจะหาเด็กให้คอยดูแล หาน้ำหาหญ้าให้ม้าสี
หมอกกินอย่างมิให้อคอยากเป็นอันขาด เมื่อเรือล่องลงมาถึงลพบุรีพอดีเป็นเวลา
ค่ำ ขุนแผนจึงขออนุญาตผู้คุมขึ้นผึ่งนาคาบฟ้าพื้นไปซ่อนไว้ในโพรงคันไทรใหญ่
พร้อมกับร้ายกาถากำบังมิให้ผู้ใดได้พบเห็น และยังได้ฝากฝังกับเทพยดาอารักษ์
ให้ช่วยดูแลไว้ให้ด้วย หลังจากนั้นอีกไม่นานเรือก็ล่องลงมาใกล้ถึงกรุงศรีอยุธยา
ผู้คุมจึงต้องทำตามหน้าที่นั่นคือใส่เครื่องจองจำพันธนาการทั้งขุนแผน และ
วันทอง

พอมาถึงกรุงศรีอยุธยา ผู้คุมก็นำขุนแผนและวันทองซึ่งอยู่ในสภาพที่
ทรวนช้ำจากเรือและพากันเดินไปยังศาลาลูกขุน เผอิญขณะที่ขุนแผนและวัน
ทองเดินผ่านศาลานั้น นางแก้วกิริยาได้ยินเสียงคนพูดกันอื้ออึง จึงลุกออกจาก
ร้านขายของมายืนดู พอนางเห็นก็จำได้ว่าเป็นขุนแผนกับวันทอง แก้วกิริยาจึง
แหวกผู้คนเข้าไปไหว้ขุนแผน ขุนแผนก็ได้ทักทายนางด้วยความดีใจ แก้วกิริยา
จึงเดินติดตามขบวนของขุนแผนเข้าไปด้วย เมื่อถึงที่อยู่ของจมีนศรี ขุนแผนจึง
เข้าไปกราบและผู้คุมก็มอบใบบอกส่งตัวของพระพิຈิตรให้ จมีนศรีนั้นรักและ
เมตตาขุนแผนมาก จึงรับปากว่าจะช่วยเหลือนักคดีให้ แล้วทั้งหมดยกกันพักอยู่
ที่บ้านจมีนศรี เพื่อคอยเวลาที่จะเข้าเฝ้าสมเด็จพระพันวษาต่อไป

สมเด็จพระพันวษาเมื่อเสด็จออกว่าราชการ พอทรงทราบว่าจับตัว
 ชุนแผนเข้ามาได้แล้ว ก็ทรงพระพิโรธทันที ตรัสถามว่าเมืองไหนจับได้
 และจงจำแนกหน้าหรือไม่ว่า จมื่นศรีจึงกราบบังคมทูลตามใบบอกของพระ-
 พิจิตรว่า ชุนแผนสำนึกผิดและได้เข้ามาขอตัวต่อพระพิจิตรเอง ส่วนความผิด
 ความที่ชุนช้างฟ้องร้องนั้นไม่มีมูลความจริง เนื่องจากวันทองเป็นเมียแท้ของ
 ชุนแผนมาก่อน เมื่อชุนแผนไปทัพชุนช้างไปล่อลวงหลอกวันทองว่าชุนแผน
 ถูกพวกลาวแทงตาย แล้วสมรู้ร่วมคิดกับนางศรีประจันมารดาของวันทอง จัก
 การแต่งงานวันทองกับชุนช้างขึ้นใหม่ เมื่อชุนแผนกลับมาก็มีได้คิดฟ้องร้อง
 เรียกภรรยาคืน เพราะเห็นว่าตนก็มีลาวทองเป็นภรรยาใหม่อยู่ทั้งคนแล้ว แต่
 ชุนช้างยังเล่นไม่ซื่อก็กลศทรยศ แลส่งกราบบังคมทูลว่าชุนแผนเป็นกบฏวัง
 ออกไปหาเมียทั้ง ๆ ที่ความจริงชุนแผนได้บอกฝากเวรชุนช้างเอาไว้ เนื่องจาก
 จากนางลาวทองไม่สบายมาก อันเป็นเหตุให้สมเด็จพระพันวษาทรงพระพิโรธ
 ตรัสสั่งพรากตัวลาวทองมาอยู่ในพระราชวัง ฝ่ายชุนแผนก็ไม่อยู่ในฐานะจะ
 กราบบังคมทูลแก้เรื่องราวได้ เนื่องจากถูกสั่งห้ามเข้าเฝ้าอย่างเด็ดขาด ด้วย
 ความแค้นเคืองชุนแผนจึงไปลักเอาวันทองกลับคืนมา ข้อที่ว่าชุนแผนได้ฆ่า
 ไฟร์พลล้มตายมากมายนั้น ชุนแผนก็ยอมรับผิดทุกประการ แต่มิได้ตั้งใจ
 ก็คิดขบถต่อพระราชอาณัติการตามที่ถูกกล่าวหาแต่อย่างใด บัดนี้ขอมอบตัว
 เพื่อรอรับพระราชอาญาตามความผิดที่มีมา

สมเด็จพระพันวษาเมื่อทรงฟังคำกราบบังคมทูลตามใบบอก ก็ค่อยทรง
 กลายพระพิโรธ ตรัสสั่งให้ตำรวจวังไปตามตัวชุนแผนและวันทองเข้ามาเฝ้า
 ชุนแผนก็ใช้วิชาความรู้ที่ได้ร่ำเรียนมา เป้ามนตร์เพื่อทำให้สมเด็จพระพันวษา
 ทรงพระเมตตา ซึ่งก็ได้ผลเพราะปรากฏว่าทรงพระทัยอ่อนลงมากเมื่อเห็นสภาพ
 อันยากไร้ของชุนแผนและวันทอง ทรงถามชุนแผนว่าจะสู้ความชุนช้างจริง ๆ

หรือไม่ ชุนแผนกราบบังคมทูลรับรองว่าจะขอสู้ความตามสัจจริง สมเด็จพระพันวาจึงมีรับสั่งให้ถอดครวนที่จองจำออกทั้งคู่ และให้ตำรวจไปตามตัวชุนช้างเข้ามาเฝ้า พอตำรวจไปถึงสุพรรณบุรีแจ้งเรื่องราวรับสั่งให้ชุนช้างทราบ ชุนช้างก็ตั้งใจยิ่งนักที่ได้ข่าวของวันทอง รับสั่งเสียว่าไพร่แล้วติดตามตำรวจเข้าไปในกรุงศรีอยุธยาทันที จมื่นศรีไค่นำบุคลทั้งสามไปพร้อมกันต่อหน้าลูกชุน ในตอนนั้นก็จะได้เห็นวิธีการชำระความตามกติกาคือความเชื่อของคนสมัยก่อน เริ่มตั้งแต่ให้คู่ความทั้งสองมีนายประกันของตนไว้ หลังจากนั้นจึงจัดหาเสมียนมาบันทึกข้อความที่ฝ่ายโจทก์ได้ฟ้องร้องกล่าวหาจำเลย เมื่อจับบันทึกคำฟ้องร้องเรียบร้อยแล้ว ผู้ที่ตกเป็นจำเลยก็ต้องให้การแก้ข้อกล่าวหาทั้งปวงให้ได้ ถ้าแก้ได้แล้วก็ยังมิได้ถือว่าจำเลยบริสุทธิ์ ครอบจนกระทั่งถึงวิธีการขึ้นสูทท้าย นั่นคือการให้ทั้งโจทก์และจำเลยกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ใจ เช่นการค้ำน้ำในบริเวณน้ำวนหรือการลุยไฟเป็นต้น ซึ่งถ้าฝ่ายจำเลยสามารถกระทำได้โดยไม่ได้รับอันตรายหรือบาดเจ็บแต่อย่างใด ในขณะที่ฝ่ายโจทก์หวาดเกรงต่อการพิสูจน์นั้น ย่อมแสดงว่าคำฟ้องร้องของโจทก์เป็นความเท็จ และจำเลยกลายเป็นผู้บริสุทธิ์ไปทันที

การนี้ก็ปรากฏว่าเมื่อชุนแผนสามารถแก้คดีที่ชุนช้างฟ้องร้องได้เป็นข้อๆ ไปแล้วนั้น ทั้งชุนแผนและชุนช้างต้องพิสูจน์ตัวเองด้วยการค้ำน้ำ ซึ่งชุนแผนก็ทำได้โดยมิได้รับอันตราย ในขณะที่ชุนช้างบังเกิดความหวาดกลัวไม่กล้าค้ำน้ำ ช้ายังโดนลมอัดของชุนแผนเป่าเข้าให้ด้วย ชุนช้างจึงมีอาการจุกปวดแน่นที่ท้องจนไม่สามารถจะค้ำลงไปได้ ชุนแผนแกล้งอัดลมเป่าใส่ชุนช้างให้ถึงกับท้องเดิน ชุนช้างเสียใจที่เกิดท้องเสียโดยไม่รู้ตัว เหลียวมาจะให้วันทองช่วยนางก็ไม่สนใจด้วย ชุนช้างทนอับอายขายหน้าพวกลูกชุนไม่ไหว จึงรีบวิ่งไปกระโดดน้ำชำระล้างอุจจาระที่ออกมาเหมือนเปาะผ้านุ่งไปหมด หลังจากนั้นก็

ถึงฝ่ายขุนช้างซึ่งเป็นโจทก์จะแก้ข้อกล่าวหาของจำเลยบ้าง ขุนช้างไม่สามารถแก้ไขได้ เพราะตนเป็นฝ่ายผิดทุกประการ พนักงานจกก็จกเอาไว้ทั้งหมด ต่อจากนั้นก็ถึงกราวของวันทองซึ่งเป็นคนกลาง นางก็ให้การสอดคล้องกับที่ขุนแผนบอกไว้ตั้งแต่ตอนแรก ว่านางตกเป็นภรรยาขุนช้างเพราะถูกแม่บังคับ เนื่องจากขุนช้างมาหลอกว่าขุนแผนไปทัพตายทั้ง ๆ ที่นางมิได้เต็มใจเลย ขุนช้างพอได้ฟังคำให้การของวันทองเช่นนี้ก็โกรธมาก ชี้น้ำค่านางได้ใหม่แล้ว ลืมเก่า และลุกขึ้นมาจะทำร้ายนาง จนผู้คุมต้องลุกเข้ามาขวางป้องกันไว้ จมื่นศรีจึงให้เสมียนจกคำให้การของวันทอง กรันรุ่งเช้าของอีกวันหนึ่งจมื่นศรีจึงให้คนไปตามนางศรีประจันและแม่สื่อมาสอบสวน พอได้ครบหมดแล้วบรรดาผู้มีหน้าที่ตัดสินความทั้งหลาย จึงคุมคนทั้งหมดไปยังท้องพระโรง เพื่อให้สมเด็จพระพันวษาทรงตัดสินชี้ขาดเป็นครั้งสุดท้าย

จมื่นศรีได้กราบถวายบังคมทูลเรื่องราว การสืบพยานการแก้คดีของโจทก์และจำเลย ตลอดจนคำตัดสินของคณะลูกขุนให้ทรงทราบทุกประการ กล่าวคือ คณะลูกขุนเห็นพ้องกันให้ปรับสินไหมแก่นางศรีประจันและแม่สื่อ ส่วนวันทองซึ่งเป็นหญิงคนกลางให้คืนกับขุนแผนไปดังเดิม สำหรับความผิดทั้งปวงของขุนช้างนั้นมีโทษถึงประหารชีวิต สมเด็จพระพันวษาจึงได้ทรงถามขุนแผนว่าจะให้ฆ่าฟันขุนช้างหรือไม่ ขุนแผนไม่ต้องการให้เป็นเวรกรรมติดตัว ประกอบทั้งขุนช้างก็เป็นเพื่อนร่วมน้ำสาบานกันมาว่าจะไม่ฆ่าฟันกัน จึงกราบบังคมทูลว่าขอให้ปรับขุนช้างแทนก็เป็นอันสิ้นสุดคดีความ ขุนช้างเสียอกเสียใจมากที่ต้องเสียวันทองให้แก่ขุนแผน จึงไปคิดสินบนจมื่นศรีขอให้ช่วยเหลือแก้ไขให้ตนไต่วันทองคืนมาอยู่ด้วย จมื่นศรีโกรธมาก ถึงกับไล่ขุนช้างออกจากบ้านไป ฝ่ายขุนแผนเมื่อชนะความก็มีความยินดียิ่งนัก พาวันทองและแก้วกิริยาที่มาฟังความอยู่ด้วยกลับไปยังบ้านของจมื่นศรีทันที

มีคำกล่าวอยู่ว่าเคราะห์ร้ายนั้นเมื่อมาเยือนผู้ใดแล้ว ก็มิได้มาเพียงครั้งเดียว ตัวอย่างนี้น่าจะได้กับขุนแผนยิ่งนัก เพราะขุนแผนถูกสมเด็จพระพันวษากริ้วจนไม่สามารถเข้าเฝ้าได้ ข้าเมื่อลักพาวันทองไปก็ต้องไปตระเวนล่าหาก หลบหนีอาญาแผ่นดินซุกซ่อนอยู่ในป่าเป็นเวลาแรมเดือน เมื่อคัดสินใจเข้ามอบตัวสารภาพผิด และพิสูจน์ตัวเองว่ามีได้มีความผิดตามที่ขุนช้างฟ้องร้องชนะความ และได้วันทองกลับคืนมาอยู่ด้วยกันอย่างถูกต้องอีกครั้งหนึ่งนั้น ขุนแผนก็กลับหาทุกข์ใส่ตนโดยไม่ตั้งใจอีกจนได้ กล่าวคือ คืนวันหนึ่งขุนแผนตื่นขึ้นมากลางดึก เกิดคิดถึงลาวทองขึ้นมา เพราะภรรยาสองคนก็วันทองและแก้วกิริยาได้อยู่ดีมีความสุขกับตน ในขณะที่ลาวทองต้องถูกกักตัวอยู่ในวัง ขุนแผนจึงบังเกิดความสงสารนางยิ่งนัก ที่ต้องพลัดพรากจากพ่อแม่และบ้านเกิดมาแล้ว ยังต้องมาถูกพรากจากสามีทั้ง ๆ ที่นางไม่ได้มีความผิดสิ่งใด ขุนแผนจึงคิดขึ้นว่า ไหน ๆ เรื่องที่ขุนช้างกราบบังคมทูลฟ้องร้องใส่ความ ว่าตนเป็นกบฏพว้างออกไปหาลาวทอง ก็ได้พิสูจน์กันแล้วว่ามิได้เป็นความจริง ดังนั้นน่าจะกราบขอพระราชทานลาวทองกลับคืน ความจริงใจหนึ่งขุนแผนก็ยังเกรงว่า สมเด็จพระพันวษาอาจไม่ทรงพอพระทัยนัก จนต้องอาญาถูกกริ้วเอาได้ แต่อีกใจหนึ่งก็ให้เป็นห่วงและสงสารลาวทอง จึงคัดสินใจว่าจะไปขอร้องจมนครีให้ช่วยเพื่อกลุมสมเด็จพระพันวษาให้ด้วย

จมนครีเป็นผู้มีสายคาไถลและเป็นผู้ใหญ่กว่าขุนแผนมาก เมื่อฟังความที่ขุนแผนมาขอร้อง จึงได้ออกปากทักท้วงไว้ และแนะนำว่าควรที่จะออกใจรอไปก่อนสักปีหนึ่ง พอให้เรื่องราวทั้งหลายสงบเรียบกว่านี้ ลาวทองแม้จะถูกกักบริเวณอยู่ในวังก็ได้รับความลำบากแต่อย่างใด และเชกพระราชนานนั้นก็เป็นที่หวงห้ามสำหรับผู้ชาย จึงมีควรที่จะเป็นห่วงนางให้มากนัก ขุนแผนก็ยังยืนยันกรานว่ามีความสงสารนางมาก อยากให้ออกมาอยู่พร้อม ๆ กัน และขอสำคัญนางก็มิได้มีความผิด ดังนั้นจะลองเสี่ยงบุญกรรมขอพระ

ราชทานนางกลับคืนมา โดยขอให้จมีนศรีเป็นผู้กราบบังคมทูล เมื่อขุนแผน
ยืนยันความตั้งใจเช่นนี้ จมีนศรีจึงตัดสินใจพาขุนแผนไปเข้าเฝ้าสมเด็จพระ
พันวษาทันที

กล่าวฝ่ายสมเด็จพระพันวษา เมื่อถึงเวลาเสด็จออกว่าราชการแผ่นดิน
พระองค์ได้เสด็จมาประชุมพร้อมกับเหล่าข้าราชการทั้งปวง เมื่อทรงพิจารณา
งานแผ่นดินเรียบร้อยแล้ว จมีนศรีเห็นเป็นโอกาส จึงกราบบังคมทูลเรื่องที่
ขุนแผนขอพระราชทานลาวทองคืน ปรากฏว่าสมเด็จพระพันวษาไม่ทรงพอพระ
ทัย ช้ากลับทรงเห็นไปว่าขุนแผนกำเริบเลิบบาน โดยตรัสว่าเมื่อครั้งที่ขุนแผน
ฆ่าขุนเพชรขุนรามตาย พระองค์ก็มีไคร้ทรงลงพระราชอาญา ช้าเมื่อลูกขุนคัก
สินความให้เป็นผู้ชนะ ก็ยังไคร้กว้นทองให้อยู่กินด้วยกันอีก ขุนแผนจะสำนึก
ถึงพระมหากรุณาธิคุณสักนิดก็ไม่มี กลับมีความกำเริบอาชญาขอลาวทอง
กลับคืน คงจะไม่ไว้ใจพระองค์กระมัง ความจริงนั้น ขุนแผนควรจะต้องหัน
หลังทำราชการให้เสียก่อน ถ้ามีความดีแล้วอย่าว่าแต่ลาวทองเลยถึงอีกสอง
หรือสามคนพระองค์ก็จะทรงยกให้ แต่นี่ขุนแผนมาทำใจเร็วถ้วนได้ ถ้าพระองค์
ยอมตามใจให้ลาวทองคืนไป ขุนแผนก็จะยิ่งอวดกำแหงหนักขึ้นไปอีก สมเด็จพระ
พันวษาจึงทรงพระพิโรธตรัสสั่งจำคุกขุนแผน โดยให้มีเครื่องพันธนาการที่
มั่นคงแน่นหนาที่สุด จมีนศรีพอได้ฟังรับสั่งก็ตกใจ ถอยกลับมาบอกความ
แก่ขุนแผน พร้อมกับบอกว่าสู้สุดส่ำห์เตือนแล้วก็ไม่ฟังกันเลยจึงต้องเป็นเช่น
นี้

ขุนแผนได้ถูกพวกนครบาลจับตัวนำไปจองจำไว้ในคุก ส่วนจมีนศรีก็
รีบกลับบ้านเพื่อแจ้งเรื่องราวให้วันทองและแก้วกิริยาทราบ พอทั้งสองคนทราบ
เรื่องก็ร้องไห้ด้วยความเสียใจทั้งคู่ลงความเห็นเหมือนกันว่า ลาวทองนี้เป็นผู้
นำความทุกข์มาให้ขุนแผนอยู่เสมอ พอจะมีความสุขก็ต้องได้รับทุกข์เพราะ

นางทุกที เมื่อสร้างโตกแล้วทั้งคู่ก็ตรงไปเยี่ยมขุนแผนในที่คุก ขุนแผนพอเห็นหน้าเมียก็เสียใจยิ่งนัก โดยเฉพาะวันทองนั้นต้องแก้ไถ่คัดลอกเต็มที นางคงจะมากอยุ่ดูแลปรนนิบัติขุนแผนไม่ได้ ขุนแผนก็ยอมรับคิดว่าใจเรวด่วนได้เกินไป แต่ทั้งนี้เพราะมีความสงสารลาวทองมาก ไม่คิดว่าสมเด็จพระพันวษาจะทรงพระพิโรธมากมายถึงขนาดนี้ การลงโทษจึงจำใส่ชื่อคนนั้น ถือว่าเป็นการลงโทษขั้นสูงสุด ขุนแผนบอกกับนางทั้งสองว่า ความจริงนั้นเครื่องจองจำเช่นนี้ตนจะสะเคาะให้หลุด และหนีไปเสียเมื่อไหร่ก็ได้ แต่ถ้าทำดังนั้นก็จะเสียชื่อว่าเป็นชายชาติทหาร จึงจะจำยอมก้มหน้ารับพระราชอาญาไปจนกว่าจะพ้นโทษ ขุนแผนจึงขอร้องให้แก้วกิริยาเข้ามาอยู่ช่วยหุงหาอาหารให้ ส่วนวันทองให้อยู่บ้านพอลอดลูกแข็งแรงดีแล้วจึงค่อยออกมาหา โดยขุนแผนจะยอมถูกจองจำไปก่อนสัก 2-3 วัน พอให้ผู้คุมคุ้นหน้าก่อนแล้วจึงจะขอร้องไม่ต้องใส่ชื่อคา และคงจะหาโอกาสไปเยี่ยมวันทองเมื่อลอดลูกแล้วได้

วันทองและแก้วกิริยาจึงรีบกลับบ้านจมนครี แก้วกิริยาจัดแจงห่อข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ เพื่อที่จะไปอยู่กับขุนแผนในคุก แต่มีใช่หมายความว่านางจะไปอยู่ที่เดียวกับขุนแผนได้ แก้วกิริยาต้องไปปลุกหีบเผยขึ้นต่างหาก แต่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน พอตอนดึกขุนแผนจึงสะเคาะเครื่องจองจำออกไปหานาง ฝ่ายพวกผู้คุมเมื่อถึงเวรตรวจนักโทษ ก็มีการร้องเรียกชื่อให้ขานตอบปรากฏว่าขุนแผนมีวันนอนหลับอยู่กับแก้วกิริยา จึงไม่ได้ยินเสียงเรียกนั้น ผู้คุมก็แปลกใจจึงออกมาตามหาแต่ก็ไม่พบ จึงนึกขึ้นได้ว่าขุนแผนให้เมียมาปลุกหีบเผยอยู่ใกล้ ๆ ผู้คุมจึงได้ตรงไปที่หีบเผยพอเห็นว่าขุนแผนนอนหลับอยู่ ก็ถืออำนาจดุกระชากลากตัวออกมา ขุนแผนโกรธจัดใจขึ้นมากจึงทวาดผู้คุมว่าตนนั้นไม่เคยคิดจะหนี ถ้าจะหนีจริง ๆ ป่านนี้ก็คงไปเสียนานแล้ว ผู้คุมก็ไม่นิยมฟังเสียงดุขุนแผนจะนำไปกว่าหลังเขียง ขุนแผนจึงใช้วิชาทวาดให้ผู้คุม

ทั้งหมดไม่สามารถจับตัวได้ แล้วจึงบอกกับหัวหน้าผู้คุมว่าไม่มีทางที่จะจับคน
ได้ และถึงแม้คนจะยอมให้จับใส่ชื่อความจริง ๆ ก็จะสามารถสะเคาะหลุมออก
มาได้หมด พุทจับขุนแผนก็ทดลองวิชาที่ว่าให้หัวหน้าผู้คุมดู หัวหน้าผู้คุม
นักโทษเห็นอิทธิฤทธิ์ของขุนแผนเข้า ก็รีบยกมือไหว้และสัญญาว่าต่อไปนี้
จะไม่จองจำขุนแผนอีกแล้ว ขอแค่เพียงให้ขุนแผนอยู่ในบริเวณคุกอย่าได้
หลบหนีไปไหน ขุนแผนก็รับปากรับคำหัวหน้าผู้คุมเป็นอันดี

อย่างไรก็ตามผู้คุมนักโทษก็มีได้ไว้ใจขุนแผนนัก เพราะเห็นว่ามีควา
มรู้ขนาดสะเคาะเครื่องจองจำ และล่องหนหายตัวได้นี้ ถ้าเกิดขุนแผนไม่ยึด
ถือวาจาที่ให้ไว้ แอบหลบหนีหายไปความผิดก็จะเกิดแก่คน ผู้คุมจึงไปเล่า
เรื่องให้พระยายมราช ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาทราบ พระยายมราชจึงมีคำสั่งให้หา
ตัวขุนแผนมาสอบถาม ขุนแผนก็ยอมรับว่าตนมีวิชาความรู้ สามารถล่องหน
หายตัวได้จริง ๆ แต่ก็สัญญาแล้วว่าจะไม่หนีไปไหน ส่วนเรื่องที่จะต้องจองจำ
นั้นทนไม่ไหว จึงขอเพียงอยู่ในบริเวณคุกเท่านั้น และรับรองว่าจะไม่ทำ
ความเดือดร้อนอะไรให้แก่พระยายมราชเป็นอันขาด พระยายมราชเห็นขุนแผน
รับปากรับคำมั่นคงดี ก็ใจอ่อนยอมอนุญาตตามที่ขุนแผนขอร้อง นับแต่นั้น
ขุนแผนก็ค่อยอยู่สบายขึ้น และได้ออกไปเยี่ยมเยียนแก่กิริยาและวันทองอยู่
เนื่อง ๆ

กล่าวฝ่ายถึงขุนช้างอีกครั้งหนึ่ง นับตั้งแต่สูญเสียวันทองให้ขุนแผนไป
แล้ว ก็มีแต่ความกลัดกลุ้มเสียใจอาลัยนาง วันหนึ่งครพระยาผู้พี่ชายมาบอก
ข่าวว่า ได้ยินคนเขาลือกันว่าขุนแผนไปทูลขอลาวทอง แล้วถูกกั๊กจนถูก
จองจำไว้ในคุก วันทองก็คงไม่มีใครปกป้องคุ้มครอง น้าที่ขุนช้างจะไปอ้อน
วอนขอร้องไห้มาอยู่ด้วยกันใหม่ เพราะถ้าจะว่าไปแล้วนางก็มีไ้มีความ
แก่นเคื่องขุนช้างที่ไปอยู่กับขุนแผนก็เพราะถูกบังคับไปต่างหาก ขุนช้างพอได้
ฟังก็ดีใจยิ่งนัก ถึงกับลุกขึ้นร้องเพลงเล่นได้ เสร็จแล้วก็สั่งบ่าวไพร่ 7 คน

ให้ผู้ช่างและไปเอาตัววันทองกลับมาให้ได้ เผอิญเข้าวันนั้นวันทองตั้งใจจะออกไปเยี่ยมขุนแผนพอดี เมื่อเดินมาถึงตลาดซึ่งอยู่ใกล้บ้านมากแล้ว พวกบ่าวไพร่ของขุนช้างจึงกรูเกรียวกันออกมาล้อมหน้าล้อมหลัง และแกลังกล่าวหาว่าวันทองยืมเงินไปทำซังยังไม่ได้ใช้คืน แกลังหลบลี้หนีหน้าไป เมื่อมาพบตัววันนี้ก็จะฉุดเอาตัวไป วันทองได้ปฏิเสธว่าไม่เคยกู้เงินใครมา และร้องเรียกให้ผู้คนที่ช่วยเหลือเมื่อจะถูกฉุด แต่ชาวบ้านคิดว่าเป็นเรื่องจริง จึงมิได้เข้าช่วยเหลือแต่อย่างใด วันทองจึงถูกบ่าวไพร่ของขุนช้างอุ้มตัวขึ้นช้างไป

เมื่อออกมาถึงนอกเมือง ขุนช้างจึงออกจากที่ซ่อนไล่ช้างเข้ามาหานาง วันทองพอเห็นหน้าขุนช้างก็เอาใจทันทันว่า ทั้งหมดนี้เป็นกลอุบายของขุนช้างแต่ผู้เดียว นางร้องไห้ด้วยความเสียใจและกล่าวว่าขุนช้างมากมาย ทั้งยังบอกว่านางจะกลั่นใจตายเสีย ขุนช้างได้พยายามปลอบโยน โดยยกเอาความรักนางขึ้นมาอ้าง และสัญญาว่าจะยกทรัพย์สินเงินทองทั้งหลายให้นางครอบครองแต่ผู้เดียว วันทองก็มีใจสนใจเอาแต่ร้องไห้ เมื่อถึงสุพรรณบุรีขุนช้างจึงอุ้มวันทองเข้าไปไว้ในห้องต่างๆ ที่นางพยายามผลัดไต่กันรน แต่เพราะกำลังมีท้องอยู่ด้วย จึงไม่สามารถสู้แรงขุนช้างได้ ผลที่สุดวันทองก็ต้องตกเป็นเมียของขุนช้าง ไปด้วยความจำใจอีกครั้งหนึ่ง

หลังจากนั้นวันทองก็จำต้องอยู่กับขุนช้างอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง จนเวลาล่วงไปครบถึงกำหนดที่นางจะคลอดบุตร วันทองเริ่มมีอาการเจ็บท้องแต่ก็อดทนไม่ได้บอกผู้ใด จนปวดถึงที่สุดนางจึงเรียกหาบ่าวไพร่ของขุนช้างมาช่วย ขุนช้างพอรู้ว่าวันทองจะคลอดลูกก็ตกใจ รีบเข้าช่วยเหลือเต็มที่ สั่งให้คนไปถามหมอด่าแยมาทำคลอด ในที่สุดวันทองก็คลอดลูกออกมาเป็นผู้ชาย หลังจากนั้นนางก็พุ่มพักเลี้ยงลูกอยู่ที่บ้านขุนช้างจนอายุลูกชายได้เก้าขวบ ขุนช้างนั้นในตอนแรกก็ดูจะรักใคร่ลูกที่อยู่ เพราะคิดว่าเป็นลูกของตน แต่ยิ่งนานๆ ไปเด็กน้อยมีหน้าตาละม้ายเหมือนขุนแผนมากขึ้นทุกที ข้าววันทองยังตั้งชื่อลูกชายว่าพลายงาม ให้คล้องจองกับชื่อพลายแก้ว ซึ่งเป็นชื่อของขุนแผนเมื่อวัยเด็กเสียอีกด้วย ขุนช้าง

จึงแน่ใจว่าลูกของวันทองมิใช่เป็นลูกที่เกิดกับตนอย่างแน่นอน ด้วยเหตุนี้ขุนช้างจึงมีความเคืองแค้นสะสมอยู่ในใจอย่างเรียวๆ และคอยหาโอกาสจะฆ่าพลายงามเสียให้ตาย

อยู่ต่อมาวันหนึ่งขุนช้างจึงลวงพลายงามเข้าไปเดินเที่ยวเล่นในป่าละเมาะหลังบ้าน พลายงามนั้นมิได้มีความเฉลียวใจ ด้วยคิดว่าขุนช้างเป็นบิดาบังเกิดเกล้าของตน จึงติดตามขุนช้างไปเที่ยวคุศัตว์ป่าด้วยความสนุกสนาน ขุนช้างเห็นเป็นโอกาสและอยู่ในสถานที่ลับตาผู้คน จึงจับตัวพลายงามเหวี่ยงลงฟาดกับพื้นดินแล้วชกต่อยทำร้ายจนพลายงามเหนื่อยหอบ พลายงามพยายามอ้อนวอนร้องขอชีวิตแก่ขุนช้างก็มีไถยยอมฟัง กลับบีบคั้นหมายฆ่าพลายงามให้ตาย แต่นับว่ายังเป็นคราวเคราะห์ดี ผีพลายที่ขุนแผนเคยเลี้ยงไว้เข้ามาช่วยเหลือป้องกัน ขุนช้างทำร้ายพลายงามจนสลบไปคามือของตน ก็คิดว่าตายแน่แล้ว จึงเอาซอนไม้ปักทับเอาไว้ แล้วกลับมาบ้าน พวกผีพรายของขุนแผนจึงเข้ามายกเอาซอนไม้ออกไป แล้วเฝ้าแท่นที่ปวกเมื่อยให้ค่อยยังชั่วขึ้น พลายงามก็ฟื้นจากสลบ ผีพรายจึงบอกให้ทราบว่าเป็นป่าที่ขุนแผนเลี้ยงไว้ และรับรองว่าจะไปบอกให้วันทองทราบเรื่อง ให้พลายงามนั่งคอยอยู่ในป่าก่อน พลายงามก็นั่งคอยเฝ้าอยู่ที่กลางป่านั้นเองและด้วยความที่ยังเป็นเด็ก พลายงามจึงยังไม่เข้าใจว่าเหตุใดพ่อจึงโกรธแค้นตนถึงขนาดคิดฆ่าให้ตาย จึงได้แต่นั่งร้องไห้คิดถึงแม่อยู่คนเดียว

พวกผีพรายไปเข้าฝันวันทองให้นางเกิดนึกถึงลูกขึ้นมา เมื่อสะดุ้งตกใจตื่น วันทองจึงร้องเรียกหาบุตรชาย แต่ก็ไม่มีผู้ใดพบเห็นว่าหายไปไหน บ่าวคนหนึ่งบอกว่าเห็นออกไปเดินเล่นกับขุนช้าง วันทองจึงเกิดความสงสัยว่าชะรอยขุนช้างจะคิดฆ่าลูกของตนเสียกระมัง จึงร้องให้ออกติดตามลูกเข้าไปในละเมาะป่า วันทองเฝ้าตามหาลูกทั้งแต่บ่ายจวบจนถึงค่ำจึงได้พบ นางจึงถามลูกว่าทำไมไม่เดินกลับบ้าน พลายงามจึงเล่าให้แม่ฟังว่าถูกขุนช้างพาเดินวณวนจนจำทางไม่ได้และซ้ายังถูกขุนช้างทำร้ายเกือบตาย ก็แต่มีผีพรายพรกพวกขุนแผนมา

ช่วยเหลือเอาไว้ พอได้ฟังลูกเล่าเช่นนี้วันทองจึงยอมเล่าความจริงให้พลายงามฟังว่า สาเหตุที่ขุนช้างทำร้ายได้ลงคอเพราะพลายงามมิใช่ลูกขุนช้าง หากเป็นลูกของขุนแผนซึ่งเกี่ยวนี้ก็ยังคงติดคุกอยู่ พร้อมกับเล่าเรื่องความหลังครั้งเก่าให้ลูกชายฟังด้วย พอพลายงามทราบความจริงว่าตนมิใช่ลูกของขุนช้าง ก็มีความโกรธแค้นขุนช้างยิ่งนัก ตัดสินใจขออนุญาตลาแม่ไปอยู่กับย่าที่กาญจนบุรี วันทองเองก็อยากให้ลูกได้ไปอยู่กับย่าทองประศรี แต่เป็นห่วงเพราะระยะทางมีใจใกล้ๆ ในที่สุดนางก็ตัดสินใจยอมให้ลูกไป เพราะถ้าชินอยู่ร่วมบ้านกับขุนช้างก็จะต้องมีเรื่องเกิดขึ้นอีกจนได้ เนื่องจากเป็นเวลาใกล้ค่ำแล้ว วันทองจึงพาลูกไปขอฝากกับพระไว้ก่อน ทั้งใจว่าพอเช้ามีก็จะรีบออกมาหาและชี้ทางไปบ้านกาญจนบุรีให้ลูก

เมื่อฝากฝังลูกไว้กับพระเรียบร้อยแล้ววันทองจึงเดินกลับมามบ้าน พอเดินเข้าบ้านนางก็เริ่มตำหนิขุนช้างเป็นการใหญ่ ช้างฝ่ายขุนช้างทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้ เห็นวันทองร้องไห้หาลูกชายก็เข้ามาทำปลอบ วันทองจึงแกล้งถามว่ามีคนเห็นขุนช้างพาลูกไปเดินเล่นในป่า แล้วทำไมขุนช้างไม่พาลูกกลับมาด้วย ขุนช้างรีบปฏิเสธเสียงแข็งว่าตนมิได้พาพลายงามไปไหนทั้งสิ้น ช้างยังอ้างว่าได้นั่งค่อมเหล้าจนเมาหลับไปด้วยซ้ำ แล้วขุนช้างก็แกล้งทำเป็นพูดว่า สงสัยพลายงามจะถูกคนหลอกเอาตัวไปเพราะแต่งพวกเครื่องประดับออกเต็มตัวนัก ขุนช้างยังเจ้ายายาทำเป็นลูกออกไปเดินหาถึงท่าน้ำ เมื่อไม่พบจึงกลับมานั่งค่อมเหล้าต่อ จนหลับคาชอกเหล้าไป วันทองเห็นขุนช้างหลับสนิทแล้ว จึงรีบจัดเตรียมหาอาหารแห้งไว้ให้พลายงามได้กินระหว่างเดินทางจวบจนกระทั่งถึงเวลาเช้าครู่ วันทองจึงแอบลงจากเรือน ตรงไปหาลูกชายที่วัด ก็พบว่าพลายงามนั่งคอยอยู่แล้ว วันทองจึงพามาลาสมภารแล้วมอบขนมของกินกับแหวนให้ลูกติดตัวไป พร้อมกับชี้ทางไปบ้านกาญจนบุรีให้ และสั่งสอนลูกให้เคารพเชื่อฟังยาทุกประการ วันทองได้ออกปากฝากลูกชายคนเดียวกับเทพยดาอารักษ์ ให้ช่วยนำส่งลูกชายถึงกาญจนบุรีโดยสะดวกปลอดภัยด้วย ขณะที่ลูกจะจากไปนางได้ร้องไห้รำพันว่า

“โอ้เสียชาติวาสนาแม่อาภัพ ให้ย่อยยับยากแค้นแสนระยำ
จะมีผิวผิวก็พลัดกำจักจาก จนแสนยากอย่างนี้แล้วมิหน้า
มามีลูกลูกก็จากวิบากกรรม สะอื้นร่ำวันทศสลดใจ”
พลายงามเห็นแม่ร้องไห้เศร้าโศกอาลัยตนยิ่งนัก ก็พลอยร้องไห้ไปกับ

แม่ด้วย และรำพันว่า

“แม่รักลูกลูกก็รู้ยู่ว่ารัก คนอื่นสักหมื่นแสนไม่แม่นเหมือน
จะกินนอนนอนว่าเมตตาเตือน จะจากเรือนร้างแม่ไปแต่ทว่า
แม่วันทองของลูกจงกลับบ้าน เขาจะพาลว่ารุ่นแม่ทูนหัว
จะกัมน้ำตาไปมิได้กลัว เมื่อยามวิหิงสาของนักจงหักใจ”

พลายงามให้สัญญากับแม่ว่าจะพยายามร่ำเรียนหนังสือ และหาโอกาสพบพ่อให้ได้ เมื่อโตขึ้นจะกลับมารับวันทองไปอยู่ด้วยกันให้พร้อมหน้า วันทองจึงตั้งใจงูลูกออกมาส่งและอวยชัยให้พรลูก พลายงามก็มุ่งหน้าเดินไปตามทางเกวียนที่แม่ชี้บอก วันทองก็กลับบ้านและด้วยความที่เฝ้าแต่คิดถึงลูก นางจึงไม่เป็นอันกินอันนอน จนร่างกายซูบผอมลงไปมาก พลายงามเมื่อจากมารคาแล้วก็กัมน้ำตาก็มาเดินทางไป ถ้ามีคทีหนึ่งก็เข้าไปขออาศัยนอนกับพระจนกระทั่งบรรลุดังกาตุนบุรี พลายงามไม่รู้จำที่บ้านอยู่ที่ไหน จึงไปตามพวกเด็กเลี้ยงควาย เด็กพวกนั้นก็ชี้ทางให้ ชำยังบอกกิตติศัพท์เสียอีกว่า

“.....เด็กบ้านนอกบอกเล่าให้เข้าใจ แกอยู่ไร่โน้นแฉ่งแลดล็บ
มะยมใหญ่ในบ้านกินหวานนัก ภูไปลักบ่อยบ่อยแกลคอยจับ
พอฉวยไค้อัยซิกหยิกเสี้ยยับ ร้ายเหมือนกับผีเสื้อแกลเหลือตัว
ถ้าลูกใครไปเล่นแกลเห็นเข้า แกลจับเอานมยานพัดกระบาลหัว
มาถามหาว่าไรช่างไม่กลัว แกลจับตัวก็คายยายนมยาน”

พลายงามจึงออกอุบายชวนพวกเด็ก ๆ ไปเก็บกินมะยมหวานต้นที่วั้นนั้น เด็กเลี้ยงควายพอได้ฟังก็ชอบใจพากันเดินตามไปเป็นพรวน เมื่อถึงบ้านย่าทองประศรี พลายงามจึงหาวิธีให้ย่าออกมาเห็นคน ด้วยการปีนขึ้นไปข่มเก็บมะยม

หวานที่นางทองประศรีหวงนักหนานั้น นางทองประศรีพอได้ยินเสียงเด็ก ๆ เกรียวกราวอยู่บนต้นมะยม จึงลุกออกมาค่าและไล่ไปให้พ้น เด็กเลี้ยงควายก็กระโดดหนีหายกันไปหมด ยกเว้นพลายงามคนเดียวที่ยังกอดต้นมะยมอยู่ นางทองประศรีจึงร้องเรียกให้ลงมา พลายงามเห็นท่าทางย่ำก้นึกกลัว จึงร้องตอบว่าตนเป็นลูกของขุนแผนกับวันทอง เป็นหลานแท้ ๆ ของย่าทองประศรี แต่นางทองประศรีไม่เชื่อ ร้องเรียกให้ลงมาจากต้นมะยม พลายงามทักสินใจว่ายังงี้ ง่าก็คงไม่ตีจนตาย จึงกระโดดลงมาราบเท้าแล้วเล่าความตามที่แม่สอนมา นางทองประศรีตอนแรกก็ยังไม่เชื่อจึงตีหลานเสียหลายที จนเมื่อพิจารณาเห็นว่าหน้าตาเหมือนขุนแผนแน่ จึงทิ้งไม้กอดรับขวัญหลานชายแล้วพาขึ้นเรือน พลายงามจึงเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นทั้งหมดอันเป็นเหตุให้ตนต้องบุกบั่นมาหาย่าให้ทองประศรีฟัง เมื่อฟังเรื่องจบทองประศรีก็โกรธคำขุนช้างใหญ่โต และจัดการทำพิธีรับขวัญหลานชายเป็นการเอิกเกริก พลายงามก็ได้อยู่กับย่าเป็นสุขสบายนับแต่นั้น

วันหนึ่งพลายงามจึงถามย่าถึงเรื่องราวของบิดา และปรารถนาว่าอยากจะเข้าไปเยี่ยมนางทองประศรีจึงตามใจ เรียกผู้คนให้ผูกช้างพาพลายงามไปเยี่ยมขุนแผนที่ในกรุงศรีอยุธยา เมื่อขุนแผนเห็นแม่มาเยี่ยมพร้อมกับเด็กหน้าตาน่าเอ็นดู จึงถามว่าลูกใคร นางทองประศรีจึงบอกว่าเป็นลูกของขุนแผนเอง ขุนแผนดีใจมากที่พบลูก แต่เมื่อทราบเรื่องราวที่แม่เล่าให้ฟัง ก็โกรธแค้นที่ขุนช้างคิดฆ่าลูกชายของตน จึงกะว่าตอนค่ำจะล่องหนหายไปฆ่าฟันขุนช้างเสียให้ตาย นางทองประศรีรีบทัดทานห้ามปรามลูกชาย มิให้ก่อเหตุผูกพยาบาทจองเวรจองกรรมกับขุนช้างอีกต่อไป เพราะนางถือว่าไหน ๆ เลือดเนื้อเชื้อไขของขุนแผน ก็ไ้กลับคืนมาอยู่ด้วยกันแล้ว สมควรที่จะกัศขาตทางบ้านขุนช้างและวันทองให้หมดสิ้นลงไปเสียที ลักษณะของนางทองประศรีตรงกับคำพังเพยของไทยที่ว่า “เกลียดกลัว กินไข่” แท้ ๆ เพราะทั้ง ๆ ที่นางเกลียดชังวันทองนักหนา แต่พอมาถึงพลายงามนางกลับรักใคร่เอ็นดู และดูเหมือนจะแสวงทำลืมนเสียสนิทว่า ความจริงนั้นพลายงามก็เป็นลูกอันเกิดจากวันทองนั่นเอง นางทองประศรีรับอาสา

ขุนแผนจะเลี้ยงดูพลายงามให้ได้ดี เพื่อจะได้ถวายตัวเป็นทหารรับราชการแผ่นดินสืบไป ซึ่งถ้าพลายงามได้ดีก็จะได้ช่วยให้ขุนแผนพ้นโทษทัณฑ์ออกไปได้และนางก็ได้กล่าวถ้อยคำปลอบใจลูกชายไว้ว่า

“โบราณท่านสมมุติมนุษย์นี้ ยากแล้วมีใหม่สำเร็จถึงเจ็ดหน
ที่ทุกข์โศกโรคร้อนค่อยผ่อนปรน คงจะพ้นโทษทัณฑ์ไม่บรรลัย”

ขุนแผนจึงฝากฝังพลายงามให้มารดาช่วยอบรมสั่งสอน และให้นำสรวพวิชาความรู้ของคนและของบิดา ที่เก็บไว้ในตู้ที่บ้านออกมาให้พลายงามได้ศึกษาเล่าเรียน ขุนแผนสั่งเสียลูกชายคนเดียวให้ตั้งอกตั้งใจพากเพียรเรียนหนังสือและให้เคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของย่า พลายงามสงสารบิดาที่ท้องทนทุกข์ทรมานลำบากในคุก จึงรับอาสาจะอยู่ด้วยเพื่อช่วยหุงข้าวหาปลาให้ แต่ขุนแผนไม่ยอมให้อยู่ และได้อธิบายให้ลูกฟังว่า ในคุกนั้นคนโทษก็จำต้องได้รับความลำบากเป็นธรรมดา แต่ขุนแผนยังโชคคิที่ไม่ต้องถูกจองจำ และเรื่องข้าวปลาอาหารก็ได้จมีนศรีช่วยจัดหาเป็นธุระให้โดยตลอด ขุนแผนยังได้บอกแก่ลูกชายว่า จมีนศรีนั้นเป็นบุคคละที่มีบุญคุณยิ่งใหญ่แก่ตน ให้พลายงามตั้งอกตั้งใจเล่าเรียนให้ดี โดยอีกหน่อยจะพาไปหาจมีนศรีเพื่อช่วยนำถวายตัวเป็นมหาดเล็กรับราชการต่อไป พลายงามจึงรับปากกับบิดาว่า จะตั้งใจเรียนหนังสือเพื่อให้ได้วิชาความรู้ให้มากที่สุด เมื่อเยี่ยมสมควรแก่เวลาแล้ว นางทองประศรีก็พาพลายงามกลับไปบ้านกาญจนบุรีตามเดิม

นับแต่นั้นมาพลายงามก็ได้เรียนหนังสือและวิชาความรู้ต่างๆ อันเป็นตำราที่ปู่และบิดาได้เก็บรักษาไว้ พลายงามเป็นเด็กเฉลียวฉลาดไม่ผิดกับบิดา ดังนั้นจึงสามารถเรียนสรรพวิชาทั้งหลายได้อย่างแคล่วคล่องรวดเร็วยิ่งนัก วิชาความรู้ต่างๆ ที่ขุนแผนและขุนไกรวสะสมไว้ เช่น การล่องหนหายตัว การสะเคาะไขและกลอนประตุ การผูกหุ่นยนต์เป็นทหารช่วยรบ ตลอดจนการอยู่ยงคงกระพันทั้งหลาย พลายงามก็สามารถเรียนรู้และทำได้จนหมดทุกอย่าง พออายุได้ ๑๓ ปี นางทองประศรี จึงคิดทำพิธีโกนจุกเสียที เพราะสมัยก่อนนั้นนิยมให้เด็กชายและเด็กหญิงไว้จุกตั้งแต่เล็ก ๆ พออายุมากขึ้นราว ๑๑-๑๓ ปี จึงต้องมีพิธีโกนจุก เพื่อเป็นเครื่องหมายว่าบัดนี้เด็กหญิงและเด็กชายนั้นได้พ้นสภาพความเป็นเด็กแล้ว

JEM
1911

การโกนจุกนั้นถือเป็นงานใหญ่งานหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าบิการมาคาราของเก็ก เป็นผู้มีอันจะกินและมีผู้เคารพนับถือมาก พิธีโกนจุกก็จะกลายเป็นงานใหญ่โตสำหรับพลายงามนั้นแม้ว่าจะมิได้มีบิการมาคาราจัดการเป็นธุระให้ แต่ก็มีย่าซึ่งมีหลักฐานมั่นคงเป็นที่นับหน้าถือตาของชาวบ้าน ดังนั้นงานโกนจุกพลายงามจึงมิใช่งานเล็ก ๆ น้อย ๆ บรรดาเพื่อนฝูงชาวบ้านทั้งหลายเมื่อทราบข่าว ต่างก็รับอาสามาช่วยกันตระเตรียมงานและอาหารนานาชนิด พวกที่เป็นทางคนตรีก็จัดหาเครื่องบิพาทย์มาบรรเลง บ้างก็จัดหาคนมาว่าเสภาให้เป็นทีสนุกครีกครืน นางทองประศรีได้นิมนต์สมภารซึ่งเคยเป็นอาจารย์ของขุนแผนให้มาทำพิธีที่บ้านสมภารได้ตรวจดวงชะตาของพลายงามแล้วก็ทำนายว่า จะมีวาสนาคี และว่า รวยในอนาคต จะมีเสียอยู่บ้างก็ตรงที่ออกจะเจ้าชู้เกินไป อันจะทำให้ได้รับความเดือดร้อนเพราะผู้หญิง และสมภารยังได้บอกแก่นางทองประศรีว่า ขุนแผนจวนจะหมดเคราะห์กรรมแล้ว ถ้าพ้นโทษคราวนี้ก็จะคมีตำแหน่งใหญ่โต นางทองประศรีเมื่อได้ฟังเช่นนั้นก็ดีใจ

หลังจากโกนจุกเรียบร้อยแล้วพลายงามจึงจะไปเยี่ยมบิดาอีกครั้งหนึ่ง และตั้งใจจะเข้าไปถวายตัวกับสมเด็จพระพันวษา เพื่อที่จะได้หาโอกาสทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้บิดาค่วย นางทองประศรีเห็นว่าหลานชายโตพอสมควรแล้วจึงอนุญาตให้ไปได้ เมื่อพลายงามเดินทางไปหาบิดา ก็ได้เล่าความคิกนี้ให้บิดาฟัง ขุนแผนเห็นดีด้วย พอตกตอคนคำ ขุนแผนจึงพาพลายงามไปหาจมีนศรีพร้อมกับชี้แจงเรื่องราวต่าง ๆ ให้ทราบ จมีนศรีนั้นควรนับได้ว่าเป็น “ปียมิตร” เพราะได้ให้ความอนุเคราะห์เกื้อกูลขุนแผนมาตั้งแต่ต้น ในคราวนี้จมีนศรีก็รับปากว่าจะช่วยเหลือ นำพลายงามเข้าถวายตัว และได้อนุญาตให้พลายงามพักอยู่ที่บ้านของตนอีกด้วย ขุนแผนเมื่อฝากฝังลูกชายเรียบร้อยแล้วจึงกลับเข้าไปในคุกังเดิม

พลายงามเมื่อมาอยู่บ้านจ๋มศรี ก็ได้รับการอบรมสั่งสอนในวิชาที่เกี่ยวกับการรับราชการ เช่น กำหนดกฎหมายต่าง ๆ สุภาษิตพระร่วง ตลอดจนหลักทอ่งการราชาศัพท์ เมื่อจ๋มศรีเห็นว่าพอจะคล่องดีแล้ว จึงให้พลายงามติดตามเข้าไปในวัง ในเวลาที่ตนไปเข้าเฝ้าด้วยทุกครั้ง พลายงามเป็นเด็กฉลาดอยู่แล้ว ช้ายังมีความตั้งใจที่จะหาทางช่วยบิดาให้พ้นโทษอยู่ด้วย ดังนั้นจึงตั้งใจศึกษาหาความรู้ และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของจ๋มศรีทุกประการ จ๋มศรีจึงยิ่งเพิ่มความรักใคร่เมตตาขึ้นทุกที วันหนึ่งถึงกำหนดฤกษ์ดี จ๋มศรีจึงจัดแต่งดอกไม้ธูปเทียนแพ และนำพลายงามเข้าเฝ้าถวายตัวเป็นมหาดเล็ก สมเด็จพระพันวษาเมื่อทอดพระเนตรพลายงาม และทรงทราบว่า เป็นลูกของขุนแผน ก็พระทัยอ่อนลงจนเกือบจะออกพระโอษฐ์ พระราชทานอภัยโทษให้ขุนแผนอยู่แล้ว แค่มิทันได้ตรัสอะไร ก็เกิดลืมพระองค์ทรงเล็ดมึนถึงบทพระราชนิพนธ์ละครนอก ซึ่งได้ทรงพระราชนิพนธ์ค้างเอาไว้ พระองค์จึงเสด็จกลับเข้าข้างในพระที่ พลายงามก็กราบถวายบังคมลากลับมา และแม้ว่าจะถวายตัวเป็นมหาดเล็กแล้วก็ยังคงพักอาศัยอยู่ที่บ้านของจ๋มศรีเรื่อยมา

ได้เคยกล่าวมาแล้วว่า อันหัวเมืองเหนือ นั้น แบ่งออกเป็นแคว้นแคว้น เล็กบ้าง ใหญ่บ้างต่าง ๆ กันสุดแท้แต่อำนาจของเจ้าผู้ครองนคร ในบางครั้งหัวเมืองเล็กๆ อ่อนแอลง ก็ถูกหัวเมืองที่มีอำนาจมากกว่าริษาทัพเข้ามารุกรานและบังคับเอาเป็นเมืองขึ้น หรือบางทีหัวเมืองเล็กๆ ไม่อยากอยู่ใต้อำนาจของหัวเมืองลาวด้วยกันเองก็แต่งตั้งให้ผู้คนนำเครื่องราชบรรณาการต้นไม้เงินต้นไม้ทองส่งมาถวายขอฝากตัวกับพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา ก็มี ถึงกรณีที่พระยาเชียงทองมาขอขึ้นกับไทยเป็นต้น ปรากฏว่าในสมัยของสมเด็จพระพันวษา นี้ กรุงศรีอยุธยาเป็นที่พึ่ง (และเป็นที่พัวพัน) ของหัวเมืองลาวเล็กๆ อยู่หลายคราวด้วยกัน ดังเช่นเหตุการณ์ในตอนนี้ กล่าวคือ พระเจ้าพิไชยเชียงอินทร์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ทรงทราบกิตติศัพท์ว่า วิชาของพระเจ้าล้านช้างคนที่ชื่อนางสร้อยทอง มีสิทธิ

โฉมสวยสดงดงามกว่าผู้ใดทั้งสิ้น พระเจ้าพิไชยเชียงอินทร์ทรงปรารถนาที่จะได้นางมาเป็นพระสนม จึงทรงคิดว่าในฐานะที่นครเชียงใหม่มีอำนาจเหนือหัวเมืองลาวทั้งปวง ถ้าพระองค์ทรงแต่งตั้งพระราชสาสน์ไปขออนางสร้อยทอง พระเจ้าลานช้างซึ่งครองแคว้นแคว้นลาวเล็ก ๆ ก็คงจะไม่กล้าปฏิเสธ อีกพระทัยหนึ่งก็ทรงอยากแสดงแสนยานุภาพยกทัพไปขู่บังคับเอานางมาเสียเอง พระเจ้าพิไชยเชียงอินทร์ทรงคิดวนเวียนถึงเรื่องนี้อยู่จนไม่สามารถบรรทมหลับได้ ในที่สุดพระองค์จึงตัดสินใจพระทัยที่จะปรึกษาฟังความคิดเห็นของเหล่าเสนาข้าเฝ้าทั้งปวงก่อน บรรดาเสนาต่างลงมติเห็นพ้องกันว่าพระเจ้าลานช้างก็มียศศักดิ์เหมือนกัน ฉะนั้นสมควรที่จะแต่งตั้งพระราชสาสน์ไปขออนางสร้อยทองแต่โดยดี การที่จะจู่โจมนำกองทัพบีบบังคับนั้นเป็นสิ่งที่ไม่สมควร เมื่อตกลงกันแล้วพระเจ้าพิไชยเชียงอินทร์ จึงทรงให้อาลักษณ์ร่างสาสน์พระราชไมตรี และนำเครื่องบรรณาการต่าง ๆ เพื่อไปขอธิดาของพระเจ้าลานช้างทันที

เมื่อพระเจ้าลานช้างได้รับทราบข้อความในพระราชสาสน์ของพระเจ้าพิไชยเชียงอินทร์เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ก็โกรธแค้นยิ่งนัก เพราะเหตุว่า พระเจ้าเชียงใหม่ทรงมีพระชนมายุสูงแล้ว ข้าทรมีทั้งพระมเหสีและสนมกำนัลอยู่มากมาย นางสร้อยทองธิดาของพระเจ้าลานช้างเพิ่มมีอายุได้สิบหกปี จะเทียบว่าเป็นรุ่นเดียวกับพระธิดาของพระเจ้าเชียงใหม่ก็คงได้ จึงไม่น่าที่พระเจ้าเชียงใหม่จะทรงมีพระราชสาสน์มาส่งขอในทำนองบังคับกลาย ๆ เช่นนี้ ด้วยความโมโหพระเจ้าลานช้างถึงกับสั่งให้นำอุปทูตผู้ถือสาสน์ไปประหารชีวิตเสีย แต่บรรดาเหล่าเสนาข้าเฝ้าได้ทักท้วงว่า การประหารชีวิตทูตนั้นไม่มีประเพณีไหนทำกัน และแนะนำให้พระเจ้าลานช้างทำหนังสือตอบพระเจ้าพิไชยเชียงอินทร์ไปว่า นางสร้อยทองยังเป็นเด็กอยู่และไม่คู่ควรกับพระเจ้าเชียงใหม่ ถ้าหากว่าพระเจ้าเชียงใหม่ไม่พอพระทัย จะส่งกองทัพเข้ามาโจมตีจึงค่อยยกทัพสู้ป้องกันตัวต่อไป

พระเจ้าลานช้างจึงค่อยใจเย็นลงและทำตามทีเหล่าเสนาแนะนำ ก็ออบสาสน์
ปฏิเศรพระเจ้าเชียงใหม่ และคืนเครื่องราชบรรณาการทั้งปวงกลับไปด้วย

พระเจ้าพิไชยเชียงอินทร์เจ้านครเชียงใหม่ เมื่อทรงทราบความในพระ-
ราชสาสน์ออบปฏิเศรของพระเจ้าลานช้าง ก็ทรงพระพิโรธ เพราะทรงทราบ
คือการที่พระเจ้าลานช้างแกล้งบอกว่านางสร้อยทองยังเคັงอยู่ นั้น เป็นเพียงคำแก้
ตัวเท่านั้นเอง พระองค์จึงทรงคิดว่าเมื่อชอกันที ๆ แล้วไม่ให้ ก็จักยกทัพขึ้นไป
บุกรุกบังคับเอาตัวมาให้ได้ ฝ่ายพระเจ้าลานช้างเมื่อทูตของพระเจ้าเชียงใหม่กลับ
ไปแล้วจึงนำความไปปรึกษากับมเหสีว่า ครั้นนี้เห็นทีจะไม่พ้นต้องทำศึกกับเชียง-
ใหม่แน่ ๆ จึงควรที่จะคิดหาที่พึ่งซึ่งมีกำลังอำนาจเข้มแข็งไว้เสียแต่เนิ่น ๆ เจ้า
ลานช้างเห็นว่า กรุงศรีอยุธยากำลังมีความเจริญรุ่งเรืองมาก สมเด็จพระพันวษา
ก็ทรงเป็นกษัตริย์ที่อยู่ในทิศพิชิตราชธรรม และทรงมีพระราชอำนาจมากมาย สมควร
ที่จะถวายนางสร้อยทองให้ไว้ ถ้าหากเกิดต้องรบพุ่งทำศึกกับทัพเชียงใหม่ขึ้น
มาจริง ๆ ก็จะได้อาศัยกำลังทัพจากกรุงศรีอยุธยาช่วยเหลือต้านทานไว้ได้ นาง
เกษมมเหสีก็เห็นดีด้วย เมื่อตกลงกันดังนี้แล้ว พระเจ้าลานช้างจึงแต่ง
พระราชสาสน์เล่าเรื่องทั้งหมด และให้ราชทูตอันเชิญไปพร้อมด้วยเครื่องราช
บรรณาการมากมาย เพื่อนำถวายแก่สมเด็จพระพันวษา ณ กรุงศรีอยุธยา

ขบวนของราชทูตจากพระเจ้าลานช้างได้เดินทางจากเวียงจันทน์ลงมาจน
ถึงเมืองนครราชสีมา เมื่อกรมการเมืองทราบเรื่องจึงได้เชื้อเชิญให้ราชทูตแวะ
พักเสียก่อน ส่วนเจ้าเมือง รีบแต่งสารให้คนถือมากราบถวายบังคมทูลเรื่องราว
ตามที่ได้รับทราบจากราชทูตทันที สมเด็จพระพันวษา เมื่อทรงทราบเรื่องจาก
เจ้าเมืองโคราชหรือนครราชสีมา นั้น ก็ยังมีได้ทรงวางพระราชหฤทัยนัก ทรง
เกรงว่าอาจเป็นกลอุบายของพวกลาวก็เป็นได้ จึงได้ตรัสปรึกษาข้าราชการกับ
เหล่าเสนาบดี พวกเสนาอำมาตย์กราบบังคมทูลว่า การที่พระเจ้าลานช้างคิด
ถวายพระธิดาครั้งนี้ คงจะไม่ใช่เรื่องกลอุบายแต่อย่างใด หากแต่เป็นเรื่อง

ของการหนีร้อนมาพึ่งเย็นมากกว่า ทั้งนี้เพื่อเป็นการแผ่พระบรมเมตตาภาพ
สมควรที่สมเด็จพระพันวษาจะได้แต่งตั้งผู้คนออกไปรับราชทูตที่ไกรราช สมเด็จพระ
พันวษาทรงเห็นชอบตามนี้ จึงได้ทรงสั่งให้กระเตรียมกองทัพ พร้อมด้วย
ช้างม้า ผู้คน และอาวุธนานาชนิด ขึ้นไปรับขบวนเครื่องราชบรรณาการของ
พระเจ้าลานช้าง ซึ่งหยุดพักรออยู่ที่ไกรราช

เมื่อขบวนของราชทูตจากพระเจ้าลานช้าง เดินทางมาถึงกรุงศรีอยุธยา
ก็ไปพบกับพิธีการต้อนรับอย่างเอิกเกริก และใหญ่โตสมเกียรติยศ สมเด็จพระ
พันวษาได้พระราชทานข้าวของเป็นสิ่งตอบแทนแก่คณะทูตทุกคน และเมื่อ
ราชทูตจะกลับออกไป พระองค์จึงทรงสั่งให้พระท้าวหน้าเป็นแม่ทัพ กุมไพร่พล
ห้าร้อยคน พร้อมด้วยเครื่องราชบรรณาการตอบแทนแก่พระเจ้าลานช้าง ขึ้น
ไปนครเวียงจันทน์หรืออีกชื่อหนึ่งว่ากรุงศรีสัตนาคนหุต เพื่อไปรับนางสร้อยทอง
พระธิดาพระเจ้าลานช้างลงมายังกรุงศรีอยุธยาด้วย

พระท้าวหน้าเมื่อถึงนครเวียงจันทน์ ก็ได้รับการต้อนรับจากพระเจ้า
ลานช้างอย่างสมเกียรติยศทุกประการ และหลังจากพักไพร่พลพอสมควรแก่เวลา
ถึงสิบห้าวันแล้ว พระท้าวหน้าจึงเชิญเสด็จนางสร้อยทองพระธิดาพระเจ้าลานช้าง
ลงมายังกรุงศรีอยุธยา เพื่อถวายแก่สมเด็จพระพันวษาต่อไป

กล่าวฝ่ายทางก้านนครเชียงใหม่ พระเจ้าพิไชยเชียงอินทร์ เริ่มรู้สึก
ระแวงสงสัยพระเจ้าลานช้างยิ่งนัก จึงให้คนไปสอดแนมสืบเรื่องราวว่าพระเจ้า
ลานช้างคิดอ่านทำประการใดบ้าง คนของพระเจ้าเชียงใหม่เมื่อเดินทางมาถึงนคร
เวียงจันทน์ได้เห็นโรงที่พำนักของขบวนทูตจากกรุงศรีอยุธยา และแอบคิดถามเรื่อง
ราวทราบความว่า พระเจ้าลานช้างจะถวายนางสร้อยทองให้แก่สมเด็จพระพันวษา

ภายในอีกสิบห้าวันข้างหน้าขบวนทัพของราชทูตและนางสร้อยทอง จึงจะยกออกจากเมืองไป เมื่อทราบความเช่นนี้คนสอคนแถมจึงรีบเดินทางกลับมาเฝ้ากราบทูลเรื่องราวให้พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงทราบ ซึ่งเป็นของแน่ที่พระเจ้าเชียงใหม่จะต้องทรงพระพิโรธ พระองค์จึงทรงคิดที่จะยกทัพเชียงใหม่ไปตีนครเวียงจันทน์ เป็นการตอบแทน พวกเหล่าเสนาจึงกราบทูลว่า หนทางจากนครเชียงใหม่ไปยังกรุงศรีสัตนาคนหุตนั้นไกลกันนัก กว่าจะจัดทัพ และกว่าจะเคลื่อนพลได้ ก็คงจะเลยเวลาที่เจ้าหลานข้างกำหนดส่งนางสร้อยทองไปถวายสมเด็จพระพันวษาเป็นไหน ๆ กันนั้นทางที่ดีควรจะจัดเตรียมทัพไปกักตึงนางในระหว่างทางเห็นจะดีกว่า ช้ายังจะได้ช้างม้าผู้คนตลอดจนเครื่องราชบรรณาการของดี ๆ อีกด้วย พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ได้ทรงฟังคำแนะนำเช่นนี้ ก็พอพระทัยยิ่งนัก รีบตรัสสั่งให้แสนศรีเพชรกล้าเป็นแม่ทัพยกไปล้อมทัพไทยและกักตึงนางสร้อยทองมาถวายให้จงได้ ในการนี้พระเจ้าเชียงใหม่ก็ยังเกรงพระบรมเดชานุภาพของทัพไทยอยู่บ้าง จึงได้กำชับแสนศรีเพชรกล้าไว้ว่าอย่าได้ทำร้ายผู้คนในกองทัพให้ถึงแก่ชีวิตเป็นอันขาด เพียงแต่ให้ล้อมจับเป็นเอามากักขังไว้เท่านั้น

กล่าวฝ่ายทางค้ำพระเจ้าหลานข้าง เมื่อถึงกำหนดสิบห้าวันตามสัญญา ก็กระเตรียมกองอาสาสำหรับตามไปส่งนางสร้อยทองที่กรุงศรีอยุธยา นางเกษรมเหสีของเจ้าหลานข้างนั้นพอถึงเวลาที่รักษาจะจากไปจริง ๆ ก็เศร้าโศกเสียใจอาลัยนางยิ่งนัก นางสร้อยทองเองก็เศร้าโศก เสียใจร้องไห้อาลัยรักมารดาและนางโทษตนเองว่าเพราะนางนี้เองทำให้บ้านเมืองได้รับทุกข์เข็ญถึงขนาดทัพเชียงใหม่จะยกมาตีแย่งชิงตัวนาง กันนั้นสมควรที่บิดามารดาจะฆ่าฟันนางให้ตายเสียดีกว่า จะได้หมดเรื่องหมคราวไปเสียเลย นางเกษรจึงต้องค่อย ๆ ปลอบริการว่า ที่ส่งนางไปถวายสมเด็จพระพันวษานั้น ก็เพื่อช่วยปลดเปลื้องทุกข์ของบ้านเมืองและบิดามารดา เพราะมิฉะนั้นแล้วทัพเชียงใหม่ก็คงจะต้องยกมาตีนครเวียง-

จันทน์แน่ ๆ เท่ากับว่านางได้ช่วยเหลือบิดามารดาและบ้านเมืองให้พ้นภัย และเท่าที่ฟังความจากราชทูต สมเด็จพระพันวษาก็จะทรงพระเมตตานางสรว้อยทองอยู่มาก เพราะพระองค์ได้ทรงสัญญาว่าจะเลี้ยงนางไว้ในฐานะอันสูงสมเกียรติยศ และจะมีทรงยอมให้กองทัพอันใด ๆ มารุกรานนครเวียงจันทน์ พระบรมเชษานุภาพของสมเด็จพระพันวษาก็มีมากมาย ดังนั้นจึงเป็นที่แน่ใจได้ว่านางสรว้อยทองจะไม่ได้รับความลำบากหรือเดือดร้อนใด ๆ เลย

นางเกสรได้อบรมสั่งสอนพระธิดาเป็นครั้งสุดท้าย ก่อนออกเดินทางมาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาว่า ให้นางระมัดระวังตนในเรื่องกิริยามารยาท และการเลือกคบคน ช้านางยังได้ย้ำให้พระธิดาอย่าได้ลืมตัว ถ้าหากสมเด็จพระพันวษาเกิดทรงพระเมตตาโปรดปราน นางเกสรได้กล่าวคำสุภาษิตสอนนางสรว้อยทองไว้ว่า

“ถ้าบุราณท่านว่ามาแต่ก่อน	สำหรับสอนสตรีที่มีผิว
ว่าวิสัยภรรยาประพฤติตัว	ก็ชั่วเจ็ดย่างต่างต่างกัน
อย่างหนึ่งทุจริตก็ร้ายผิว	อีกอย่างมัวโลกโมโหสัน
อีกอย่างหนึ่งการงานคร้านทั้งนั้น	ทันทว่าเมียอุปาทวีชาดิกาล
อันหญิงดีที่เป็นภรรยา	กำหนดไว้ในตำราว่าเป็นสี่
หนึ่งเลี้ยงลูกศุภศาค้วยปราณี	หนึ่งร่วมทุกข์สุขมีเสมอกัน
หนึ่งนั้นเคารพนบนอบผิว	หนึ่งยอมตัวให้ใช้ไม่เคียดจันท์
จึงอยู่เย็นเป็นสุขทุกคืนวัน	ด้วยผัวนั้นวางใจที่ในตัว ”

พระเจ้าหลานช้าง นางเกสรต่างก็ปลอบโยนนางสรว้อยทองให้คลายความโศกเศร้าในการที่นางจะต้องพลัดบ้านพลัดเมืองไปไกล เมื่อถึงกำหนดฤกษ์ก็จึงได้นำนางสรว้อยทองฝากฝังกับพระท้าวหน้า ซึ่งเป็นราชทูตมาเชิญเสด็จนางลงไปกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าหลานช้างเองก็ยังมีใ้ดวงพระทัยค้ำเคืองใหม่หนัก จึงได้สั่งให้ถึงท่ากองแม่ทัพที่จะยกสมทบไปส่งนางสรว้อยทองด้วยนั้นให้คอยระวังการถูก

ลอบโจมตีทรงเชกค่อแกนไทย ลาว และเชียงใหม่ให้จึงก็ พระท่ายน้ำและกิ่ง
กำกงบักรับคำเป็นอันดี แล้วทั้งคู่อีกยกทัพนางสร้อยทองลงไปกรุงศรีอยุธยา

ตลอดทางที่ขบวนทัพผ่านมานั้น ล้วนเป็นป่าไม้ที่มีไม้ดอกไม้ผลงดงาม
น่าดู ฟุ้งสัตว์ป่าก็มีอยู่มากมาย นางพี่เลี้ยงได้คอยชี้ชวนให้นางสร้อยทองชมเสมอ
จนทำให้นางค่อยคลายความเศร้าโศกลงไปไต่บ้าง เมื่อเดินทางมาได้ถึงสิบห้าวัน
จึงได้มีการพักพลหยุดค้างแรมชั่วคราว ทางค้ำแสนศรีเพชรกล้าซึ่งรับบัญชา
ของพระเจ้าเชียงใหม่ ให้มาค้ำขุ่มโจมตีซึ่งนางสร้อยทองนั้นเมื่อทราบจากกอง
สอดแนมว่าทัพลาวและไทยหยุดพักพลชั่วคราว จึงรีบจัดแบ่งทหารออกเป็น
หมวดหมู่สำหรับการเข้าขุ่มโจมตี แสนศรีเพชรกล้าผู้นี้ มีวิชาความรู้ในค้ำ
เป้าลมเรียกฝน ดังนั้นเมื่อเตรียมกำลังพร้อมแล้ว แสนศรีเพชรกล้าจึงกลั่นใจ
เป้าเรียกพายุและฝนขนาดใหญ่ เป็นผลให้เกิดลมแรงกันไม้หักล้มระเนระนาด
ท้องฟ้าก็มีครึ้มข่มขุ้มด้วยเมฆฝน กองทัพไทยและลาวไม่ทราบสาเหตุ ก็พากัน
กระหนกตกใจกลัวกันไปหมดทุกคน

แสนศรีเพชรกล้าเห็นว่าอากาศวิปริตแปรปรวนแปรสมดังที่ต้องการแล้วจึงสั่ง
ให้กองทัพที่ขุ่มอยู่ออกมาเข้าล้อมสะกดทัพไทยและลาวทันที ทั้งทหารไทย
และลาวไม่ชำนาญภูมิประเทศ อีกทั้งท้องฟ้าก็มีครึ้มมองไม่เห็นหน้ากัน
ดังนั้นจึงเป็นฝ่ายที่เสียเปรียบแสนศรีเพชรกล้าทุกทาง แต่แสนศรีเพชรกล้าและ
พวกทหารก็ได้ยึดมั่นในคำสั่งของพระเจ้าเชียงใหม่ ที่ห้ามฆ่าฟันผู้คนให้ล้มตาย
จึงได้จับตัวไพร่พลทั้งไทยและลาว ไว้ทั้งหมด

ทางค้ำนางสร้อยทองกับบรรดาพี่เลี้ยง ได้ยินเสียงการสู้รบก็พากันหวีกร้อง
ด้วยความตกใจกลัว แสนศรีเพชรกล้าไม่สามารถมองเห็นนางได้ เพราะท้องฟ้า
มีครึ้มไปหมด ดังนั้นเมื่อจับแม่ทัพทั้งไทยและลาวได้แล้ว แสนศรีเพชรกล้าจึง
เป้ากาตาไล่ความมืดมิดไปไต่หมด และตรงไปหานางสร้อยทองพร้อมกับเล่าให้
ฟังว่า พระเจ้าเชียงใหม่ต้องประสงค์ในตัวนางยิ่งนัก จึงขออภัยเชิญเสด็จ

นางไปสู่นครเชียงใหม่ สำหรับพวกไพร่พลทั้งไทยและลาวนั้น ต่างถูกจองจำใส่
 ซื่อคาเป็นที่น่าสงสารยิ่งนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระท้าวแม่ทัพไทยนั้น มีความ
 เสียอกเสียใจมาก ที่ไม่สามารถทำงานได้สมดังที่ได้รับพระราชบัญชา มา เมื่อ
 แสนศรีเพชรกล้าคุมขบวนกองทัพไทยและลาวมาถึงนครเชียงใหม่ ก็ได้นำตัว
 แม่ทัพของทั้งสองฝ่ายคือพระท้าวแม่ทัพและกึ่งกำกวม เข้ามาให้พวกลูกขุนชำระ
 ความ บรรดาลูกขุนจึงได้สอบถามพระท้าวแม่ทัพว่า ที่ขึ้นมาจับนางสร้อยทองนี้เพราะ
 ทางกรุงศรีอยุธยาส่งมา หรือว่าพระเจ้าล้านช้างถวายให้เอง พระท้าวแม่ทัพ
 ความโกรธแค้นพวกเชียงใหม่มากและคิดในใจว่าถึงจะตอบหรือไม่ตอบก็ต้อง
 ถูกประหารชีวิตเหมือนกัน ดังนั้นจึงแกล้งนิ่งไม่ยอมพูดจาใดๆ เลย พวกลูกขุน
 เมื่อไม่สามารถชำระความได้ จึงคุมตัวพระท้าวแม่ทัพไปเฝ้าพระเจ้าพิไชยเชียง-
 อินทร์ซึ่งกำลังตีพระทัยอย่างมากที่ได้นางสร้อยทองมา แต่โดยที่พระเจ้าเชียงใหม่
 ทรงมีพระชนมายุมากแล้วจึงทรงเกรงว่าพวกเสนาอำมาตย์จะควหาหนินทาได้ พระ-
 องค์จึงทรงออกพระทัยให้นางสร้อยทองพักอยู่ให้สบายเสียก่อน ได้ทรงสัญญากับ
 นางว่าจะทรงเลี้ยงดูให้เป็นใหญ่กว่าบรรดาสนมอื่นทั้งปวง และถ้าหากนางคิดถึง
 บิดาเมื่อไร พระองค์ก็ทรงยินดีให้ไปมาหาสู่กันได้

หลังจากนั้นพระเจ้าเชียงใหม่ก็ทรงปรึกษาราชการกับเหล่าข้าราชการ เพื่อ
 เตรียมการรบศึกกับไทย เพราะทรงตระหนักดีว่าคงจะต้องทำสงครามกับไทยแน่
 นอนเพราะการกระทำของพระเจ้าเชียงใหม่ครั้งนี้ เท่ากับเป็นการหมิ่นพระบรม
 เศษานุภาพของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาโดยแท้ บรรดาเสนาข้าราชการได้กราบบังคม
 ทูลว่า กรุงศรีอยุธยาขณะนี้มีกำลังเข้มแข็งมากฉะนั้นถ้าฝ่ายเชียงใหม่จะยกทัพ
 ลงไปรบ ก็คงยากที่จะเอาชนะไทยได้ และขณะเดียวกันถ้าทิ้งรอให้เนิ่นนานเกิน
 ไป ฝ่ายไทยเตรียมกำลังได้พร้อมพร้อมยกขึ้นมาเมื่อไร เชียงใหม่ก็คงจะเป็นฝ่าย
 เสียเปรียบ พวกเสนาบดีจึงถวายคำแนะนำให้พระเจ้าเชียงใหม่ ดำเนินกลอุบาย
 ยั่วไทยให้โกรธมาก ๆ จะได้รับยกทัพขึ้นมาเสียเร็ว ๆ ก่อนที่จะได้เตรียมจัดกอง

ทัพได้พร้อมพรัง พระเจ้าเชียงใหม่ทรงเห็นชอบกับความถึกนี้ จึงทรงให้แสน
กำกองกับศรีเพชรกล้าเป็นแม่ทัพ กุมทหารหนึ่งกองร้อยนำสารท้าทาย ไปส่ง
ยังค่ายของไทย

กล่าวฝ่ายทางค่ายกรุงศรีอยุธยา เจ้าพระยาจักรีซึ่งเป็นหัวหน้ากรมวัง
เมื่อรับสารของฝ่ายเชียงใหม่จากนายค่ายของไทยแล้ว ก็ได้นำขึ้นกราบบังคมทูล
สมเด็จพระพันวษาพอทรงทราบว่าพระทัยน้ำฉกหลวงเชียงใหม่จับไปได้ ก็ทรง
พระพิโรธยิ่งนัก ข้าเมื่อทรงฟังสารท้าทายของพระเจ้าเชียงใหม่ ซึ่งมีมาเป็นทำ
นองว่าให้รบส่งทัพไทยไปรบสู้กัน ฝ่ายโคชนะก็จะได้นำสร้อยทองไปครอง
มิฉะนั้นจะฆ่าทหารไทยที่จับไว้เสียทั้งหมด พระองค์ก็ยิ่งทรงพระพิโรธมากขึ้น
เพราะเชียงใหม่นั้นเปรียบมิได้กับกรุงศรีอยุธยา การกระทำของพระเจ้าเชียงใหม่
ครั้งนี้จึงเป็นการบังอาจไม่รู้จักที่ค่าที่สูง พระองค์จึงมีรับสั่งว่าจะทรงยก
ทัพใหญ่ไปรบกับพระเจ้าเชียงใหม่ด้วยพระองค์เอง เจ้าพระยาจักรีจึงได้กราบ
บังคมทูลว่า การที่พระองค์จะเสด็จกรีธาทัพไปรบถึงเชียงใหม่ั้น ไม่เป็นการ
สมควรกับพระเกียรติยศ เพราะเชียงใหม่เป็นเมืองลาวเล็ก ๆ เท่านั้น น่าที่จะหา
คนอาสาไปรบแทนพระองค์มากกว่า สมเด็จพระพันวษาจึงตรัสตามเจ้าพระยา
จักรีว่า ในเมื่อหักทานไม่ให้พระองค์เสด็จยกทัพไปเองเช่นนี้แล้ว จะหาใคร
ที่ไหนอาสาไปสู้รบกับเชียงใหม่ บรรดาท้าวพระยาทั้งหลายก็พากันนิ่งอึ้งไปทุก
คน สมเด็จพระพันวษาทรงพระพิโรธหนัก จึงเสด็จเข้าที่ประทับไป

ในค่ำวันนั้นจมีนศรีกลับไปบ้าน จึงเล่าเรื่องที่สมเด็จพระพันวษาทรง
กริ้วให้ภรรยาฟัง พลางถามเผอิญได้ยินเข้าพอดีจึงได้ออกมาพุดคุยตามเรื่องราว
ด้วย จมีนศรีกำลังวิตกว่าเมื่อถึงเวลาเสด็จออกวันรุ่งขึ้น ยังไม่มีผู้ใดอาสา
สมัครไปรบกับเชียงใหม่ บรรดาขุนนางข้าราชการทั้งหลายก็จะโดนกริ้วกันไป
ทุกคน พลางถามจึงบอกกับจมีนศรีว่า ตนจะขอรับอาสาไปรบกับพระเจ้า
เชียงใหม่เอง จมีนศรีเห็นว่าพลางถามยังเล็กอยู่ ข้าไม่เคยเห็นว่ามีวิชาคาถา

อาคมอะไร จึงได้ถามกันว่าพลายงามมีวิชาความรู้เหมือนขุนแผนผู้บิดากระนั้นหรือ การอาศานั้นใครๆ ก็ทำได้ แต่อาสาไปรบแล้วต้องให้ได้รับชัยชนะกลับมา จึงจะปรากฏเกียรติยศชื่อเสียง พลายงามจึงตอบจ่มั่นศรีว่า คนนั้นมีวิชาความรู้ที่ได้ศึกษาทั้งตำราของบิดาและบูรพ์รวมกัน และยังได้ทดลองการหาญท้าว และการแปลงกายเป็นเสือโคร่งให้จ่มั่นศรีดูด้วย เมื่อเห็นอิทธิฤทธิ์ของพลายงามแล้วจ่มั่นศรีก็ค่อยสบายใจ ทกลงว่าจะนำพลายงามขึ้นเผ้าเพื่ออาสาไปทำศึกกับพระเจ้าเชียงใหม่ต่อไป

ครั้นรุ่งเช้าจ่มั่นศรีจึงนำพลายงามไปยังท้องพระโรง ซึ่งเป็นที่เสด็จออกว่าราชการด้วย บรรดาเหล่าขุนนางข้าราชการพอทราบว่พลายงามเป็นลูกขุนแผน และจะอาสาไปรบ ต่างก็พากันดีใจ เพราะเท่ากับรอก้าวไม้ทองดุกกริ้วไปด้วย เมื่อสมเด็จพระพันวษาเสด็จออก จ่มั่นศรีจึงกราบบังคมทูลเรื่องราวให้ทรงทราบ สมเด็จพระพันวษาจึงมีรับสั่งให้หาตัวพลายงามเข้ามาเผ้า เมื่อพลายงามเข้ามาแล้วก็ไ้ร่ายพระเวทผูกพระทัยให้ทรงพระเมตตา สมเด็จพระพันวษาเมื่อทอดพระเนตรพลายงามก็ทรงพอพระราชหฤทัย จึงตรัสถามว่าตั้งใจจะไปรบให้ชนะลาวได้หรือไม่ พลายงามไ้กราบบังคมทูลว่าจะนำชัยชนะมาถวายให้ได้ และเมื่อได้โอกาสแล้วพลายงามจึงขอพระราชทานอภัยโทษบิดา เพื่อจะได้ไปทำศึกสงครามกับเชียงใหม่ด้วยกัน สมเด็จพระพันวษาเมื่อทรงฟังเช่นนั้นก็พลันนึกขึ้นได้ว่าขุนแผนยังติดคุกอยู่ พระองค์รับสั่งว่าทรงลืมไปเสียสนิทปล่อยให้ขุนแผนติดคุกอยู่ไ้ถึงสิบห้าปี แล้วจึงตรัสสั่งให้เจ้ากรมยมนาไปเบิกตัวขุนแผนมาจากคุกทันที สมเด็จพระพันวษาจึงตรัสกับขุนแผนว่าวันนี้หมดเคราะห์แล้ว เพราะลูกชายทูลขอให้ออกจากคุกเพื่อจะได้มีบิดาเป็นที่ปรึกษาในการรบ และได้ตรัสสั่งให้ขุนแผนจักนาคระเตรียมผู้คนเอาไ้กำมใจ ขุนแผนจึงกราบบังคมทูลว่า ขอเพียงไ้ร่รวบรวมสำหรับหาบเสบียงอาหารเท่านั้น ส่วนการรบทัพจับศึกนั้น ขุนแผนขอพระบรมราชานุญาตเบิกนักโทษตามสิบห้าคนมาช่วยรบ สมเด็จพระพันวษาจึงทรงทวงว่าเชียงใหม่เป็นเมืองใหญ่ ผู้คนก็มากมาย

ขุนแผนจะขอเพียงนักโทษสามสิบห้าคนจะไปทำอะไรได้ ดังนั้นพระองค์จึงจะขอทอกระเนตรฝีมือการสู้รบเสียก่อน

พระยายมราชผู้คุมนักโทษ จึงไปเบิกตัวนักโทษทั้งสามสิบห้าคน ตามที่ขุนแผนได้บอกรายชื่อไว้ให้ เพื่อนำมาแสดงผลกำลังให้ทอกระเนตรในวันรุ่งขึ้น ขุนแผนและพลายงามก็กลับไปบ้านจมนครี ทั้งสามคนปรึกษากันหรือเรื่องการรบอยู่จนดึก โดยเฉพาะขุนแผนนั้นมีห่วงทั้งแม่และเมียจึงได้ขอร้องให้จมนครีช่วยไปรับนางทองประศรีผู้มารดา มาอยู่ที่บ้านจมนครีด้วยกันกับนางแก้วกิริยา จมนครีก็รับคำเป็นอันดี สมเด็จพระพันวษาเมื่อพระราชทานอภัยโทษขุนแผนแล้วก็ทรงนึกถึงสาวทองภรรยาของขุนแผนขึ้นมาได้ จึงได้โปรดพระราชทานอภัยโทษให้นางในคราวเดียวกันนี้ด้วย สาวทองจึงได้กลับมาอยู่กับขุนแผนอีกครั้งหนึ่ง

เมื่อถึงวันรุ่งขึ้นพวกนักโทษทั้งสามสิบห้าคนที่ได้พ้นโทษออกมา ก็แสดงวิชาความรู้และอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ ให้สมเด็จพระพันวษาทอกระเนตร ซึ่งปรากฏว่าเป็นที่พอพระราชหฤทัยมากเพราะนักโทษทุกคนล้วนอยู่ยงคงกะพันและมีผลกำลังเข้มแข็งน่าเกรงขามยิ่งนัก ขุนแผนและพลายงามสองคนพ่อลูกก็ได้ประลองวิชาความรู้สารพัดที่ได้ร่ำเรียนมา ต่างผลัดกันสู้ผลัดกันไล่ และสามารถแปลงกายหายตัวได้ในลักษณะต่าง ๆ กัน สมเด็จพระพันวษาทรงชื่นชมโสมนัสในความเก่งกล้าสามารถของขุนแผนและพลายงามมาก จึงได้พระราชทานเสื้อผ้าแพรพรรณ เครื่องยศ และเงินทองให้อย่างมากมาย ขุนแผนพลายงามและนักโทษทั้งหมดก็กราบถวายบังคมลากลับมาเตรียมตัว ทางค่านางทองประศรีเมื่อทราบความจากคนของจมนครีที่ออกไปบอก นางจึงได้เดินทางจากกาญจนบุรีเพื่อมาส่งทั้งลูกและหลาน ทองประศรีไปอยู่ที่บ้านหลังเดิม ในกรุงศรีอยุธยา แม้ว่าบ้านจะเก่าแก่คนของขุนแผนก็ได้มาช่วยกันซ่อมแซมจนอยู่ได้ สาวทองกับแก้วกิริยา ก็ปรองดองกันได้ดี ทำให้ขุนแผนพอใจมาก

Jem.
lains:aro.

ขุนแผนได้กำหนดหาฤกษ์ที่เป็นมงคลที่สุดสำหรับวันที่จะยกทัพ แล้วจึงตั้งพิธีบวงสรวงปลุกเสกเครื่องรางของขลังที่จะนำไปใช้ในการสู้รบ เมื่อตระเตรียมทุกอย่างพร้อมสรรพแล้ว ขุนแผนและพลายงามจึงเข้าไปกราบถวายบังคมลาสมเด็จพระพันวษาได้ทรงอวยชัยให้พรให้ทั้งคู่ได้รับชัยชนะกลับมา ในคืนสุดท้ายก่อนจะออกเดินทาง ขุนแผนได้ฝากฝังมารคาซึ่งชาวลงมากให้ภรรยาทั้งสองคนช่วยดูแลและฝากฝังแก้วกิริยาซึ่งมีครรภ์แก่ใกล้คลอดไว้กับนางลาวทอง ซึ่งนางก็รับคำว่าจะช่วยกันดูแลเอาใจใส่ในกิจการบ้านเรือนทุกอย่าง ครั้นพอรุ่งเช้าก่อนเวลาที่ขุนแผนจะเคลื่อนทัพเพียงเล็กน้อย นางแก้วกิริยาเกิดเจ็บครรภ์คลอดลูกพอดี ขุนแผนจึงต้องคอยดูแลนางชั่วครู่หนึ่ง ปรากฏว่าแก้วกิริยาคลอดลูกเป็นผู้ชาย นางทองประศรีจึงตั้งชื่อให้ตามฤกษ์ที่ขุนแผนจะยกทัพว่า พลายชุมพล และขุนแผนจึงได้ฝากฝังทั้งภรรยาและมารคา ให้จมีนศรีช่วยเป็นธุระเอาใจใส่ดูแลด้วย ซึ่งจมีนศรีก็รับอาสาว่าจะช่วยเป็นอันดี

ขุนแผนและพลายงามพากันเดินทางขึ้นมาถึงตำบลบ้านก่งธนู ซึ่งเป็นที่ที่ขุนแผนนำคาบฟ้าพื้นไปซ่อนไว้ เมื่อครั้งที่เดินทางลงมารับโทษทัณฑ์ที่ในกรุงศรีอยุธยา ขุนแผนจึงให้พลายงามถือหมากพลูรูปเทียนไปไหว้กราบพระไตรรัตน์ที่ขุนแผนนำคาบฟ้าพื้นไปฝังไว้ในโพรง เมื่อพลายงามซุกคืบหาพบ ขุนแผนจึงได้บอกกับลูกชายว่า คาบฟ้าพื้นนี้คืออาวุธคู่มือของคน แต่จะยกให้พลายงามเพื่อจะได้เอาไว้สู้รบ หลังจากนั้นทั้งคู่ก็ยกพลเดินทางต่อไป และไปหยุดพักนอนกลางทางที่เมืองลพบุรี ปรากฏว่าคืนนั้นพลายงามเกิดมีนิมิตฝันเห็นเป็นรูปสตรีสาวแรกุ่นมาเดินยิ้มไปมา พลายงามจะเดินเข้าไปทักทายด้วยนางก็หายตัวไป ในฝันว่าพลายงามยกมือไหว้กว่านางเอาไว้ แต่ที่แท้กลายเป็นพลายงามกว่าแชนขุนแผนผู้เป็นพ่อ ขุนแผนจึงสะดุ้งตกใจตื่นถามลูกชายว่าเป็นอะไร พลายงามจึงเล่าความฝันให้บิดาฟัง ขุนแผนจึงทำนายฝันให้ลูกชายว่า ฝันเช่นนั้นนำ

กลัวจะได้ภรรยาเสียในคราวนี้เป็นแน่แท้ ครั้นรุ่งเช้าขุนแผนจึงให้เกวียนทัพเดินทางต่อไปจนถึงเมืองพิจิตร

กล่าวฝ่ายถึงนางศรีมาลาลูกสาวเจ้าเมืองพิจิตร ค็นนั้นนางก็เกิดมีนิมิตฝันประหลาดเหมือนกัน นางฝันว่าไปเล่นน้ำในสระใหญ่ และได้เห็นดอกบัวดอกหนึ่งงอมาเด่นอยู่กลางสระ นางจึงว่ายน้ำไปเด็ดเอามาได้ ในฝันว่านางเฝ้าดอกเชยชมดอกบัวด้วยความพอใจ แต่เมื่อตกใจตื่นไม่เห็นมีดอกบัวจึงรู้สึกเสียดายรีบปลุกสาวใช้ให้แก้ฝันให้ นางเมย์ผู้เป็นสาวใช้จึงทำนายว่า ฝันเช่นนั้นหมายถึงว่าจะได้คู่ในไม่ช้า ศรีมาลาไม่ยอมเชื่อคำทำนายของสาวใช้ แต่วันนั้นทั้งวันก็อดนึกถึงความฝันไม่ได้ พอตกเวลาบ่ายกองทัพของขุนแผนและพลายงามก็มาถึงเมืองพิจิตร ทั้งคู่ได้ตรงไปหาพระพิจิตรและนางบุษบาที่จวนของเจ้าเมืองทันที เพราะขุนแผนยังระลึกถึงบุญคุณของทั้งสองอยู่ เมื่อครั้งที่ตนและวันทองบากหน้าเข้ามาขอความช่วยเหลือ พระพิจิตรและภรรยาพอเห็นหน้าขุนแผนก็ดีใจรีบไต่ถามทุกข์สุขและเรื่องราวต่าง ๆ และถามถึงลูกของวันทองว่าเป็นหญิงหรือชาย ขุนแผนจึงเล่าเรื่องราวทั้งหมดให้ฟัง และแนะนำพลายงามให้กราบไหว้ผู้มีพระคุณทั้งคู่เสีย พระพิจิตรและนางบุษบาเห็นหน้าพลายงามก็มีความรักใคร่เอ็นดู และได้บอกกับขุนแผนว่าเสียดายที่มีลูกสาว มิฉะนั้นก็จะให้ร่วมขบวนทัพไปกับขุนแผนและพลายงามด้วย แล้วจึงให้คนไปถามศรีมาลาผู้เป็นลูกสาวออกมาให้รู้จักกันไว้

ศรีมาลาพอทราบเรื่องก็เกิดความกระตือรือร้น นางเมย์จึงแกล้งเหยยให้ว่า คำทำนายฝันของตนแม่นแท้ๆ ชั่วโมงเดียวเทวดาก็ลงใจให้มีชายหนุ่มมาหาศรีมาลาจนได้ ศรีมาลาเมื่อได้ยินเสียงบิดาเรียก จึงจำต้องคลานออกมาไหว้ขุนแผนและพลายงาม พลายงามนั้นพอเห็นหน้าศรีมาลาก็ตกตะลึง เพราะนางมีหน้าตาเหมือนสตรีที่เห็นในฝันไม่มีผิด พลายงามบังเกิดความรักใคร่นางขึ้นในปัจจุบันถึงกับรำยมนตร์เพื่อกลให้นางนิยมชมชอบตนด้วย ศรีมาลาบังเกิดความละอาย

ตามวิสัยสาวแรกรุ่น จึงหลบกลับเข้ามาอยู่เสียในห้อง จึงดูนางเมัยกระเซ้า
 เย้าแหย่มากมาย พอคกเย็นเป็นหน้าที่ที่นางจะต้องกึ่งสำหรับอาหารให้บิดา
 มารดา ศรีมาลาจึงจำใจออกมาจากห้องอีกครั้งหนึ่งพลายงามมัวแต่เฝ้ามองนาง
 จนไม่เป็นอันได้รับประทานอาหาร พระพิจิตรและนางบุษบาได้ชักชวนให้ขุน
 แผนและพลายงามพักค้างคืนอยู่ด้วยกันที่บ้าน ไม่ต้องกลับไปวัดซึ่งทั้งคู่ได้จัด
 ให้ไพร่พลทั้งหมดพักแรมที่นั่น

ขุนแผนได้ถามถึงม้าสีหมอกที่ฝากพระพิจิตรเลี้ยงไว้ ว่าอยู่ดีหรือไม่
 พระพิจิตรจึงบอกว่าม้าสีหมอกชราลงไปมาก ขุนแผนชวนพลายงามไปเยี่ยม
 เยียน เมื่อไปถึงจึงได้เสกหญ้าให้ม้าสีหมอกกิน ม้าก็จํานายเก่าได้ทันที ร้อง
 ทักด้วยความดีอกดีใจ ขุนแผนจึงบอกม้าสีหมอกว่าเพิ่งพ้นโทษออกมาและจะ
 ยกทัพไปรบกับเชียงใหม่ ทั้งใจจะพาม้าสีหมอกไปด้วยจะไปไหนหรือไม่ ม้า
 แสนรู้แสดงอาการลงโลดใจ เป็นทำนองว่าขอติดตามไปด้วย ขุนแผนจึงเคี้ย
 ยอดหญ้ามาเติมกำมือ และเสกเบ้ากาธาดาลงไป แล้วนำไปป้อนม้า ม้าสี
 หมอกพอได้กินหญ้าเสกก็มีอาการกระปรีกระเปร่าขึ้นมาทันที ขุนแผนได้บอก
 กับพลายงามว่าไม่ควรจะหยุดอยู่ช้านัก ค้างที่พิจิตรสักคืนเดียวก็พอ พลายงาม
 กำลังมีความรักใคร่ไหลหลงศรีมาลา ไม่ไกร่อยากจากนางไปจึงแสร้งบอกกับบิดา
 ว่า ไพร่พลทั้งหลายเดินทางมาไกลได้รับความบอบช้ำไม่ใช่น้อย ควรที่จะอยู่พัก
 ผ่อนพอให้หายเหนื่อยเสียก่อน ขุนแผนจึงอุลูลุขายว่าการมาที่นั่นไม่ใช่อยู่กับ
 บ้าน ฉะนั้นจึงไม่ควรหยุดเพื่อหาความสบาย พลายงามก็อ้างว่าอยากจะอยู่ปลุก
 เครื่องรางอีกครั้งหนึ่งก่อนด้วย ขุนแผนจึงบอกกับลูกชายว่า วันรุ่งขึ้นนั้น
 เป็นวันดี ถ้าจะปลุกเครื่องรางก็ควรไปทำที่โน่น เพราะในเมืองมีผู้คนพลุก
 พล่านอาจไม่สะดวกเท่าที่ควร พลายงามก็แย้งว่าโน่นไม่มีน้ำชา การปลุกเครื่อง

รางถ้าจะให้กินนั้นต้องทำในป่าช้าซึ่งมีเฉพาะในเมือง เมื่อได้ฟังลูกชายโต้แย้งเช่นนั้น ชุนแผนก็ชักจะไม่พอใจ จึงถามว่าห้องจะอยู่ในเมืองนัก มีธุระอะไร หนักหนาพลาวยามไม่ทราบจะตอบอย่างไร จึงจำต้องยอมตามใจบิดา

พอถึงเวลาค่ำพลาวยามจึงทำเป็นง่วงนอน และชวนบิดาเข้านอนแต่หัวค่ำ อ้างว่าจะได้มีกำลังสำหรับยกทัพในตอนเช้า ชุนแผนเคยเป็นหนุ่มมาก่อน จึงพอจะเข้าใจลูกชายได้ว่า จะแอบไปหาศรีมาลาเวลาที่ตนหลับ ชุนแผนจึงแสร้งทำเป็นนอนหลับโดยเร็ว ฝ่ายพลาวยามเมื่อเห็นว่าบิดาหลับก็แล้วจึงค่อยๆ แอบย่องออกมาจากห้อง ชุนแผนจึงลุกตามออกมาถามลูกชายว่าจะไปไหน พลาวยามเมื่อเห็นบิดาจึงแก้เกี้ยวว่าคนละเมอเดินออกมาเอง ชุนแผนก็ทำเป็นไม่รู้เท่า พาลูกชายกลับเข้านอนใหม่ พลาวยามชักใจที่บิดาไม่หลับ ไม่นอน จึงว่ายมนตร์ขลังสังนิทราเป่าลงไปให้ชุนแผน ชุนแผนไม่รู้ตัวก็หลับสนิทไปทันที พลาวยามจึงได้โอกาสย่องออกมาหาศรีมาลาได้สะดวก เมื่อเดินมาจนถึงเรือนที่นางนอน พลาวยามจึงว่ายมนตร์สะกดผู้คนทั้งหมด แล้วย่องขึ้นเรือน สะเคาะกลอนเข้าไปในห้องของศรีมาลา พลาวยามได้เห็นนางนอนหลับอยู่ด้วยฤทธิ์มนตร์สะกดของตน จึงกลายมนตร์ปลุกให้นางตื่นขึ้น ศรีมาลาเมื่อลืมตาตื่น เห็นหน้าพลาวยามก็คิดว่าฝันไป แต่พอพลาวยามเดินเข้ามานั่งบนเตียงด้วย นางก็ตกใจส่งเสียงร้องกัณฑ์ แล้วสลบไปทันที

นางเม้ยสาวใช้ของศรีมาลาได้ยินเสียงร้องก็รีบวิ่งมาดู ครั้นเห็นพลาวยามเข้ามาอยู่ในห้องก็เข้าใจ ช่วยหาน้ำมาให้พลาวยามลูบหน้าศรีมาลา เสียงร้องของศรีมาลาได้ยินไปถึงพระพิຈิตร์และนางบุษบา จึงร้องตามมา นางเม้ยก็แก้แทนให้ ส่วนชุนแผนพอสะกดตื่นขึ้นแต่ไม่เห็นลูกชายก็เล่าเรื่องออก ชุนแผนโกรธแค้นลูกชายมาก คึกคิกรองแก้ไขไม่เป็นอันหลับนอนตลอดคืน ทางฝ่ายนางศรีมาลา เมื่อฟื้นจากสลบและเห็นว่าพลาวยามยังอยู่ในห้องก็มีความกระดาก

อายยิ่งนัก พลายงามพยายามเอาอกเอาใจและชวนนางพุกกุยให้หายเก้อ ศรีมาลา
ก็ผัดผ่อนขอให้จัดการตามประเพณีเสียก่อน แต่พลายงามก็อดใจ ในที่สุด
ศรีมาลาจึงขอให้พลายงามให้คำสัตย์ปฎิญาณ จะรักษานางด้วยความสุจริตจริงใจ
ตลอดไป เมื่อพลายงามได้ศรีมาลาเป็นภรรยาแล้ว พอใกล้รุ่งก็ลากลับพร้อมทั้ง
สัญญาว่าจะให้บิณฑูรหมั้นหมายนางไว้อีก่อน เสร็จศึกแล้วจึงค่อยทำพิธีแต่งงาน

พลายงามตกใจมากที่เห็นบิณฑูรอยู่ ชุนแผนได้ข่าวว่าลูกชายที่ไม่มี
ความเคารพยำเกรงผู้มีพระคุณ ยังอาจก่อเรื่องขึ้นพลายงามรู้ตัวว่าผิดยอมให้บิณฑูร
ว่าแต่โดยดี และเมื่อเห็นว่าบิณฑูรเย็นลงแล้ว จึงได้ขอร้องให้ไปช่วยพุกกุย
ผู้ขอศรีมาลาให้คน พร้อมกับยืนยันว่าศรีมาลามีความรักใคร่คนเช่นเดียวกัน
ชุนแผนเห็นว่าการดล่่วงเลยมาแล้วถ้าไม่จัดการให้เรียบร้อยก็จะเป็นการเนรคุณ
แต่ก็ยังไม่วางใจนิสัยเจ้าชู้ของลูกชาย จึงเอาคำนั้นสัญญากับพลายงามว่า ให้รักใคร่
ศรีมาลาจริงจงตลอดไป ถ้าทอดทิ้งนางเมื่อไรชุนแผนจะฆ่าเสีย พลายงามก็ให้
คำมั่นสัญญาเป็นอันดี

ทางค้ำพระพิจิตรและนางบุษบา พอรุ่งขึ้นเช้า ก็สั่งบ่าวให้เตรียมจัดหา
เสบียงอาหารสำหรับกองทัพของชุนแผน ศรีมาลาไม่ได้ออกมาช่วยมารดาจัก
เตรียม เพราะกระดากอายพลายงาม เนื่องจากพลายงามต้องมาลาบิณฑูรมาคาราของ
นางแน่ ๆ นางเมี้ยนสาวใช้ได้แก้แทนนายสาวว่า ศรีมาลาไม่ใคร่สบายตาเจ็บ
พลายงามจำนางเมี้ยนได้และเถาได้ว่าศรีมาลาคงมิได้เป็นอะไร จึงแกล้งบอกวิธี
แก้ปวดเข้าตาให้นางเมี้ยนไปบอกนาย นางบุษบาชอบใจสรรเสริญว่าพลายงามเก่ง
รอบรู้ไปหมด พร้อมกับบ่นเสียกายที่ไม่มีลูกชายเหมือนชุนแผนบ้าง ชุนแผนสบ
โอกาสจึงตอบว่าคนระลึกถึงพระคุณของพระพิจิตรและนางบุษบาเสมอ ดังนั้น
ในเมื่อทั้งคู่ไม่มีลูกชาย คนก็จะยกพลายงามไว้ให้รับใช้แทน วิธีพุกกุยเช่นนี้ก็

ก็คือการสู้ชอกตาย ๆ นั้นเอง ทั้งพระพิจิตรและภรรยาต่างก็พอใจพลายงามและรักใคร่เมตตาขุนแผนเป็นทุนอยู่แล้วจึงมิได้คิดรังเกียจ แต่โดยเหตุที่พลายงามเพิ่งรุ่นหนุ่ม ทั้งคู่จึงเกรงว่าถ้าพลายงามไปพบหญิงอื่นที่สวยงามกว่าก็จะทอดทิ้งศรีมาลาเสีย ขุนแผนจึงบอกว่าเรื่องนี้ได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทจากพลายงามแล้ว และพลายงามก็ได้ตอบว่าถ้าผู้ใหญ่จัดการหมั้นให้แล้ว ตนก็จะไม่ไปยุ่งเกี่ยวกับใครที่ไหนอีกขุนแผนจึงขอหมั้นศรีมาลาไว้ พอเสร็จราชการสงครามกลับมาแล้วจึงค่อยทำพิธีแต่งงาน หลังจากนั้นขุนแผนและพลายงามก็ลากลับไปหาไพร่พลที่วัดจันทร์ นางเม้ยก็ออกมาคอยท่าพลายงามระหว่างทาง มอบของฝากศรีมาลาให้ พลายงามจึงฝากฝังให้นางเม้ยดูแลนายสาวไว้ให้ดี

เมื่อได้เวลาพิชัยฤกษ์ ขุนแผนและพลายงามจึงให้เคลื่อนกองทัพเพื่อเดินทางต่อไป ทั้ง ๆ ที่กำลังเดินทางแต่พลายงามในวัยกำลังรุ่นก็เคลิ้มคิดถึงเรื่องราวของตนกับศรีมาลา จนถึงแก่นึกฝันไปไกลกระทั่งว่าถ้าได้อยู่กินด้วยกันแล้วเวลานางศรีมาลาเจ็บท้องจะคลอดลูกตนจะต้องถือไม้ตะบองคอยกุม ถ้าหมอลำแยทำรุนแรงให้นางเจ็บปวดตนก็จะฟาดหมอลำแยด้วยตะบอง เมื่อคิดมาถึงตอนนี้ด้วยความเผอิญ พลายงามจึงยกแค้นฟาดไปถูกม้าสีหมอกของบิดาอย่างแรง ม้าตกใจแผ่นไผ่สะบัดจนเกือบทำให้ขุนแผนตกจากหลัง ขุนแผนโกรธคิดว่าลูกชายแกล้ง พลายงามพอได้ยินเสียงม้าร้องก็ตกใจได้สติ รีบขอโทษและสารภาพความจริงให้บิดาทราบ ขุนแผนฟังคำลูกชายก็ใจอ่อน เห็นใจความรู้สึกของพลายงามที่กำลังรักกำลังหลงศรีมาลา เพราะความรู้สึกเช่นนี้ไม่ต่างไปจากขุนแผนในวัยหนุ่มทำไฉนนัก ขุนแผนจึงได้รำพึงอุปมาเปรียบเทียบความรู้สึกในความรักไว้อย่างน่าฟังว่า

“นี่แลรักชัภาพให้อารณ์ ร้อนทั้งหลับตื่นทุกคืนวัน
 ว่าแล้วนั่งนึกครึกครว อองามหลงศรีมาสาจนไผ่ผ่น
 ค่ายพึงแรกรู้จักความรักนั้น ก็สำคัญทุกอย่างแต่ข้างดี
 ลูกเอ๋ยยังไม่เคยรู้สรวัย ที่ความรักกลับกลายเป็นหน่ายหนี
 อันเจ็บปวดชวยคดียิ่งทุกสิ่งมี ไม่เท่าที่เจ็บช้ำระกำรัก”

แล้วขุนแผนก็เลยคิดถึงวันทอง ด้วยความที่ทั้งรักและเศร้าใจที่ชีวิตรัก
 ของตนกับนางมักจะมีมารคอยผจญให้ต้องพลัดพรากกันอยู่เสมอ บัดนี้วันทอง
 กลับไปอยู่กับขุนช้างอีกครั้งหนึ่งและเวลาทีล่วงเลยมาชั่วอายุของพลายงามแล้ว
 นางคงจะหลงลืมคนเสียแล้วเป็นแน่ แต่ขุนแผนนั้นยังคิดถึงวันทองอยู่ไม่วาย

เมื่อพ้นจากเขตเมืองพิิจิตร บ้านเมืองก็กลายสภาพเป็นบ้านป่าชบวน
 ทัพทั้งหมกจึงเดินทางอยู่ในระหว่างป่าเขา บทพรรณนาธรรมชาติในตอนนี้
 ไพเราะและให้ความรู้ทางธรรมชาติวิทยา ในเรื่องที่เกี่ยวข้องปลา นก และไม้
 กอต่าง ๆ มากมาย และด้วยความไพเราะของบทกลอนอาจทำให้ผู้อ่านเกิด
 จินตนาการมองเห็นภาพป่าเขาลำเนาไพรได้เป็นอย่างดี คงจะยกมาให้ดูพอเป็น
 ตัวอย่าง เช่น บทที่พรรณนาถึงนกต่าง ๆ ว่า

“ยังเหล่านักวิชาชีชาชาติ เกล็ดนกหลากหลายปลาเป็นอาหาร
 กระทุงทองล่องลอยนทีธาร เหนียงยานปากอ้าเอาราน้ำ
 อ้ายงั่วคำคันลงคันปลา ทั้งเหล่านกกระสาปีกคลาคล่ำ
 นกยางยืนมองจ้องประจำ หอพหลบค่านกแซวกแตรกแตรกร้อง
 ผุ่งเหยี่ยวเที่ยวว่อนทั้งร้อนบิน โลบเฉี่ยวปลากินทีในหนอง

นกตะกรุมหัวเหม่เที่ยวเฝ้ามอง
นกผักบัวซ่อนหอยแลปากห่าง
ฝูงนกเกลื่อนกลาดคากา

และอีกท่อนหนึ่งที่พรรณนาหุบเหวและชะง่อนเขา ไว้อย่างน่าฟังว่า

“เป็นชะวากวังเวงกะเพิงพัก
บ้างไสศกหยดย้อยเหมือนพลอยนิล
ทรงระพักเพิงผาศิลาผืน
ที่หุบห้วยเหวหินบิ่นทลาย
บ้างเป็นยอกกอกก่ายกะเกะกะกะ
ชุกชุกหยกหยกเป็นยอกย้อย
บ้างงอกเจ้าเป็นเงียงบ้างเกลี้ยงกลม
บ้างปอกแก้วเป็นพุดิลิบ

ขามันยาวก้าท่องย่องสู่มปลาด
หลายอย่างต่างพรรณกันหนักหนา
คумаไม่สิ้นในถิ่นทาง”

แง่ชะงักเงื้อมชะง่อนล้วนก้อนหิน
บ้างเหมือนกลิ้งพู่ร้อยห้อยเรียงราย
ชะงักเงื้อมงอกชะงักงาย
เป็นวังโวงโพรงพรายคุลายพริ้ว
กะชุกกะชะเหี้ยนหักเป็นหินห้อย
บ้างแหลมลอยเลื่อมสลับระยับยับ
บ้างโปปมเป็นกะบุ่มกะปุมกะปิบ
โล่งกะติบแลกลอยคอกคิขรินทร์”

ขบวนทัพของขุนแผนและพลายงามยกขึ้นไปใกล้ถึงนครเชียงใหม่ ขุนแผนจึงเรียกลูกชายมาปรึกษาราชการทัณฑ์ว่า การที่จะคว้นเข้าไปในเมืองเชียงใหม่เดี๋ยวนี้คงจะไม่ได้ประโยชน์อะไร ข้าพระท่ายน้ำที่ถูกลงจำเอาไว้ก็อาจจะถูกพวกเชียงใหม่ฆ่าตายเสียเลยก็ได้ ดังนั้นน่าจะลอบปลอมตัวเข้าไปในเมืองและไปช่วยแก้ไขให้พระท่ายน้ำและไพร่พลออกมาเสียก่อน จึงค่อยประกาศการทำศึกสงครามกับเชียงใหม่ พลายงามเห็นก็ด้วยกับความคึกของบิดา จึงสั่งไพร่พลให้ซุ่มซ่อนกองทัพละอย่างสงบ หลังจากนั้นขุนแผนและพลายงามจึงปลอมตัวเป็นลาวเลาะลักไปถามชายป่า ทั้งคู่ได้เห็นไร่แกงของชาวลาวสองพ่อลูก จึงแอบอยู่ในพุ่มไม้ ปรากฏว่าลาวสองพ่อลูกนี้ชะตาซาด ขุนแผนมองไปไม่เห็นศิระชะ จึงได้บอกกับพลายงามว่าให้ฆ่าทิ้งเสีย เมื่อพ้นคอซาดกายทั้งคู่แล้ว ขุนแผนได้นำคอกที่ซาดออกมาต่อกันเข้าใหม่ แล้วนั่งบริกรรมภาวนาเพื่อทำพิธีปลุกผี เมื่อทำพิธีเสร็จผีลาวทั้งคู่ก็โลดเต้นได้ และก้มกราบ ขุนแผนพลายงามซึ่งเปรียบเสมือนเป็นนายแล้วในตอนนี้ ขุนแผนได้ถามชื่อ

ของลาวสองพ่อลูก และบอกความประสงค์ว่าจะไปรပ်ส้นเอาเมืองเชียงใหม่
ขอให้ผีลาวทั้งคู่นำทางเข้าสู่เมืองให้ด้วย ผีทั้งสองก็รับคำ ชุนแผนและ
พลายงามจึงเอาเสื้อผ้าของผีลาวทั้งคู่มาสวมใส่ เพื่อปลอมตัวเป็นลาวเข้าไป
ในเมือง ก่อนจะไปทั้งคู่ได้แวะมาสั่งเสียกองทัพที่แอบซ่อนอีกครึ่งหนึ่ง

ส่วนพระท้าวช้างซึ่งถูกจองจำอยู่ในเมืองเชียงใหม่นับเป็นเวลา ได้ถึงหก
เดือนแล้วจึงมีแก่ความโศกเศร้าวันทใจ และเผื่อคิดว่าทำไมสมเด็จพระพันวษา
ไม่ทรงใช้ให้ใครขึ้นมาช่วยเหลือแก้ไข พระท้าวช้างคิดแล้วจึงคุยกับพลทหาร
รู้คาหลอดถึงเรื่องที่ตนกิดนี้ คาหลอดได้บอกแก่พระท้าวช้างว่า กองทัพลาวมิใช่
เล็กน้อย ต้องได้คนที่มีฝีมือจริง ๆ จึงจะสามารถยกขึ้นมาปราบได้ ซึ่งเขาก็
เห็นมีแค่ชุนแผนผู้เดียวเท่านั้นที่จะทำการได้สำเร็จ แต่ชุนแผนก็ติดคุกอยู่
ฉะนั้นจึงยังมองไม่เห็นว่ใครจะยกทัพมาช่วยได้ อย่างไรก็ตามถึงที่เคยกล่าวมา
แล้วว่า คนเรานั้นเมื่อจะมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นกับตนหรือคนใกล้เคียง มัก
จะมีนิมิตฝันเป็นลางให้เห็นเหตุการณ์ล่วงหน้าก่อนเสมอ ในคืนที่ชุนแผนและ
พลายงามจะมาช่วยนั้น พระท้าวช้างก็ฝันว่าได้เห็นพราหมณ์แต่งกายทรงเครื่อง
งดงาม เหาะมาเปิดคุกและเอาน้ำสาครราดคนโทษทั้งหมดก็หลุดจากเครื่อง
พันธนาการ แล้วพราหมณ์ก็หายตัวไป เมื่อพระท้าวช้างสะดุ้งตื่นขึ้นจึงได้ความฝัน
ให้คาหลอดฟัง คาหลอดจึงทำนายว่าเป็นฝันดี หมายถึงว่าจะมีคนมาช่วยให้พ้น
จากที่คุมขังนี้

ครั้นรุ่งเช้าชุนแผนและพลายงามก็พากันเดินทางเข้าไปในเมืองโดยที่ไม่
มีผู้ใดสังเกตเห็นว่ามีใช่เป็นชาวบ้านเลย ทั้งนี้ด้วยฤทธิ์ผีลาวสองพ่อลูกเข้ากล
ใจ ทั้งคู่เดินผ่านชาวบ้านร้านตลาดและพูดคุยภาษาลาวกับชาวบ้านได้อย่างแคล่ว
คล่อง จนได้ทราบว่าพวกลาวจองจำทหารไทยไว้ในคุกข้างโรงมั่ว เวลากลาง
วันพวกไพร่พลนักโทษถูกเกณฑ์ไปเกี่ยวหญ้าที่ท้องนา เมื่อทราบเรื่องดีแล้ว
ชุนแผนและพลายงามจึงพากันเดินทางไปทุ่งนาดังกล่าว เพราะการแต่งตัว

เป็นลาวจึงไม่มีผู้ใดผิดสังเกต สามารถเดินเข้าไปได้จนถึงที่ทหารไทยกำลังกัก
 หนุ่ยอยู่ ทาหลอกกับตารักเมื่อเห็นสองพ่อลูกครั้งแรกก็คิดว่าเป็นคนลาวทั่ว ๆ
 ไป กรันเมื่อเพิ่งพิกิจจึงจำได้ว่าเป็นขุนแผน ทาหลอดึงกับร้องไห้ด้วยความดีใจ
 ขุนแผนต้องปลอมโยนให้เงียบ ๆ ไว้ก่อน เกรงว่าผู้คุมจะไหวทัน ทาหลอ
 สงสัยว่าขุนแผนพาใครมาด้วยจึงถามดู ขุนแผนจึงโกธณะนำให้รู้จักว่าเป็นลูก
 ที่เกิดจากวันทอง และเป็นผู้ที่รับอาสาทำศึกกับเชียงใหม่ในครั้งนั้น หลังจากนั้น
 ขุนแผนจึงนั้กณะให้ทาหลอกลับไปบอกพระท้าวหน้า และพวกลาวที่ถูก
 คุมขังด้วยว่า ถิ่นนี้เวลาประมาณห้าทุ่มตนจะเข้าไปช่วยเหลือ ให้คอยเตรียม
 ตัวไว้ด้วย หลังจากนั้นขุนแผนและพลายงามจึงไปซุ่มคอยให้ถึงเวลาทำอยู่ที่วัด
 ร้างแห่งหนึ่งตามที่ทาหลอแนะนำ

เมื่อถึงเวลาเย็นนักโทษทั้งหมดก็ถูกคุมเข้ากลับไปยังในคุกค้างคืน พอผู้
 คุมใส่กุญแจเสร็จเรียบร้อยแล้ว ทาหลอจึงไปบอกพระท้าวหน้าว่า ช่างฝันแม่น
 เหลือเกิน บัดนี้ขุนแผนยกทัพขึ้นมาช่วยแล้วจริง ๆ ถ้าววันนี้จะลอบเข้ามาช่วยให้
 หลุดพ้นหมดทุกคน พระท้าวหน้าได้ฟังก็ยินดีเป็นที่สุด และทาหลอก็กระซิบ
 บอกพรรคพวกต่อ ๆ กันไป กรันได้เวลาห้าทุ่มตามนัดหมาย ขุนแผนและ
 พลายงามจึงใช้วิชาวายมนตร์กำบังตนเข้าไปในคุก โดยให้ผีพรายสะกดพวกผู้คุม
 ทั้งหมด แล้วจึงไปแก้มนตร์ปลุกพวกไทยและลาวที่ถูกจำขัง พอหลุดจาก
 เครื่องพันธนาการพวกคนไทยก็ใช้อาวุธเข้าทำร้ายพวกผู้คุมด้วยความเจ็บใจที่
 ทรมาณให้ได้รับความลำบากมาช้านาน หลังจากนั้นทั้งหมดก็ตามขุนแผนและ
 พลายงามออกมาข้างนอก ทาหลอได้พาขุนแผนไปเอาม้าเพื่อจะได้ให้นักโทษที่
 เพิ่งหลุดออกมาใช้เป็นพาหนะ พอได้เสื้อผ้า เงินทอง และม้าของพนักงานเผ่า
 ม้าแล้ว ขุนแผนจึงนำไพร่พลทั้งหมดออกไปนอกเมืองเมื่อถึงทางแยกสี่แพร่ง
 ขุนแผนได้ใช้ไม้ทองหลางปักเป็นหลัก และเฝ้าด่านมาจากรักแฉ่งเรื่องราวทั้งหมด
 พร้อมกับบอกไว้ด้วยว่าผู้ใดพบให้นำไปบอกนายโดยเร็ว ทาหลอนึกขึ้นได้ว่า

พวกลาวหมูหนึ่งเลี้ยงช้างอยู่แถวที่คอน จึงแนะนำขุนแผนให้ไปเอาช้างมาไว้ใช้ในกองทัพด้วย ขุนแผนเห็นดีด้วยจึงให้ทาหลอกกุมไพรพลหนึ่งร้อยไปล้อมจับเอาช้างมา ซึ่งทาหลอกก็ทำได้ดังต้องการ สามารถได้ช้างมาใช้ดังตามสืบเชือก

หลังจากนั้นทั้งหมดจึงออกเดินทางไปยังที่ขุนแผนซ่อนทหารของตนไว้ ฝ่ายพวกทหารคนโทษสามสิบห้าคนที่ขุนแผนนำมาช่วยรบ ได้ยินเสียงกองทัพทั้งคนและช้างม้ามากมาย เข้าใจว่าพวกลาวเชียงใหม่มยกทัพเข้ามา จึงออกจากที่ซ่อนเข้ารบสู้ป้องกัน รวมกันอยู่สักครู่จึงรู้ว่าเป็นพวกเดียวกันเอง ขุนแผนได้สั่งให้ไพร่พลทั้งหมดพักผ่อน กอปรเวลาที่จะได้รับกับพวกเชียงใหม่อีกต่อไป

ส่วนทางค้ำที่กุมขงนักโทษ พอรุ่งเช้าหัวหน้าผู้คุมตื่นขึ้นก็เตรียมไปไขกุญแจเพื่อนำนักโทษออกไปทำงาน เมื่อหัวหน้าผู้คุมเดินมาถึงเพียงแก่ประตูก็ตกใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะได้เห็นว่บรรดาผู้คุมถูกฆ่าฟันตายหมดสิ้น และเมื่อเข้าไปในที่คุมขังเพื่อจะทรวจว่านักโทษเหล่าใดขาดหายไปบ้าง ก็พบว่านักโทษไทยและลาวหายไปจนหมด ครั้นทรวจที่โรงม้า ม้าก็หายไปด้วย ข้าผู้คุมแลม้าก็กายเคลื่อนอีกเช่นกัน หัวหน้าผู้คุมและพวกผู้คุมที่ยังไม่ตายจึงรีบเดินทางไปแจ้งเรื่องราวให้ลูกขุน ณ ศาลาทราบ ระหว่างทางได้พบหนังสือทำทนายที่ขุนแผนปักเอาไว้ จึงได้แบกเอาไปด้วย บรรดาท้าวพระยาที่ศาลาลูกขุน เมื่อเห็นผู้คุมมีที่ทำตระหนกตกใจ และหลังจากสอบถามไต่ความว่าถูกทหารไทยจู่โจมโดยไม่รู้ตัวแล้ว จึงได้นำความทั้งหมดขึ้นกราบทูลพระเจ้าเชียงใหม่ พระเจ้าพิไชยเชียงอินทร์ทรงพระพิโรธมาก โดยเฉพาะจดหมายทำของขุนแผนที่เขียนไว้ว่า ถ้าพระองค์รักตัวกลัวตายก็ให้ส่งนางสร้อยทองคืนเสีย แล้วยอมอ่อนน้อมต่อไทยโดยดี พระเจ้าเชียงใหม่ทรงคิดจะให้ทหารเข้าจู่โจมกองทัพของขุนแผน เพราะเห็นว่าลำพังคนเพียง ๓๕ คน ย่อมสู้กองทัพที่มีจำนวนทหารนับพันไม่ได้ พระยาจันทรังสีได้ทูลแนะนำว่า ควรจะให้ใครไปสอกแนมดูก่อนว่ากองทัพไทยมีพลเพียง ๓๕ คนจริงหรือไม่ พระเจ้าเชียงใหม่ทรงเห็นดีด้วย จึงโปรดให้มุงกะยองนายกองม้าออกไปสอกแนมดู

เมื่อมุงกะยองไปถึงบริเวณบึงขานเมือง ก็ได้ปั่นขึ้นไปแอบคุกกำลังทัพ
 ของขุนแผนบนต้นไม้มุงกะยองคำนวณคว่ากองทัพไทยที่ยกขึ้นมากครั้งนี้มีเพียง
 เจ็ดร้อยคนเป็นอย่างมาก และลักษณะการตั้งทัพพักพลก็แปลก เพราะมิได้มีการ
 สร้างค่ายหรือซุ่มคูรายรอบตามแบบอย่างการตั้งทัพแต่อย่างใด เมื่อสังเกตเหตุ
 การณ์จนถ้วนถี่แล้ว มุงกะยองก็เดินทางกลับ เพื่อนำสิ่งที่ได้เห็นไปกราบทูล
 พระเจ้าเชียงใหม่ ซึ่งพอทรงทราบความจริงว่าทัพไทยมีกำลังพลน้อยมากก็
 พะทัย เพราะทรงคิดว่าแก่ทหารเจ็ดร้อยคนย่อมไม่สามารถสู้รบกับทัพหลวง
 ที่มีกำลังมากมายของเชียงใหม่ได้ พระองค์จึงครัสสั่งให้แม่ทัพนายกองเตรียม
 จักทัพเพื่อสู้รบกับทัพไทยทันที พระเจ้าเชียงใหม่ได้มีรับสั่งให้แม่ทัพซึ่งมีฝีมือ
 และความสามารถของเชียงใหม่สองคน คือแสนศรีเพชรกล้า และกรุงภาพ
 เป็นผู้คุมทัพใหญ่คนละทัพ แต่ปรากฏว่าแม่ทัพลาวทั้งคู่นี้ ต่างเกิดนิมิตร้าย
 อันเป็นลางว่าจะถึงแก่ชีวิตทั้งสองคน ซึ่งเท่ากับว่าเสียขวัญตั้งแต่ยังไม่ทันได้
 รบจริง ๆ

ข้างฝ่ายขุนแผนและไพร่พล เมื่อเห็นกองทัพนับหมื่นของเชียงใหม่
 ก็เตรียมการรับศึกตามคำราพิชัยสงครามทันที ขุนแผนใช้กำดาศาอาคมสร้างकुดสอง
 หอรบ และป้อมค่ายอย่างมั่นคงขึ้นในชั่วพริบตา หลังจากนั้นจึงให้ทหารทั้ง
 ไทยและลาวเข้าไปอยู่ในวงรอบสายสิญจน์ ส่วนพลายงามให้คุมทหารนักโทษ
 ทั้งสามสิบห้าคนเป็นทัพหน้า ขุนแผนเป็นทัพหนุนคอยช่วยเหลือ แสนศรี
 เพชรกล้าเห็นกองทัพไทยมีเพียงสามสิบห้าคนก็นึกประมาทอยู่ในใจ ถึงกับคิด
 ร่ายล้อมจับเป็นให้หมด แต่พอได้สู้รบกันจริง ๆ ทหารลาวกลับทำอะไรทหาร
 ไทยไม่ได้เลย เพราะทุกคนล้วนอยู่ยงคงกระพัน อาวุธของฝ่ายลาวหักสะบั้น
 หมด ตรงกันข้ามกับฝ่ายไทย แทงลาวที่ไรลวาล้มตายทุกที ไพร่พลลาวจึง
 เริ่มระส่ำระสาย แสนศรีเพชรกล้าโกรธมาก จึงขับม้าออกมาหน้าทัพก็พอดี

พบกับพลายงาม ทั้งคู่ต่างไต่ถามชื่อเสียง และครูบาอาจารย์ของกันและกัน
 แสนตรีเพชรกล้าเห็นว่าพลายงามยังเด็กนัก จึงให้กลับไปบอกบิดามารดาแทน
 พลายงามจึงตอบว่า แม้ตนจะเป็นเด็กแต่ก็มีความรู้ ถ้าหากไม่จริงที่ไหน
 จะกล้ามารบ แล้วพลายงามจึงท้าแสนตรีเพชรกล้าต่อสู้กันตัวต่อตัว เนื่องจาก
 ต่างมีฝีมือด้วยกันทั้งคู่ จึงไม่มีผู้ใดเพื่องพล้ำแก่กัน

แสนตรีเพชรกล้าเห็นฝีมือพลายงามกล้าแข็ง กงจะเอาชนะด้วยการสู้
 รบไม่ได้แน่จึงเฝ้าภาดาร่ายพระเวทเรียกน้ำทำให้ทัพไทยจมน้ำ พลายงามก็เฝ้า
 มนต์แก้เรียกไฟไล่ไฟไป แสนตรีเพชรกล้าใช้วิธีใหม่ เรียกลมฝนเพื่อดับไฟ
 พลายงามก็เรียกลมบั้ง และบังคับให้ลมพัดเอาฝนไปตกที่อื่นเสีย หลังจาก
 นั้นพลายงามจึงเรียกฝนใหม่ แต่เป็นฝนเมล็ดก้อนกรวดและทรายพลทหารลาว
 ได้รับความเจ็บปวดมาก พวกกันหนี่ชุกซ่อนเข้าป่าไป แสนตรีเพชรกล้าก็แก้ได้
 โดยเสกอากาศเป็นตาข่ายกั้นกลางอากาศ เมื่อเห็นว่าเอาชนะพลายงามด้วย
 เวทมนตร์ไม่สำเร็จ แสนตรีเพชรกล้าจึงสั่งให้ไพร่พลที่เหลือลงจากหลังม้า
 และกรูกันเข้าแทงทหารไทยทันที โดยคิดว่าทหารลาวนับพันย่อมสามารถเอา
 ชนะคนเพียงนับสิบได้ พวกไพร่พลทหารไทยพยายามไล่แทงฟันพวกลาว ก็ไม่
 สามารถแทงไล่หมดสิ้นเพราะมีจำนวนมากด้วยกัน พลายงามเห็นทหารไทย
 เหนื่อยมากแล้ว จึงเสกโบมะขามเป็นศัตว์ก่อไล่ต่อยพวกลาว ทหารลาวเมื่อถูก
 ศัตว์ก่อไล่ต่อยก็ปวดเจ็บ พวกกันทั้งอาวุธ แม้แต่แสนตรีเพชรกล้าเองก็ยังถูกศัตว์
 ก่อต่อยเอาที่ตา ดังนั้นทัพของแสนตรีเพชรกล้าจึงแตกพ่ายไม่เป็นกระบวน

ข้างฝ่ายกรุงกาฬซึ่งเป็นแม่ทัพอีกคนหนึ่งของลาว เมื่อเห็นทัพหน้าของ
 แสนตรีเพชรกล้าถอยร่นลงมา จึงไล่ข้างนำทัพหลวงเพื่อเข้าช่วยเหลือ ก็พอดี
 พบกับขุนแผนซึ่งกุมพลกองหลังอยู่ ขุนแผนจึงแกล้งร้องถามว่าจะยกทัพหลวง
 ไปรบกับใคร กรุงกาฬเมื่อได้ยินเสียงก็เถาได้ทันทีว่าต้องเป็นขุนแผนแน่ ๆ จึง
 ตอบไปว่า ขุนแผนทำการอุกอาจนัก มาลัทธิทั้งม้าไพร่พลของลาวไปประหนึ่ง

ว่าที่กรุงศรีอยุธยาไม่มีใช้ ถ้าหากขุนแผนรู้ตัวกลัวผิดก็ให้กินข้าวของที่ปล้นไปเสียดี ๆ ขุนแผนจึงย้อนคำกรูกาพว่า เชียงใหม่ก็กระทำการประหนึ่งโจรเช่นกัน ในการที่ไปลักปล้นทัพไทยและลาวกลางทาง เพียงเพื่อฉกชิงนางซึ่งเจ้าของมิได้เต็มใจยกให้แม่แต่น้อย ถ้าทางเชียงใหม่กลัวตายก็ให้ส่งกินนางมาเสีย กรูกาพพอได้ฟังก็โกรธจัด แต่จะตอบแก้ไปก็ไม่ได้ เพราะความจริงเป็นคังนั้น จึงแกล้งบ้ายความผิดไปให้พระเจ้าลานช้าง ว่าคิกการไม่ซื่อ แ่่งสารมาถวายนางสร้อยทองให้พระเจ้าเชียงใหม่ แล้วยังมีสารไปถวายแก่พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาอีก ทั้งนี้เพื่อให้ไทยและเชียงใหม่ผิดใจรบพุ่งกัน บัคนี้ก็ได้รับจนผู้คนล้มตายลงมากมายแล้ว เรื่องที่จะให้ส่งนางกินนั้นยอมไม่ได้ ถ้าอยากได้ก็ชนช้างกันเสียก่อน โกรธนะจึงจะได้นางกลับคืนไป

ขุนแผนจึงรับคำทำของกรูกาพทันที ทั้งคู่ได้ชนช้างกันอย่างสุดฝีมือ และต่างก็มีฝีมือกล้าแข็งเสมอกัน การรบสู้จึงเต็มไปด้วยอิทธิฤทธิ์และกาธอาคมเหมือนเช่นพลายงามสู้รบกับแสนศรีเพชรกล้า และแล้วในที่สุดกรูกาพก็เสียที ขุนแผน ถูกขุนแผนฟันคอขาดตายอยู่บนหลังช้างนั่นเอง ทัพลาวที่เหลือตายก็แตกกระจัดกระจายหนีเข้าป่าไป แต่แสนศรีเพชรกล้าแม่ทัพหน้าไม่ยอมหนีกลับ ท้ารบกับขุนแผนด้วยมานะของคนชั้นแม่ทัพ ขุนแผนไม่ต้องการรบด้วยเพราะเห็นว่าจะตายเสียเปล่า ๆ จึงบอกไปว่าขนาดสู้กับพลายงามลูกชายของตน แสนศรีเพชรกล้ายังแพ้หนีเข้าป่าไปพักหนึ่งแล้ว จะมาสู้ตนซึ่งเป็นบิดาได้อย่างไร แสนศรีเพชรกล้าโกรธมากรีบชักม้าเข้าไปหาขุนแผนทันที ทั้ง ๆ ที่ยังไม่ทันได้อ่านพระเวทและกาธอาคมป้องกันตน ขุนแผนได้ใช้จ้าวพินที่หัวไหล่ หลังจากนั้นทหารไทยที่มีความเจ็บแค้นลาวจึงเข้ามาช่วยกันรุมแทง แต่แสนศรีเพชรกล้ายังไม่ตายง่าย ๆ เพราะเหนียวแน่นด้วยกาธอาคมที่ลงไว้ตลอดทั่วทั้งกาย ขุนแผน

จึงสั่งให้ทหารใช้หัตถ์แทงทางกันเข้าไป แสนศรีเพชรกล้าก็สิ้นชีวิตลง พวกไพร่พลของทัพหน้าและทัพหลวง เมื่อแม่ทัพมาตายหมดเช่นนี้ก็ยิ่งเสียขวัญหนักขึ้น จึงพากันหนีกระเซอะกระเซิงเข้าป่าไปอย่างไม่มีทิศทาง

พวกม้าเร็วของกองทัพก็รีบกลับไปรายงานข่าวความพ่ายแพ้ ให้ทางในเมืองเชียงใหม่ทราบ บรรดาหัวพระยาผู้ใหญ่เมื่อทราบข่าวก็นำความขึ้นกราบทูลพระเจ้าเชียงใหม่ ซึ่งเมื่อทรงทราบก็เสียพระทัยยิ่งนัก และเริ่มทรงกระหน่ำถึงชะตากรรมที่พระองค์และบ้านเมืองจะได้รับต่อไป แต่ด้วยมานะกษัตริย์จึงได้ตรัสสั่งให้ตั้งค่ายรายรอบพระนคร ปักประตูเมืองลงเขื่อนไม้ และทรงให้นำท่อนซุงไปผูกไว้ตามช่องประตู ถ้าทัพไทยบุกเข้ามาก็จะได้ชักเชือก ให้ซุงทับทวารไทยตายเสีย ต่อจากนั้นทรงสั่งเกณฑ์เสบียงอาหารเอามาสะสมไว้ในเมือง และทรงสั่งให้มีการตรวจยามตามไฟคอยระวังการโจมตีของทัพไทยทุกคืนไป ทรงภาทโษไว้ว่าถ้าหากทัพไทยสามารถทะลุวงเข้าสู่เมือง ได้ทางประตูด้านใดแล้ว แม่ทัพที่รักษาประตูนั้นจะถูกตัดศีรษะเสียบประจาน พวกชาวบ้านชาวเมืองเมื่อทราบรับสั่งก็ตกใจกันไปทุกคน ที่มีทรัพย์สินเงินทองก็เตรียมห่อฝังดินซ่อนไว้ หรือมิฉะนั้นก็ผูกติดไว้กับตัวด้วย ส่วนพวกสนมกำนัลในวังก็พากันขวัญหายร้องไห้กันไปทุกคน พระเจ้าพิไชยเชียงอินทรีต้องทรงปลดปล่อยและคอยตรัสปลอบใจว่าจะทรงช่วยทัพไทยให้เหลือในพริบตา สำหรับหัวเมืองที่อยู่นอก ๆ ออกไป ก็มีรับสั่งให้เผายิงฉางข้าวเสียให้สิ้น เพื่อมิให้เป็นเสบียงแก่ทัพไทยได้ เมื่อตระเตรียมการรับศึกไทยเสร็จแล้ว พระเจ้าเชียงใหม่ก็ทรงคอยทำอยู่ภายในกำแพงเมือง

ฝ่ายขุนแผนพลายงามและทหารทั้งปวง มีชัยชนะในการรบกับดาวก็พากันดีใจ กินเลี้ยงกันเป็นที่สนุกสนาน ขุนแผนได้ปรึกษากับลูกชายว่า ไม่ควรปล่อยเวลาให้เนิ่นนานออกไป สมควรที่จะบุกเข้าตีนครเชียงใหม่เสียภายในเวลาสองวัน เพราะเสบียงอาหารของไทยไม่ได้หาเอาไว้มาก ถ้าเกิดอยู่ยาวนานขาดแคลน

อาหารจะพากันออกตายเสียเปล่า ๆ พลายงามมีความเห็นเช่นเดียวกับบิดา จึงตกลงกันว่าจะใช้วิธีสะกดทัพของเชียงใหม่ในตอนศึก และจะเข้าไปในพระราชวังเพื่อจับตัวพระเจ้าเชียงใหม่ให้ได้ ซึ่งถ้าสามารถจับพระเจ้าเชียงใหม่เป็นประกันได้แล้ว ก็เกือบจะไม่ต้องทำการรบใด ๆ เลย เพราะทหารทั้งหมดก็จะพากันยอมแพ้แก่โดยคี่ หลังจากนั้นขุนแผนจึงปลุกศาลเพี้ยกา ทำการเช่นสรวงบูชาเรียกบรรดาผีทุกชนิดมาเข้าเป็นพรรคพวก เพื่อใช้ให้ไปร่ายล้อมนครเชียงใหม่เอาไว้ ผีเมืองเชียงใหม่สู้ฤทธิ์ฤทธิ์ของผีป่าที่ขุนแผนปลุกกระคมไม้ได้ก็พากันทั้งเมืองออกไปหมกซ่อน ผีป่าจึงเข้าเมืองได้โดยง่าย

พระเจ้าเชียงใหม่ก็ทรงพระสุบินเสมือนเป็นนางบอกเหตุ และเมื่อต้นบรรทมด้วยความตกพระทัย ก็ทรงทราบได้ทันทีว่าผีป่าของไทยเข้ามาอยู่ในเมืองได้แล้ว พระองค์ทรงมีชัศตียมานะดำริว่าไหน ๆ จะต้องสิ้นพระชนม์แล้ว จะทรงต่อสู้จนถึงที่สุดให้สมพระนามกษัตริย์เชียงใหม่ ความจริงพระองค์เองก็ทรงกระหน่ำคิดว่า ถ้าเพียงแต่ส่งนางสร้อยทองคืนไปให้แก่ไทย สงครามที่ติดพันอยู่ก็จะยุติลง แต่ก็หาได้ทรงยอมทำไม่ แม้ว่านางอัปสรสุมาลีพระมเหสีจะได้ทูลขอให้ทรงคิดให้ดี เพื่อเห็นแก่ความสงบสุขของไพร่บ้านพลเมือง พระเจ้าพิไชยเชียงอินทรีก็ทรงยืนคำเดิมคือไม่ขอส่งนางสร้อยทองคืนเด็ดขาด เพราะทรงถือว่าลาวเวียงจันทน์คู่หมั้นพระองค์ และไหน ๆ ก็เสียวิบัติไปมากมายแล้ว จะต้องสู้ให้ถึงที่สุด นางอัปสรสุมาลีจึงกลับมาปรบทุกร์กับนางสร้อยฟ้าราชธิดา

ทางก้านขุนแผนพอเข้ากรุงของวันรุ่งขึ้น ก็สั่งไพร่พลให้เตรียมเดินทางเข้าบุกนครเชียงใหม่ การเดินทัพจากป่าเข้ามาในเมืองใช้เวลาประมาณครึ่งวันก็ถึงกำแพงเมือง ขุนแผนได้ให้ไพร่พลพักรออยู่ก่อน โดยได้ร่ายเวทมนตร์ทำเป็นหอและค่ายรบป้องกันทัพข้าศึกไว้ให้ หลังจากนั้นขุนแผนและพลายงามสองคนพ่อลูก ก็เตรียมตัวเข้าเมืองในเวลาค่ำ สำหรับเหตุการณ์ในเมืองนั้นพระเจ้าเชียงใหม่ ทรงสั่งให้ระมัดระวังผู้คนแปลกปลอม และห้ามทั้งคนและ

สัตว์ผ่านเข้าออกอย่างเค็ดซาก แม้ว่าพระเจ้าเชียงใหม่จะทรงเตรียมการรับศึกอย่าง
พรักพร้อมเพียงใด ก็หาพ้นความเก่งกล้าสามารถของขุนแผนและพลายงามไม่ ทั้ง
คู่ไค้โถมอ่านกาธาคคม และทำพิธีทางไสยศาสตร์ต่าง ๆ มากมายสำหรับการบุก
เข้านครเชียงใหม่ครั้งนี้ พอทำพิธีเสร็จแล้วขุนแผนพลายงามก็ใช้วิธีกำบังตน
ขี่คอผีพรายสองตนเหาะข้ามกำแพงเมืองเข้าไปโดยที่ไม่มีผู้ใดเห็น หลังจากนั้น
ทั้งคู่ก็เป่ามนตร์สะกดผู้คนให้หลับหมดทั้งเมือง แล้วจึงตรงไปที่วังของพระเจ้า
เชียงใหม่ ผู้คนในวังไม่ถูกมนตร์สะกดด้วย ต่างอยู่ในอิริยาบถต่าง ๆ กัน
บ้างก็ร้องไห้รับทุกชีวิตกถึงการรบ บ้างก็เล่นการพนันอย่างไม่มีความทุกข์ร้อน
ใด ๆ

ขุนแผนพลายงามพากันเดินเล่นชมสาว ๆ ชาววังและพวกนางพนักงาน
ต่าง ๆ อย่างเพลิดเพลิน จวบจนกระทั่งได้กำหนดฤกษ์ดี ทั้งคู่จึงเสกข้าวสารสาธให้
นอนหลับหมดทุกคน ขุนแผนใช้ให้กุมารทองไปสะกดพระเจ้าเชียงใหม่ไว้ก่อน
ส่วนขุนแผนและพลายงามยังคงเพลิดเพลินกับการชมนางใน ซึ่งพากันหลับใหลในท่า
แปลก ๆ ทั้งคู่เดินชมมาจนถึงห้องของพวกเจ้าจอมหม่อมห้าม พลายงามกำลังรุ่นหนุ่ม
พอเห็นสาว ๆ สวย ๆ เข้าก็ติดใจทันที ขยับเข้าจะไปโอบโอบถามวิสัยชายเจ้าผู้
ขุนแผนต้องรีบกันให้ห่างและบอกให้ลูกสาวเห็นว่า นางในนั้นเป็นบุคลสูงศักดิ์
เสมอด้วยของหลวง ไม่ควรที่กั้นชั้นไพร่เช่นขุนแผนพลายงามจะไปเคล้าเคลียเล่น
พลายงามก็แก้เกี้ยวขอเพียงนางไถ่ ๆ เท่านั้น ขุนแผนจึงบอกลูกชายว่าให้
ออกใจไว้ก่อน เสร็จศึกแล้วอยากได้นางคนไหนก็จะได้ นอกเสียจากนางในและ
พวกเจ้าจอมหม่อมห้ามเท่านั้น

เมื่อเพลิดเพลินกับการชมสาวสวยนางในจนพอใจแล้ว ขุนแผนและพลายงาม
จึงเข้าไปในห้องของพระเจ้าเชียงใหม่ ซึ่งก็มีบรรดาสนมกำนัลอยู่งานกันเต็มไปหมด
พลายงามพอแลเห็นราชธิดาพระเจ้าเชียงใหม่ก็บังเกิดความรัก ขยับจะเข้าไปไถ่
แต่ขุนแผนคอยปรามลูกชายเอาไว้เสมอ เมื่อถึงพระแท่นใหญ่ที่พระเจ้าเชียงใหม่

บรรทมอยู่ ชุนแผนและพลายงามก็เข้ากระหนาบกันคนละข้างและหยิบเอาพระแสงมาเก็บไว้เสียก่อน หลังจากนั้นชุนแผนก็กลายมนตรีสะกดพระเจ้าเชียงใหม่ ซึ่งเมื่อทรงขึ้นพระบรรทมและไ้ทรงเห็นว่าศัตรูเข้ามาอยู่ถึงในห้องพระบรรทมก็ตกพระทัย ขณะเดียวกันก็ทรงคิดว่าอย่างไรเสียคงไม่รอดชีวิตแน่ และด้วยชกตียมานะพระองค์จะไม่ยอมแม้แ่จะปริพระโอษฐ์ขอชีวิต ชุนแผนได้บอกกล่าวถึงข้อหาและความผิดของพระเจ้าเชียงใหม่ ซึ่งมีโทษถึงขั้นประหารชีวิตและก็ได้ให้โอกาสพระเจ้าเชียงใหม่ได้พுகจาแก้ข้อกล่าวหานั้น ๆ อีกครั้งหนึ่ง

พระเจ้าเชียงใหม่ทรงเห็นฤทธิ์เดชของทหารไทยเข้าเช่นนี้ ก็บังเกิดความกลัวเกรงยิ่งนัก ทรงนั่งนิ่งอึ้งอั้นกันพระทัยอยู่นาน ในที่สุดทรงตัดสินพระทัยว่า ในเมื่อไม่สามารถหนีไปไหนได้แล้ว จึงทรงพுகจาปราชัยยอมอ่อนน้อม ขอเป็นข้าแก่พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาแต่โดยดีพร้อมกับทรงยินดีถวายคืนนางสร้อยทอง ตลอดจนทั้งมเหสีริกาบ้านเมืองและผู้คนทั้งหมดแก่สมเด็จพระพันวษาคด้วย ชุนแผนและพลายงามยังไม่ไว้วางใจพระเจ้าเชียงใหม่สัก จึงได้ทูลถามว่าที่ยอมแพ้ครั้งนี้ก็เพราะความรักตัวกลัวตาย มิใช่มีจิตใจซื่อสัตย์จงรักภักดีจากใจจริงใช่หรือไม่ พระเจ้าเชียงใหม่ได้ทรงตอบยืนยันคำกรั๊ตของพระองค์ว่า ทรงเป็นกษัตริย์ ฉะนั้นเมื่อกรั๊ตคำใดแล้วก็ต้องเป็นคำนั้น ถ้าในภายภาคหน้าพระองค์ทรงกิดกตทรยศต่อไทยแล้ว ขอให้พระองค์สิ้นพระชนม์ไปทันที ชุนแผนและพลายงามได้ฟังคำสัตย์ปฏิญาณเช่นนี้ก็พอใจ จึงได้กราบทูลพระเจ้าเชียงใหม่ว่า สำหรับความผิดที่ทรงทำไปนั้น จะช่วยกราบทูลผ่อนโทษให้เบาบางลง มิให้เป็นอันตรายถึงแก่ชีวิตได้ หลังจากนั้นชุนแผนจึงถวายพระแสงคืน พระเจ้าเชียงใหม่ก็ทรงฝากพระองค์ให้สองพ่อลูกช่วยเหลือ ซึ่งชุนแผนพลายงามก็รับคำเป็นอันดี แล้วจึงทูลลากลับมายังที่ตั้งกองทัพอไทย

แต่ก่อนจากไปขุนแผนได้สั่งให้โหงพราหมณ์มาทวง คอยเฝ้าติดตามดู พระเจ้าเชียงใหม่ทุกฝีก้าว แม้แต่จะทรงกิดกิริยารองอะไรในพระทัย ก็ให้กุมาร- ทองคอยสอดส่องรู้ให้หมด ถ้ามีเรื่องไม่ชอบมาพากลใด ๆ ก็ให้รีบไปบอกคน- ทันที เมื่อทหารไทยและลาวที่กองทัพทราบข่าวการขอยอมแพ้ของพระเจ้าเชียงใหม่- ท่างก็พากันดีใจ ที่เผด็จศึกเชียงใหม่ได้โดยง่าย

พอรุ่งขึ้นเข้าพระเจ้าเชียงใหม่ก็ทรงเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นให้พระมเหสีฟัง นางอัปสรสุมาลีพอทราบเรื่องก็ร้องไห้เสียใจ ที่จะต้องเสียบ้านเสียเมืองไปเป็น เมืองขึ้นของไทย นางจึงคิดพ้อว่าไ้ทุกละนะ ทำให้กินนางสร้อยทองเสียตั้งแต่- แรกก็ไม่ทรงยอมเชื่อ แทนที่จะเสียน้อยก็พลอยเสียหมด ทั้งบ้านเมืองและลูกเมีย พระเจ้าเชียงใหม่ได้ทรงตอบคำของมเหสีว่า พระองค์นั้นก็มีใจว่าจะทรงหลงรัก- นางสร้อยทองสักแค่ไหน ที่ซึ่งนางมาครั้งนี้ก็เพราะแค้นพระทัย ที่พระเจ้าล้านช้าง- ทำการประหนึ่งไม่ยำเกรงพระองค์ ขำหน้าเชียงใหม่หน้าตาไปยกให้แก่ไทยทั้ง ๆ- ที่พระองค์แค้นทูตไปขอก่อนเสียด้วยซ้ำ ไหน ๆ ก็ยอมยกเมืองให้แก่ไทยแล้ว- ถึงจะร้องไห้จนน้ำตาเป็นสายเลือด ก็เชื่อว่าเหตุการณ์จะกลับคืนดีก็หาไม่

ต่อจากนั้นพระเจ้าเชียงใหม่ก็ได้ทรงชี้แจง แจ้งเรื่องราวทั้งหลายให้เหล่า- เสนาข้าราชการได้ทราบ และได้ทรงสั่งให้รื้อบ้อมค่ายพร้อมทั้งเปิดประตูเมือง- เหมือนเช่นปรกติทุกประการ และเพื่อเป็นการให้เกียรติแก่กองทัพไทย พระองค์- จึงตรัสสั่งให้ปลุกทำเนียบที่อยู่อย่างที่ดียี่สิบหลัง เพื่อให้กองทัพไทยทั้งหมดได้- เข้าพักอาศัยอย่างสุขสบาย ก่อนที่จะยกทัพกลับคืนกรุงศรีอยุธยา

ส่วนขุนแผนนั้นมีชัยได้เมืองเชียงใหม่ สมดังที่รับอาสาแล้ว จึงได้ปรึกษากับ- พระทัยน้ำว่า สมควรจะมีหนังสือไปแจ้งข่าวชัยชนะครั้งนี้ ให้สมเด็จพระพันวษา- ทรงทราบเสียก่อนพระทัยน้ำก็เห็นดีด้วย ขุนแผนจึงร่างจดหมายชี้แจงเรื่องราว- การรบทุกประการ ให้ม้าเร็วสองคนนำไปกรุงศรีอยุธยาโดยด่วน เมื่อม้าเร็วมาถึง- กรุงศรีอยุธยา ก็ได้นำรายงานของขุนแผนไปมอบให้เสนาบดีผู้ใหญ่ ซึ่งเมื่อทราบ

ว่าขุนแผนมีชัยชนะก็ดีใจ รีบนำมาเร็วและหนังสือบอกของขุนแผนขึ้นกราบทูลให้
ทรงทราบทันที สมเด็จพระพันวษาเมื่อได้ทรงฟังเสมือนตราอ่านรายงานจบ ก็ทรงดี
พระทัยเป็นอย่างยิ่ง ครั้นชมเชยขุนแผนและพลายงามมากมาย พร้อมทั้งมีรับสั่ง
ให้มีหนังสือแจ้งไปยังขุนแผนว่าทรงให้เลิกทัพกลับมาไทยได้แล้ว สำหรับพระเจ้า-
เชียงใหม่มีความผิดโทษถึงประหาร แต่เมื่อยอมอ่อนน้อมสวามิภักดิ์ ก็ให้ขุนแผนคุม
ตัวลงมาอย่างนักโทษ และเพื่อให้ปรากฏพระเกียรติยศเลื่องลือไปทั่วนานาประเทศ
ว่าทรงได้นางสร้อยทองราชบุตรพระเจ้าลานช้าง จากการรบพุ่งมีชัยชนะนครเชียงใหม่
จึงให้จกเรือประเทียบขึ้นไปคอยรับทั้งนางสร้อยทอง และนางสร้อยฟ้าธิดา
พระเจ้าเชียงใหม่เสมออย่างนางในทุกประการ ส่วนขุนแผนพลายงามก็โปรดให้
จกเรือกัญญา ซึ่งเป็นเรือเกียรติยศของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ขึ้นไปรับ ทั้งนี้เพื่อเป็น
การเชิดชูคุณความดีของนายทหารทั้งสองว่าไปทำศึกชนะได้เมืองเชียงใหม่มา

ขุนแผนพอทราบความตามรับสั่ง ก็จัดให้พลายงามเข้าไปแจ้งเรื่อง
ราวให้พระเจ้าเชียงใหม่ทราบ โดยกำหนดระยะเวลาให้เก็บทรัพย์สินได้รวมสิบห้า
วัน เมื่อพระเจ้าเชียงใหม่ทราบรับสั่งของสมเด็จพระพันวษา ก็ทรงเสีย
พระทัยที่จะต้องพลัดพรากจากบ้านเมืองจึงได้ตรัสฝากองค์กับขุนแผนและพลาย
งามอีกครั้งหนึ่ง พลายงามก็พยายามปลอบโยนและรับปากว่าจะช่วยเพ็ดทูลให้
ได้ครองเมืองเชียงใหม่คงเดิม พระเจ้าเชียงใหม่ก็นำความที่มีรับสั่งให้กวาดต้อน
พระราชวงศ์ลงไปกรุงศรีอยุธยา ให้นางอัปสรสุมาลีพระมเหสีทราบ บรรดา
สนมกำนัลก็พากันวิตกทุกข์ร้อนร้องไห้กันระเบ็งเซ็งแซ่ พระเจ้าเชียงใหม่ทั้ง ๆ
ที่พระองค์เองก็กำลังทรงเศร้าโศก กลับต้องทรงปลอบโยนให้ข้าราชการสำนักทั้ง
หลายบรรเทาอาการวิปโยคลงเสียบ้างในส่วนไพร่บ้านพลเมืองชาวเชียงใหม่ เมื่อ
ได้ทราบว่า จะต้องถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลยอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ก็หวาดกลัวและ

วิศกไปต่าง ๆ นานา ที่มีทรัพย์สินเงินทองก็เตรียมเก็บซ่อนห่อฝังดินเอาไว้ใน
 วัค เพราะเมื่อว่ารอกตายกลับมาจะได้พอมีเงินทองได้ใช้สอย เมื่อถึงกำหนด
 สิบห้าวันพระเจ้าเชียงใหม่ก็ทรงคุมขบวนพระมเหสี พระธิดา ตลอดจนพระสนม
 กำนัล ออกมายังที่พักของขุนแผนและพลายงาม ซึ่งก็ได้เตรียมที่จะเคลื่อนทัพ
 คอยทำอยู่แล้ว

ขุนแผนนำขบวนไพร่พลทั้งกองทัพไทย ลาว และเชลยครัวเชียงใหม่
 ทั้งหมดเดินทางลงมาถึงเมืองพิศิตร ขุนแผนจึงให้พักผ่อนทัพไว้ชั่วระยะหนึ่ง
 พระพิศิตรเจ้าเมืองพิศิตรนั้น ทราบมาก่อนแล้วจากท้องตราที่มีมาแต่ในกรุงศรี
 อโยธยา ที่ให้คอยเตรียมรับขบวนทัพขุนแผนอย่างสมเกียรติ จึงได้จัดการปลูก
 พลับพลาไว้ล่วงหน้า เมื่อขุนแผนไปถึงวัคจันทร์ ซึ่งเคยตั้งทัพเมื่อตอนเข้าไป
 ได้เห็นพลับพลาปลูกใหม่ก็ให้ทหารเข้าพักอาศัย พระพิศิตรและภรรยาก็ได้ออก
 มาทักทายต้อนรับถึงพลับพลาด้วย เมื่อเห็นว่าขุนแผนและพลายงามคุมครอบ-
 ครัวลาวเชียงใหม่มามากจึงสั่งให้ปลัดอำเภอตลอดจนข้าราชการในเมือง ออกมา
 ช่วยดูแลให้พวกขุนแผนด้วย เพราะถึงอย่างไรก็เป็นงานราชการแผ่นดินเช่นกัน

หลังจากพักพลได้คั่นหนึ่ง พอเช้าวันรุ่งขึ้นขุนแผนและพลายงาม ก็จัก
 สรรททรัพย์สิน และคัดเลือกเชลยสำหรับนำไปมอบให้แก่พระพิศิตรและ ภรรยา
 ตลอดจนนางศรีมาลาด้วย ศรีมาลาพอทราบว่าพลายงามกลับมาแล้วก็ดีใจ แต่พอ
 บิคามารดาเรียกให้ออกมา นางกลับกระสากอายและทั้งเกรงว่าพลายงามจะทำกิริ-
 ยาอาการประเจี๊ยะประเจ้อ ให้ผู้ใหญ่เขาได้ว่าทั้งคู่มีอะไรต่อกันนางจึงบอกกับนาง
 เมียสาวใช้ให้ไปเรียนบิคามารดาว่านางป่วย พระพิศิตรและนางบุษบาก็เขาได้ว่า
 ลูกสาวคงจะอายุพลายงาม และเพื่อมิให้การหมั้นเนิ่นนานออกไป พระพิศิตรนาง
 บุษบาและขุนแผนจึงปรึกษานักหมายวันแต่งงานของพลายงามและศรีมาลาเสียเลย

ขุนแผนได้บอกพระพิจิตรว่าตนได้คำนวณฤกษ์ยามแล้ว วันที่ดีเหมาะแก่การมงคล
 ตกอยู่ในราวเดือนสี่ ซึ่งพระพิจิตรและนางบุษบาก็พอใจ เพราะจะได้มีเวลาทัน
 ปลุกเรือนหอ เมื่อตกลงกันเรียบร้อยแล้ว พระพิจิตรและนางบุษบาก็ชวนขุนแผน
 และพลายงามให้พักอยู่เสียด้วยกันที่บ้าน ไม่ต้องออกไปอยู่ที่วัดจันทร์กับไพร่พล
 ขุนแผนหัวันใจว่าพลายงามจะต้องลอบออกไปหาศรีมาลาอีกแน่ๆ และถ้าเกิดมี
 คนเห็นเข้าก็จะเสื่อมเสียชื่อเสียงด้วยกันทั้งสองฝ่าย จึงเบี่ยงบ่ายไปว่าจะต้องกลับ
 ไปดูแลไพร่พลเพราะมีจำนวนมากด้วยกัน ทั้งยังจะต้องคอยระแวดระวังนาง
 สร้อยทองและสร้อยฟ้าให้ดีที่สุดด้วย แล้วขุนแผนและพลายงามก็ลาพระพิจิตร
 และนางบุษบาลับมา

พลายงามแค้นใจที่ถูกบิดากักกัน จึงตั้งใจว่าจะต้องลอบไปหาศรีมาลาให้
 ได้ ระหว่างทางกลับที่พักได้พบนางเมี่ยงมาดักคอยอยู่ พลายงามได้ถามถึงศรีมาลา
 และสั่งนางเมี่ยงให้ไปบอกว่าตนจะเข้าไปหาในตอนค่ำ ครั้นค่ำลงพลายงามแกล้ง
 ทำเดินตรวจตรางานต่าง ๆ และทำที่เล่นหมากรุกอยู่กับพวกทหาร เพื่อให้บิดา
 ทายใจว่าตนมิได้หายไปไหน โดยกะว่าบิดาหลับเมื่อไรก็จะออกไปหาศรีมาลาทันที
 ฝ่ายขุนแผนซึ่งคอยระวังลูกชายอยู่ เห็นหายเงิบไปก็ออกเดินตามดู พอ
 ได้ยินเสียงลูกชายเล่นหมากรุกสนุกอยู่ก็ทายใจกลับมานอนพัก จนเวลาล่วง
 เข้าสองยาม พลายงามเห็นบิดาหลับสนิทแน่แล้ว จึงปลุกตัวลอบออกไปยัง
 เรือนของพระพิจิตรทันที นางเมี่ยงได้คอยรอรับอยู่แล้วและพามาส่งให้จนถึงห้อง
 ของศรีมาลา พลายงามได้แอบมาหาศรีมาลาอยู่ทุกคืนเช่นนี้ จวบกระทั่งคืนที่
 สามซึ่งเป็นคืนสุดท้าย เพราะจะต้องยกทัพกลับไปกรุงศรีอยุธยา เผอิญทั้งสอง
 คนนั่งเสียดกันอยู่จนสว่าง นางบุษบาตื่นก่อนแลเห็นพลายงามออกจากห้องลูกสาว
 ก็ตกใจ รีบไปบอกสามีทันที พระพิจิตรก็เฝ้าเรื่องออกตลอด แต่เห็นว่าทั้งคู่นั้น
 กันแล้ว ถ้าไปต่อว่าต่อขาน เรื่องก็จะอื้อฉาวใหญ่โตเป็นที่อับอายขายหน้าเปล่าๆ
 จึงขอให้ภรรยาทำเสมือนไม่มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น

คราวนี้ขบวนทัพเปลี่ยนจากเดินทางบกมาเป็นล่องเรือลงมา ขุนแผนและพลายงามเมื่อคุญแลจักขบวนเรือเสร็จสิ้นแล้ว ก็เข้าไปลาพระพิจิตรและภรรยา ซึ่งได้ให้พรและตั้งเสียว่าเมื่อเสร็จราชการแล้ว ให้รีบกลับมาจัดการทำพิธีแต่งงานเสียให้เสร็จสิ้นไป เมื่อขบวนเรือทั้งหมดมาถึงกรุงศรีอยุธยา ขุนแผนจึงปรึกษากับพลายงามตกลงกันว่า ให้จอดเรือของพระเจ้าเชียงใหม่และพวกเชลยทั้งปวงไว้ที่ท่าก่อน ส่วนเรือประเทียบของนางสร้อยทองและสร้อยฟ้าให้เลยมาเทียบที่ท่าวาสุกรี แล้วขุนแผนและพลายงามก็เข้าไปกราบเรียนเรื่องราวทั้งหมดแก่เจ้าพระยาจักรี ซึ่งก็ได้แสดงความยินดีกับสองพ่อลูก สำหรับพวกลาวเชียงใหม่ นั้นเนื่องจากอยู่ในฐานะเชลย มีความผิดจึงสั่งให้จองจำเอาไว้ก่อน

เมื่อถึงเวลาออกว่าราชการตามปกติ เจ้าพระยาจักรีได้กราบบังคมทูลถึงความสำเร็จในการรบของขุนแผน พลายงาม และทัพยี่สิบอาวุธไพร่พลเชลย ตลอดจนช้างม้าวัวควายที่กวาดต้อนลงมาให้ทรงทราบทุกประการ สมเด็จพระพันวษาได้ครึ่ตยยกย่องชมเชยสองพ่อลูก ที่สามารถเผด็จศึกใหญ่ได้สำเร็จ โดยมีท้องเสียไพร่พลแม้แต่น้อย จึงมีรับสั่งให้หาขุนแผน พลายงาม และพระท้าวเข้าเฝ้าทันที เมื่อทอดพระเนตรขุนแผนและพลายงาม ก็ได้ทรงทักทายปราศรัยและทรงถามถึงกลวิธีในการที่รบได้ชัยชนะ ซึ่งขุนแผนก็ได้กราบบังคมทูลชี้แจงถึงรายละเอียดตั้งแต่เริ่มเข้าไปช่วยนักโทษไทยและลาว จนถึงสะกดผู้คนในพระราชวังพระเจ้าเชียงใหม่ ให้ทรงทราบอีกครั้งหนึ่ง

สมเด็จพระพันวษาทรงพอพระราชมุทิตาในชัยชนะครั้งนี้มาก เพราะเหตุว่านครเชียงใหม่เป็นเมืองใหญ่ มีผู้คนนับเป็นจำนวนแสน เมื่อไทยสามารถนำมาไว้ในปกครอง ในฐานะเมืองประเทศราชได้ พระเกียรติและพระบรมเดชานุภาพก็ย่อมแผ่กระจายไปไกล และในฐานะที่พระเจ้าเชียงใหม่ยินยอมยกเมืองให้แก่

โดยที่ พระองค์จึงมิได้ทรงกิดจะฆ่าฟัน สำหรับขุนแผนและพลายงามซึ่งนำชัยชนะมาสู่กรุงศรีอยุธยา พระองค์ก็ได้ทรงปูนบำเหน็จความดีความชอบให้อย่างมาก กล่าวคือ ให้ขุนแผนไปเป็นเจ้าเมืองกาญจนบุรี มีเครื่องประกอบเกียรติยศเสมอขุนนางชั้นผู้ใหญ่ทุกประการ และได้พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็นที่พระสุรินทรฤทัย สำหรับพลายงามทรงเห็นว่ายังหนุ่มแน่น สมควรที่จะเอาไว้ใช้สอยใกล้พระองค์ จึงได้พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็นจมื่นไวยวรนาถหัวหมื่นมหาดเล็กเวรข้างฝ่ายขวา พร้อมทั้งพระราชทานเครื่องยศเสื้อผ้าและเงินตรามากมาย และเนื่องจากทรงเห็นว่า พลายงามยังไม่มีบ้านเรือนของตัวเอง จึงทรงพระกรุณาให้เจ้ากรมมราชจักษุหาบ้านขนาดใหญ่ ให้เหมาะสมกับตำแหน่งจมื่นไวยวรนาถ และให้อยู่ใกล้ ๆ พระราชวัง พระราชทานแก่พลายงามเป็นพิเศษอีกด้วย ส่วนพระท้าวไฉนมีความผิดที่ประมาทเดินเลื้อ จนให้ลาวเชียงใหม่จับเอาไปขังได้ จึงมีรับสั่งให้ลงโทษเหมือนท้าวหวาย และถอดจากบรรดาศักดิ์มาเป็นไพร่เผ่าประทุเสีย

เมื่อทรงปูนบำเหน็จรางวัล และพิจารณาความผิดข้างฝ่ายไทยเรียบร้อยแล้ว สมเด็จพระพันวษาจึงมีรับสั่งให้นำพระเจ้าเชียงใหม่เข้ามาเฝ้า ซึ่งพระเจ้าเชียงใหม่ก็ได้ทรงยอมรับผิดทุกประการ สมเด็จพระพันวษาจึงพระราชทานอภัยโทษ และโปรดให้กลับไปครองเชียงใหม่ดังเดิมแต่ก่อนจะกลับไปได้ทรงให้พระเจ้าเชียงใหม่ ทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา อันเป็นพิธีการแสดงถึงความสุจริตใจ และความจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินเสียก่อน และระหว่างที่ยังพำนักอยู่ในกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระพันวษาก็ได้ทรงมอบหมายให้เจ้าพนักงาน คุดูแลความสะอาดสบายแก่ครอบครัวของเชียงใหม่ทุกประการ สำหรับนักโทษสามสิบห้าคน และไพร่หาบหามที่ไปในกองทัพบก ก็ได้พระราชทานเสื้อผ้าเงินทองเป็นรางวัลอย่างมาก ทั้งยังทรงพระกรุณาให้สังกัดในกองอาทมาตย์ไม่ต้องทำราชการขึ้นตรงต่อจมื่นไวยวรนาถ

ครั้นถึงเวลาค่ำทรงคำนึงถึงนางสร้อยทองและสร้อยฟ้า จึงได้มีรับสั่งให้เจ้าพนักงานนำมาให้ทอดพระเนตรพร้อม ๆ กัน สมเด็จพระพันวษาทรงพอพระทัยในความงดงามของนางทั้งสองมาก แต่นางสร้อยทองนอกจากจะงามแล้วกิริยามารยาทดูละเมียดละไมแหล่มซ้อยกว่าสร้อยฟ้า ซึ่งค่อนข้างจะมีจริตและเจ้าแง่แสนงอน พระราชดำรินี้ก็ตรงกับที่เจ้าพนักงานฝ่ายในได้สังเกตเห็นไว้ก่อน พระองค์จึงทรงคัดสินพระทัยเลี้ยงนางสร้อยทองไว้เป็นพระสนมแต่นางเดียว ส่วนสร้อยฟ้านั้นในฐานะที่นางก็เป็นถึงธิดาของเจ้าเมืองเชียงใหม่ จะลดนางลงมาเป็นชาวพนักงานก็ดูจะไม่สมควร จึงทรงคิดว่าจมีนไว้นั้นยังหนุ่มแน่น และก็มี ความดีความชอบในการรบครั้งนี้มากนัก น่าที่พระองค์จะพระราชทานสร้อยฟ้าให้เป็นรางวัลอีกประการหนึ่งด้วย ทรงปรึกษาเจ้าพนักงานจนถึงพระราชดำรินี้ ได้รับคำตอบเป็นที่พอพระราชหฤทัย เพราะจมีนไว้มียศศักดิ์แล้วและเหมาะสมด้วยประการทั้งปวง

พอรุ่งเช้าเมื่อถึงเวลาออกจากราชการ พระเจ้าเชียงใหม่ซึ่งได้รับพระราชทานอภัยโทษก็ได้มาเข้าเฝ้าด้วย สมเด็จพระพันวษาจึงทรงเห็นว่าเป็นโอกาสกล่าวขอนางสร้อยฟ้าให้แก่จมีนไว พระเจ้าเชียงใหม่มิใคร่เต็มพระทัยนัก เพราะจมีนไวเป็นกนธรรมา แต่ด้วยความเกรงพระทัยและทรงเห็นว่าจมีนไวกำลังเป็น คนโปรก จึงทรงยอมยกนางสร้อยฟ้าให้ตามรับสั่งขอ หลังจากนั้นพระเจ้าเชียงใหม่จึงได้กราบทูลลา เพื่อเตรียมการกลับขึ้นไปเชียงใหม่ดังเดิม

เมื่อกลับจากที่เฝ้ามาอยู่ตามลำพัง พระเจ้าเชียงใหม่ได้ทรงเล่าเรื่องรับสั่งขอสร้อยฟ้าให้จมีนไวยให้มเหสีฟัง พร้อมกับทรงสั่งให้เจ้าพนักงานไปตามนางสร้อยฟ้าออกมาหาเมื่อสร้อยฟ้าทราบว่ามีคามารดาจะได้กลับไปเชียงใหม่ แต่ทนต้องทำงานอยู่กับจมีนไวยที่ในกรุงศรีอยุธยา ก็เสียใจร้องไห้อาลัยรักเป็นที่น่าเวทนา ทั้งพระเจ้าเชียงใหม่และนางอัปสรสุมาลีได้พยายามปลอบโยน และชี้ให้เห็นความสำคัญที่นางได้ช่วยให้บ้านเมืองรอดพ้น และจมีนไวยนั้นก็เป็นคนมีความสามารถมาก คงจะไม่ทำให้นางผิดหวังหรืออับอายชาวเมืองได้ไ้ และเพื่อให้นางอุ่นใจว่ามีพวกเดียวกันอยู่ใกล้ ๆ ด้วย พระเจ้าเชียงใหม่จึงให้เดรชวาคซึ่งเป็นผู้รอบรู้พระเวทและคาถาอาคมอยู่เป็นเพื่อนป้องกันอันตราย นางอัปสรสุมาลีก็ได้ปลอบโยนและสั่งสอนธิดา ถึงหน้าที่ของกุลสตรีและการเป็นภรรยาที่ดี สำหรับให้สามีรักใคร่ยั่งยืนนาน ต่างตั้งเสียว่าหากันอยู่จนเย็นสร้อยฟ้าจึงได้ลาจากมา หลังจากนั้นพระเจ้าเชียงใหม่ก็ทรงส่งไพร่พล เกรียมนการอพยพกลับคืนสู่นครเชียงใหม่ เมื่อพระเจ้าเชียงใหม่เดินทางกลับไปถึงเมืองแล้ว ก็โปรดให้จัดพิธีสมโภชทำนองสะเคาะพระเคราะห์ทั้งพระองค์และมเหสี และยังได้โปรดให้จัดเป็นงานสนุกสนาน ราษฎรชาวเมืองก็ได้พลอยสำราญใจไปด้วย

ทางค่านกรุงศรีอยุธยา เมื่อพระเจ้าเชียงใหม่เสด็จกลับไปแล้ว สมเด็จพระพันวษาจึงมีรับสั่งเรื่องการจะยกนางสร้อยฟ้าให้เป็นภรรยาของจมีนไวย กับพระกาญจนบุรีหรือนัยหนึ่งขุนแผนนั่นเอง ขุนแผนจึงกราบบังคมทูลว่า จมีนไวยนั้นมิใช่ตัวเปล่า มีคู่หมั้นอยู่คนหนึ่งแล้วเป็นถึงธิดาเจ้าเมืองพิชิตร กำหนดกันไว้ว่าจะทำพิธีแต่งงานในเดือนสี่ สมเด็จพระพันวษาก็ตรัสว่าตำแหน่งชนาจมีนไวยนั้น ไม่จำเป็นก็ต้องมีภรรยาคนเดียว ดังนั้นพระองค์จะทรงทำพิธีแต่งงานให้พร้อมกันทั้งสองนางเลย จึงได้ทรงมีให้หนังสือไปแจ้งแก่พระพิชิตร ให้นำศรีมาลาลงมา

ทำพิธีแต่งงานที่ในกรุงศรีอยุธยา พระพิจิตรพอทราบรับสั่งก็รีบบอกภรรยาและธิดา และเดินทางลงมากรุงศรีอยุธยาตามรับสั่งทุกประการ เมื่อมาถึงก็ได้ตรงไปพบพระกาญจนบุรีที่บ้านก่อน จึงได้ทราบเรื่องที่สมเด็จพระพันวษาทรงยกสร้อยฟ้าให้แก่จมื่นไวย แต่พระพิจิตรนั้นถือว่าตนเป็นข้าราชการ เมื่อมีรับสั่งอย่างใดก็ต้องปฏิบัติตาม จึงมิได้ว่ากล่าวประการใด และต่างก็เตรียมทำอาหารสำหรับการพิธีแต่งงานอย่างเอิกเกริก

ย้อนกล่าวถึงวันทองซึ่งอยู่กับขุนช้างที่สุพรรณบุรีตลอดมา นางไฉนข่าวเล่าลือจากกรุงศรีอยุธยาว่า ลูกชายคือพลายงามได้รับความดีความชอบมียศศักดิ์ใหญ่โตเป็นถึงจมื่นไวยและยังได้พระราชทานจัดการแต่งงานให้อีกด้วย วันทองจึงคิดว่าไหน ๆ นางก็เป็นมารดาจมื่นไวยและก็มีอายุมากแล้ว เรื่องโกธเคืองระหว่างขุนช้างและขุนแผนควรจะได้หมดสิ้นกันเสียที นางจึงตั้งใจจะไปช่วยงานแต่งงานของลูกชาย เมื่อไปขออนุญาตขุนช้าง ขุนช้างก็ออกปากให้ไปแต่โดยดี ข้ำขุนช้างยังใจดีให้เอาเงินทองไปช่วยด้วย แต่มีข้อแม้ว่าถ้าวันทองพบขุนแผนห้ามไปพูดจาปราศรัยด้วย วันทองก็รับคำและกลับมาจัดหาข้าวของสำหรับมอบให้ลูกชายและลูกสะใภ้ทั้งสองคน จมื่นไวยเมื่อพบหน้ามารดาก็ดีใจ พาเข้าไปพักในเรือนของคนทันที

งานแต่งงานจมื่นไวยคราวนี้ใหญ่มากครั้งนี้เป็นงานใหญ่ เพราะนางศรีมาลาก็เป็นถึงธิดาเจ้าเมืองพิจิตร และเป็นคนที่ผู้ใหญ่เห็นชอบ พระไวยเองก็รักใคร่นางหนักหนา ส่วนสร้อยฟ้านั้นเล่าก็เป็นถึงธิดาพระเจ้าเชียงใหม่ มียศมีศักดิ์สูงส่งและเป็นนางในที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานให้เป็นรางวัล ขบวนแห่เจ้าสาวของทั้งสองฝ่ายจึงใหญ่โต โดยเฉพาะสร้อยฟ้านั้นได้รับพระราชทานให้นั่งวอ แวดล้อมด้วยสาวสนมโสดนจำที่ตามมาส่ง เมื่อขบวนวอส่งทั่วสร้อยฟ้ามาถึงบ้านพระไวยนั้น พระไวยกับศรีมาลากำลังกักบาตรถวายพระภิกษุอยู่ จึงขอให้บิณฑบาตออกไปรับนางแทนตนก่อน สร้อยฟ้าพอแลเห็นว่าบุคลิกที่จะเป็นสามีของตนกำลังทำพิธีแต่งงานอยู่กับหญิงสาวอีกคนหนึ่ง ก็มีความขุ่นเคืองชักรักแค้นใจยิ่งนัก

ในวันรุ่งขึ้นซึ่งเป็นวันทำพิธีเลี้ยงแขก ชุนช้างได้เดินทางเข้ามาช่วยงาน
 แต่งงานด้วยพระไวยนั้นผูกใจเจ็บชุนช้างมานานแล้ว เพราะเคยลงคนไปฆ่าทั้ง
 แต่สมัยยังเด็ก จึงไม่ค่อยจะพอใจต้อนรับขับสู้ชุนช้างนัก แต่ชุนช้างก็ทำเป็นไม่
 รู้ไม่ชี้ เมื่อถึงเวลากินเลี้ยง ก็เข้าร่วมวงกินกับพวกมหาดเล็กอย่างเอร็ดอร่อย
 และสนุกสนาน เมื่อคัมเฒ่าเข้าไปมาก ๆ ชุนช้างก็เมา และทำกิริยาอาการไม่น่า
 กุต่าง ๆ พวกแขกเหวี่ยงและมหาดเล็กพากันหัวเราะชอบใจ แต่พระไวยอับอาย
 มากยิ่งวันทองด้วยแล้ว นางไม่พอใจที่ชุนช้างไม่ระมัดระวังกิริยา จึงได้ออกมา
 ห้ามปรามให้ชุนช้างหยุดเล่นตลก แต่ชุนช้างกำลังเมาจึงไม่ยอมฟังเสียงวันทอง
 กลับซ้ำซวนนางเล่นด้วยกันเสียอีกด้วย พระไวยโกรธมากที่ชุนช้างมาอวดอำนาจ
 ส่งเสียงก้องในบ้านของตน จึงคำชุนช้างเข้าให้ ชุนช้างเมื่อถูกพระไวยคำก็โกรธมาก
 จึงคำพระไวยไปว่าไม่รู้จักบุญคุณของตน ที่ได้เลี้ยงดูมาสมัยเมื่อพระไวยยังเป็น
 เด็กอยู่พระไวยพอถูกชุนช้างคำก็โกรธจัก ตรงเข้าตบปากชุนช้างทันที มิโยที่
 วันทองจะร้องห้ามปรามก็ตาม พวกชุนนางด้วยกันได้เข้ามาช่วยกันให้ทั้งคู่แยก
 จากกันวันทองจึงขอร้องลูกชายให้ใจเย็น ๆ และไม่ให้อือสาชุนช้างซึ่งกำลังเมา
 เหล้าย่อมไม่มีสติรู้คิดอะไร พระไวยจึงบอกกับวันทองว่าชุนช้างทำให้คนขาย
 หน้าหนักหนา แต่เพื่อเห็นแก่แม่ก็จะยอมออกใจไม่เอาเรื่อง

ส่วนพระกาญจนบุรีนั้น เมื่อเห็นว่าวันทองเข้าช่วยเหลือห้ามปรามลูกชาย
 เพื่อป้องกันชุนช้างก็ไม่ว่า จึงลุกออกมาตำว่านางต่าง ๆ นานา เป็นทำนองว่า
 ไม่รักเกียรติของลูก มัวหลงชุนช้างมากกว่าเป็นกัน วันทองเมื่อถูกสามีเก่าคำก็
 โกรธขึ้นมาบ้าง จึงประชดให้ว่าเมื่อทั้งพ่อทั้งลูกก็จะฆ่าฟันชุนช้างเสียให้ตายก็
 ทานใจ และตอบคำพระกาญจนบุรีว่ามีใช้นางรักชุนช้างมากกว่าลูกนางเองก็มีได้
 เห็นดีเห็นงามกับการกระทำของชุนช้าง แต่ก็เห็นอยู่แล้วว่าชุนช้างแสดงกิริยาอา-
 การต่าง ๆ นั้น เพราะเมาเหล้าต่างหาก พอที่ชุนช้างต่างเมาลุกขึ้นมาได้ จึงชี้
 หน้าคำพระไวยอีกว่าเป็นลูกทรพี ซึ่งหมายถึงว่าลูกที่มีได้สำนึกบุญคุณพ่อแม่

แล้วขุนช้างจึงพูดขึ้นว่า นึกว่าพระไวยตายไปแล้วไม่น่าจะมีชีวิตอยู่รอดมาได้เลย พระไวยพอได้ฟังก็อกใจไม่อยู่ เรียกพวกพ้องช่วยกันกลุ่มรวมทำร้ายขุนช้างจนสลบไป

วันทองเห็นขุนช้างสลบก็คิดว่าตาย จึงเสียใจร้องไห้ เพราะที่ขุนช้างอุทิศให้มากก็เพราะรักและเห็นแก่ตน วันทองได้รำพันถึงความดีของขุนช้างที่มีแก่ตนมากมาย แต่ในที่สุดเมื่อกล่าวตัวขุนช้างอีกก็เห็นว่ายังอุ่นอยู่ ก็รู้ว่ายังไม่ตาย เพียงแต่สลบไปจึงให้บ่าวไพร่หาน้ำมาประพรม ขุนช้างก็รู้สึกตัวฟื้นขึ้น เมื่อได้สติขุนช้างจึงได้กล่าวอามาตพระไวยไว้ว่าจะนำความขึ้นกราบทูลฟ้องร้องให้จึงได้ ขุนช้างได้ให้บ่าวไพร่และวันทองกลับไปบ้านก่อน ส่วนตนเองจะรีบไปคอยเฝ้าสมเด็จพระพันวษา วันทองได้พยายามห้ามปรามขุนช้างเพราะเกรงว่าเรื่องราวจะถูกถามออกไปใหญ่โต แต่ขุนช้างกำลังโกรธจึงไม่ยอมฟังเสียงทัดทาน รีบเดินทางเข้าไปในพระราชวังทันที

เมื่อขุนช้างจากไปแล้ว พระไวยก็หายโกรธและออกไปรับหน้าพวกท้าวนางช้างฝ่ายในที่นางสร้อยฟ้ามาส่งให้ โดยที่พระไวยได้อยู่บ้านถึงห้าหลังตามตำแหน่งยศศักดิ์ พวกท้าวนางจึงจัดให้สร้อยฟ้าได้อยู่ครอบครองสองหลัง อีกสามหลังเป็นของศรีมาลา เมืองนางแต่งงานยุติลงเรียบร้อยแล้วพระพิจิตรและภรรยาที่เตรียมตัวกลับเมืองพิจิตร และเนื่องจากได้เห็นแล้วว่าพระไวยมีเมียถึงสองคนในเวลาเดียวกัน ดังนั้นย่อมเป็นของแน่นอนว่า พระไวยจะต้องตกที่นั่งเป็นคนกลางกันการกระทบกระทั่งของภรรยาทั้งสอง พระพิจิตรและนางบุษบาจึงได้ฝากฝังศรีมาลาไว้กับพระไวยอีกครั้งหนึ่ง กวядความเป็นห่วงลูกสาวอย่างยิ่ง พระไวยก็รับปากว่าจะรักและให้ความยุติธรรมอย่างดีที่สุดแก่นาง เพราะถึงอย่างไรพระพิจิตรและนางบุษบาก็มีบุญคุณกับตนมากมายนัก นางบุษบานั่นได้สั่งสอนศรีมาลาให้ออกทนทุกอย่างเพราะถ้าเกิดหึงหวงหรือทะเลาะเบาะแว้งกัน ก็มีแต่จะได้รับความอับอาย หลังจากนั้นจึงตั้งเสียนางในเรื่องการดูแลเอาใจใส่สามีและ

บ้านเรือน และเพื่อมิให้นางว้าเหว่เกินไป จึงได้ให้นางเม้ยและบ่าวหญิงชายอีก ห้าคนคอยอยู่เป็นเพื่อนศรีมาลาในกรุงศรีอยุธยาด้วย

ครั้นเวลารุ่งเช้าขุนช้างซึ่งพักคอยอยู่ ก็ได้รีบไปเข้าเฝ้าฯ ขณะที่สมเด็จพระพันวษาเสด็จออกจากราชการ พร้อมทั้งกราบทูลฟ้องร้องเรื่องที่พระไวยชกต่อยตน และขุนช้างยังได้แต่งเรื่องฟ้องอีกเป็นทำนองว่า พระไวยคำทำร้ายล่วงเกินถึง เจ้านายของขุนช้าง ซึ่งก็ย่อมจะหมายถึงใครไม่ได้นอกจากสมเด็จพระพันวานั่นเอง เมื่อสมเด็จพระพันวษาทรงฟังคำฟ้องร้องของขุนช้างก็ยังมีทรงเชื่อนักและ เพื่อให้ความยุติธรรมแก่ทั้งสองฝ่าย พระองค์จึงทรงสั่งให้ตำรวจไปตามพระไวยมาเฝ้า เมื่อพระไวยมาถึงก็ได้ทรงแจ้งข้อกล่าวหาของขุนช้างให้พระไวยทราบ พระไวยจึงได้กราบทูลเล่าเรื่องราวแต่หนหลัง ครั้นที่ตนยังเป็นเด็กและถูกขุนช้าง ซึ่งมีฐานะเป็นบิดาเลี้ยงล่วงไปฆ่า แต่ตนยังมีบุญอยู่จึงรอดตายมาได้ และเพิ่งมาพบขุนช้างอีกครั้งในวันแต่งงาน ซึ่งขุนช้างได้เหมายอาละวาดทำให้ยับยายขาหน้ายิ่งนัก ซ้ำยังได้พุกจาล่วงเกินก้าวร้าวตนก่อน มิโยที่พวกขุนนางจะเข้าห้ามปราม ขุนช้างก็ไม่ฟังเสียง จึงได้เกิดการวิวาทชกต่อยกันขึ้น

เมื่อสมเด็จพระพันวษาทรงฟังคำให้การของพระไวยจบลง จึงได้ทรงหันไปถามขุนช้างว่าเป็นความจริงอย่างที่พระไวยพูดมาหรือไม่ ขุนช้างไม่ทันคิดว่า ความผิดเก่าแก่ของตนจะถูกเปิดเผย ก็ตกใจกลัวจนตัวสั่น แต่ก็ยังปากแข็ง ปฏิเสธว่ามีไต่เป็นความจริงแม้แต่น้อยและยังยืนยันว่าพระไวยแกล้งมอมเหล้าตน เพื่อให้ทรงสติไม่อยู่ เมื่อคู่กรณีทั้งสองฝ่ายต่างปรักปรำกล่าวหาซึ่งกันและกัน เช่นนี้ สมเด็จพระพันวษาจึงทรงใคร่ที่จะพิสูจน์ว่าใครกล่าวเท็จกันแน่ จึงทรงสดตามบรรดาขุนนางที่ได้ไปช่วยงานแต่งงานพระไวย ให้เล่าความตามที่ได้รู้เห็นให้พระองค์ทรงทราบ พวกขุนนางก็ได้เล่าความสอดคล้องกับคำให้การของพระไวย ทุกประการสมเด็จพระพันวษาจึงได้ตรัสถามพระไวยว่า ข้อที่กล่าวหาว่าขุนช้าง ล่วงไปฆ่าเมื่อยังเด็กอยู่นั้นทำไมจึงไม่ฟ้องร้องในตอนนั้น พร้อมทั้งทรงซักถาม

ถึงสถานที่เกิดเหตุอีกด้วย พระไวจึงกราบบังคมทูลว่า เมื่อเกิดเรื่องนั้น ตนยัง
เล็กมาก ไม่ทราบจะไปฟ้องร้องกับใคร ข้าเหตุการณ์ก็เกิดในน้ำปราศจากพยาน
รู้เห็นทั้งปวง แต่เพื่อเป็นการพิสูจน์ว่าตนมิได้กล่าวคำเท็จ จึงขอคำน้ำพิสูจน์
ความจริง ถ้าแพ้ก็จะยอมให้สมเด็จพระพันวษาประหารชีวิต

สมเด็จพระพันวษาจึงได้ทรงหันไปซักถามขุนช้างบ้างว่า จะให้การแก้ตัว
อย่างไรขุนช้างจึงได้ตอบเสียงไปว่าพวกขุนนางให้การเข้าข้างพระไว เพราะเป็น
พวกเดียวกัน จึงขอพิสูจน์ความจริงด้วยวิธีค้าน้ำบ้างเช่นกัน สมเด็จพระพันวษา
ทรงพิจารณาความดูแล้วทรงเห็นว่าความข้างฝ่ายพระไวมิ้นน้ำหนักถูกต้องมากกว่า
แต่พระองค์จะทรงถ่วงตักสินให้เกิดข่าวว่าพระไวยถูกและขุนช้างผิด ก็จะกลายเป็นว่า
ทรงเข้าข้างพระไว เพราะกำลังเป็นคนโปรก ประชาชนพลเมืองจะพากัน
ติฉินนินทาได้ ดังนั้นเพื่อให้ความได้ยุติอย่างขาวสะอาด จึงทรงสั่งให้ทั้งคู่ได้คำ
น้ำพิสูจน์ตามที่ต้องการ โดยกำหนดให้ทั้งคู่เข้ามาณฑลทำพิธีกรรมต่าง ๆ สำหรับ
การค้าน้ำกำหนดให้เป็นเวลาบ่ายของวันเจ็ดค่ำ

เมื่อถึงวันเจ็ดค่ำสมเด็จพระพันวษาได้เสด็จมาทรงเป็นประธานในการค้าน้ำ
ของขุนช้างและพระไวยด้วย ผู้คนพลเมืองก็แตกตื่นมาดูกันเต็มสองฝั่งแม่น้ำ
เวลาที่ค้าน้ำนั้นกำหนดให้คำพร้อม ๆ กันทั้งคู่ แต่คนละสถานที่ กล่าวคือขุนช้าง
คำด้านทิศใต้ และพระไวยอยู่ทิศเหนือปรากฏว่าพอขุนช้างคำลงไปได้สักครู่ก็ไหล
ขึ้นมา โดยอ้างว่าพระไวยเป็นคนที่มีวิชาเก่งกล้ามนตร์ให้ต้องกายของตนจนคำ
ไม่ได้ ขอเปลี่ยนให้พระไวยไปอยู่ข้างทิศใต้ และตนย้ายไปอยู่ทิศเหนือ สมเด็จพระ
พันวษาทรงตระหนักว่า ขุนช้างไม่สามารถคำสู้พระไวยได้ แต่ยังไม่ยอม
แพ้ง่าย ๆ ดังนั้นเมื่อขุนช้างอ้างขอคำข้างเหนือบ้าง จึงทรงอนุญาตตามที่ขอ
และทรงคาดโทษไว้ว่าถ้า คำแพ้อีกคราวนี้จะให้เพชรฆาตฟันศีรษะเสียประจาน
เสีย การณ์ก็ปรากฏว่าแม้จะเปลี่ยนสถานที่ค้าน้ำขุนช้างก็ยังคำไม่ได้นาน เพราะ
ความที่ตนเป็นฝ่ายผิดจึงเกิดเห็นเป็นงูใหญ่เข้ารัดกาย ขุนช้างตกใจกลัวต้องรีบ
ไหลขึ้นมาทันที ก็เป็นอันว่าขุนช้างค้าน้ำแพ้ถึงสองครั้ง ในขณะที่พระไวยค้าน้ำ

นึ่งมิได้ไผ่ขึ้นมาเลย สมเด็จพระพันวษาจึงโปรดให้พระยายมราชซึ่งเป็นเจ้ากรม
นักโทษ นำขุนช้างไปจองจำไว้ก่อนเพื่อเตรียมตัวประหารชีวิตต่อไป

พวกบ่าวไพร่ของขุนช้างได้กลับมาบอกข่าวร้ายของขุนช้างให้วันทอง
ทราบ นางตกใจจนเป็นลมหมดสติไป พอฟื้นคืนสติวันทองก็จัดหาเงินทอง และ
ข้าวปลาอาหาร เพื่อเตรียมไปเยี่ยมขุนช้าง และเป็นของแจกพวกผู้คุมนักโทษ
ขุนช้างพอเห็นหน้าวันทองก็ร้องไห้และขอร้องให้นางรีบนำเงินไปติดสินบนพวก
ขุนนางทั้งหลาย เพื่อจะได้ช่วยเพิกถอนผ่อนปรนโทษทัณฑ์ให้บรรเทาลงบ้าง วัน-
ทองได้บอกกับขุนช้างว่า ขุนนางอื่น ๆ นางก็ไม่มีรู้จักใคร จึงคิดว่าจะไปอ้อน
วอนขอร้องลูกชาย ให้ช่วยกราบทูลแก้ไขให้ได้พ้นโทษ ขุนช้างก็เห็นดีด้วย ให้
นางรีบไปหาพระไวยเร็ว ๆ ทันทีที่วันทองเห็นหน้าพระไวยนางก็ร้องไห้ พระไวย
พอจะเดาออกว่ามารคามารุระเรื่องขุนช้าง แต่ก็แกล้งทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้ตามมารคา
ว่าใครตาย จึงได้ร้องไห้ออกมาหาเช่นนี้ วันทองจึงได้บอกกับลูกชายว่ากำลังมี
ทุกข์เพราะสงสารขุนช้าง อยากจะขอร้องให้พระไวยช่วยทูลขอชีวิตขุนช้างไว้ใน
ครั้งนี้ด้วย พระไวยจึงตอบมารคาว่าตนมิได้เป็นคนก่อเรื่องขึ้น ขุนช้างเองที่เป็น
ฝ่ายกราบทูลฟ้องร้องตนก่อน แต่เมื่อรู้เรื่องบานปลายออกไป ความผิดจึงได้
ตกแก่ขุนช้าง และขณะนี้สมเด็จพระพันวษาก็กำลังกริ้วขุนช้างอยู่มาก ตนจะเข้าไป
กราบทูลขอชีวิตให้ก็คงไม่สำเร็จเป็นแน่

วันทองได้พยายามอ้อนวอนพระไวยมากมาย ยกเอาเรื่องบาปบุญคุณโทษ
มาชี้แจงต่าง ๆ จนในที่สุดพระไวยใจอ่อนสงสารมารคา จึงรับปากว่าจะไปเฝ้า
กราบทูลขอให้สมเด็จพระพันวษายกโทษ ไม่ต้องถึงกับฆ่าฟันขุนช้างให้ตาย แล้ว
พระไวยก็ให้วันทองรออยู่ที่บ้านก่อน ส่วนตัวเองรีบไปเฝ้าที่ในพระราชวัง พระ-
ไวยได้กราบทูลขอชีวิตขุนช้างโดยอ้างว่า เพื่อทดแทนคุณมารคาซึ่งได้เลี้ยงมาแต่
น้อย สมเด็จพระพันวษาทรงพิจารณาถูกต้องก็เห็นจริงว่า ถ้าประหารชีวิตขุนช้างเสีย
วันทองก็คงจะโศกเศร้าไปตลอดชีวิต พระไวยเองก็คงหม่นหมองไม่มีความสุข
เช่นกัน เพื่อเอาใจพระไวยซึ่งเป็นคนคหิมีฝีมือ สมเด็จพระพันวษาจึงพระราช

ทานอภัยโทษขุนช้างให้ ขุนช้างพอได้พ้นโทษก็จิตใจ ถึงกับกราบไหว้ฝากเนื้อฝากตัวกับพระไวย พระไวยจึงพาขุนช้างและวันทองกลับไปบ้านของตน หลังจากนั้นขุนช้างและวันทองก็ลาพระไวยกลับไปสุพรรณบุรีดังเดิม

พระไวยนั้นแม้ว่าจะได้คัมภีร์ศักดิ์ และมีความสุขสมบูรณ์ทุกอย่าง ก็ยังหาได้มีความสุขสบายใจเท่าที่ควรไม่ เพราะใจยังคิดถึงมารดาที่ไปอยู่กับขุนช้างที่สุพรรณบุรี พระไวยอยากจะให้บิดามารดาได้อยู่พร้อมหน้ากันอีกครั้งหนึ่ง และที่สำคัญที่สุดพระไวยเกลียดขุนช้างยิ่งนัก ดังนั้นจึงคิดจะพรวนทองให้พ้นจากคนที่ตนเกลียด พระไวยจึงโหมอ่านคาถาอาคมและเรียกผีพรายบริวารมุ่งเดินทางไปบ้านขุนช้างทันที เมื่อสะกดผู้คนให้หลับหมดทั้งบ้านแล้ว พระไวยก็ขึ้นเรือนและเข้าไปในห้องนอนของขุนช้าง เมื่อเห็นว่ามารดานอนอยู่กับขุนช้างก็โกรธ จึงแก้สะกดเฉพาะวันทองให้ตื่นขึ้นวันทองพอเห็นว่าเป็นลูกชายก็ไม่ได้ตกใจ แต่แปลกใจที่ลูกมาผิดเวลา จึงบอกว่าไม่ควรมาในยามวิกาลเช่นนี้ เพราะถ้าพลาดพลั้งเสียที่คนของขุนช้างเข้า ก็จะกลายเป็นเรื่องราวใหญ่โตไปได้ และได้สอนลูกมิให้ทำอะไรหักหาญคึกคะนองเหมือนอย่างบิดา พระไวยยอมรับว่ามาในเวลาไม่เหมาะ แต่ก็สารภาพว่ากำลังแค้นใจคิดจะมาก็เลยมาทันที เพื่อจะมารับมารดาลับไปอยู่ด้วยกันให้พร้อมหน้าพร้อมตา เพราะไหนๆ ตนก็ได้คัมภีร์มีความสุขสมบูรณ์ทุกอย่างขาดแต่มารดาที่มีได้มาอยู่ด้วยกัน พระไวยเอาความรักขึ้นมาอ้างว่า ถ้ามารดารักตนแล้วก็ขอให้ทั้งขุนช้างเสียไปอยู่กับคนที่บ้านในกรุงศรีอยุธยา

วันทองได้บอกลูกชายว่า ที่อยู่กับขุนช้างก็ถือว่าทำตามหน้าที่ของภรรยาหาใช่ว่ารักใคร่ขุนช้างผู้เป็นสามีมากกว่าพระไวยผู้เป็นลูกชายคนเดียวไม่ ถ้าพระไวยต้องการให้กลับไปอยู่ด้วยกันจริง ๆ ก็ควรกราบทูลฟ้องร้องสมเด็จพระพันวษาคำควรมาลักพาโดยมิชอบเช่นนี้ไม่ พระไวยไม่ยอมฟังคำมารดาอ้างว่าที่วันทองไม่ยอมไปด้วยเพราะเป็นห่วงและรักขุนช้างมากกว่าตน ผลที่สุดได้ขู่มารดาว่า ถ้าไม่ยอมไปดี ๆ ตนจะยอมทำบาปตักเอาศีรษะไปแทน วันทองเห็นลูกชายคงคาบ

ฟ้าฟื้นนำกล้านักจึงยอมตามใจแต่ได้เตือนพระไวยไว้ว่า ถ้าเกิดเป็นเรื่องราวฟ้องร้องกันภายหลัง จะต้องถือว่าเป็นความผิดของพระไวยเอง

เมื่อได้มารวมมาอยู่บ้านเดียวกันแล้ว พระไวยเกรงว่าขุนช้างจะนำเรื่องวันทองหายขึ้นกราบทูลฟ้องร้อง จึงคิดอุบายให้หมื่นวิเศษผล ไปแจ้งเรื่องแก่ขุนช้างว่า คนไม่สบายมากอยากเห็นหน้ามารดาจึงได้ไปรับตัวมา ถ้าหายเจ็บใช้ก็แล้วก็จะส่งคืนให้ ขุนช้างพอเดาออกว่าเป็นอุบายของพระไวย แต่เนื่องจากพระไวยมีบุญคุณเคยกราบทูลให้รอกชีวิต จึงจำใจขอบอกไปว่าให้วันทองอยู่รักษาพยาบาลพระไวยได้ทั้ง ๆ ที่ใจจริงแล้วขุนช้างแค้นมาก เพราะการที่วันทองหายไปครั้งนี้ เท่ากับว่าขุนช้างถูกหมิ่นเกียรติยศเป็นครั้งที่สอง ด้วยความเจ็บใจ ขุนช้างตั้งใจว่า ถึงอย่างไรก็ต้องกราบทูลฟ้องเอาความผิดจากพระไวยให้จงได้ จึงรีบเข้าไปในกรุงศรีอยุธยา เพื่อถวายฎีกาในคำวันนั้นเอง

กล่าวฝ่ายขุนแผนเมื่อทราบว่าพระไวยรับวันทองมาอยู่ด้วยกันที่บ้าน ก็เล่ยนึกขึ้นมาได้ว่าตนยังมีภรรยาอยู่อีกคนหนึ่ง นอกจากลาวทองและแก้วกิริยา ซึ่งขณะนี้อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขขุนแผนจึงคิดว่าจะไปหาวันทองที่ในท้อง วันทองได้แกลังทำเป็นนอนหลับเสีย เพื่อหวังจะให้ขุนแผนกลับไปก่อน แต่ขุนแผนกลับปลุกนางให้ตื่นขึ้น วันทองจึงบอกกับขุนแผนว่า ตนเป็นคนมีมลทินประหนึ่งเป็นหญิงสองใจ เคยไปอยู่กับคนโน้นที เคยไปอยู่กับคนนี่ที ทั้งๆ ที่ใจจริงนั้นตนยังรักข้างขุนแผนและลูกชายอยู่ ที่ไปอยู่เรือนขุนช้างก็เพราะจำใจช่วยตัวเอง ไม่ได้ในตอนที่ถูกคุก ขุนแผนเสียอีกพอได้ก็มีความชอบแทนที่จะคิดกราบบังคมทูลขอนางคืนมา กลับลืมนางเสียสนิท ทั้งๆ ที่เคยไปตกทุกข์ได้ยากในป่าด้วยกันมาเป็นเวลานาน ขุนแผนก็ยอมรับผิดทุกอย่าง และด้วยวิสัยชายเจ้าชู้จึงแกลังบอกว่า ความจริงตนเป็นคนขอให้พระไวยไปรับวันทองกลับมาเอง แต่ถึงอย่างไรวันทองเมื่อเป็นผู้ใหญ่ขึ้นนี้ ก็ทำได้ตามใจขุนแผนไม่ นางขอให้ขุนแผนไปกราบทูลชี้แจงเรื่องราวให้คดีเสร็จสิ้นเรื่องไปเสียก่อน แล้วนางจึงจะยอมอยู่เป็นภรรยา

ของขุนแผนดั่งเดิม แต่ขุนแผนไม่ยอมจะนอนในห้องนางให้ได้ ในคืนนั้นเอง วันทองก็เกิดมีนิมิตฝันว่า ได้ไปเที่ยวหลงทางอยู่ในป่าร้างและขณะที่กำลังหาทาง ออกก็ได้พบเสือโคร่งสองตัวกระโจนเข้าใส่นาง และกายนางไปไว้ในป่าวันทอง ตกใจที่ฝันร้ายจนถึงกับสะดุ้งตื่นขึ้น นางจึงรีบปลุกขุนแผนเล่าความฝันเพื่อให้ ช่วยทำนายให้ เมื่อขุนแผนฟังความฝันจบก็นึกสะดุ้งอยู่ในใจ เพราะเป็นฝันที่ร้าย มาก ทั้งเวลาที่ฝันก็อยู่ในยามที่มีคึกที่สุด ซึ่งย่อมหมายถึงว่าวันทองจะต้องประสบ เภระที่ร้ายขนาดหนักถึงแก่ชีวิตอย่างแน่นอน ขุนแผนจึงไม่กล้าทำนายฝัน แต่ กลับบอกไปว่าเพราะนางกำลังวิตกกังวลโศกเศร้า จิตใจไม่ปกติจึงบันดาลให้เกิด ฝันร้ายขึ้นรุ่งขึ้นเช้าตนจะทำพิธีแก้ฝันที่ร้ายและทำพิธีรับขวัญให้

พอเช้าวันรุ่งขึ้นเมื่อสมเด็จพระพันวษาทรงขึ้นพระบรรทม ทรงระลึกถึง ฎีกาที่ขุนช้างถวายไว้เมื่อตอนค่ำวันก่อน ก็ทรงพระพิโรธที่ขุนช้างช่างมีเรื่องฟ้อง ร้องไม่รู้จบสิ้น ข้าพ้องร้องแต่ละทีก็เรื่องซ้ำเก่าคือแย่งชิงผู้หญิงคนอื่นที่ชื่อ วันทองทั้งนั้นเมื่อเสด็จออกว่าราชการทอดพระเนตรเห็นขุนช้างเฝ้าอยู่ พระองค์ จึงตรัสถามทันทีว่า ฎีกาของขุนช้างนั้นฟ้องร้องกันด้วยเรื่องอะไรอีก พอทรงทราบ ความจากจมีนศรีว่าเป็นเรื่องแย่งชิงวันทอง ก็ทรงพระพิโรธสุดขีด ตรัสถามจมีน ศรีว่าทำไมเรื่องนางวันทองนี้ไม่ยุติเสียที ขุนช้างขุนแผนแย่งชิงกันไปมา ประหนึ่ง ว่าทั้งกรุงศรีอยุธยามีผู้หญิงเพียงคนเดียวเท่านั้น วันทองมีตัวอย่างไรชายสองคน จึงมารุมรัก และขุนช้างก็หน้าตาไม่ดีทำไมวันทองที่ว่าสวยงามนักจึงไปอยู่ด้วย เมื่อเป็นความกันครั้งก่อน ก็ได้ทรงตัดสินยกวันทองให้กับขุนแผนไปแล้ว ทำไม จึงกลับมาอยู่กับขุนช้างอีก สมเด็จพระพันวษามีรับสั่งให้จมีนศรีไปนำทวนบุกลด ทั้งสาม คือ วันทอง ขุนแผน และพระไวยมาเฝ้าพร้อมกับขุนช้างที่หมอบเฝ้าอยู่ ก่อนแล้ว

จมีนศรีรีบไปแจ้งรับสั่งแก่ตำรวจ และพากันไปยังบ้านของจมีน ไวยทันที เมื่อขุนแผน จมีนไวย และวันทอง ทราบรับสั่งก็ตกใจมาก ขุนแผนได้

ทำพิธีเสกเบ้ากาตาอาคมและมนตราต่าง ๆ มากมายเพื่อช่วยป้องกันอันตรายให้แก่ วันทอง แล้วทั้งหมดจึงไปเฝ้าสมเด็จพระพันวษา นางทองประศรีมีความเป็นห่วงมากได้รับติดตามไปคอยฟังข่าวด้วย อำนาจฤทธิ์มนตรามหาเสวยของขุนแผนทำให้สมเด็จพระพันวษาทอดพระเนตรก็พระทัยอ่อนลง ทรงชักใช้วันทองเป็นคนแรกก่อนว่า เมื่อครั้งที่กลับมาจากบ้านั้น ก็ได้ทรงตัดสินความให้ไปอยู่กับขุนแผนแล้ว ทำไมจึงได้กลับไปอยู่กับขุนช้างอีก ทั้งๆ ที่ตอนนั้นก็ได้ออกไว้ว่า รักอยู่กับขุนแผนไม่ยอมอยู่กับขุนช้าง วันทองได้กราบทูลว่านางได้อยู่กับขุนแผนตามที่ทรงตัดสินให้จริง ๆ แต่เมื่อขุนแผนต้องโทษไปติดคุก ขุนช้างได้ถือโอกาสมาฉุดนางไปอยู่ด้วยในตอนนั้น นางกำลังมีครรภ์แก่ใกล้คลอด ไม่สามารถช่วยตัวเองได้ จึงต้องไปอยู่บ้านขุนช้างอีกครั้งหนึ่ง เมื่อสมเด็จพระพันวษาทรงฟังจบจึงทรงหันมาทวงถามขุนช้างว่าถือสิทธิ์ไปฉุดคนราวกับโจร ทำแบบนี้มีโทษต้องคว่ำหลังเขียนตลอดทั่ว พระองค์ได้ทรงหันกลับไปชักวันทองอีกว่า ไหน ๆ ก็อยู่กับขุนช้างมาจนเป็นเวลานานถึงสิบแปดปีแล้ว ทำไมจึงเพิ่งคิดหนีกลับออกมา หรือว่ามีใครไปรับเอาตัวมาอยู่ด้วย

วันทองจึงได้กราบทูลว่า สำหรับคราวนี้ฉันไวบุตรชายไปรับตัวกลับมา และเมื่อมาก็ได้อยู่ที่บ้านของบุตรชาย หากได้ไปอยู่เป็นสามีภรรยากับขุนแผนไม่สมเด็จพะพันวษาจึงทรงหันไปดูพระไวยที่ทำการเอาแต่ใจตน ประหนึ่งว่าบ้านเมืองไม่มีกฎหมายปกครอง ข้าเวลาไปรับก็ไปในยามวิกาลมืดค่ำ แสงถึงความเป็นผู้มีใจไม่บริสุทธิ์ และการกระทำครั้งนี้ขุนแผนก็คงจะได้รู้เห็นเป็นใจด้วย ในฎีกาฟ้องร้องของขุนช้างก็ได้อ้างว่า พระไวยลักमारคาไปให้บิดา ถ้าพระไวยต้องการไถ่มารคามายู่ด้วยกันจริง ๆ ทำไมจึงไม่ชวนบิดาฟ้องร้องให้ถูกต้อง หรือเกรงว่าพระองค์จะไม่ให้ความยุติธรรมพอจึงคิดทำเอาแต่ใจตนเอง และถ้าจะว่าไปแล้ว ความผิดทั้งหมดนี้เกิดเพราะวันทองเพียงคนเดียวดังนั้น พระองค์จะทรงตัดสินเสียให้เด็ดขาดในวันนี้ว่า วันทองรักจะไปอยู่กับช้างโคแน่ จะได้ไม่เกิดเรื่องให้ยุ่งยาก

ต่อไปอีก เมื่อวันทองต้องเป็นฝ่ายคัดสินใจเลือกระหว่างขุนแผนและขุนช้าง นางก็บังเกิดความลังเลคัดสินใจไม่ถูก จึงนั่งอันอยู่มีกล้ากราบทูลสิ่งใด สมเด็จพระพันวษาจึงตรัสถามซ้ำว่า นางจะเลือกใครกันแน่ หรือว่าไม่สมัครใจจะอยู่กับผู้ใดเลย จะไปอยู่กับลูกชายคือพระไวยก็ได้ พระองค์จะทรงตามใจและคัดสินให้ตามที่นางต้องการทุกประการ

ต้องนับว่าเป็นเคราะห์กรรมของวันทองเอง ที่ถึงคราวจะต้องทาย จึงกลบฝังจิตใจให้นางคัดสินใจไม่ถูก ทั้งๆ ที่ตามความจริงแล้ววันทองหาได้รักขุนช้างแต่อย่างใดไม่ นางจงเกลียดจงชังขุนช้างมาตั้งแต่เป็นสาวแรกรุ่น และถ้าจะคิดให้ลึกซึ้งแล้ว ความทุกข์ยากที่บังเกิดกับชีวิตของวันทองนั้น ล้วนมีมูลเหตุจากการกระทำของขุนช้างแทบทั้งสิ้น ส่วนขุนแผนนั้นวันทองมีความรักใคร่อย่างที่สุด เพราะเป็นสามีคนแรกเคยร่วมทุกข์ร่วมสุขตกกระไดงาบากมาด้วยกัน ช้ำยังมีบุตรชายเป็นเครื่องผูกพันอีกด้วย ฉะนั้นถ้านางเพียงแต่จะกราบทูลว่า ขออยู่กับขุนแผน นางก็จะได้รับความสุขในบั้นปลายของชีวิตอย่างเต็มที่ หรือแม้แต่ถ้านางจะไม่กล้ากราบทูลเลือกระหว่างสามีสองคน นางจะเลือกขออยู่กับพระไวย สมเด็จพระพันวษาก็ย่อมจะโปรดประทานให้เช่นกัน แต่วันทองก็ไม่ได้คัดสินใจเลือกให้เด็ดขาดไป กลับกราบทูลเป็นกลางๆ ในทำนองว่านางไม่สามารถจะคัดสินใจเลือกข้างฝ่ายใดได้ เพราะบุคคลทั้งสามล้วนมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน กล่าวคือนางรักขุนแผนในฐานะที่เป็นสามีสุดที่รัก ส่วนขุนช้างเป็นสามีที่ให้ความรักใคร่และมอบความเป็นใหญ่ให้แก่นางอย่างเสมอต้นเสมอปลาย สำหรับพระไวยนั้นก็เป็นลูกชายคนเดียว ฉะนั้นนางก็ย่อมรักใคร่เสมอเช่นสามีเหมือนกัน เมื่อสมเด็จพระพันวษาทรงได้ฟังคำตอบเช่นนั้นก็ทรงพระพิโรธเป็นอย่างยิ่ง เพราะทรงถือว่าที่นางไม่คัดสินใจเลือกข้างใดข้างหนึ่งให้เด็ดขาดไปนั้น แสดงถึงว่านางมีจิตใจโหดไม่มั่นคง ชอบเปลี่ยนสามีไปมา อันเป็นการผิดวิสัยของสตรีที่ดีจึง

สมควรที่จะเอาไปประหารชีวิตเสียเพื่อมิให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่คนอื่นต่อไป ด้วยความที่ทรงกริ้วมากสมเด็จพระพันวษาดึงกับมีรับสั่งให้ใช้ขวานฟันนางให้ตาย ในลักษณะที่มิให้เลือกตกต้องพื้นดิน เพราะทรงถือว่านางเป็นหญิงกาสกดิ์ของบ้านเมือง ไม่สมควรให้มีชีวิตอยู่อีกต่อไป

ทันทีที่ทรงตัดสินให้ประหารชีวิตวันทอง ทุกคนที่อยู่ในที่เฝ้าก็พากันตกใจ และร้องให้อาลัยรักวันทองกันทุกคน นางทองประศรีซึ่งคอยฟังข่าวอยู่ พอได้ทราบข่าวร้ายก็สั่งบ่าวไพร่ให้ไปตามนางลาวทอง นางแก้วกิริยา ตลอดจนสร้อยฟ้าและศรีมาลา ให้ออกมาร่ำลาวันทองเสีย ผู้ชนมากมายพอทราบข่าวว่าจะประหารชีวิตวันทอง ก็พากันไปคอยดูอยู่ที่ตะแคงแวง พระไวยนั้นโศกเศร้าอาลัยรักมารดามากกว่าเพื่อน ได้แต่กอดมารดาไว้ร้องไห้อยู่ตลอดเวลา วันทองเองก็ร้องให้อาลัยรักลูกชายคนเดียวเป็นที่สุด เพราะเคยตกทุกข์ได้ยากมาด้วยกัน แต่ครั้งที่กำลังถึงครรภ์ขณะอยู่ในป่า ครั้นคลอดแล้วได้เลี้ยงอุ้มชูให้ขึ้นใจได้เพียงเจ็ดปี ก็มีเหตุจำต้องพลัดพรากจากกันไปช้านานหลายปี จนนางคิดว่าจะไม่ได้มีโอกาสเห็นลูกชายอีกแล้ว ก็ยังอุทิศสัพเพคารมไปช้ำชานอีกครั้งหนึ่ง แต่แล้วก็มีเหตุให้ต้องพลัดพรากจากกันไปชั่วชีวิต วันทองสั่งเสียลูกชายว่า ให้ลานางเสียในตอนกลางวันอย่าอยู่จนถึงเวลาเย็น ซึ่งเป็นตอนประหารชีวิต เพราะจะเป็นภาพที่ไม่น่ายินดี ขอให้พระไวยได้จำภาพตอนที่นางยังเป็น ๆ ถือว่าตอนที่ตายไปแล้ว วันทองร้องให้สั่งเสียกับลูกชายคนเดียวจนเป็นลมสลบไป

พระไวยเองก็ร้องให้อาลัยรักมารดาเป็นที่สุด และรำพันว่า ตนเป็นคนมีกรรมไม่เคยได้อยู่พร้อมหน้าทั้งพ่อและแม่ หวังว่าจะรับมารดาให้ได้มาอยู่ร่วมบ้านเดียวกัน ก็กลับกลายเป็นว่าพามาแต่ตายแท้ ๆ พระไวยจึงขอร้องเพชฌฆาตให้ประหารชีวิตแทนมารดาเสีย คำรำพันของพระไวยนี้น่าสงสารมาก

“โอ้ตะวันตกอะไรช่างรับบ้าย จะเร่งให้แม่ตายไม่เห็นหน้า
เจ็บไข้ฯจะได้หาหูกยา รักษาแม่มิให้ได้รอนรน

สิ่งของเขียนชั้นจะซื้อขาย	ทั้งข้าไทวักวายที่เกสื่อนกล่น
จะจำหน่ายให้หมอพอสินบน	แต่ชั้นจนตัวลูกกระทั้งเมีย
นี่มิไ้รักษาพยาบาล	เนือกรรมตามผลาญประหารเสีย
พระไวยอกใจกังไฟเลีย	ละห้อยละเหียเพียงจะม้วยไปค้วยกัน”

ฝ่ายขุนแผนก็ร้องไห้เสียใจที่วันทองจะมายุจากในเวลาอันไม่สมควร ทั้ง ๆ ที่ได้เคยตกทุกข์ได้ยากฝ่าฟันอันตรายต่าง ๆ มาด้วยกันอย่างมากมาย ก็ยังสามารถเอาตัวรอดมาได้ทุกครั้งต้องพลัดพรากจากกันทั้ง ๆ รักก็หลายครั้ง ก็ยังได้มีโอกาสกลับมาเห็นหน้ากันใหม่ทุกที ตนเองก็เป็นคนที่มีฝีมือสามารถสู้รบได้ ชัยชนะมาทุกศึก โดยที่ไพร่พลไม่เคยต้องคมอาวุธแม้แต่น้อย แต่คราวนี้เมียสุดที่รักเพียงคนเดียว ตนไม่สามารถจะกุมครองให้รอดพ้นอันตรายได้ ขุนแผนจึงรำพันอย่างน้อยใจในโชคชะตาของตนและวันทองว่า

“อกเอ๋ยเคยยากก็หนักหนา	ศึกเสื่อสูมาเป็นหลายหน
ร้อยทัพพันทัพไม่ยับจน	ไพร่พลกองทัพอภัยเย็น
ถึงศาสตราอาวุธเป็นท่าฝน	ก็กุมคนไว้ได้ไม่จุจเงิน
ฝีมือลาวเชียงใหม่ไม่มีเกิน	แตกตะเพินเพราะพระเวทย์วิเศษคิ
แต่ชั้นม้าอาวุธก็ไม่เข้า	เอาไฟเผาไฟดับลงกับที่
จนเลื่องชื่อลือชาทั่วธานี	ครั้งนี้คิดมาน่าน้อยใจ
คนอื่นหมิ่นแสนก็กุมรอก	ยอกรักคนเดียวไม่กุมได้
จำเพาะเกิดดวงจิตปลิดเอาไป	ช่างกระไรพันทึจะป้องกัน
แม้นข้าศึกสะอึกมาล้อมกรุง	อย่าหมายมุ่งว่าจะได้ไอศวรรย์
แต่คนเดียวจะอาสาเข้าฝ่าฟัน	ให้สิบพันสิบหมื่นไม่ย่อท้อ
นี่จิตใจด้วยพระทนต์ระหม่อมแก้ว	ได้สั่งแล้วว่ามีให้ผู้ใดขอ
เสด็จกลับเข้าวังไม่วังรือ	คอน้องเกิดด้วยพระอาญา

ขุนแผนคิดแล้วก็อีกจนในที่สุดก็ตัดสินใจว่า จะลงเสี่ยงไปกราบทูลขอชีวิตวันทองดู วันทองเกรงว่าถ้าไม่โปรดยกให้แล้ว ขุนแผนจะพลอยได้รับเคราะห์กรรมเหมือนคราวลาวทองเป็นต้น นางจึงขอร้องขุนแผนว่าไม่ต้องไปขอให้อยู่ช่วยทำศพนางดีกว่า เพราะวันทองเองก็คิดได้แล้วว่า การตายในลักษณะนี้วิญญานของนางย่อมไม่ไปสู่ที่ใดเป็นแน่ จึงได้ขอร้องขุนแผนว่า

“ตายไปเมื่อไรจะได้เกิด อยู่ทำบุญให้เด็กพ่อขุนหัว
นรกมีคมมีเขี้ยวคิกคัก ผัวอยู่จะได้สร้างกุศลไป ”

พวกชาวเมืองที่มากู่ต่างพลอยร้องให้สังสารวันทองกันทุกคน กาลเวลาก็ล่วงไปอย่างรวดเร็วจนจะใกล้เวลาประหารเข้าไปทุกที นางลาวทอง แก้วกิริยา ศรีมาลา และสร้อยฟ้าต่างก็หาดอกไม้มาขอขมา ต่อจากนั้นวันทองจึงเข้าไปลานางทองประศรี ส่วนขุนช้างนั้นถูกพวกของขุนแผนกันออกไปอยู่นอกวง แม้กระนั้นขุนช้างก็ยังนั่งร้องไห้อาลัยนาง เพราะถ้าจะคิดให้ดีแล้วชีวิตที่ผ่านมา นั้น ขุนช้างก็รักใคร่เฉพาะวันทองแต่ผู้เดียว ที่ได้ก่อทุกข์และสร้างความลำบาก นานาประการให้นางนั้น ก็ล้วนมีมูลเหตุอันเนื่องมาแต่ความรักวันทองเป็นที่ตั้งทั้งสิ้น ขุนช้างได้รำพันว่า

“จะหาไหนเหมือนแม่แต่นี้ไป แม้นไม่ไค้เช่นนี้ไม่มีเมีย
เรือนหย้าข้าวของถวายพระ จะสละโกนหนวกไปบวชเสีย
ถึงลูกคุณหลานหม่อมจะยอมเย็บ มีเมียไปทำไมไม่เหมือนกัน”

แต่ก็กลัวความเป็นคนพุกจาเลือนเปื้อน ขุนช้างจึงรำพันสิ่งที่ไม่น่าจะรำพันออกมาด้วย ทั้งนางทองประศรีและพระไวยโมโหมาก จึงลุกออกมาไล่ขุนช้างออกไปให้ห่างจากวันทอง พระไวยถึงกับขู่ว่าถ้าหากไม่ลุกออกไปก็จะดองเสียให้ตาย ขุนช้างเห็นพระไวยจะทำจริง ๆ ก็กลัว รีบลุกหนีออกไปแต่ก็ยังไม่วายบ่นพร่ำท้อ ๆ นานา ขุนแผนกลัวว่าลูกชายจะก่อเรื่องกับขุนช้างอีก จึงรีบออกมาห้ามเอาไว้

ในบรรดาคนที่ร้องไห้อาลัยวันทองนั้น พระไวยเป็นคนที่น่าสงสารที่สุด เพราะพระไวยถือว่าตัวทำความผิดที่ไปลักมารดา ทำให้เกิดเรื่องราวใหญ่โตถึงกับมีรับสั่งให้ประหารชีวิตมารดาเสียทั้ง ๆ ที่ตนก็มีความปรารถนาดีเป็นที่ตั้ง หวังจะให้บิดามารดาได้มาอยู่พร้อมหน้ากันอีกครั้งหนึ่ง ดังนั้น พระไวยจึงคิดสินใจว่า จะลองเสี่ยงเข้าไปขอพระราชทานอภัยโทษให้มารดา โดยจะอ้างว่าขอเป็นเครื่องตอบแทนบุญคุณที่มารดาได้เลี้ยงตนมา ชุณแผนก็เห็นดีด้วย แต่เมื่อได้ลองจับยามคุ้ยปรากฏว่าแม่จะได้รับพระราชทานอภัยโทษ วันทองจะรอดพ้นจากการถูกระงับก็หาไม่ เพราะชะตาของนางหมกสนอายุลงเพียงเท่านี้ อย่างไรก็ตาม พระไวยก็ตั้งใจว่าจะลองเสี่ยง ผลจะออกมาอย่างไรก็สุดแท้แต่บุญกรรม พระไวยจึงฝากฝังมารดาไว้ให้ชุณแผนช่วยดูแล อย่าเพิ่งให้เพศฉมาทลงคาบประหารก่อนตนกลับมาเป็นอันขาด พระไวยยังไม่ไว้วางใจผู้คุ้ยสำหรีไปขอร้องพระยายมราชซึ่งเป็นผู้ควบคุมในการประหารชีวิต ให้รอกการประหารชีวิตวันทองไว้จนกว่าตนจะกลับมา พระยายมราชก็รับคำเป็นอันดี แต่ก็ได้กำชับว่าให้พระไวยรีบไปมาให้เร็ว ๆ เพราะถ้าปล่อยให้อยืนมากไปแล้วยังไม่ประหาร ความผิดก็จะตกแก่เจ้ากรมยมราชเอง พระไวยก็รีบเดินทางเข้าสู่พระราชวังโดยไม่ลืมหูลืมตาจะโหมอ่านคาถาหมอละลวย เพื่อให้ช่วยคลบ้นกาลให้สมเด็จพะพันวษาทรงมีพระทัยอ่อนลง

เมื่อสมเด็จพะพันวษาทอกรพระเนตรพระไวยมาเข้าเฝ้า ก็ทรงพระเมตตาว่าพระไวยขยันหมั่นราชการก็ ทั้ง ๆ ที่มีรับสั่งให้ประหารชีวิตมารดาที่ยังปลื้มเวลามาเฝ้าได้ จึงตรัสถามว่าเพศฉมาทได้ประหารชีวิตวันทองแล้วหรือยัง พระไวยได้ช่องเหมาะจึงได้กราบบังคมทูลทั้ง ๆ ที่น้ำตาอาบหน้าว่า มารดาของตนนั้นเป็นคนไม่วี๊ดได้เห็นอยู่ แต่ถึงกระนั้นก็ได้ชื่อว่าเป็นมารดาซึ่งมีบุญคุณสูงสุด เพราะได้อุ้มท้องและให้กำเนิดตนมา ถ้าหากมิใช่มารดาเป็นเพียงยายาย ก็จะไม่เสียกาย จะยอมให้เป็นไปตามพระราชบัญชา แต่เนื้มารดาผู้มีพระคุณ

ใหญ่หลวงยิ่งนัก ทั้งแต่คนเกิดมาจนได้ก็มียศศักดิ์เป็นถึงหัวหมื่นนี้ ก็ยังมีได้
ทดแทนบุญคุณมารดาเลยแม้แต่น้อย ดังนั้นจึงขอพระราชทานอภัยโทษมารดา
ให้ได้ขึ้นชื่อลือชาว่า คนได้แทนคุณมารดาทันตาเห็น จะลงโทษเขียนคดียหรือ
จองจำอย่างไรก็สุดแก่พระราชบัญชา ขอเพียงให้ทรงไว้ชีวิตก่อนเท่านั้น สมเด็จพระ
พระพันวษาเมื่อได้ทรงฟังคำอ้อนวอนของพระไวย ก็มีพระทัยอ่อนลง ทรง
พระเมตตาว่า พระไวยเป็นคนก็มีฝีมือ ได้ทำความดีความชอบใหญ่หลวง
เมื่อครั้งตีเมืองเชียงใหม่ จึงโปรดไว้ชีวิตวันทองให้เป็นรางวัลตามที่พระไวยต้อง
การ และได้มีรับสั่งให้พระท้าวไวยรับออกไปพร้อมกับพระไวย เพื่อไปบอก
พระยายมราชว่าได้ทรงยกโทษให้วันทองแล้ว

จมีนไวยเมื่อขอพระราชทานอภัยโทษให้มารดาได้สำเร็จก็ตั้งใจ รับทราบ
ถวายบังคมลาออกมาพร้อมกับพระท้าวไวย และเนื่องจากพระไวยเห็นว่าเป็นเวลา
เย็นมากแล้ว เกรงจะไม่ทันเวลา จึงได้ชวนพระท้าวไวยให้รีบควมม้าไปก่อน
และเพื่อจะให้เพชรฆาตที่ตะแสงแสงได้เห็นแก่ไถล พระไวยจึงได้เอารองขาวโบก
ให้เห็นกล้วย ช้างฝ่ายพระยายมราช พอแลเห็นคนขี่ม้าถือธงมาแต่ไกลก็แปลกใจ
เพราะหาไปพระไวยเค็นไป จึงเข้าใจไปว่าพระไวยอาจโดนกริ้ว และบัดนี้มี
รับสั่งให้เร่งมานางโดยเร็ว จึงได้ใช้ม้าเร็วออกมาบอก พระยายมราชจึงร้อง
สั่งให้เพชรฆาตนำวันทองเข้าสู่ตะแสงแสงเพื่อเตรียมการประหารชีวิตทันที
ขุนแผนได้พยายามยื้อยุดคุกเอาไว้ก็ไม่เป็นผล เพชรฆาตก็คุกเอาวันทองไปกัก
กอดทันที พอที่พระไวยขี่ม้ามาถึง แต่ก็สายไปเสียแล้ว พระไวยพอมาถึงเห็นแม่
กอดชาकरะเด็นไปแล้วก็เสียใจเป็นลมหมดสติไป พวกญาติทั้งหลายที่รายล้อมก็
เป็นลมกันทุกคน พวกหมอลหลวงและชาวบ้านที่เฝ้าอยู่ก็ต้องช่วยกันเข้าปฐม
พยาบาล

เมื่อทุกคนฟื้นคืนสติขึ้นมา ต่างก็เข้ากอดศพวันทองร้องไห้เป็นทีน้ำ
เวทนายิ่งนัก พระไวยนั้นโกรธบิดาที่สูญเสียลูกสาวไปเสียแล้วก็ยังปล่อยให้
เพชรฆาตฆ่ามารดาเสียได้ จึงได้กัดพ้อต่อว่าขุนแผนว่า

“จะอาลัยทำไมกับแม่ข้า	เมียของพ่อพร้อมหน้าอยู่ไฉน
แม้มีความเมตตาอาลัย	ไหนแม่วันทองจะต้องฟัน
พ่อก็เรื่องพระเวทวิทยา	ลาวหมื่นแสนมายังไม่พริ้น
ทั้งมนต์มนตร์จิ้งจอกี่ขลังครัน	ถึงคนร้อยพันก็ชวนชุก
ทำไมกับอ้ายเพชฌฆาต	พ่อเป่าจิ้งจอกปราคมนท์ก็หยุก
เพราะพ่อไม่ช่วยจึงม้วยมุก	ฤว่าสุกสันฤทธิ์ของบิดา”

นอกจากจะคัดพ้อท้าวบิคาที่ไม่ช่วยป้องกัน ปลอ่ยให้เพชฌฆาตฟันมารดาตายไปต่อหน้าแล้ว พระไวยยังได้ท้าวพระยายมราชซึ่งเป็นผู้สั่งให้เพชฌฆาตลงดาบประหาร ทั้งนี้เนื่องจากพระไวยได้ขอร้องไว้ก่อนไปว่า ให้รื้อรถการประหารจนกว่าตนกลับมา ถ้วยความเสียใจที่สูญเสียมารดาไป พระไวยจึงอารมณ์เสียถึงกับไล่ฟันเพชฌฆาต เมื่อขุนแผนเข้าไปห้ามลูกชาย พระไวยก็เสียหลักล้มลงใกล้ศพนารดาอีกครั้งหนึ่ง ถ้วยความเสียใจอย่างสุดซึ้งที่ตนไม่สามารถช่วยชีวิตมารดาได้ ทั้งๆ ที่สูยยอมเสี่ยงตายเข้าไปขอพระราชทานอภัยโทษได้แล้ว พระไวยจึงร้องไห้จนเป็นลมหมดสติไปเป็นครั้งที่สอง ขุนแผนเห็นลูกชายเซว้โศกอาลัยรำคาญก็สงสาร จึงค่อย ๆ ปลอบโยนให้คลายเซว้ และให้ช่วยกันคิกอ่านปลงศพและทำบุญกุศลแก้ดวงวิญญาณของวันทองต่อไป เพราะไหน ๆ นางก็ตายไปแล้ว พระไวยจึงค่อยได้สติขึ้น สั่งให้บ่าวไพร่ทำพิธีมัทราสังศพบรรจุลงโลง นำไปฝังไว้ที่ป่าช้าเป็นการชั่วคราวก่อน

การตายของวันทองนี้ ทั้งนางศรีประจันและสายทองซึ่งอยู่ที่สุพรรณบุรีมิได้ทราบเรื่องเลย จนกระทั่งบ่าวของขุนแผนไปบอกในวันรุ่งขึ้น สายทองได้รับเดินทางเข้ากรุงศรีอยุธยาทันที และได้อยู่ช่วยพระไวยจัดการเรื่องงานศพของวันทองด้วย พระไวยได้นำความขึ้นกราบทูลให้สมเด็จพระพันวษาทรงทราบ พระองค์ทรงสดลคพระทัยและทรงสงสารพระไวยมาก ได้ทรงปลอบโยนและโปรดให้พระไวยจัดพิธีทำศพมารดาเป็นงานใหญ่ พระราชทานเงินทองและ

ข้าวของสำหรับพิธีต่าง ๆ มากมาย พระไวศิใจและกราบบังคมทูลขอลาบวชเพื่อสนองคุณมารดาเป็นเวลา ๗ วัน สมเด็จพระพันวษาทรงอนุญาตในกุศลกรรมครั้งนี้ และพระราชทานผ้าไตรของหลวงแก่พระไวศิใจ

ขุนช้างพอทราบข่าวว่าพระไวศิใจจะจัดการทำศพวันทอง ก็อยากจะเดินทางไปช่วยบ้าง แต่ความที่เคยเป็นอริกันมาก่อน ขุนช้างเกรงว่าจะถูกทั้งพระไวศิใจและขุนแผนรุมทำร้าย จึงออกอุบายเอาข้าวของที่จะทำบุญบรรทุกใส่เรือมาแล้วตรงไปหาสมภารที่วัดตะไกรก่อน นิมนต์ให้ช่วยนำคนไปบ้านของพระไวศิใจ และให้ช่วยไกล่เกลี่ยเรื่องราวต่าง ๆ ด้วย ท่านสมภารก็เห็นว่าการทำบุญให้แก่ศพนั้นเป็นเรื่องของการบุญการกุศล ไม่ควรจะมีเรื่องทะเลาะวิวาทกัน จึงได้รับปากกับขุนช้างว่าจะไปช่วยพูดกับพระไวศิใจ เมื่อพระไวศิใจทราบความจากสมภารก็ได้ตอบให้ทราบว่าเรื่องที่แล้วไปแล้วนั้นตนไม่คิดใจอะไรอีกต่อไป ไหน ๆ มารดาก็ตายไปแล้ว ถ้าขุนช้างอยากจะมาร่วมทำบุญก็ยินดี ขุนช้างจึงได้ไปร่วมทำบุญอยู่ที่บ้านพระไวศิใจจนครบทั้งสามวัน หลังจากนั้นจึงได้เตรียมพิธีเผาศพวันทอง ซึ่งพระไวศิใจก็ได้บวชพระให้แก่มารดาในตอนนี้ ขุนช้างเห็นพระไวศิใจบวชพระก็อยากบวชบ้าง แต่ขอเพียงบวชเณร ซึ่งขุนช้างก็ได้บวชสมใจจนครบสามวัน แล้วจึงเดินทางกลับไปบ้านที่สุพรรณบุรี

เมื่อพระไวศิใจลาสิกขาบทแล้วได้เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระพันวษา ซึ่งทรงโสมนัสและอนุโมทนาในความกตัญญูของพระไวศิใจมาก และได้มีรับสั่งฝากพระไวศิใจไปถึงขุนแผนผู้บิดาว่า ได้ทรงแต่งตั้งให้เป็นพระกาญจนบุรีนานแล้ว สมควรที่จะย้ายครอบครัวออกไปประจำที่เมืองนั้นได้แล้ว เมื่อขุนแผนทราบรับสั่งก็ตระเตรียมหาวันฤกษ์ดี เพื่อเดินทางไปเป็นเจ้าเมืองกาญจนบุรีทันที แต่ขุนแผนก็มีห่วงกลัวคือห่วงพระไวศิใจซึ่งแม้ว่าจะเป็นถึงขุนนางและแต่งงานมีความสุขแล้วแต่นิสัยของคนผู้เป็นบิดาย่อมไม่เคยเห็นว่าบุตรของตนโตเป็นผู้ใหญ่ ข้าววันทองก็เพิ่งตายไปไม่นาน พระไวศิใจก็จะต้องห่างจากบิดาอีก ขุนแผนเกรงว่าบุตรชายจะ

หอยเหงาเสรำโศกมากขึ้น ส่วนห่วงประการที่สองได้แก่มารคา เนื่องจากนางทองประศรีแก่มาแล้ว ชุณแผนจะฝากไว้กับพระไวยก็เป็นห่วง จึงชักใจขอร้องมารคาให้ไปอยู่ที่กาญจนบุรีด้วยกัน แต่นางทองประศรีสงสารพระไวยมากกว่า จึงขออยู่ในกรุงศรีอยุธยากับพระไวย และเนื่องจากได้เลี้ยงพลายชุมพลบุตรชุณแผนอันเกิดจากแก้วกิริยามาแต่เล็กแต่น้อย นางจึงขอตัวพลายชุมพลเอาไว้ด้วย แก้วกิริยาเกรงใจนางทองประศรีจึงยอมให้เลี้ยงดูพลายชุมพลต่อไป หลังจากนั้นชุณแผนลาวทองและแก้วกิริยาก็ออกเดินทาง ไปอยู่ที่กาญจนบุรีตามรับสั่ง

นับแต่ชุณแผนจากไปแล้ว พระไวยได้มอบให้นางทองประศรีผู้เป็นย่าดูแลกิจการบ้านเรือนร่วมกับศรีมาลาและสร้อยฟ้า นางทองประศรีเป็นคนขี้นมมักบ่นว่าหลานสะใภ้ทั้งสองบ่่อยๆ สำหรับศรีมาลาไม่สู้กระไรนัก เพราะนางมีกิริยาจาเรียบร้อย และรู้จักการบ้านการเรือนเป็นอย่างดี พระไวยก็รักใคร่เมตตามาก แต่สร้อยฟ้าเป็นธิดาเจ้าเชียงใหม่ไม่ใคร่เข้าใจขนบธรรมเนียมประเพณีทางกรุงศรีอยุธยา นางจึงถูกนางทองประศรีว่าอยู่เสมอ แต่เหตุการณ์ก็ยังคงปกปักรักษาจนกระทั่งบ่ายวันหนึ่ง พลายชุมพลได้ชวนพระไวยเล่นหมากรุกพนัน โดยสัญญาว่าถ้าแพ้จะยอมให้พี่ชายถอนขนตา พระไวยรับคำทำของน้องและตกลงจะให้ภรรยาทั้งสองคนทำขนมเบื้องเลี้ยงพลายชุมพล ถ้าพระไวยเป็นฝ่ายแพ้ เมื่อทั้งคู่ลงมือเล่นหมากรุก สร้อยฟ้าและศรีมาลาก็ตระเตรียมทำขนมเบื้องทันที

ศรีมาลานั้นเป็นผู้มีฝีมือในคานทำข้าวปลาอาหาร ดังนั้นขนมเบื้องที่ยกออกมาให้สามีและน้องชายรับประทานจึงมีรสอร่อย ทั้งนางยังทำเป็นแผ่นเล็ก ๆ บาง ๆ ทำให้น่ารับประทานยิ่งขึ้น ส่วนสร้อยฟ้านั้นทำขนมเบื้องไม่ค่อยเป็น และยังเมื่อเห็นว่าศรีมาลาทำเสร็จก่อนนางก็ไม่พอใจ จึงรีบ ๆ ทำด้วย

ความหวังว่าจะแข่งกับศรีมาลาให้ได้ แต่ขนมเบื้องของสร้อยฟ้าแผ่นหนามาก พลายชุมพลจึงถือว่าละเสงขนมเบื้องราวกับทำขนมแข็งจี๊ พระไวยรู้ดีว่าสร้อยฟ้าเป็นคนเจ้าแง่แสนงอน จึงรีบแก้แทนให้ว่าแผ่นหนาๆ ก็อร่อยเช่นกัน แต่นางทองประศรีไม่ฟังเสียงหลานชาย ตะโกนว่าสร้อยฟ้าทำขนมเบื้องไม่ดีเพราะเป็นดาวไม่รู้จักทำขนมไทย พลายชุมพลก็เข้าประสมหัวเราะขนมเบื้องของสร้อยฟ้าด้วย สร้อยฟ้าโกรธมากสะบัดลูกจากหน้าเตาไปทันที แดมยังแถมยังปักหม้อแป้งขนมให้หก และต๋อยกระทะแตกเสียอีกด้วย นางทองประศรีโกรธจกที่หลานสะใภ้ทำกิริยาประชดเช่นนั้น จึงร้องคำเสียงอ้ออิงไปทั้งบ้าน แต่สร้อยฟ้าก็ไม่กล้าท้อปากต่อคำเพราะเกรงใจพระไวยผู้สามี เรื่องก็เป็นอันเลิกแล้วกันไป

พอถึงตอนค่ำพระไวยนั่งคุยกับศรีมาลาที่ในห้องนอน เสด็จนางพูดคำว่าขนมเบื้องออกมากำหนึ่ง สร้อยฟ้าซึ่งยังแค้นใจอยู่ตั้งแต่บ่ายก็คิดว่าศรีมาลานินทาตน จึงตะโกนข้ามห้องคำศรีมาลาออกมา ศรีมาลาเมื่อถูกคำโดยไมทันรู้ตัวก็โกรธขึ้นมาบ้าง ทั้งคู่จึงได้ท้อปากต่อคำกันทั้งๆ ที่อยู่คนละห้อง นางทองประศรีได้ยินเสียงคนทะเลาะกันจึงได้เปิดหน้าต่างว่ากล่าวสร้อยฟ้า เป็นทำนองว่านางออกจะเจ้าแง่แสนงอนมากเกินไปแล้ว และเลยคุุหลานชายที่ไม่ห้ามปรามปล่อยให้เมียสองคนทะเลาะกันราวกับเป็นชาวบ้านอยู่ตลาดมิใช่อยู่บ้านขุนนาง สร้อยฟ้ากำลังโกรธจกสืบทอดยอนนางทองประศรีว่ามีเรื่องกันที่ไรตนเป็นต้องถูกตำหนิเที่ยวทุกที แต่นางก็ยังมีใจเกรงใจอยู่จึงเสียงหลบไปเสีย

เช้าวันรุ่งขึ้นเมื่อพระไวยแต่งตัวไปเข้าเฝ้าตามปรกติ สร้อยฟ้าก็เริ่มออกฤทธิ์ทันที นางแกล้งกำกระทบนางไหมซึ่งเป็นสาวใช้ส่วนตัว เป็นทำนองว่านอนตื่นสายไม่คุุแลบ้านเรือน นางไหมรู้ว่านายแกล้งคำก็เลยพลอยประสมโรงไปด้วย นางเมียสาวใช้ของศรีมาลาทนฟังนายของตัวถูกคำข้างเดียวไม่ไหวก็

ออกมารับแทน ศรีมาลาจึงออกมาดูคนของตนว่า ไม่ใช่ธุระอะไรอย่าไปยุ่งกับเรื่องของคนอื่น สร้อยฟ้าจึงร้องคำศรีมาลาทรงๆ ครั้งแรกศรีมาลาไม่ก็จะท้อความ แต่เมื่อถูกสร้อยฟ้าคำเจ็บๆ แสบๆ มากเข้า ศรีมาลา ก็คำยอนให้บ้าง ซ้ำยังคำจุกสะเทือนใจ สร้อยฟ้าว่า นางต้องมาเป็นเมียน้อยเพราะพ่อเสียเมืองแก่กรุงศรีอยุธยา นอกจากคำทอถนอจนอึ้งแล้ว สร้อยฟ้าและศรีมาลา ยังคบคิดกันด้วย พลายชุมพลเกรงว่าผีสะใภ้ทั้งคู่ว่าจะคิดกันจริง ๆ จึงออกมาดู สร้อยฟ้าเอาไว้ แต่สร้อยฟ้ากำลังโกรธจึงสะบัดมือพลายชุมพลออก พลายชุมพลเสียหลักจึงตกลงไปในช่องชานบ้าน นางทองประศรีได้ยินเสียงหลานชายร้องไห้ก็ออกมาดู พอเห็นเลือดที่ขาพลายชุมพลเท่านั้น นางก็ช้ำหน้าคำสร้อยฟ้ามากมาย สร้อยฟ้าก็เถียงว่าพลายชุมพลกร่องลงไปเองตนไม่ได้เป็นคนทำ ขณะที่กำลังเถียงกันอยู่พอดีพระไวยกลับจากเข้าเฝ้ามาถึงบ้าน สร้อยฟ้าพอเห็นสามีกลับมาก็หยุคไต่เถียง พระไวยจึงถามนางทองประศรีผู้เป็นย่าว่า เรื่องราวทั้งหมดเป็นอย่างไร

นางทองประศรีได้เล่าเรื่องที่สร้อยฟ้าผลักพลายชุมพลกร่องให้พระไวยฟัง แต่บอกว่าตอนที่สร้อยฟ้าทะเลาะกับศรีมาลานั้นนางไม่ทราบ พระไวยเห็นว่าถ้าปล่อยให้เป็นอยู่เช่นนี้จะมีเรื่องรำคาญใจไม่จบสิ้น จึงคิดว่าจะชำระความให้เสร็จสิ้นไป ศรีมาลา ก็ได้เล่าเรื่องที่สร้อยฟ้าแกล้งคำหาเรื่องให้สามีฟังทั้งหมด พอสร้อยฟ้าได้ยินศรีมาลาเล่าเรื่อง ก็ร้องตะโกนไต่ตอบออกมาจากในห้องอีก พระไวยจึงโกรธสร้อยฟ้าที่ปากอวดจู้จี้จกจกคำศรีมาลาทั้งๆ ที่ตนก็ยังอยู่ จึงไต่ฉวยไม้ไต่ที่สร้อยฟ้า ศรีมาลานั้นเป็นคนใจดี พอเห็นสร้อยฟ้าถูกพระไวยตีก็สงสาร รีบห้ามปรามฉุดไม้ไว้ สร้อยฟ้าจึงไต่หลบเข้าห้องไป และคิดจะแก้แค้นศรีมาลาด้วยการทำเสน่ห์หย่าแฝด โดยจะอาศัยเดรัจฉานซึ่งเป็นพระเมืองเหนือ และพระเจ้าเชียงใหม่ขอให้เจ้าพรหมอยู่ในกรุงศรี-

อยุธยา กังนันทน์พอเช้าวันรุ่งขึ้นสรว้อยฟ้าจึงใช้นางไหมสาวใช้ของตนให้ไปเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้เกรซวากฟัง และขอร้องให้ช่วยทำเสน่ห์ยาแฝดให้พระไวยรักนางมาก ๆ ในทำนองตรงข้ามก็ให้เกิดภัยชั่วศรีมาลาเสีย นางไหมรับคำนายแล้วก็รีบออกไปหาเกรซวากที่วัดทันที

เกรซวากผู้นี้เป็นพระที่เก่งทางค่านเวทมนตร์คาถาอยู่มาก เมื่อพระเจ้าเชียงใหม่ถูกนำตัวลงมารุงศรีอยุธยา ได้ทรงขอร้องให้เกรซวากลงมาเป็นเพื่อนด้วย แต่ครั้งเวลาที่พระเจ้าเชียงใหม่ได้รับพระราชทานอภัยโทษให้กลับไปครองเชียงใหม่ เกรซวากไม่ได้กลับขึ้นไปด้วย เพราะพระเจ้าเชียงใหม่ทรงขอร้องให้อยู่เป็นเพื่อนสรว้อยฟ้าเพื่อให้นางอุ่นใจ เกรซวากมิได้ประพฤติดนตมเป็นพระสงฆ์ที่ดี ทรงกันขำกลับชอบดื่มสุราและรับประทานอาหารมือเย็นซึ่งผิดวินัยของสงฆ์ ทำให้ไม่มีพระวัดไหนอยากรับให้จำพรรษาอยู่ด้วย เกรซวากกับลูกศิษย์ชื่อเณรจั่วจึงระเห่เร่ร่อนไปเรื่อย ๆ ในที่สุดไปพบกุฎิร้างที่วัดแห่งหนึ่งจึงได้เข้าอาศัยอยู่ เณรจั่วเที่ยวบอกชาวบ้านว่าเกรซวากเป็นผู้มีวิชาดีรักษาโรคภัยไข้เจ็บได้หาย ชาวบ้านจึงมักมาหาขอยาและพวกสมุนไพร ทำให้ทั้งเกรซวากและเณรจั่วมีเงินทองใช้สอยไม่ขาดแคลน

นางไหมสาวใช้ของสรว้อยฟ้าออกมาหาเกรซวากที่วัดดังกล่าว หลังจากเล่าเรื่องทุกข์ร้อนของสรว้อยฟ้าให้ฟังแล้ว เกรซวากก็รับปากว่าจะช่วยนางอย่างแน่นอน จึงนัดให้นางไหมนำสรว้อยฟ้าออกมาหาอีกครั้งหนึ่งในวันรุ่งขึ้น สรว้อยฟ้าพอทราบความก็ดีใจ รีบจัดเตรียมข้าวของออกไปถวายเกรซวากตามนัด เกรซวากได้ปั้นหุ่นรูปสรว้อยฟ้าและศรีมาลาอย่างละตัว แต่ปั้นรูปพระไวยไว้สองตัว หลังจากนั้นจึงเอาหุ่นของศรีมาลาและพระไวยมัดหันหลังให้กัน และใช้วิธีลงยันต์ปักหนามทั่วตัว แล้วให้เณรจั่วนำหุ่นไปฝังที่ป่าช้า ทั้งนี้เพื่อให้คนทั้งสองหน่ายแค้นใจเลิกรักไถ่รักกัน ส่วนหุ่นปั้นของสรว้อยฟ้ากับพระไวย

อีกตัวหนึ่งนั้น เถรวาทได้นำมามัดหันหน้าหากันและลงเล่นที่เวทมนตร์ต่าง ๆ แล้วมอบให้สร้อยพำนำไปไว้ใต้ที่นอน เพื่อให้พระไวยหันกลับมารักนาง เถรวาทรับรองว่าพิธีฝังเสน่ห์และฝังรูปฝังรอยของคนนี้จะเห็นผลในทันที สร้อยพำก็รับहु่นมา และสัญญาว่าจะมาส่งข่าวให้ทราบ

ในวันนั้นหลังจากสร้อยพำนำहु่นปั้นของเถรวาทไปซ่อนไว้ใต้ที่นอนแล้ว พระไวยก็มีอาการวิปริตเค้นตะเมอมาหาสร้อยพำทันที สร้อยพำเห็นเช่นนั้นก็ตีใจมากที่การทำเสน่ห์ของคนได้ผล จึงแสร้งทำเป็นงอนเพื่อให้พระไวยอ้อ เข้าวันรุ่งขึ้นเมื่อถึงเวลาที่จะต้องไปเข้าเฝ้า พระไวยซึ่งตกอยู่ใต้อานาจนตร์เสน่ห์ก็มีไคร่ร่ายจากสร้อยพำไป และด้วยฤทธิ์ของเสน่ห์ยาแฝดทำให้พระไวยมีหน้าตามัวหมองลงไปด้วย

สร้อยพำมีใจกำเริบมาก จึงคิดจะแกล้งให้พระไวยเยียนศรีมาลา เย็นวันนั้นขณะที่พระไวยนั่งเล่นอยู่บนชานบ้าน สร้อยพำได้แกล้งทำเป็นเดินล้มลงไถล ๆ กับที่ศรีมาลานั่งอยู่ แล้วส่งเสียงร้องว่าศรีมาลาแกล้ง พระไวยจึงตำว่าศรีมาลาทันที ศรีมาลาแก้ว่าตนมิได้ทำร้ายสร้อยพำ แต่พระไวยไม่ยอมฟังเสียง กลับกว่าไม่ไล่ตี นางทองประศรีได้ยินเสียงทะเลาะกันจึงอุ้มพลายชุมพลออกมาดู เมื่อพลายชุมพลเห็นพี่ชายไล่ตีพี่สะใภ้ก็เข้าไปขวางไว้ จึงโดนลูกหลงไปหลายที พลายชุมพลเจ็บใจพี่ชายที่กลับกลายไปเช่นนี้ และสงสัยว่าน่าจะถูกสร้อยพำทำเสน่ห์ จึงคิดสินใจหนีเข้าไปหาบิดาในคืนนั้น เพื่อเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้ทราบ โดยมีกุมารทองเป็นเพื่อนนำทางไปจนถึงกาญจนบุรี

เมื่อนางทองประศรีตื่นขึ้นกลางดึกไม่เห็นหลานชายก็ตกใจ ยังได้เห็นข้าวของเครื่องแต่งตัวที่พลายชุมพลตกกองไว้ก็ตกใจมากขึ้น รีบเรียกบ่าวไพร่ให้ออกไปค้นหา เมื่อหาไม่พบนางจึงเอ็ดตะโรบ่าวไพร่ และพาไปถึงพระไวยกับหลานสะใภ้ทั้งคู่ พระไวยจับยามดู ก็ทราบว่าน้องชายไปก็จึงปลอบยั่วว่า

พลายชุมพลคงหนีไปเยี่ยมเยียนบิดามารดา ภายในสิบห้าวันจะต้องได้ข่าวอย่าง
แน่นอน เมื่อทราบคั้งนั้นนางทองประศรีจึงก่อขกลายความวิตก แต่ก็ยังไม่
วายร้องไห้คิดถึงหลานทุกวัน

พลายชุมพลกับกุมารทองเดินทางรอนแรมมา ๓ วัน ก็ถึงกาญจนบุรี
กุมารทองได้ชี้เรือนของขุนแผนให้แล้วจึงหายตัวไป พลายชุมพลเดินร้องไห้ไป
หาขุนแผนและแก้วกิริยา ทั้งคู่ตกใจมากรีบสอบถามเรื่องราวต่าง ๆ พลายชุมพล
จึงเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้บิดามารดาฟัง พร้อมกับเสริมว่ากุมารทองบอกว่าพระไวย
ถูกสร้อยฟ้าทำเสน่ห์ ขุนแผนโกรธพระไวยมากโดยเฉพาะที่เสียรู้สร้อยฟ้า จึง
เรียกกุมารทองมาสอบถามถึงวิธีทำเสน่ห์ของสร้อยฟ้า กุมารทองได้อธิบายวิธี
ของเถรขวาดโดยละเอียด และขอให้ขุนแผนรีบไปช่วยแก้ไขพระไวยและ
ศรีมาลาโดยเร็ว

เมื่อพลายชุมพลมาอยู่กับบิดามารดาแล้ว ได้ถามแก้วกิริยาถึงญาติข้าง
มารดาว่าไปอยู่ที่ไหนหมด นางจึงเล่าเรื่องต่าง ๆ ให้ลูกชายฟัง พลายชุมพล
จึงตกใจสนใจหนีบิดามารดาไปเยี่ยมตาและยายที่สุโขทัย แก้วกิริยาเห็นลูกชาย
หายไปก็ตกใจ รีบไปบอกขุนแผน ขุนแผนจับยามดูก็ทราบว่าคุณชายไปก็และจะ
มีญาติผู้ใหญ่อุปการะ จึงปลอบแก้วกิริยาให้หายห่วง เพราะพลายชุมพลมี
กุมารทองเป็นเพื่อนนำทาง ย่อมจะปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง พลายชุมพล
ได้ไปกราบตาและยายเล่าเรื่องต่าง ๆ ให้ทราบ ปรากฏว่าทั้งเจ้าเมืองและท่านผู้
หญิงก็ใจมาก รีบทำพิธีรับขวัญหลานชายเป็นการใหญ่ และจัดการให้พลาย
ชุมพลได้เรียนหนังสือกับพระผู้ใหญ่ในเมืองสุโขทัยนั่นเอง

ทางบ้านของพระไวย ศรีมาลามีความทุกข์โศกมาก เนื่องจากพระไวย
หลงเสน่ห์สร้อยฟ้า จนไม่เมตตาปรานีตนเลย นางคิดถึงบิดามารดา จึงใช้
ให้บ่าวขึ้นไปบอกบิดามารดาว่าคนบ่าวหนัก ขอให้ลงมาเยี่ยม เมื่อพระพิຈิกร

และนางบุษบาทราบข่าว ก็รีบเดินทางมากรุงศรีอยุธยาโดยด่วน ชุนแผนและแก้วกิริยาก็ก็นเดินทางมาเยี่ยมพระไวและศรีมาลาเช่นกัน แต่มาถึงก่อนพระพิจิตรและนางบุษบาเล็กน้อย ทั้งหมดจึงพากันไปที่บ้านของพระไว ศรีมาลาพอเห็นหน้าบิดามารดาก็ร้องไห้และเล่าเรื่องทั้งหมดให้ฟัง พระพิจิตรและนางบุษบาโกรธที่พระไวลงโทษเขียนตีศรีมาลา พระไวแก้ว่าตนรักใคร่ยกย่องศรีมาลาให้เป็นเมียหลวงส่วนสร้อยฟ้าเป็นเมียน้อย แต่การที่ทั้งสองคนอยู่ร่วมบ้านเดียวกัน ย่อมต้องมีการกระทบกระทั่งกันบ้าง แต่ตนได้ให้ความยุติธรรมเป็นอย่างดี เมื่อศรีมาลาทำผิดก็จำต้องลงโทษบ้าง ชุนแผนสวนคำลูกชายว่าการมีเมียสองแม่ไม่ต้องตำรา แต่ก็ไม่ใช่เป็นที่หน้าตาจะพลอยหมองมัวไปด้วย ขณะนี้หน้าของพระไวมีฝ้ายจับมัวแสดงว่า จะต้องถูกทำเสน่ห์อย่างแน่นอน ชุนแผนได้เตือนสติลูกชายต่าง ๆ และให้นางเม้ยไปหยิบกระจกส่องหน้าของพระไวออกมา ชุนแผนทำพิธีเรียกให้รูปรอยของการทำเสน่ห์ปรากฏขึ้นบนกระจกทุก ๆ คนก็เห็นจริง แต่พระไวไม่ยอมเชื่อว่าบิดาแคล้งทำเล่น เลยบอกว่าตนก็สามารถทำได้ ถ้าคนไม่จริงนิกาก็คงยังอยู่ในคุกมิได้พ้นจากโทษออกมาได้เช่นนี้

ชุนแผนโกรธที่ถูกพระไวตำเลียบดูคุณ จึงคว่ำไม้ไล่ตี นางทองประศรีได้รับออกมาห้าม พระพิจิตรเห็นว่าเรื่องราวจะบานปลายออกไป ประกอบทั้งศรีมาลา กำลังตั้งครรภ์ หากถูกลงโทษเขียนตีบ่อย ๆ จะเป็นอันตรายได้ จึงบอกกับพระไวว่าจะขอพาศรีมาลากลับไปอยู่พิจิตรสักพักหนึ่ง พระไวโกรธพ่อกาแม่ยายมากพูดเปรี้ยวเปรยประชดให้พาศรีมาลาไป พระพิจิตรและนางบุษบาจึงจำต้องกลับ แต่ได้ฝากฝังศรีมาลาให้ชุนแผนช่วยแก้ไขด้วย ชุนแผนโกรธพระไวมากที่ลืมนุญคุณของพระพิจิตรและนางบุษบา จึงตำว่าลูกชายต่าง ๆ พระไวแอบหลังย่าได้เถียงกับบิดาอย่างไม่ลกระ และอ้างว่าตนไม่กลัวเกรงใคร

นอกจากสมเด็จพระพันวษาองค์เดียว ชุนแผนโกรธสุดขีดถึงประกาศชักชวนไม่นับพระไวยเป็นลูกอีกต่อไป พร้อมกับทวงถามฟ้าฟื้นคืนตัว พระไวยเห็นบิดาโกรธมากก็ตกใจ รีบหยิบดาบออกมาคืนให้ ชุนแผนทำฟันดาบกับพระไวย แก้วกิริยาเกรงว่าจะกลายเป็นเรื่องใหญ่โต จึงอ่อนน้อมขอร้องสามิให้กลับไปกาญจนบุรีเสียก่อน ชุนแผนได้ปลอบศรีมาลาซึ่งตามออกมาส่งว่าไม่ก้องตกใจกลัวอีกต่อไป เพราะส่งนางพลายสองคนให้อยู่เป็นเพื่อนคุ้มครอง

ย้อนกล่าวถึงพลายชุมพลอยู่กับตาและยายที่สุโขทัย จนอายุได้ ๑๕ ปี ได้ศึกษาวิชาความรู้ต่าง ๆ อย่างแตกฉาน และยังได้ศึกษาวิชาล่องหนหายตัวและดำดินจากลานทองของขอมอีกอย่างหนึ่งด้วย ฤทธิ์เดชของพลายชุมพลเป็นที่กล่าวขวัญและเกรงขามทั่วไป วันหนึ่งพลายชุมพลคิดถึงบิดามารดา จึงผูกหุ่นขี้ผึ้งให้เป็นยักษ์ถือจดหมายไปส่งให้บิดาที่กาญจนบุรี ชุนแผนเห็นก็รู้ว่าเป็นยักษ์ที่คนทำขึ้น แต่ไม่แน่ใจว่ามาคิมาร้ายประการใด จึงเสกผ้าให้เป็นลิงสู้กับยักษ์ ยักษ์แพ้หายไปกลายเป็นฟางหญ้าและมีจดหมายหนึ่งฉบับ ชุนแผนอ่านจดหมายของพลายชุมพลจบก็ดีใจ ที่ลูกชายมีความรู้เก่งกล้าสามารถมาก จึงคิดแก้แค้นพระไวยทันที ชุนแผนเขียนจดหมายเล่าเรื่องที่ทะเลาะกับพระไวยจนถึงชักพ้อลูกกันให้พลายชุมพลทราบ และขอร้องให้พลายชุมพลช่วยแก้แค้น ด้วยการผูกหุ่นเป็นกองทัพมอญโหมยกมาประชิดสุพรรณบุรี ชุนแผนและพระไวยจะต้องถูกเกณฑ์ออกไปรบศึก ชุนแผนจะหักหลังพระไวยไปรวมทัพกับพลายชุมพล และจะจับพระไวยฆ่าเสีย เมื่อพลายชุมพลอ่านจดหมายของบิดาที่หุ่นยักษ์นำมาให้จบลงก็สงสารบิดามาก คัดสินใจทำตามอุบายของชุนแผนทุกอย่าง พลายชุมพลมักหน้าให้เป็นหุ่นและเสกให้มีชีวิตแล้วสั่งให้ทำกิริยาอาการคลอกจนเลียนเสียงแบบมอญ แล้วจึงยกทัพไปแสดงฤทธิ์เดชขอชาวบ้านแถบสุพรรณบุรี กรมการเมืองได้รีบส่งสารไปกราบทูลสมเด็จพระพันวษาทันที

สมเด็จพระพันวษามีรับสั่งให้ขุนแผนซึ่งเป็นเจ้าเมืองกาญจนบุรียกทัพออกไปปราบปราม ขุนแผนตั้งใจที่ทุกอย่างจะเป็นไปตามแผนการ แก้วกิริยาได้พยายามชักชวนให้ขุนแผนเลิกล้มความคิด แต่ขุนแผนไม่ยอมเชื่อฟัง ส่วนพลายชุมพลคอยฟังข่าวอยู่นอกเมือง เห็นเงียบหายไปจึงให้กุมารทองนำหนังสือทำรบไปส่งให้แม่ทัพไทย ขุนแผนแสร้งทำเป็นโกรธสั่งมอญให้ไปบอกนายทัพว่าตนจะบุกเข้าตีในวันรุ่งขึ้น กุมารทองกลับไปบอกพลายชุมพลว่าขุนแผนยกทัพมาเอง พลายชุมพลจึงสั่งหุ่นมนตรีให้ระดมตีค่าย จับเอาตัวขุนแผนออกมาคนเดียว เมื่อขุนแผนได้ออกมารวมพลกับพลายชุมพลแล้ว ก็คอยเวลาที่จะให้พระไวยออกรบด้วย

กรมการเมืองสุพรรณบุรีได้รับนำข่าวที่ขุนแผนถูกจับเข้าไปกราบทูลสมเด็จพระพันวษา พระองค์กริ้วมาก มีรับสั่งให้พระไวยรีบยกทัพติดตามออกไปแก้ไขให้ทันที่ พระไวยได้เล่าเรื่องที่ขุนแผนถูกแม่ทัพมอญจับตัวไปให้นางทองประศรีทราบ พร้อมกับสัญญาว่าจะแก้แค้นให้บิดาเอง ศรีมาลามีความสงสัยว่า น่าจะเป็นกลอุบายของขุนแผน แต่ไม่กล้าออกความเห็นใดๆ เมื่อพระไวยยกทัพออกไปถึงนอกเมืองสุพรรณบุรี ได้จัดการผูกมัดหน้าเป็นหุ่นและปลุกเสกให้กลายเป็นคน แต่กลับปรากฏว่าหุ่นนั้นนิ่งเฉย พระไวยสงสัยว่าคนกองแพ่ฤทธิ์มอญจึงตั้งใจเสกเป่าอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้หุ่นกลายเป็นคนสนใจ พระไวยได้จับยามดูก็ทราบว่าศัตรูที่จะรบกันนี้มีใครคนอื่น หากเป็นญาติใกล้ชิด แม้กระนั้นพระไวยก็หาไม่ออกว่าเป็นผู้ใด

ตามความเชื่อของไทยนั้นถือว่า คนที่ตายอย่างกะทันหันเช่น ประสบอุบัติเหตุ หรือถูกประหารชีวิต วิญญาณของผู้ตายจะไม่เป็นปกติสุข และมักไปเกิดเป็นเปรต ดังกรณีวันทองหลังจากถูกประหารชีวิตแล้ว วิญญาณของนางยังคงวนเวียนอยู่ใกล้คนที่นางห่วง เมื่อทราบว่าพระไวยจะออกไปรบกับขุนแผนผู้

บิคา นางจึงกลายร่างจากเปรตเป็นหญิงสาวสวยมากอยกักห้ามทัพพระไว เมื่อพระไวเห็นหญิงสาวสวยกลางป่าจึงเข้าไปเกี่ยวพาราศี วันทองได้กลับร่างเป็นเปรตให้ลูกชายเห็น พร้อมกับห้ามพระไวยกทัพไปรบ แล้วก็หายตัวไป พระไวตกใจมาก แต่ไม่ยอมเลิกทัพตามคำมารคา เพราะตั้งใจจะฆ่าแม่ทัพมอญซึ่งจับเอาตัวบิคาไปฆ่าให้ได้

กองทัพพระไวได้ต่อสู้กับกองทัพพลายชุมพลเป็นสามารภ จนในที่สุดทั้งสองคนได้มาประจันหน้ากัน ตามธรรมเนียมการรบพุ่งในสมัยก่อน แม่ทัพทั้งสองฝ่ายจะต้องถามชื่อเสียงบิคา มารคา และครูอาจารย์ก่อนทำการรบ พลายชุมพลแก่งแ่งสำเนียงเป็นมอญตอบคำถามพระไวหลังจากนั้นพระไวได้ตอบบ้างว่าตนเป็นลูกวันทองกับขุนแผน ซึ่งได้ถูกแม่ทัพมอญจับเอาไปฆ่าแล้ว ตนจึงออกมาหมายแก้แค้นให้บิคา พลายชุมพลแก่งยั่วพระไวว่า เมื่อตอนที่จับขุนแผนได้นั้น ขุนแผนเล่าให้ฟังว่ามีลูกชายเพียงคนเดียวเกิดจากแก้วกิริยา ชื่อว่าพลายชุมพล ส่วนพระไวนั้นเป็นลูกเลี้ยงที่เกิดจากวันทองและขุนช้าง พระไวโกรธมากรีบชักม้าเข้าประชิดตัวพลายชุมพล ทั้งคู่สู้รบกันอย่างสามารภ ขุนแผนได้ออกมาคุมเชิงบอกให้พลายชุมพลจับตัวพระไวให้ได้ พระไวได้ยินเสียงบิการักก็ตกใจรีบผละหนีจากพลายชุมพลไปทันที

หลังจากแตกทัพแล้ว พระไวได้รับเข้าเฝ้ากราบทูลเรื่องราวทั้งหมดแก่สมเด็จพระพันวษา เมื่อพระองค์ทรงทราบความจริงเช่นนี้ เข้าพระทัยว่าขุนแผนคงมิได้คึกคกบฏ หากแต่คงซัดเคืองใจอะไรบางอย่าง จึงตรัสถามพระไวว่ามีเรื่องอะไรกับบิคา พระไวกราบทูลเรื่องที่ทะเลาะกับบิคาให้ทรงทราบทุกประการ สมเด็จพระพันวษาทรงเห็นว่าพระไวมีหน้าตามัวหมองจริง แต่จะถูกเสน่ห์ของผู้ใดหรือไม่นั้น พระองค์ไม่ทรงทราบ จึงมีรับสั่งว่าพ่อลูกไม่ควรโกรธจนถึงกับฆ่าฟันกัน และทรงสั่งให้พระไวจักคนออกไป รับขุนแผนกลับเข้ามาเสีย

พระไวยกราบทูลว่าน่าจะให้ศรีมาลาออกไปรับ เพราะขุนแผนรักใคร่เมตตาถูก
สะใภ้คนนั้นมาก พระองค์ทรงเห็นก็ด้วย โปรดให้ตำรวจวังไปตามนางมาเฝ้าทัน
ที่ ทรงสั่งศรีมาลาให้ไปบอกขุนแผนว่า พระองค์จะไม่ลงโทษทัณฑ์แก่ประการ
ใด

เมื่อสร้อยฟ้าทราบว่ศรีมาลาจะออกไปรับขุนแผนกับพลายชุมพล นาง
ก็ร้อนทั่วกลัวความผิดที่ก่อไว้ จึงสั่งให้บ่าวไปคักฆ่าศรีมาลาเสียในระหว่างทาง
แต่เนื่องจากศรีมาลามีนางพราย ๒ คนคุ้มกันอยู่จึงรอดพ้นอันตราย ขุนแผนพอเห็น
ศรีมาลาออกไปหาถึงกลางป่าก็ตกใจ รีบซักถามเรื่องราวต่าง ๆ เมื่อทราบเรื่อง
ตลอดจนรับสั่งไม่เอาโทษของสมเด็จพระพันวษาแล้ว ขุนแผนจึงสั่งพลายชุมพล
เลิกทัพ และเดินทางมาเฝ้าสมเด็จพระพันวษา พร้อมด้วยลูกชายและลูกสะใภ้
ทันทีที่ทรงเห็นบุคคลทั้งสาม สมเด็จพระพันวษาจึงแกล้งถามว่าขุนแผนจะก่อกบฏ
หรืออย่างไร ขุนแผนได้กราบทูลถวายคำสัตย์ และเล่าเรื่องที่ถูกระไวยสบประ
มาทพร้อมกับกราบทูลว่าแม้ไม่มีพระไวย ก็ยังมีพลายชุมพลซึ่งเก่งกล้าสามารถ
ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน สมเด็จพระพันวษาทรงเชื่อคำพูดของขุนแผน ทรงกำหนด
พระไวยที่ลืมหั้วไม่ยำเกรงบิดาผู้มีพระคุณ ทรงขอให้ขุนแผนอภัยพระไวยเสียและ
เพื่อพิสูจน์ให้พระไวยเห็นว่าตนถูกทำเสน่ห์จริง ๆ พระองค์จึงสั่งให้หาตัวคนทำ
เสน่ห์มายืนยัน พลายชุมพลได้กราบทูลรับอาสา สมเด็จพระพันวษาได้โปรดให้
จมีนศรีเป็นคนกลาง ออกไปช่วยพลายชุมพลด้วย

จมีนศรีกับพลายชุมพลปลอมตัวเป็นกะลาสีเรือแขกชาว เพิ่งเข้ามาถึง
เมืองไทย มีของแปลก ๆ มาขายมีเหล้า ผืน กล้วยา ของชอบของเถรชาวคด้วย
ทั้งคู่ทำเป็นเดินขายของมาจนถึงวัดพระยาแมน ผีพรายได้ขู่ขู่ของเถรชาวคและ
เถรจั่วให้พลายชุมพลจึงร้ายมนตร์ขับผีพรายรักษากฎออกไปหมก เถรจั่วเห็นแขก
ชาวก็ชอบใจเชื่อเชิญเข้าในกฎ พลายชุมพลทำเป็นฝากตัวขอให้เถรชาวรักษ

โรคให้ ทั้งเถรและเถรชอคู่ของถวายก่อน พลายชุมพลจึงนำผืนและกัญชามาให้ ทั้งคู่ลงสุมและให้คิมเหล้าถ้วย ชั่วครู่เดียวทั้งคู่ก็เผลอมา เถรวาทได้ถามถึง เรื่องราวที่มาหา พลายชุมพลแต่งเรื่องหลอกว่า เมียและพ่อตาแม่ยายไม่รัก ขอ ให้เถรวาทช่วย เถรวาทกำลังมีนเมาจึงรับปากว่าเรื่องเล็กน้อยเท่านั้นตนสามารถ ช่วยได้อย่างแน่นอน พร้อมทั้งคุยโอ้อวดว่า ขนาดพระไวยซึ่งเป็นขุนนางมี วิชาความรู้สารพัด ตนยังสามารถทำให้โกรธกับเมียและพ่อเสียได้ สร้อยฟ้ากลับ กลายเป็นเมียคนโปรด ในขณะที่ศรีมาลาถูกพระไวยเมียนตีสารพัด มิใช่ฝีมือของ ตนหรือ เถรจ้าวเฒ่าน้อยกว่า พ่อไต่ยืนเถรวาทขยายความลับของสร้อยฟ้าก็ตกใจ ทำเป็นแกล้งเตือนให้เถรวาทจั่นเพลเสีย แต่เถรวาทไม่ฟังเสียง กลับไล่เถรจ้าว ออกไปจากกุฏิ พลายชุมพลเห็นว่าเถรวาทไม่สามารถควบคุมสติตนเองได้แล้ว จึงทำสัญญาณเรียกบ่าวไพร่ที่แอบซ่อนอยู่ให้กรูกันขึ้นมาจับตัวเถรวาท เถรวาท เห็นคนจะเข้ามาจับตัวก็ตกใจหายเมา ร้องเรียกเถรจ้าวให้มาเกาะเหวตนเอาไว้ แล้ว เสกคาถาหายตัวไปจากกุฏิทันที

พลายชุมพลจึงสั่งบ่าวไพร่ปิดประตูและหน้าต่างให้หมด และจุดไฟสุมเข้า ที่ใต้กุฏิ เถรวาทและเถรจ้าวทนความร้อนไม่ได้ ก็ต้องปรากฏกายออกมา พลาย ชุมพลจึงเสกข้าวสารซักให้ถูกตัว แล้วจับเถรวาทมัดกัวยปอเสก พร้อมทั้งถาม ว่า เถรวาททำเสน่ห์พระไวย และผังรูปผังรอยไว้ที่ไหน เถรวาทก็อึ้งไม่ยอม พายไป พลายชุมพลจึงฟันซุ่มเข้าที่แตกหน้า เถรวาทจึงจำต้องพาไปที่ป่าช้า เมื่อซุ่ม ได้รูปพระไวยกับศรีมาลาแล้ว พลายชุมพลจึงถามหารูปพระไวยกับสร้อยฟ้า โหงพรายจึงกระซิบบว่าอยู่ใต้ที่นอนของสร้อยฟ้า พลายชุมพลจึงคุมตัวเถรวาทมา ที่บ้านพระไวย เมื่อค้นได้รูปรอยทำเสน่ห์เข้าจริง ๆ พระไวยก็ตกตะลึงไปเหมือน กัน ส่วนสร้อยฟ้ารีบไปแอบซ่อนเสียในห้อง ไม่กล้าเผชิญหน้ากับพระไวยและ พลายชุมพล เมื่อมนตร์เสน่ห์เสื่อมคลายลง นางทองประศรีก็หายโกรธศรีมาลา

ตรงกันข้ามกลับคำว่าสร้อยฟ้ามากมาย พระไวต้องรีบเข้าไปห้าม ขอร้องอย่าว่าอย่าเพิ่งหุนหัน ถ้าทั้งหมดที่พลายชุมพลจับได้เป็นความจริง ตนก็จะพันสร้อยฟ้าเสียให้ตายเอง

จมีนศรีจึงรีบโกล่เกลี่ย และพาเดรชวาทไปฝากขังไว้ก่อน เพื่อเตรียมตัวฟ้องร้องในวันรุ่งขึ้น อย่างไรก็ตามเดรชวาทก็เป็นพระที่มีวิชาความรู้ชั้นเยี่ยมของเชียงใหม่ ที่ถูกพลายชุมพลจับตัวได้ก็เพราะตอนนั้นกำลังเผลอมา ยังนั้นเมื่อเดรชวาทสร้างมาและรู้สึกตัวได้แล้ว จึงได้ทำพิธีสะเดาะโซ่ตรวน ทั้งของตนและลูกศิษย์ออก เดรชวาทได้เสกปูนและพลูให้เป็นร่างของตนและเนรจิวอนทาย แล้วจึงเอาผ้าคลุมไว้ หลังจากนั้นเดรชวาทก็แปลงร่างเป็นจระเข้ มีเนรจิวเป็นลูกจระเข้เกาะหลังว่ายน้ำไปในกลางคึกคึกนั้นเอง ครั้นตอนเช้าผู้คุมมาตรวจคุกโทษเห็นยังนอนคลุมโปงอยู่ก็เลิกผ้าออกมาหมายจะปลุกให้ตื่น แต่เมื่อพบว่าทั้งพระและเนรอนทายก็ตกใจ รีบนำความไปบอกนายเวรและปลัดเวรผู้ใหญ่ทูลไป

ข้างฝ่ายจมีนศรีพอรุ่งเช้าก็เตรียมตัวเข้าเฝ้าสมเด็จพระพันวษา เพื่อกราบทูลเรื่องที่ตนกับพลายชุมพลจับเดรชวาทและการทำเสน่ห์ต่าง ๆ ใต้สำเร็จ สมเด็จพระพันวษา ทรงพอพระทัยมาก จึงมีรับสั่งให้นำตัวเดรชวาทมาให้ทูลพระเนตร ดำรวจจึงกราบทูลว่า เดรชวาทและลูกศิษย์จึงตายเสียก่อนแล้ว พระองค์จึงมีรับสั่งให้หาตัวสร้อยฟ้ามาเฝ้าแทน สร้อยฟ้ากับนางไหมสาวใช้คนสนิทเมื่อทราบรับสั่ง ก็รีบเข้ามาเฝ้าทั้งๆ ที่กลัวความผิดที่ก่อเอาไว้ สมเด็จพระพันวษาจึงทรงถามสร้อยฟ้าว่า ได้คบคิดกับเดรชวาท ทำเสน่ห์ก่อกวนครีมาลาและพระไวจริงหรือไม่ สร้อยฟ้าเห็นว่าทั้งเดรชวาทและเนรจิวก็สิ้นชีวิตไปแล้ว คงไม่มีผู้ใดปรักปรำเอาความผิดตน ได้จึงปฏิเสธว่ามี ได้ทำเสน่ห์ตามที่ถูกกล่าวหาแต่อย่างใด ช้ายังแกล้งใส่ร้ายว่าพลายชุมพลกับครีมาลาเป็นรู้กันเสียอีกด้วย สมเด็จพระพันวษาจึงมีรับสั่งให้ไปถามครีมาลา เพื่อพิสูจน์ให้เห็นกันว่าข้างใดผิด ข้างใดถูกกันแน่

ศรีมาลาได้กราบทูลแก้ข้อกล่าวหาของสร้อยฟ้าว่า เมื่อพลายชุมพลถูกพระไวยที่จันทน์ไปบิดามารดาที่กาญจนบุรีนั้น พลายชุมพลเพิ่งมีอายุเพียง ๗ ขวบเท่านั้นเอง ฉะนั้นย่อมเป็นไปได้ที่ตนจะคบรู้เด็กรุ่นน้องขนาดนั้น ศรีมาลาถึงกับท้าวว่าถ้าตนผิดจริงยินดีรับโทษประหารชีวิต สมเด็จพระพันวษาทรงพิจารณาแล้วเห็นว่า กติกาทั้งโจทก์และจำเลยต่างกล่าวหาซึ่งกันและกัน ข้าไม่สามารถสืบหาพยานมายืนยันได้ เพราะเดรชวากและเดรจิวก็ตายไปแล้ว จึงทรงปรึกษากับเหล่าเสนาบดีผู้ใหญ่ ให้คิดหาวิธีตัดสินความตามแบบกฎหมายสมัยเก่า เหล่าเสนาบดีจึงกราบทูลให้นำเอาวิธีค้ำน้ำดูไฟมาใช้พิสูจน์ความสัจจริง สมเด็จพระพันวษาทรงเห็นชอบด้วย จึงตรัสตามศรีมาลาว่าจะเลือกเอาวิธีค้ำน้ำหรือดูไฟ ศรีมาลาขอดูไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ใจของตน สมเด็จพระพันวษาจึงทรงหันไปถามสร้อยฟ้าว่า จะยอมดูไฟบ้างหรือไม่ ถ้าหากกลัวความร้อนของไฟก็ให้สารภาพความผิดเสีย แต่สร้อยฟ้าก็ใจเด็ด ทั้ง ๆ ที่ตัวมีความผิดก็ยังรับคำว่าจะขอสู้ดูไฟให้ทอดพระเนตรเช่นเดียวกับศรีมาลา สมเด็จพระพันวษาจึงมีรับสั่งให้เจ้าพนักงานจัดเตรียมที่ทางสำหรับการดูไฟพิสูจน์ว่าใครเป็นฝ่ายผิด ใครเป็นฝ่ายถูกระหว่างสร้อยฟ้าและศรีมาลาทันที

สมเด็จพระพันวษาได้เสด็จมาทรงเป็นประธานในพิธีดูไฟครั้งนี้ด้วย และเพื่อให้สิ้นข้อครหา จึงทรงขอให้ขุนแผน พระไวย และพลายชุมพล ให้สัตย์ปฏิญาณว่าจะวางตัวเป็นกลางทั้งสามคน ทั้งหมดก็ถวายคำสัตย์ปฏิญาณทันที ได้เคยกล่าวมาแล้วว่า คนสมัยโบราณนั้นเชื่อถือในเรื่องความบริสุทธิ์ใจเป็นสิ่งสำคัญ ฉะนั้นจึงถือว่าผู้ที่บริสุทธิ์มิได้คิดร้ายต่อผู้ใด ย่อมแคล้วคลาดจากอันตรายและความเจ็บปวดทั้งปวงได้ ไฟที่ร้อนระอุก็จะกลายเป็นเย็น เมื่อเท้าของผู้บริสุทธิ์ย่างเหยียบลงไป ศรีมาลาถือคนว่าบริสุทธิ์ใจจึงมิได้มีอาการกรั่นกรั่มกองไฟแม้แต่น้อย นางอธิษฐานขอความคุ้มครองจากเทพยดาทั้งปวง แล้วก็ขึ้นไปเดินบนรางไฟได้โดยไม่เป็นอันตรายใด ๆ เลย ทรงกันขำกับสร้อยฟ้า

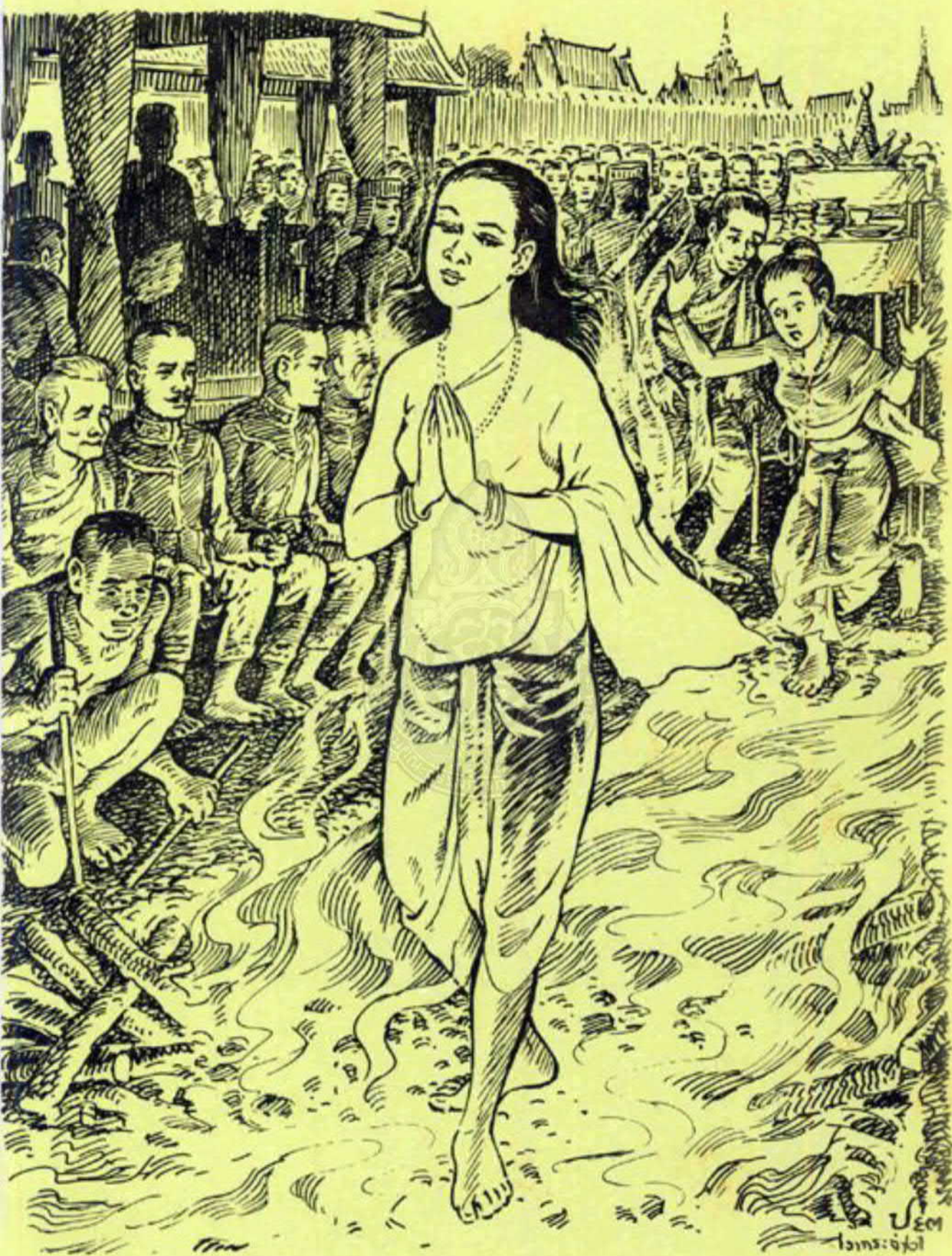
ซึ่งหากหวันมิใคร่จะย่างก้าวขึ้นไปเหยียบไฟได้ เมื่อศรีมาลาดูไฟเสร็จลงมาแล้ว สร้อยฟ้าก็ยังกลัวไม่กล้าขึ้นไปเหยียบไฟ พวกพนักงานต้องร้องเตือนเมื่อนางแข็งใจขึ้นไปเหยียบไฟก็ไหม้เท้า ได้รับความปวดแสบทรมานยิ่งนัก สร้อยฟ้าทนความเจ็บปวดไม่ได้ต้องรีบกระโดดจากวงไฟออกมาข้างนอก พระไวยโกรธสร้อยฟ้ามากสั่งให้พวกเพื่อนขุนนางจับเอานางไปฆ่าเสีย พลายชุมพลก็โกรธมากเพราะถูกกล่าวหาว่าเป็นชู้กับผีสะโบ้ จมื่นศรีต้องรีบเข้ามาห้ามปราม พวกที่เฝ้าดูการดูไฟก็แข่งคำสร้อยฟ้ากันทุกคน

สมเด็จพระพันวษาทรงพระพิโรธสร้อยฟ้ามาก ที่นางคิดการไม่ซื่อต่อสามี และยังยุให้ขุนแผนกับพระไวยโกรธกัน และกล่าวหาศรีมาลาทั้ง ๆ ที่ไม่มีมูลความจริง พระองค์จึงมีรับสั่งให้พระยายมราชนำสร้อยฟ้าไปประหารชีวิตเสีย สร้อยฟ้าดำเนินในความมืดที่ก่อขึ้น จึงขออนุญาตกราบลาสามี ศรีมาลา ตลอดจนขุนแผน นางทองประศรี และพลายชุมพล นางขอโทษกับทุกคน ทั้งรับสารภาพความผิดทั้งหมด และขออ้อนวอนขอให้พวกญาติกราบทูลขอพระราชทานขอยกโทษให้ด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เห็นแก่ลูกในท้อง ซึ่งใกล้จะถึงกำหนดคลอด เพราะนางมีครรภ์ได้ถึงเจ็ดเดือนแล้ว ทองประศรีสงสารจึงได้ขอร้องให้ศรีมาลาเป็นผู้กราบบังคมทูลขอพระราชทานชีวิตสร้อยฟ้าเอาไว้ ศรีมาลาเองก็สงสารสร้อยฟ้า ทั้งนางก็ไม่คิดจะผูกพยาบาทอาฆาต จึงตั้งสัตย์อธิษฐานเอาความดีที่มีมาเป็นที่ตั้ง เข้าไปขอพระราชทานยกโทษให้สร้อยฟ้า โดยอ้างถึงบุตรในครรภ์ที่จะพลอยตายไปเสียด้วย สมเด็จพระพันวษาเมื่อทรงหายพิโรธแล้ว และทรงทราบว่าสร้อยฟ้ามีครรภ์อยู่ จึงได้ทรงยอมพระราชทานยกโทษไม่ฆ่าฟัน แต่ตรัสว่าสร้อยฟ้านี้เป็นคนใจไม่ซื่อตรง จึงโปรดให้ขับออกไปเสียจากเมืองภายในสามวัน

สำหรับศรีมาลานั้น สมเด็จพระพันวษาทรงดีว่านางได้ทำความดีความชอบในการที่สามารถพาขุนแผนและพลายชุมพลกลับเข้ามาได้ ช้านางยังเป็นคน

มีจิตใจดี ไม่ถือโทษโกรธแม้กับคนที่คิดร้ายต่อนาง พระองค์จึงพระราชทานเสื้อผ้า เงินทอง พร้อมทั้งเครื่องแต่งกายครบชุดให้เป็นรางวัล นอกจากนั้นยังได้ทรงกำชับให้ขุนแผนและพลายชุมพลเลิกโกรธแค้นพระไวย ซึ่งทั้งหมดก็รับคำว่าจะเลิกพยาบาทจองเวรกัน แล้วทั้งหมดก็กลับมาที่บ้านพระไวย สร้อยฟ้าเมื่อมาถึงบ้านก็ตระเตรียมตัวที่จะออกเดินทางไปตามรับสั่งของสมเด็จพระพันวษานางตั้งใจเดินทางกลับไปอยู่กับบิดามารดาที่เชียงใหม่แก้ม | แต่ความอาลัยรักพระไวยมีอยู่มาก ดังนั้นในเวลาที่น่าางเข้าไปกราบลาและขอร้องโทษสามี สร้อยฟ้าจึงร้องไห้คร่ำครวญเป็นที่น่าสงสารยิ่งนัก พระไวยเองก็อดเป็นห่วงและสงสารนางไม่ได้ เพราะสร้อยฟ้ากำลังตั้งครรภ์แก่ นางจะต้องได้รับความยากลำบากในการเดินทางบุกป่าฝ่าดงอีกนานกว่าจะถึงเมืองเชียงใหม่ แต่ก็สู้ปลอบใจให้นางรักษาตัวให้ดี เพื่อที่จะได้กลับมาพบกันอีกในวันข้างหน้า

ทุก ๆ คนอภัยให้สร้อยฟ้า โดยเฉพาะศรีมาลาได้ยกโทษให้ทั้งหมด และยังรับจัดการนำทรัพย์สินสมบัติของสร้อยฟ้าไปถวายวัดด้วย หลังจากนั้นสร้อยฟ้าพร้อมด้วยบ่าวสาวเหนือก็พากันลงเรือไป เมื่อพายเรือมาถึงตำบลบางแก้ว ได้ทราบข่าวว่ามีกระเซ้ใหญ่อาละวาดไล่กัดชาวบ้าน และทำลายเรือแพ ทำให้สร้อยฟ้าตกใจกลัวมาก นั่งร้องไห้อยู่ที่หัวเรือ กระเซ้เดรขวากจำได้ว่าเป็นเสียงสร้อยฟ้า แต่ยังไม่แน่ใจจึงว่ายน้ำออกมาดู พอเห็นว่าเป็นสร้อยฟ้าแน่แล้วก็กลายร่างเป็นคน และร้องเรียกให้นางไหม้รับขึ้นเรือ เดรขวากได้เล่าเรื่องการหนีจากที่คุมขัง และการแปลงกายเป็นกระเซ้ใหญ่ เพื่อกอยฟังข่าวของสร้อยฟ้า แล้วถามถึงสาเหตุที่นางต้องเดินทาง สร้อยฟ้าจึงเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้เดรขวากทราบ และชวนเดรขวากกับเนรจิวเดินทางกลับไปเชียงใหม่พร้อมกันด้วย เมื่อถึงเชียงใหม่ สร้อยฟ้าได้กลับคืนสู่ฐานันดรศักดิ์และได้รับความสุขสบายแก้ม นางได้คลอดบุตรชายมีหน้าตางดงามมาก พระเจ้าเชียงใหม่ประทานนามแก่นักดาว่าพลายยัง ทางฝ่ายศรีมาลาก็ได้บุตรชายเช่นกัน ขุนแผนก็ชื่อให้ว่าพลายเพชร

สำหรับเดรชวากพระเจ้าเชียงใหม่ได้ทรงปูนบำเหน็จความดีความชอบให้
อย่างมาก ประทานสมณศักดิ์ให้เป็นสมเด็จพะสังฆราช ใหญ่กว่าบรรดาสงฆ์
ทั้งปวง พร้อมทั้งประทานเครื่องประกอบสมณศักดิ์อย่างดีทุกประการ แม้เดร-
ชวากจะมีความเป็นอยู่สุขสบายทุกอย่าง แต่ก็ไม่มีความสุข เพราะยังมีใจคิด
อาฆาตหมายแค้นแก่คนหลายชุมพลอยู่เสมอ เดรชวากจึงตัดสินใจจะไปฆ่าหลาย-
ชุมพลเป็นการล้างแค้น ก่อนไปเดรชวากได้ไปลาสร้อยฟ้า นางขอร้องอย่าทำ
อันตรายแก่พระไวและขุนแผน เดรชวากก็รับปากและสัญญาว่าจะฆ่าแต่หลาย-
ชุมพลคนเดียว สร้อยฟ้าพอใจมากจึงอวยพรให้เดรชวากทำการได้สำเร็จ เพราะ
นางเองก็ผูกใจเจ็บอาฆาตหลายชุมพลอยู่เสมอเช่นเดียวกัน

เดรจ้าวได้พยายามขอร้องอ้อนวอนให้เดรชวากเปลี่ยนใจใหม่ เพราะได้
อยู่ดีมีสุขทุกประการแล้ว ไม่ควรกันรณหาความเดือดร้อนใส่ตัว และเตือนว่า
แม้เดรชวากจะมีวิชาความรู้ แต่ก็มีอายุมากแล้ว ย่อมสู้พลังกำลังของคนหนุ่ม
เช่นหลายชุมพลไม่ได้ เดรชวากไม่ยอมฟังคำทัดทานของศิษย์ ได้กำชับเดรจ้าว
ไว้ว่า หากคนมิได้กลับมาภายในเวลา ๑๕ วัน ขอให้เดรจ้าวติดตามไปช่วยเหลือ
ทันที มีนางมรณะปรากฏให้เดรชวากเห็นถึงสองครั้งด้วยกัน ก็อนกแตก
สัญญาลักษณ์ของความตายบินเฉียดศีรษะไป และงูเห่าเลื้อยชู่หน้าบันไดกุฏิ ทำให้
เดรชวากหวั่นหวาดมาก จึงกลับเข้ากุฏิตรวจสอบดวงชะตาของตน ก็ทราบว่า
จะไม่ได้ออกมาเชียงใหม่อีกอย่างแน่นอน แม้ล่วงรู้เหตุการณ์ข้างหน้าถึงเช่นนี้
แล้ว เดรชวากก็หาเลิกล้มความตั้งใจไม่ ตัดสินใจไปตายคาบหน้า

เดรชวากแปลงร่างเป็นนกแร้ง บินจากเชียงใหม่ถึงอ่างทอง แล้วจึง
แปลงร่างจากนกแร้งเป็นจระเข้ใหญ่ว่ายลงน้ำไป จระเข้เดรชวากอาละวาดทำ
ร้ายชาวบ้านที่อาศัยอยู่สองฝั่งแม่น้ำจนไม่มีใครกล้าลงอาบในแม่น้ำเลย จระเข้
เดรชวากสำแดงอิทธิฤทธิ์คาบชาวบ้านไปฆ่าทิ้งเสียมากมาย ชาวเรือแพก็ไม่กล้า
ออกมากำชายขึ้นล่องเหมือนแต่ก่อน กรมการเมืองอ่างทองจึงนำความขึ้นกราบ

ทูลสมเด็จพระพันวษา พระองค์ได้ทรงสั่งให้หาหมอจระเข้มาปราบ ผู้โคปราบ
สำเร็จจะพระราชทานรางวัลให้ มีหมอจระเข้มากมายพากันมารับอาสา แต่ก็ถูก
จระเข้เดรขวาคฆ่าตายหมด พวกขุนนางจึงรับนำความกราบทูลให้ทรงทราบโดย
ถ้วน สมเด็จพระพันวษาแปลกพระทัยมากที่จระเข้มีฤทธิ์เดชผิภคธรรมคา จึงทรง
ใช้ให้พระไวยไปหาทางแก้ไข เมื่อพระไวยได้ฟังความเก่งกาจของจระเข้ ก็แน
ใจว่าคงมิใช่จระเข้ธรรมดาแน่นอน และเพื่อหาทางให้พลายชุมพลได้มีความดี
ความชอบ จึงกราบทูลว่าจระเข้ใหญ่คู่ร้ายเช่นนี้น่าจะเป็นจระเข้มนตร์ที่คนแปลง
มาลองฤทธิ์มากกว่า คนจะให้พลายชุมพลไปพิจารณา ดู เมื่อพลายชุมพลเห็น
จระเข้ก็ทราบทันทีว่าเป็นจระเข้มนตร์ จึงได้กราบทูลขอรับอาสาปราบ สมเด็จ
พระพันวษาพอพระทัยมาก ทรงสัญญาจะพระราชทานรางวัลให้ถึงขนาด ถ้า
พลายชุมพลจับจระเข้ได้สำเร็จ พระไวยและพลายชุมพลนำรับสั่งมาปรึกษา
หารือกับบิดา ขุนแผนจึงตั้งพิธีบริกรรมคาถาฆ่าจระเข้ และให้ศรีมาลาจกเครื่อง
บักรพลีต่างๆ แล้วทั้งสามคนพร้อมก็ไปที่ทำน้ำ

การปราบจระเข้เดรขวาคครั้งนี้กระทำเป็นพิธีใหญ่ สมเด็จพระพันวษา
เสด็จมาทอดพระเนตรด้วย เมื่อพลายชุมพลอ่านมนตร์เรียกจระเข้ให้ลอยขึ้น
จระเข้เดรขวาคทนความร้อนไม่ไหวจำต้องโผล่หัวขึ้นมา พลายชุมพลเตรียม
มีคเสกและค่ายสายสิญจน์สำหรับแทงและมัดจระเข้อย่างเต็มที่ พอจระเข้เดร
ขวาคเห็นพลายชุมพลเป็นผู้ทำพิธีก็ดีใจ เพราะคิดว่าคงได้แก้แค้นพลายชุมพล
อย่างแน่นอน จระเข้เดรขวาคจึงสำแดงอิทธิฤทธิ์ฟาดแพพลายชุมพลทันที แต่
พลายชุมพลระวังตัวอยู่แล้ว จึงเป็นโอกาสที่ได้จ้วงแทงจระเข้อย่างแรง จระเข้
เดรขวาคโกรธมากฟาดหางกวาดพลายชุมพลตกจากแพไป คนกับจระเข้จึงฟัด
เหวี่ยงต่อสู้กันอยู่ไถ่น้ำ พลายชุมพลสามารถชกจระเข้ได้ และได้จ้วงแทง
จระเข้เดรขวาคอีกหลายครั้ง เดรขวาคทนเจ็บไม่ไหวจำต้องถอยห่างจากจระเข้
เป็นปลา พลายชุมพลได้แปลงตนเป็นนกคำหาปลาในน้ำทันที เดรขวาคจึง

แปลงเป็นช้างงาเรือกใหญ่ วังลุนน้ำขึ้นมาไล่คนบนคตถึง พลายชุมพลก็แปลงเป็น
เสือกระโจนกัดช้างที่คอ เกรขวากทนเจ็บไม่ไหวต้องแปลงเป็นลิง พลายชุมพล
ก็แปลงเป็นงูเห่าเลื้อยไปขบกัดคตถึง เกรขวากได้รับความเจ็บปวดมากและหมกหน
ทางสู้ จำต้องกลับคืนร่างเป็นคนตัวเดิม พลายชุมพลจึงคืนร่างเป็นคนและจับ
เกรขวากมัดไว้

สมเด็จพระพันวษามีรับสั่งให้จมีนศรีเป็นผู้ควบคุม และชักใช้สอบสวน
เรื่องราวของเกรขวากให้ได้ความโดยเร็ว จมีนศรีได้ขอแรงพลายชุมพลช่วยควบ
คุมตัวเกรขวากอย่างแน่นหนา ครั้งแรกเกรขวากสารภาพแต่เพียงว่าอยากมา
เที่ยวกรุงศรีอยุธยา แต่จมีนศรีไม่ยอมเชื่อจับเกรขวากเข้าเครื่องพันธนาการ
เกรขวากได้รับความเจ็บปวดทรมานมาก จึงยอมสารภาพความจริงทั้งหมด แต่
ได้ยืนยันว่ามีไต่กติกบฏต่อสมเด็จพระพันวษา หมายถึงด้างแค้นพลายชุมพล
เพียงอย่างเดียว เมื่อทราบความจริงแล้ว จมีนศรีจึงนำความขึ้นกราบทูลเพื่อ
ให้สมเด็จพระพันวษาทรงตัดสินลงโทษขึ้นเค็ดชาคตออกไป ทันทีกที่ทรงฟังสำนวน
การสอบสวนยุติลง พระองค์จึงทรงหันไปถามผู้คุมว่า เมื่อครั้งที่พลายชุมพลจับ
เกรขวากและศิษย์ไต่กต่อนแรก ยังมีทันทัดสินลงโทษ ผู้คุมก็ได้รายงานว่เกร-
ขวากและศิษย์ชิงฆ่าตัวตายเสียก่อนแล้ว แต่เหตุไฉนเกรขวากจึงยังมีชีวิตอยู่มา
ได้ถึงบัดนี้ พระยาอนุชิตหัวหน้าผู้คุมกราบทูลว่า เมื่อได้รับรายงานว่ นักโทษ
ทั้งคู่ตาย ก็มีไต่กตใจสอบสวนให้แน่อีกครั้งหนึ่ง เพียงแต่สั่งให้นำศพไปทิ้งที่ป่า
ช้าเสีย สมเด็จพระพันวษาจึงมีรับสั่งว่า นับแต่นี้ไปให้ถือเป็นระเบียบปฏิบัติว่า
ถ้าหากมีนักโทษตายในคุกให้เจ้าพนักงานฝ่ายกลาโหม มหากไทย ตำรวจ และ
มหากเล็ก ช่วยกันตรวจศพให้ละเอียดก่อนนำทิ้งป่าช้า

เกรขวากถูกกตสินประหารชีวิต แต่เนื่องจากเป็นผู้มีวิชากล้าแ่งมาก
สมเด็จพระพันวษาทรงเกรงว่เกรขวากจะใช้กาตาอาคมล่องหนหายตัวไปได้อีก
จึงตรัสมอบให้พลายชุมพลเป็นผู้ประหารชีวิตเกรขวาก ชุนแผนสั่งให้พลายชุมพล

ระมัดระวังแม้แต่ศีรษะที่ตัดออกมาแล้ว เพราะอาจมีศิษย์ของเถรวาทเกลียดชัง
มาเอาศพอาจารย์ของตนไปประกอบพิธีกรรมอื่น ๆ ได้ พลายชุมพลจึงสั่งให้
ทหารเผ่าศีรษะที่เสียประจานอยู่เป็นเวลาหลายวัน

พลายชุมพลได้รับพระราชทานรางวัลตอบแทนความสามารถอย่างมาก
มาย กล่าวคือได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็นที่หลวงนายฤทธิ์ รับราชการ
ใกล้ชิดพระองค์ พร้อมกับได้รับพระราชทานบ้านเรือน เงินทอง และเสื้อผ้า
แพรพรรณอีกมาก บรรดาญาติพี่น้องพากันมาแสดงความยินดี และครอบครัว
ของขุนแผนก็มีแต่ความปิติสุขนับแต่นั้นมา

เรื่องขุนช้างขุนแผนยังมีตัวละครรุ่นเด็ก เช่นลูกของลาวทอง ศรีอัยฟ้า
และศรีมาลา อีกหลายคน กวีรุ่นหลัง ๆ จึงดำเนินเรื่องต่อกออกไปอีกหลายคน
แต่ไม่ได้รับความนิยมเท่าใดนัก จึงขอจบขุนช้างขุนแผนฉบับเสภาไว้แต่เพียงนี้

